

เอกสารลำดับที่ ๔๓

นิทานสิบสองเหลี่ยม: วรรณกรรมภูมิปัญญาไทย ในบริบทความสัมพันธ์ไทย-อิหร่าน

ความสำคัญของเอกสาร*

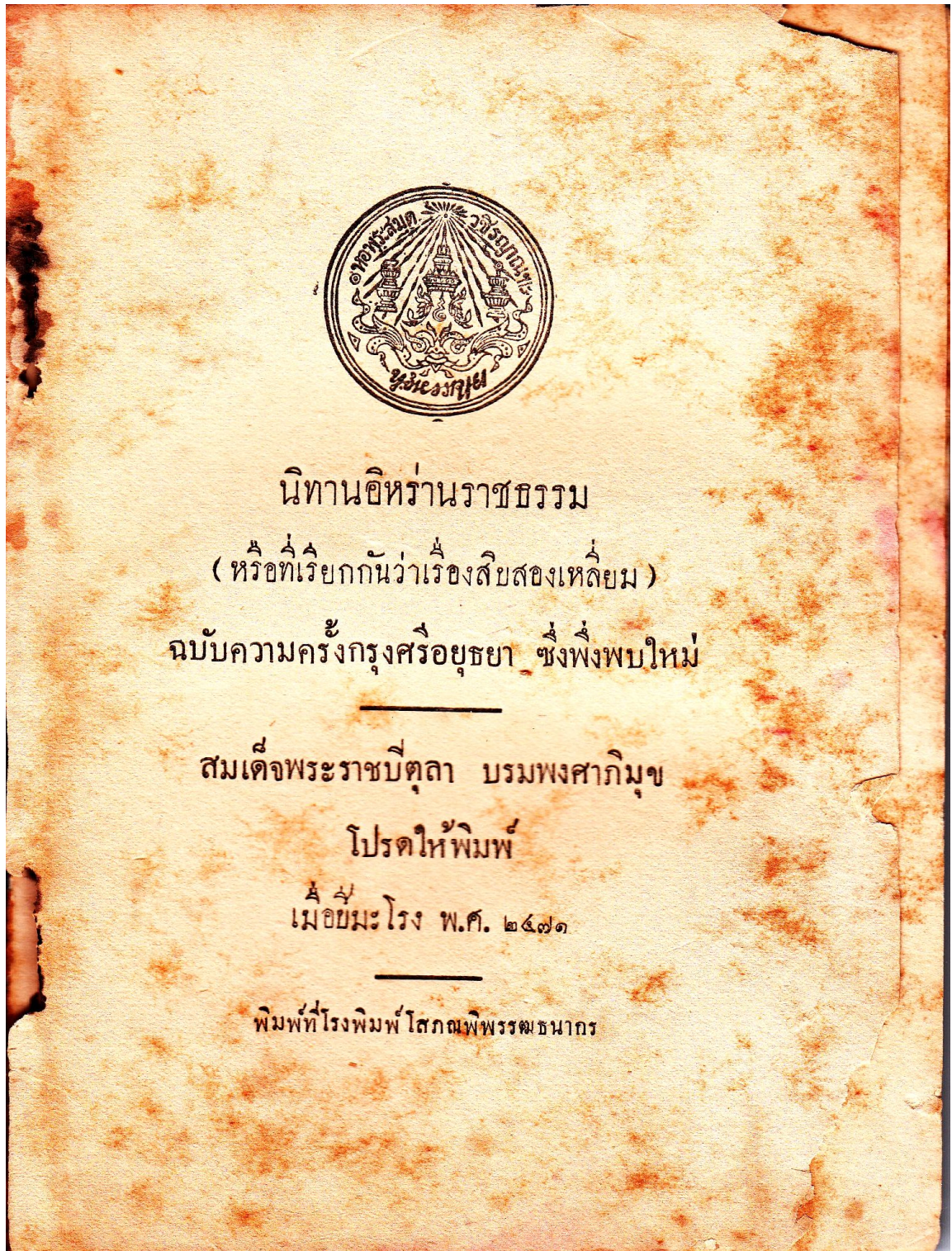
ชาวอินเดียและเปอร์เซียเป็นชาติที่รุ่มรวยด้วยนิทานจินตนาการ และชาติทั้งสองนี้มีการใช้นิทานเป็นสื่อถ่ายทอดสาระต่างๆ นิทานหลายเรื่องจากแดนอาหรับและแดนภารตะเป็นที่นิยมและรู้จักทั่วโลก นิทานเช่น อาหรับราตรี หรือหิโตปเทศที่มีการแปลเป็นภาษาตะวันตกตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๘

สำหรับประเทศไทยแล้ว นิทานอินเดียจำนวนมากเข้าสู่อาณาจักรสยามพร้อมกับการเดินทางของชาวอินเดียที่เดินทางเข้าสู่สุวรรณภูมิ นิทานเหล่านี้คงมีการเล่าหลายครั้งและหลายสมัย

นิทานหลายเรื่องที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรทำให้นิทานจำนวนหนึ่งตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น ปัญจตันตระ เวตาลปัญญาวิชุดิ หิโตปเทศ ซึ่งเชื่อกันว่ามีการแปลมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

นอกจากนิทานจากแดนภารตะที่มีอิทธิพลกับวรรณคดีไทยแล้ว ยังมีนิทานที่สำคัญอีกชุดหนึ่งที่เป็นหลักฐานแสดงถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างราชสำนักสยามกับกับเปอร์เซีย เรื่องดังกล่าวคือ นิทานสิบสองเหลี่ยม หรือที่คนไทยทั่วไปรู้จักในนามว่า นิทานอิหร่านราชธรรม

*ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.กฤษณา รัชมนณี ที่กรุณาให้คำแนะนำเรื่องนิทานสิบสองเหลี่ยมตลอดจนอธิบายนิทานและตำนานกษัตริย์ในวรรณคดีเปอร์เซียซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากในการศึกษาครั้งนี้



ความเป็นมา อายุเอกสาร ชื่อของเอกสาร

นิทานอิหร่านราชธรรมเป็นนิทานร้อยแก้ว เนื้อเรื่องว่าเรื่องราชธรรมของกษัตริย์ในวัฒนธรรมเปอร์เซีย จำนวน ๑๒ เรื่อง ชื่อกษัตริย์ในเรื่องเป็นชื่อที่มาจากวรรณคดีเปอร์เซีย

วรรณกรรมเรื่องนี้มีความพิเศษคือเป็นวรรณคดีไทยในราชสำนักอยุธยาที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีเปอร์เซีย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ในปีพ.ศ. ๒๓๒๕

เหล่าราชบัณฑิตได้จำลองวรรณกรรมสำคัญและมีคุณค่า เช่น พิชัยสงคราม เนาวพยติ อธิไทโพธิบาทว์ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช^๑

นิทานอิหร่านราชธรรมก็เป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่มีการจำลองเป็นฉบับหลวงตัวทองตั้งแต่ปีแรกในการเสด็จขึ้นครองราชย์^๒

การที่ราชบัณฑิตในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเลือกชำระและจำลองไว้เป็นฉบับหลวงตัวทองก็แสดงว่าเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมที่สำคัญและมีคุณค่าสมควรจะสร้างไว้เป็นฉบับของแผ่นดิน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงประทานคำอธิบายไว้ในนิทานอิหร่านราชธรรมฉบับพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ว่า

^๑ นิยะดา เหล่าสุนทร, การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, (กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, ๒๕๓๙), ๒๑๑, ๒๒๓.

^๒ ต้นฉบับหลวงเส้นทองนี้คือสมุดไทยหมายเลข ๑๖ – ๑๘ หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๘ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๖

“นิทานพวกนี้เป็นนิทานแขก จะเรียกชื่อเรื่องหนังสือในภาษาแขก ว่ากระไรหาทราบไม่...เข้าใจว่าได้ต้นฉบับเดิมเข้ามาแปลเป็นภาษาไทยแต่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานี...แต่มิได้กล่าวถึงการที่แปลไว้ใน บานแพนง จึงเห็นว่าเป็นหนังสือที่นับถือกันมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา”^๓

ครั้นเมื่อมีการส่งเสริมการศึกษาในสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดให้จารึกเล่าเรื่องและวาดภาพจิตรกรรมวรรณคดีชุดนี้เพื่อเผยแพร่แก่มหาชน ดังความใน โคลงศาลา รายวัดพระเชตุพนฯ ได้กล่าวว่า ที่เฉลียงนั้นมีภาพจิตรกรรมเรื่องสิบสองเหลี่ยม ซึ่งเป็นเรื่องต่างชาติที่เป็นแบบแผนสำหรับกษัตริย์ ดังความว่า

ชั้นเฉลียงฉลุภาพพื้น	ไพรุ
เรื่องสิบสองเหลี่ยมภู	ธเรศไต้
เกลองปางปางอย่างนิยายบู	ราณริต หึงเฮย
ฝ่ายเทศวรเทศไว้	ชนบท้าวผดุงธรรม๔

ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเทคโนโลยีการพิมพ์ในประเทศไทยเจริญก้าวหน้าขึ้น หมอสมิทได้เลือกวรรณกรรมที่คนไทยในสมัยนั้นนิยมอ่านมาพิมพ์จำหน่าย

หมอสมิทได้เลือกพิมพ์เรื่องนิทานสิบสองเหลี่ยมออกจำหน่ายราคาเล่มละสามสลึงใน พ.ศ. ๒๔๑๓ ราคาดังกล่าวนับว่าสูงมากเมื่อเทียบกับค่าครองชีพในสมัยนั้น

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ “อธิบายนิทานอิหร่านราชธรรม” ใน ประชุมปกรณ์ภาคที่ ๑ นิทานอิหร่านราชธรรม(ที่เรียกกันมาว่าเรื่อง ๑๒ เหลี่ยม) (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕), ๘.(พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงตลับ สุรวงศ์วัฒนศักดิ์ ทจ. เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๖๕)

^๔ โคลงศาลารายวัดพระเชตุพน หมอดวรรณคดี หมู่โคลง เลขที่ ๒๙๙ ตู๋ ๑๑๔ มัด ๓๑ ชั้น ๓/๒ ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

หมอสมิติได้แจ้งไว้ว่าได้ต้นฉบับหนังสือเรื่องสิบสองเหลี่ยมมาจากแหล่งใด แต่เรื่องที่พิมพ์นี้ได้แพร่หลายไปทั่ว จนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทอดพระเนตรหนังสือเรื่องสิบสองเหลี่ยมที่พิมพ์จำหน่าย

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีพระดำริจะให้หอพระสมุดวชิรญาณพิมพ์นิทานสิบสองเหลี่ยมขึ้นใหม่ โดยใช้ต้นฉบับที่หอพระสมุดมีอยู่ ด้วยเหตุที่ “...ฉบับของหมอสมิติความบกพร่องไม่บริบูรณ์เหมือนฉบับที่มีในหอพระสมุดฯ”^๕

หลังจากมีการพิมพ์นิทานอิหร่านราชธรรมฉบับหอพระสมุดวชิรญาณออกเผยแพร่นิทานสิบสองเหลี่ยมฉบับหมอสมิติก็ไม่มีผู้นำมาอ้างถึงอีก

เนื้อความข้างต้นที่ผู้วิจัยกล่าวถึงแสดงถึงความเป็นมาของนิทานอิหร่านราชธรรมซึ่งได้รับความนิยมในสังคมไทยมานานกว่าสามร้อยปี

ลักษณะที่น่าสนใจของนิทานอิหร่านราชธรรมคือ เป็นนิทานคติธรรมสอนใจที่ไม่ผูกติดกับหลักปฏิบัติของศาสนา หรือสังคมใดสังคมหนึ่งทำให้นิทานเรื่องนี้เข้ากับคนไทยได้ทุกยุคทุกสมัย และยังสามารถปรับใช้ให้เข้ากับคนทุกระดับชั้นโดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติหรือศาสนาอีกด้วย

ดังจะเห็นได้จากข้อความในต้นฉบับตัวเขียนหลายฉบับมีข้อความว่า ผู้สร้างมีเจตนาสร้างถวายเป็นสาธารณประโยชน์ เช่น บันทึกท้ายเล่มของต้นฉบับตัวเขียนหมายเลข ๓ ว่า

“๑ เรื่อง ๑๒ เหลี่ยมจบแต่เพียงนี้ ของท้าวขรรค์ขลุ่ยวางไว้ในพระสาครหน้า ใ้ให้กลุ่มบุตรเล่าเรียนสืบต่อไป เปนแบบแก่กลุ่มบุตรต่อไปข้างหน้าตามตำราสิบสองเหลี่ยม นิการปัดใจโยโหติ ฯ”^๖

^๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “อธิบายนิทานอิหร่านราชธรรม” ใน ประชุมปกรณ์ภาคที่ ๑ นิทานอิหร่านราชธรรม(ที่เรียกกันมาว่าเรื่อง ๑๒ เหลี่ยม, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕), ๑๑.(พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงตลับ สุรวงศ์วัฒนศักดิ์ ทจ. เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๖๕)

^๖ นิทานสิบสองเหลี่ยม หมอวชิรธรรมคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๓ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๔ ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด



ประชุมปกรณ์ ภาคที่ ๑

นิทานอิหร่านราชธรรม ๑๒ เรื่อง

(ที่เรียกกันมาว่าเรื่อง ๑๒ เหลี่ยม)

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ท่านผู้หญิงตลับ สุรวงศ์วัฒนศักดิ์ ท.จ.

เมื่อขบจุล พ.ศ. ๒๔๖๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ต้นฉบับหมายเลข ๑๙-๒๐ ที่มีข้อความตอนท้ายในลักษณะเดียวกันว่า

“...ทรงทรงไว้พระพุทธรูปศาสนา ฯ”^{๓๗}

การสร้างต้นฉบับสมุดไทยถวายวัดซึ่งเป็นสถานศึกษานั้นผู้สร้างคงมีวัตถุประสงค์ไว้ให้คนทั่วไปอ่านเป็นวิทยาทาน สนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าวได้อย่างดี

ชื่อเอกสาร

นิทานชุดนี้เดิมไม่ปรากฏนามว่าเรื่องใดชัดเจน ต้นฉบับสมุดไทยเรียกชื่อต่างกันไป ชื่อที่ปรากฏบนต้นฉบับสมุดไทยมีหลายชื่อ เช่น นิทานทำเนียบ นิทานพระเจ้าเนาวเสนวอระอาตินทรงธรรม นิทานพระเจ้าเนาวเสน เรื่องสิบสองเหลี่ยม หรือ เนาวสว่างนิทาน ๑๒ เหลี่ยม

แม้แต่ฉบับอยุธยาซึ่งถือว่าเป็นฉบับที่เก่าที่สุดก็มีบันทึกเป็นโคลงตอนท้ายเรื่องเรียกเรื่องนี้ว่า นิทานสิบสองเหลี่ยม ดังความว่า

๑ สมุด เราสร้างไว้ในพุทธ	ศาสนา
สิบ สิบวงศพจนรา	เรียบร้อย
สอง สองต้องวิญญา	ล้ำเลิศ
เหลี่ยม แลเหลี่ยมหายากใช้น้อย	ผู้ใดบเทียมเสมอ ฯ” ^{๓๘}

ผู้วิจัยเข้าใจว่าในอดีตคนรู้จักเรื่องนี้ในชื่อว่าเรื่องสิบสองเหลี่ยม ตามเนื้อเรื่องนิทาน

^{๓๗} สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๙ - ๒๐ ตู้ ๑๑๓ มัดที่ ๖๕ ประวัติ ประวัติ คุณหญิงวาดปริยัติธรรมธาดาถวาย พ.ศ. ๒๔๓๐

^{๓๘} สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑ ตู้๑๑๓ มัดที่ ๖๔ ประวัติ ขุนพิบูลย์สมบัติ (โปะ) ถวาย ๒๑ พ.ศ. ๒๔๓๐.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงประทานคำอธิบายไว้ว่าเดิมเรียกกันมาว่าเรื่องสิบสองเหลี่ยม^๙ แต่ด้วยทรงเห็นว่าชื่อสิบสองเหลี่ยมนั้นไม่น่าสนใจ จึงมีพระมติเปลี่ยนชื่อหนังสือนี้ตั้งความว่า

“...อีกประการหนึ่งที่เรียกชื่อกันมาแต่เก่านั้นว่า “เรื่องสิบสองเหลี่ยม” เห็นว่าไม่ชวนอ่าน **เสมือนนามปิดคำของหนังสือเสีย** นิทานเหล่านี้เป็นนิทานของพวกแขกอิหร่านและว่าด้วยราชธรรม พิมพ์ใหม่ครั้งนี้จึงให้ชื่อเสียใหม่ว่า “นิทานอิหร่านราชธรรมสิบสองเรื่อง” ^{๑๐}

หลังจากที่หอพระสมุดวชิรญาณพิมพ์นิทานอิหร่านราชธรรมออกเผยแพร่ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ คนส่วนใหญ่ก็รู้จักวรรณคดีชุดนี้ในชื่อใหม่ว่า **นิทานอิหร่านราชธรรม** ชื่อสิบสองเหลี่ยมก็เลือนหายไปจากการรับรู้ของคนไทยส่วนใหญ่ เพื่อความสะดวกในงานฉบับนี้ผู้วิจัยจะเรียกวนิทานอิหร่านราชธรรมซึ่งเป็นชื่อที่คนไทยส่วนใหญ่รู้จัก

อายุของเอกสาร

เรื่องอิหร่านราชธรรมนี้ไม่อาจจะยืนยันได้ว่าแต่งหรือเรียบเรียงครั้งแรกในสมัยใด

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานโดยอาศัยพระราชพงศาวดารว่าราชทูตเปอร์เซียอาจจะนำผู้รู้และหนังสือนี้มา และสมเด็จพระนารายณ์จะได้โปรดฯ ให้แปลเป็นภาษาไทยและด้วยเหตุที่ไม่ใช่เรื่องทางศาสนา จึงมีการรักษาสืบต่อมา

^๙ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ “อธิบายนิทานอิหร่านราชธรรม” ใน **นิทานอิหร่านราชธรรม(ประชุมปกรณ์)** เล่ม ๑, ก.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ง.

นักวิชาการต่างชาติ เช่น P. Schweisguth มีความเห็นคล้อยตามพระมติของสมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพว่าอาจจะมี การแปลมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์^{๑๑}

อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานยืนยันแน่ชัดว่ามีการแปลเรื่องนี้ตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

หลักฐานที่เก่าที่สุดที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันมีต้นฉบับที่ขุนพิบูลย์สมบัติ (โป๊ะ) ให้หอพระสมุดวชิรญาณ ต้นฉบับสมุดไทยกล่าวถึงการเรียบเรียงเรื่องนี้ใน พ.ศ. ๒๒๙๕ ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ต้นฉบับสมุดไทยสำนวนอยุธยาสองฉบับที่อ้างว่าขุนกัลยาบดีเรียบเรียงเรื่องนี้มีศักราชที่ต่างกัน ๓ ปี ฉบับหนึ่งว่าเรียบเรียงในปีจุลศักราช ๑๑๑๔ (พ.ศ. ๒๒๙๕) ส่วนอีกฉบับกล่าวว่าเรียบเรียงในปีจุลศักราช ๑๑๑๗ (พ.ศ. ๒๒๙๘) ดังความว่า

๑ ข้าพระพุทธิเจ้าขุนกัลยาบดี แต่งนิทานทำเนียบถว้าย ณ วัน ๑ ๙ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๑๔ ปีกอกนักสัตตจิตตวาศก ยังมีพระมหากษัตริย์ครองหนึ่ง^{๑๒}

๑๐
๑ วัน ๑ ๙ ค่ำ จุลศักราชรอยสิบเจด ปีกอก สัพทก ข้าพระพุทธิเจ้าขุนกัลยาบดี ขอแปลพราชนำเนียบในนิทานพระเจ้าเนาวเสนวาระดินทร์ ด้วยพระองค์ทรงธรรมอันประเสริฐ^{๑๓}

^{๑๑} P. Schweisguth, *Etude sur la literature siamoise*, (Paris: Imprimerie nationale, 1951), 40.

^{๑๒} สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๔ ประวัติ ขุนพิบูลย์สมบัติ (โป๊ะ) ถวาย ๒๑ พ.ศ. ๒๔๗๐

^{๑๓} สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๑ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๕ ประวัติ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗ ก.ค. ๒๔๘๒

๑๔ นิทานสิบสองเหลี่ยม

หลักฐานในต้นฉบับสมุดไทยทั้งสองฉบับนี้เป็นหลักฐานยืนยันว่านิทานอิหร่านราชธรรมเป็นวรรณคดีที่มีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายแล้ว

น่าสังเกตว่าเนื้อความในอิหร่านราชธรรมฉบับขุนกุลยาบตีในสมัยอยุธยาและฉบับหลวงรัชกาลที่ ๑ ซึ่งคัดจากฉบับเก่า (อาจจะฉบับอยุธยาหรือธนบุรี) มีเนื้อความต่างกันมาก โดยฉบับอยุธยามีเนื้อเรื่องสังเขปกว่าฉบับรัชกาลที่ ๑ อย่างมาก หากฉบับที่ขุนกุลยาบตีเป็นฉบับดั้งเดิมก็แสดงว่ามีการแก้ไขเพิ่มเติมเนื้อหาให้พิสดารขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๒๙๕ – ๒๓๑๐ หรืออาจจะมีการแก้ไขใหม่ในสมัยธนบุรีก็ได้

นอกจากฉบับขุนกุลยาบตีในสมัยอยุธยาและฉบับหลวงรัชกาลที่ ๑ แล้ว ยังมีต้นฉบับเชลยศักดิ์อีกจำนวนหนึ่งซึ่งมีเนื้อความบางตอนต่างจากฉบับหลวง มีต้นฉบับหมายเลข ๑๒ ระบุว่า คัดลอกในปี จุลศักราช ๑๑๖๙ ตรงกับปี พุทธศักราช ๒๓๕๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เช่นกัน การที่มีนิทานอิหร่านราชธรรมหลายสำนวนแสดงว่านิทานเรื่องนี้มิได้แพร่หลายในราชสำนักเท่านั้นแต่ยังแพร่หลายในสามัญชนอีกด้วย

นิทานอิหร่านราชธรรมกับสังคมไทย

เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่มีลักษณะผสมผสาน คนไทยยอมรับวัฒนธรรมต่างชาติได้ไม่ยากนัก การรับวรรณกรรมจากต่างชาติมาผสมผสานกับแนวคิดและคติความเชื่อแบบไทยจนกลายเป็นวรรณกรรมไทยที่มีคงเหลือเค้าจากต่างชาติ

นิทานอิหร่านราชธรรมเป็นเรื่องราชธรรมสากลที่ไม่เกี่ยวกับคำสอนหรือหลักธรรมในศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ และด้วยเนื้อเรื่องที่แปลกและต่างไปจากชาดกหรือนิทานคติธรรมอินเดียซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยของคนไทยทำให้คนไทยรักษาเรื่องสืบต่อมา

แม้ว่าชื่อตัวละครและสถานที่ในเรื่องจะไม่คุ้นหูคนไทยเท่าใดนัก แต่ก็มี ความพยายามที่จะใช้การเทียบเคียงเดิมเป็นการออกเสียงแบบไทย เช่น อนุชิวราน เป็น เนาวสวาน หรือ เนาวเสนวาระดิน เป็นต้น

ต้นฉบับตัวเขียนจำนวนมากที่เก็บรักษาอยู่ที่แผนกเอกสารโบราณ ต้นฉบับเหล่านี้แสดงการแพร่หลายของเรื่องได้อย่างดี เนื่องจากเรื่องที่มีความนิยมหรือมีผู้สนใจมากก็มักจะมีการคัดลอกต่อๆ กันไป

ต้นฉบับสมุดไทยของนิทานอิหรีนราชธรรมที่มีการคัดลอกต่อๆ กัน ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้มีทั้งที่คัดจากฉบับหลวงและฉบับเชลยศักดิ์

เมื่อหอพระสมุดวชิรญาณมีนโยบายรวมนิทานเก่าที่มีคุณค่าของไทย เพื่อเตรียมพิมพ์เผยแพร่ให้กับคนไทยได้อ่าน กรรมการหอพระสมุดในสมัยนั้นได้รวบรวมและชำระนิทานโบราณขึ้นเพื่อพิมพ์เผยแพร่ โดยจัดให้นิทานอิหรีนราชธรรมเป็นภาคแรก และได้พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๖๕

นิทานอิหรีนราชธรรมฉบับที่หอพระสมุดจัดพิมพ์นั้นถือเป็นฉบับมาตรฐานที่ทำให้เรื่องสิบสองเหลี่ยมฉบับอื่นๆ ไม่มีการนำมาใช้อีก

ต้นฉบับที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันมีทั้งที่กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณเคยใช้และที่ได้มาภายหลังอีกจำนวนหนึ่ง ต้นฉบับนิทานอิหรีนราชธรรมมีจำนวน ๒๕ เล่ม ดังนี้

๑. นิทานสิบสองเหลี่ยม หม่อมสุวรรณคดี หม่อนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑ ตู้ ๑๑๓ มัดที่ ๖๔ สมุดไทยดำเส้นรงค์ ขนาด ๑๒ x ๓๕ x ๔ เซนติเมตร จำนวน ๕๓ หน้า หน้าละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๔๘ - ๕๐ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ ขุนพิบูลย์สมบัติ (โปะ) ถวาย ๒๑ พ.ศ. ๒๔๓๐ สภาพสมุดสมบูรณ์

ขึ้นต้น

๑๐

๑ ข้าพระพุทธเจ้าขุนกัลยาบดี แต่งนิทานทำเนียบถว้าย ณ วัน ๑ ฯ ๔ ค่ำ จุลราศ ๑๑๑๔ ปีมอกนักษัตรจัตวาศก ยังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง

๑๖ นิทานสิบสองเหลี่ยม

จนถึง

จบ	แลเหลี่ยมประดับ	บังคับ
แล้ว	เสร็จสำเร็จเรื่อง	พจนานุกรม
สิ้น	สมุทสุทสิ้นช้อย	เบิกคลิ
จบ	สารบานจิตรรับ	รอบรู้ควนแฉล้ม

หมายเหตุ ในต้นฉบับมีการแก้ไขด้วยดินสอหลายแห่ง

๒. นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒ ตู
๑๑๓ มัดที่ ๖๔ สมุดไทยดำเส้นรงค์ ขนาด ๑๒ x ๓๕ x ๔ เซนติเมตร จำนวน ๓/๓/
หน้า หน้าละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๖๐ – ๖๒ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย
ประวัติ จ่าช่วงไฟ (กองแก้ว) หูลเกล้าฯ ถวาย ๒๙/๕/๑๒๙ สภาพสมุดชำรุด
บางส่วน

ขึ้นต้น

เหลี่ยม ... (ชำรุด) ... พระเจ้าฟาริคุณประชนโรคในทรางแพดให้อ้าเลียดที่
คอเดกฯ

เหลี่ยม ๒ ใจความว่าพระเจ้าหุมาขุน เสดยน้ำทับทิมแล้วคิดจะเรียกอากอน ฯ

เหลี่ยม ๓ ใจความว่าพระเจ้าสันหยันเสด็จไปประภาษเนือยงเดกเลียงโค
ตายเอาทอง เทาพระองค์ไซแทนเดกนั้น ฯ

จนถึง

กมายงเมืองปัตตาน พระองค์ถือเอาตาราจิตนิทานพระเจ้าเนาวเสนทั้งสิน
บาน เมืองอยู่เอยนเปนสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ

หมายเหตุ มีบานแผนกว่า

๑๕

๑ วัน ๓ ฯ ๓ คำ จุลศักราช ๑๒๐๔ ปีชาลจัตวา ค่ำ ฯ ทรงฯ ให้คัดจากพระสมุท
เนาวสวานนิทาน ๑๒ เหลี่ยม หลวงเดิม ฯ ๑ ข้า ๑ ชุบเช่นหรดาน ทานแล้ว ๒ ครั้ง ฯ

๓. นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดยรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๓ ตู ๑๑๓ มัดที่ ๖๔ สมุดไทยขาว เส้นหมึกดำ ขนาด ๑๒ x ๓๕.๕ x ๓ เซนติเมตร จำนวน ๑๓๑ หน้า หน้าละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๕๒ – ๕๖ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด สภามสมุด ขำรุติที่ปกและหน้าต้น เล็กน้อย
ขึ้นต้น

ครั้งนั้นยังมีเมืองมดาวินนั้นขึ้นแกเมืองเรา แลควรเราจะไปเยื่อนภระสพจ
ได้แจงไยอักษรคำซึ่งปันหาจากาไวยนั้น
จนถึง

อำมาตย์หนึ่งจึงรับอาษาออกมาพิจารณาแล้ว ก็ให้ชุดดินเดิมเสีย จึงเอาชื้อ
อเสียงอันหว่านมีต้นว่าน้ำตานและชั้นทศกอร์ไล่ลงที่โคนต้น ครั้นมะม่วง
มีผล ก็มีรศหวานดั่งแก้ว ฯ ๑ เรื่อง ๑๒ เหลี่ยมจบแต่เพียงนี้ ของท้าวขรรค์ชู
สาวไว้ในพระสาสน์หน้า ไว้ให้กุลบุตรเล่าเรียนสืบต่อไป เปนแบบแก่กลุ่บุตรสืบ
ต่อไปข้างหน้าตามตำราสิบสองเหลี่ยม นิการบัดใจโยหิตี ฯ

หมายเหตุ มีข้อความที่ปกในว่า ๑ หนาต้นเรื่องพญาเสวัยราช ๑๒ เหลี่ยมชื่อ
เมืองมดาวินแล ฯ

๔. สิบสองเหลี่ยม หมวดยรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๔ ตู ๑๑๓ มัดที่ ๖๔ สมุดไทยดำ เส้นดินสอขาว ขนาด ๑๑ x ๓๓ x ๒ เซนติเมตร จำนวน ๙๓ หน้า หน้าละ ๔ บรรทัด บรรทัดละ ๖๔ – ๗๐ หน้า ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อ ๓/ ส.ค. ๒๔๘๒ สภามสมุด
ค่อนข้างสมบูรณ์
ขึ้นต้น

๑ เหลี่ยมหนึ่งจากุไว้เปนอักษรนิทานไวทุกเหลี่ยมๆ หนึ่งนั้นจารึกไว้ว่ายังมี
พระมหากษัตริย์ต้องหนึ่งทรงพระนามพระเจ้าฟาริดุ่น

๑๘ นิทานสิบสองเหลี่ยม

จนถึง

พรอ้งถือตามจรีตนิทาน พระเจาเนาวะแสนทงสินบานเมืองอยู่เปนศุก
เพราะพระเจาทรงธรรมนั้นแล ฯ จบ

หมายเหตุ

เมื่อจบนิทานเหลี่ยมที่ ๑๒ แล้ว มีการคัตนิทานตอนต้นว่า “แลเมืองมะดา
วินัน ขึ้นแก่เมืองเรา แลควรเราจะไปเยือนพระศพจะได้แจ้งไนอักษรคำซึ่ง
บรรพญัตจากูกไวนั้น – แลเสดจไปทักษีณรอบพระมรฎปๆ นั้นเปน ๑๒ เหลี่ยม”
ท้ายเล่มเป็นบทสวดมนต์และพระอภัยมณีคำกลอน ลายมือที่คัตในต้นฉบับหวัด
และไม่เป็นระเบียบ

๕. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๕ ตู ๑๑๓ มัดที่
๖๔ สมุดไทยขาว เส้นดินสอดำ ขนาด ๑๐.๕ x ๓๒ x ๒.๕ เซนติเมตร จำนวน
๑๑๒ หน้า หน้าละ ๕ – ๗ บรรทัด บรรทัดละ ๓๔ – ๔๖ ตัวอักษร อักษรไทย
ภาษาไทย ประวัติ พระองค์เจ้าลักษณาวดีประทาน ๑ ก.ย. ๒๔๖๒ สภาพสมุด
สมบูรณ์
ขึ้นต้น

ปีขานพระเจาเนาวะเสนวระอาทิบดีทรงธรวา ในกานวันหนึ่งสมเดจพระ
เจ้ามาขุนครองเมืองมายัด ตรัษถามเสนาว่าเราไดยินว่า พระเจ้าหะละมุ
ดเปนโอรศ

จนถึง

บานเมืองก็อยู่เียร์เปนศุก พระเจ้าเนาวะเสนทรงธรรมนั้นแล ฯ จบนิทานสิบ
สองเหลี่ยมทานี้แล เขียนไว้แต่ตัวเลาเส้นสู้กันพังสืบๆกันต่อไปเชิด ฯ

หมายเหตุ

ลายมือในต้นฉบับหวัดและไม่สม่ำเสมอ

๖. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๖ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๔ สมุดไทยขาว เส้นหมึกดำ ขนาด ๑๒ x ๓๕ x ๒ เซนติเมตร จำนวน ๑๔๒ หน้า หน้าละ ๖ บรรทัด บรรทัดละ ๕๗ - ๖๐ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด สภามสมุดชำระจำนวน ๘ หน้า

ขึ้นต้น

จักกล่าวนิทาน พระเจาเนาวเสนวารถาตีนทรงธรรมวา ในกาลวรรหนึ่งสม
เดชพระเจามามุนผู้ครองราชสมบัติ ณ เมืองบาดัษ เสด็จออกมาตรัษถามเสนา
ป่อดี

จนถึง

แล้วก็มาเมืองอะรบัดตาน แล้วพร่องถือเอาอย่างจารีตนิทาน พระเจาเนาวเสน
ทั้งสิน บานเมืองก็อยู่เย็นเปนสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ๑ นิทาน
พระเจาเนาวเสนจับแต่เทานีป่อริบุญ ๑

หมายเหตุ

ตอนท้ายเป็นเรื่องอุณหิตวิไชยคำกาพย์ จำนวน ๒๕ หน้า กับ ๓ บรรทัด

๗. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๗ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๔ สมุดไทยดำ เส้นรงค์ดินสอ ขนาด ๑๑ x ๓๔.๕ x ๓ เซนติเมตร จำนวน ๕๖ หน้า หน้าละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๕๐ - ๕๔ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗ ก.ค. ๒๔๘๒ สภามสมุด

ก่อนข้างสมบูรณ์

ขึ้นต้น

แลเมืองมะดาวินนั้นขึ้นแก่เมืองเราแลควรเราไปเยือนพระศพ จใดแจ้งใน
อักษรคำซึ่งบรรพตจากฤกไฉน

จนถึง

พระยามหากษัตริย์อันทรงธรรมนั้นสูงกว่าฟ้าใหญ่กว่าพิภพ ถูกกว่า
พระมหาสมุทร เอ็นกว่าพระคงคา แล้วเสด็จไปทักษิณ รอบพระมณเฑียร
นั้นเปน ๑๒ เหลี่ยม

หมายเหตุ

ด้านของปกสมุดไทยมีข้อความว่า “พระสมุดสิบสองเหลี่ยม เล่ม ๑” แต่เนื้อความมีเพียงนิทานตอนต้น ยังไม่ขึ้นนิทานเรื่องที่ ๑ ตอนท้ายแทรกกร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกจำนวน ๔๐ หน้า

๘. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หนังสือนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๘ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๔ สมุดไทยดำ เส้นดินสอขาว ขนาด ๑๑ x ๓๔.๕ x ๓ เซนติเมตร จำนวน ๒๖ หน้า หน้าละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๖๗ – ๗๐ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ ม.ร.ว. นวลขจรอรุณ กมลบุตยานุวัตร ให้ ๒๓ ธ.ค. ๒๕๑๔ สภาพสมุดค่อนข้างสมบูรณ์

ขึ้นต้น

นิทานพระเจ้าเนาวเสนว่ระอาตินทรงธรรวา ในยกาละวันหนึ่งสมเด็จ
พระเจ้ามามุนครองเมืองบาดัค ตรัสถามเสนาว่าเราได้ยินพระเจ้าหะระมุ
กผู้เปนพระโอรศ

จนถึง

ต้นไม้ในยเลือกสวนไร่ยนาที่จะรงโรยไปเหนแก่มากก็จะได้้นอยเหนแก่น้อย
ก็จะได้มาก จึงพระเจ้ามะหาเยนุจึงตรัสว่าเหตุอันโดยจึงว่าดังนั้น ผู้เ้านาย
สวนจึงว่าถ้าเรียกเอาอา

หมายเหตุ

ปรากฏเฉพาะนิทานต้นเรื่อง นิทานเหลี่ยมที่ ๑ และเหลี่ยมที่ ๒ ไม่จบเรื่อง

๙. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หนังสือนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๙ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๕ สมุดไทยดำ เส้นรงค์ และดินสอ ขนาด ๑๒ x ๓๔ x ๔ เซนติเมตร จำนวน ๑๑๘ หน้า หน้าละ ๖ บรรทัด บรรทัดละ ๔๔ – ๕๒ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด สภาพสมุดสมบูรณ์

ขึ้นต้น

ในกาลวันหนึ่งสมเด็จพระเจาามาขุนบรมกระสัดอันพารสมบัติอยู่ในกรุง
ปัตถยา

จนถึง

เราเรียบกกองทัพบาช่วยนั้นเราจยกมาตามนังสือแล้วทาร

หมายเหตุ

ในต้นฉบับนี้มีวรรณกรรมรวม ๓ เรื่อง คือ นิทานสิบสองเหลียม ตอนต้น
จนถึงเหลียมที่ ๔ ไม่จบเรื่อง จำนวน ๖๐ หน้า เรื่องมหาเวสสันดรคำฉันท์กัณฑ์
มัทรี จำนวน ๒๐ หน้า และคาถาอิติปิโสอักษรไทย ภาษาบาลี จำนวน ๓๘ หน้า

๑๐. สิบสองเหลียม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๐ ตู้ ๑๑๓
มัดที่ ๖๕ สมุดไทยดำ เส้นดินสอ ขนาด ๑๑ x ๓๔.๕ x ๒ เซนติเมตร จำนวน ๑๑๐
หน้า หน้าละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๕๐ - ๖๕ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย
ประวัติ คุณหญิงวาดปริยัติธรรมธาดาถวาย พ.ศ. ๒๔๓๐ สภาพสมุดสมบูรณ์
ขึ้นต้น

อยู่ในนิทานพรเจาเนาเสนवार วาทรงธรรมวาในกาลวันหนึ่งสมเด็จพระ
พระเจ้าธรรมามูลครองราชสมบัติ ณ เมืองปัตตะกาด เสดจออกมาตรัด
ถามเสนาบดี

จนถึง

๑ เลียมสิบนั้นจากถูกเปนอักษรนิทานไว้ว่า ยังมีพรมหากระสัดรองนึ่ง ทรง
พรมามพรเจ้าอะ มัดสมุทร ๑ ฯ ฯ

หมายเหตุ

นิทานเหลียมที่ ๑๐ ไม่จบเรื่อง

๒๒ นิทานสิบสองเหลี่ยม

๑๑. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๑ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๕ สมุดไทยดำ เส้นดินสอ ขนาด ๑๐ x ๓๑ x ๓ เซนติเมตร จำนวน ๑๓๒ หน้า หน้าละ ๓ บรรทัด บรรทัดละ ๔๖ - ๔๘ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗ ก.ค. ๒๔๘๒ สภาพสมุด สมบูรณ์

ขึ้นต้น

๑ จะกล่าวนิทานพระเจ้าเนาวเสนวาร์ อาตันทรงธรรมว่า ในกาลวันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้า... ปะมามูล ผู้ครองราชสมบัติ ณ เมืองปัตตะดาร เสด็จออก ณ พรทิงตวรรษามเสนาบดี

จนถึง

อันทำเนียบพรมหากระสัตรนี้ว่า จะไปรฎอานาประชาราษฎรนั้น ดุจติด กำแพงเมือง เสนาบดีกราบถวายบังคมสรรเสริญพระเดชพระคุณอันพระองค์ เข้าไปรฎอนี้จะ เลื่องเถาไปเปนฉบับทำเนียบไปถวายกำกหน้า ะ

หมายเหตุ

ต้นฉบับมีบานแพนกว่า

๑๐

“ ๑ วัน ๑ ๗ ๔ คำจุลศักราชร้อยสิบเจ็ด ปีวอก สัพทศก ข้าพระพุทธเจ้าขุนกัลยาบดี ขอแปลพระราชทำเนียบในนิทานพระเจ้าเนาวเสนวาระดิษฐ์ ด้วยพระองค์ทรงธรรมอัน ประเสริฐ ”

๑๒. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๒ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๕ สมุดไทยดำ เส้นดินสอ ขนาด ๑๑ x ๓๔.๕ x ๓ เซนติเมตร จำนวน ๑๑๔ หน้า หน้าละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๔๗ - ๔๙ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ นายรอด ชูถวิลให้เมื่อ ๒๕ มิ.ย. ๒๔๗๒ สภาพสมุด ค่อนข้าง สมบูรณ์

ขึ้นต้น

นิทราพรเจาเนาเสนทรง...(ชำรุด) กาลวันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้ามามุศ
ผู้ครองราชสมบัติ ณ เมืองปัตตาน...(ชำรุด) ออกมาตรัดถามเสนาบดีว่าเรา
ได้ยินว่า

จนถึง

ด้วยโปรดนาประชาราษฎร์นั้นด้วยจ้ประหาร ทำลายดวงแก้วเสียมิควรสิ่ง
ใดเป็นที่รักแล้วเป็นที่ล้าฤกษ์มีเหน็นน้อมโสรกเสรามลหมองในพระ
ไทยๆแล้ว เสนาบดีจว่า ราชการของราษฎรนั้นก็จ้ขัดสน ฯ เซียนจ้วัน

๑

๔ + (ไม่มีตัวเลข) คำปีเถาะจุลศักราชพัรรอยหกลีบเกาปี ฯ ๑

หนังสือฉบับนี้ถ้าทหารผู้โดยจ้อานยานอนอานจ้ยับไปหาฉบับมิโดยแลว ฯ

หมายเหตุ

สมุดนี้คัดลอกในปี จุลศักราช ๑๑๖๙ ตรงกับปีพุทธศักราช ๒๓๕๐ นิทาน
เรื่องที่ ๑๐ ไม่จบเรื่อง

๑๓. ลีบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๓ ตู ๑๑๓
มัดที่ ๖๕ สมุดไทยขาว เส้นหมึกดำ ขนาด ๑๒ x ๓๖ x ๔.๕ เซนติเมตร จำนวน
๑๕๐ หน้า หน้าละ ๔ บรรทัด บรรทัดละ ๖๔ - ๖๖ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย
ประวัติ นายรอด ชูถวิล ให้เมื่อพ.ศ.๒๔๓/๓ สภาพสมุด สมบูรณ์

ขึ้นต้น

ข้าพระพุทธเจ้าเรียบเรียงทำคำเรื่องราว ซึ่งกล่าวไว้ในราชประเพณีอันมีชื่อ
ว่าลีบสองเหลี่ยมนั้นในลักษณะว่าพระมหากษัตริราชเจ้าแผ่นดิน ซึ่ง
ได้เสวยราชสมบัติในเมืองอะละปะตานนั้น

จนถึง

จะให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข และพระราชโอรสทำผิตษาเด็กให้ตายและ
พระองค์เจ้าจะให้ข้าพระราชโอรสนั้นเสียก็ควร

หมายเหตุ

นิทานเหลี่ยมที่ ๑๐ ไม่จบเรื่อง

๒๔ นิทานสิบสองเหลี่ยม

๑๔. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๔ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๕ สมุดไทยดำเส้นหรดาล ขนาด ๑๑ x ๓๕ x ๕ เซนติเมตร จำนวน ๕๒ หน้า หน้าละ ๑๔ บรรทัด บรรทัดละ ๕๒ - ๕๖ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๗ ก.ค. ๒๔๘๒ สภาพสมุด สมบูรณ์

ขึ้นต้น

๑ จะกล่าวนิทานพระเจ้าเนาวสวาททรงธรรมว่า ในกาลวันหนึ่งสมเด็จพระเจ้าธรรมามูลผู้ครองราชสมบัติ ณ เมืองปัตตาน เสด็จออกมาตรัสถามเสนาบดี เราได้ยินว่าพระเจ้าหะระมุดผู้เป็นพระโอรส พระเจ้าเนาวสวาททรงธรรม

จนถึง

มนตรีกราบบังคมทูลสรรเสริญว่าทรงพระปัญญากว้างขวางตรัสโปรดเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้าตามทำนองโบราณนั้นก็ควรอยู่แล้วแต่บุตรชาย บะดัดผู้ร้ายนี้ยังเดกอยู่

หมายเหตุ

เนื้อเรื่องตั้งแต่นิทานนำจนถึงนิทานเหลี่ยมที่ ๘ ไม่จบเรื่อง

๑๕. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๕ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๕ สมุดไทยดำ เส้นหรดาร ขนาด ๑๑ x ๓๕ x ๔.๕ เซนติเมตร จำนวน ๔๒ หน้าๆละ ๔ บรรทัด บรรทัดละ ๕๒- ๕๖ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สภาพสมุด สมบูรณ์

ขึ้นต้น

ถ้ามีผู้สั่งสอนประการใดก็จะเป็นฉันนั้นได้แลธรรมนิยมคนดีไปพบคนร้าย ก็เป็นคนร้ายไป ถ้าคนร้ายมาคบคนดีจะได้กิริยาอย่างธรรมนิยมคนดีก็จะดีไป

จนถึง

แล้วเสด็จมาเมืองปัตตานี ปกครองศิริราชสมบัติโดยสุจริต บ้านเมืองก็อยู่
เย็นเป็นสุข เพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล

หมายเหตุ

นิทานเริ่มตั้งแต่เหลี่ยมที่ ๘ จนจบเหลี่ยมที่ ๑๒ เนื้อความต่อเนื่องกับสมุด
ไทยหมายเลข ๑๔

๑๖. ลีปสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๖ ตู๋ ๑๑๓
มัดที่ ๖๖ สมุดไทยดำ เส้นทอง ขนาด ๑๑ x ๓๔ x ๓.๕ เซนติเมตร จำนวน ๕๕
หน้า หน้าละ ๔ บรรทัด บรรทัดละ ๔๗ - ๕๐ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย
ประวัติ หอฯ ชื่อเมื่อ ๑๒/ ๔/๑๒๖ สภาพสมุด สมบูรณ์
ขึ้นต้น

๑ เหลี่ยม ๑ ใจความว่าพระเจ้าฟ้าริคุนประชนแพทยให้เอาเลือดคอกเดกมา
ประกอบ โอสถ ฯ

๑ เหลี่ยม ๒ ใจความว่าพระเจ้าหุมาขุนเสวยน้ำทับทิมแล้วคิดจะให้เรียกเอา
อากร ฯ

๑ เหลี่ยม ๓ ใจความว่าพระเจ้าสันหยันยิงเนื้อถูกเดกเลี้ยงโคตาย จึงเอา
ทองสูงเทียมพระองค์ให้แทนเดกนั้น ฯ

จนถึง

เราจให้ทานราษฎร ตามอย่างแต่ก่อนทุกครั้ง ๑ พระสมุดนี้ได้แต่เจดเหลี่ยม ฯ

หมายเหตุ

ต้นฉบับมีบานแผนกว่า

๓

๑ วัน ๓ + ๗ ค่ำ จุลศก ๑๑๔๔ ปีชาลจัตวาศก ฯ ทรง ฯ ให้คัดจากพระสมุด
เนาวสาวานิทาน ๑๒ เหลี่ยมหลวงเดิม

หมื่นทิพกะวี	ขุนสารประเสริด	
ข้าฯ	ชูป	ทาน ๒ ครั้งฯ
หมื่นรัตไมตรี	นายราชสาร	

๑๓. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๓/ ตู ๑๑๓
มัดที่ ๖๖ สมุดไทยดำ เส้นทอง ขนาด ๑๑ X ๓๔ X ๓.๕ เซนติเมตร จำนวน ๕๒
หน้า หน้าละ ๔ บรรทัด บรรทัดละ ๔๗ – ๕๐ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย
ประวัติ หอ ฯ ชื่อเมื่อ ๑๒ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๖ สภาพสมุด สมบูรณ์
ขึ้นต้น

๑ เหลี่ยม ๘ ใจความว่าพระเจ้าญุ่นเลี้ยงลูกโจรตั้งให้เป็นมนตรีๆ ลูก
โจรเป็นกระบด ฯ

๑ เหลี่ยม ๙ ใจความว่าพระเจ้ามหาติมให้ทานจนฝนตกเป็นทองจึงพระเจ้า
ยามนให้ทูตมาขอพระเคียร ฯ

จนถึง

เสมือนแม่น้ำอันใหญ่แห่งผู้ไปมาย่อมจข้ามไปได้ประดุจเสมือนสัตว์ไม่มีผิว
แม่น้ำพื่อนอง ๙ คน ๑๐ คน๑๔ก็ไม่เกรง

หมายเหตุ

ต้นฉบับมีบานแผนกว่า

๖

๑ วัน ๖ + ๗ คำ จุลศักราช ๑๑๔๔ ปีชาลจัตวาศก

หมื่นทิพกรวี	หมื่นทิพกรวี	
๑ ข้าพรพุทธเจ้า	ชูป	ทานฯ
หมื่นรัตไมตรี	นายชำนาญหาร	

^{๑๔} ต้นฉบับเขียนคำว่า พื่อนอง ๙ คน ๑๐ คน ไว้คนละบรรทัดตามแบบวิธีการเขียนแบบสมัย
โบราณ แต่เพื่อความสะดวกในการพิมพ์ ผู้เขียนได้นำความมาเรียงไว้ตามแบบการเขียน
ปัจจุบัน

นิทานเหลี่ยมที่ ๑๑ ไม่จบเรื่อง

๑๘. ลีบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๘ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๖ สมุดไทยดำ เส้นทอง ขนาด ๑๑ x ๓๓.๕ x ๒.๕ เซนติเมตร จำนวน ๒๕ หน้า หน้าละ ๔ บรรทัด บรรทัดละ ๔๓ - ๕๐ ตัวอักษร ตัวอักษรไทย ภาษาไทย ประวัติหอซื้อเมื่อ ๑๒ ก.ค. ร.ศ.๑๒๖ สภาพสมุดสมบูรณ์

ขึ้นต้น

เทามีผู้คนหนึ่งซึ่งพระกุมารทั้ง ๔ ถ้อยที่ถ้อยเวนสมบัติแก่กันเหน็จเข้าไป
จึงตั้งโรงพิธีให้เชิญเสวยตรนต์มาปักไว้

จนถึง

พระองค์ถือเอาตามจารีตนิทาน พระเจ้าเนาวะแสนทั้งสี่ บ้านเมืองอยู่
เอยนเปนสุขเพราะเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ๑๗

หมายเหตุ

ตั้งแต่หมายเลข ๑๖ - ๑๘ เป็นเอกสารชุดเดียวกัน แต่เอกสารหมายเลข ๑๘ ไม่มีบานแพนก เหมือนหมายเลข ๑๖ และ ๑๗

๑๙. ลีบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๙ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๖ สมุดไทยดำ เส้นรงค์ ขนาด ๑๑ x ๓๔ x ๒.๕ เซนติเมตร จำนวน ๕๔ หน้า หน้าละ ๔ บรรทัด บรรทัดละ ๔๔ - ๕๐ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ คุณหญิงวาดปริยัติธรรมธาดาถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ สภาพสมุดสมบูรณ์

ขึ้นต้น

๑เหลี่ยม ๑ ใจความว่าพระเจ้าฟ้าริคุนประชนให้เอาเลือดคอเดกมา
ประกอบโอสถ ฯ

๑ เหลี่ยม ๒ ใจความว่าพระเจ้าหุมาขุนเสวยน้ำทับทิมแล้วคิดจะให้เรียก
อากร ฯ

จนถึง

๒๘ นิทานสิบสองเหลี่ยม

ให้ราชทูตจำทูลพระราชสาร แลเครื่องบรรณาการไปถึงพระเจ้าเมืองอรุ่ม
และในพระราชสารนั้นว่าข้าพะเจ้ายัมลิตผู้น้อยขอกราบถวายบังคมมา ณะ
เชิงปราสาท

หมายเหตุ

ต้นฉบับมีบานแผนกว่า

๑๔

๑ ๕ + ๒ คำ จุลศักราช ๑๑๘๔ ปีมเมียจัตวาศก ฯ ทรง ฯ ให้คัดจากพระสมุด
เนาวสวน ๑๒ เหลี่ยมหลวง ทรงทรงไว้ในพระพุทธรศาสดนา ฯ

นิทานเรื่องที่ ๓/ ไม่จบเรื่อง

๒๐. สิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๐ ตู ๑๑๓
มัดที่ ๖๖ สมุดไทย เส้นรงค์ ขนาด ๑๑ X ๓๕ X ๓ เซนติเมตร จำนวน ๕๖ หน้า
หน้าละ ๔ บรรทัด บรรทัดละ ๔๘ - ๕๐ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย ประวัติ
คุณหญิงवादปรียัติธรรมธาดาถวาย พ.ศ. ๒๔๗๐ สภาพสมุด ชำรุด ถูกหนูกัด
ทำลายจำนวน ๑๐ หน้า

ขึ้นต้น

๑ เหลี่ยม ๘ ใจความว่าพระเจ้าญินลงเลี้ยงลูกโจรไว้ตั้งให้เปนมন্ত্রীๆ ลูก
โจรเปนกระบด ฯ

๑ เหลี่ยม ๙ ใจความว่าพระเจ้ามหาติมให้ทานจนฝนตกเปนทองจึงพระเจ้า
ยามนให้ทูตมาขอพระเคียร ฯ

จนถึง

พระองค์รักษาแผ่นดินอยู่รักษาปัดถวีตามคำพระราชบิดาอะนาประชา
ราชฏรได้อยู่เย็นเปนศุกเพราะพระทรงธรรมแล ฯ

หมายเหตุ

ต้นฉบับมีบานแผนกว่า

๑๔

๑ วัน ๕ + ๒ คำจุลศักราชพันร้อยแปดสิบสี่ปีมเมียจัตวาศก ทรงให้คัดจาก
พระสมุดเนาวสาวนนิทาน ๑๒ เหลี่ยมหลวง ทรงทรงไว้ในพระพุทธานุสาสนา ฯ

เนื้อเรื่องจบเพียงแค่นี้ทานเหลี่ยมที่ ๑๑

๒๑. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๑ ตู ๑๑๓
มัดที่ ๖๖ สมุดไทยดำ เส้นดินสอ ขนาด ๑๑ X ๓๓.๕ X ๓.๕ เซนติเมตร จำนวน
๓๙ หน้า หน้าละ ๔ บรรทัด บรรทัดละ ๓๔ - ๔๐ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย
ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด สภากษัตริย์ สมบูรณ์
ขึ้นต้น

เหลี่ยมที่สิบแปดนั้นว่ายังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนาม
พระเจ้าอนุรักเจศได้เสวยศรีราชสมบัติในเมืองวิราหาราชนคร
จนถึง

ถึงพระนครปัตตาน์เสด็จขึ้นสู่พระราชมณเฑียรที่ราชอาศน์ จึงตรัสสั่ง
อำมาตย์ข้างอาลักษณ์ ให้จำลองลอกเรื่องพระเจ้าเนาวสวาระวะดินนั้นเสีย
ใหม่ ให้ชุบด้วยเส้นสุวรรณแล้วส่งเข้าไปไว้ข้างที่ ตั้งแต่นั้นมาพระเจ้ามามูล
ก็ทรงประพฤติตามบุราณเรื่องราวพระเจ้าทรงธรรมมาแต่ก่อน บ้านเมืองก็
อยู่เย็นเป็นสุขสนุกนี้สบาย สิบสิบกันมาจนกาลบัดนี้ ฯ

หมายเหตุ

ต้นฉบับมีเพียงนิทานเรื่องที่ ๑๑ และ ๑๒ เท่านั้น

๒๒. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๒ ตู ๑๑๓
มัดที่ ๖๖ สมุดไทยดำ เส้นดินสอ ขนาด ๑๑ X ๓๔ X ๓ เซนติเมตร จำนวน ๕๒
หน้า หน้าละ ๔ บรรทัด บรรทัดละ ๓๔ - ๔๐ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย
ประวัติ พระองค์เจ้าวงศ์จันทระพาน ๑๙ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑ สภากษัตริย์
สมบูรณ์

๓๐ นิทานสิบสองเหลี่ยม

ขึ้นต้น

แลให้ภาเอาราชทูตซึ่งมาแต่เมืองยุมานันน์ไปด้วย ครั้นวันศุกร์แล...(ชำรุด)
ให้ปาวร้องราษฎรแลการาชทูต ณ เมืองยุมานไปดูตามรับสั่ง

จนถึง

ประคจเสมียนลัทธิไม่มีผิวแม้นมีพี่น้อง ๙ คน ๑๐คน๑๕ ก็ไม่เกรง ฯ

หมายเหตุ

ต้นฉบับมีเพียงนิทานเหลี่ยมที่ ๘ ถึงเหลี่ยมที่ ๑๑ ไม่จบเรื่อง

๒๓. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๓ ตู๋ ๑๑๓
มัดที่ ๖๖ สมุดไทยดำ เส้นดินสอขาว ขนาด ๑๑ x ๓๔ x ๓ เซนติเมตร จำนวน ๒๕
หน้า หน้าละ ๓ - ๘ บรรทัด บรรทัดละ ๖๐ - ๗๒ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย
ประวัติ พระองค์เจ้าลักษณาวดีประทาน พ.ศ. ๒๔๖๒ สภาพสมุดชำรุด

ขึ้นต้น

๑ เหลี่ยม ๘ ใจความว่าพระเจ้าญี่นุณเลี้ยงลูกโจนไว้ ตั้งให้เป็นมนตรีๆ ลูก
โจรเปนกระบด ฯ

๑ เหลี่ยม ๙ ใจความว่าพระเจ้ามหาตีมให้ทานจนฝนตกเปนทองจึงพระเจ้า
ยามนให้ทูตมาขอพระเคียร ฯ

จนถึง

พระองค์รักษาแผ่นดินอยู่รักษาปัตถวิตาม คำพระราชบิดาอะนา
พระราชราษฎรได้อยู่เย็นเปนสุขเพราะพระทรงธรรมแล ฯ

หมายเหตุ

ลายมือที่บันทึกหวัด และตัวอักษรเลื่อน

^{๑๔} ต้นฉบับเขียนคำว่า พี่น้อง ๙ คน ๑๐ คน ไว้คนละบรรทัดตามแบบวิธีการเขียนในสมัย
โบราณ แต่เพื่อความสะดวกในการพิมพ์ ผู้เขียนได้นำความมาเรียงไว้ตามแบบการเขียน
ปัจจุบัน

๒๔. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๔ ตู๋ ๑๑๓
มัตที่ ๖๖ สมุดไทย เส้นรงค์ ขนาด ๑๑ x ๓๓.๕ x ๑ เซนติเมตร จำนวน ๑๙ หน้า
หน้าละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๕๔ - ๕๖ ตัวอักษร อักษรภาษาไทย ประวัติ
พระมหาธีระ อดุลธีโร วัดชนะสงครามให้หอฯ ๑๗ ก.ค. ๒๕๐๘
ขึ้นต้น

...(ข้ารู้ด) สมเด็จพระเจ้ามามูนมหากระษัตริย์อันผ่านสมบัติอยู่ใน
กรุง...(ข้ารู้ด) อินังตรัส แก่เสนาบดีว่าเราได้ยินผู้เฝ้า ผู้แก่๑๖เล่าสืบกันมาว่า
สมเด็จพระเจ้า...(ข้ารู้ด)

จนถึง

คู่กันแล้วอยู่แล้วเราขอให้เปนสามีพิริยากันเทิด ทร์พยสิ่งของทั้งนี้เรายกให้
แก่บุตรหลานเปนสิทธิของเด็กทั้งสองเทิด

หมายเหตุ

นิทานเรื่องที่ ๖ ไม่จบเรื่อง

๒๕. สิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๕ ตู๋ ๑๑๓
มัต ๖๖ สมุดไทยขาว เส้นหมึกดำ ขนาด ๑๑.๕ x ๓๕ x ๓ เซนติเมตร จำนวน ๓/๔
หน้า หน้าละ ๕ บรรทัด บรรทัดละ ๖๐ - ๖๒ ตัวอักษร อักษรไทย ภาษาไทย
ประวัติทายาทหลวงตรุณกิจวิฑูรให้หอพระสมุด ๑๒ มี.ค. ๒๕๑๘ สภาพสมุด
สมบูรณ

ขึ้นต้น

ในนิทานพระเจ้าเนาวะเสนวาระดินทรงธรรมว่า ในกาลวันหนึ่งสมเด็จพระ
พระเจ้ามามูนผู้ครองราชสมบัติ ณ เมืองปัตกาดเสดจออก ณ ท้องพระ
โรงตรัดถามเสนาบดีว่าเราได้ยินว่า พระเจ้าหะระมุคผู้เปนพระราชโอรส
พระเจ้าเนาวะเสนทรงธรรม

^{๑๖} ต้นฉบับเขียนคำว่า ผู้เฝ้า ผู้แก่ไว้คนละบรรทัดตามแบบวิธีการเขียนแบบโบราณ แต่เพื่อ
ความสะดวกในการพิมพ์ ผู้เขียนได้นำความมาเรียงไว้ตามแบบการเขียนในปัจจุบัน

จนถึง

แล้วก็ลงมาจากผู้เขา มายังเมืองมะดาวัน แล้วมาเมืองอะระปัตตาน แล้ว
พระองค์เจ้าถือเอาหย่างจะรีช นิทานพระเจ้าเนาวะเสนวาระอาดินสิ้นทั้ง
บ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุขก็เพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ จบแล้ว ฯ

ต้นฉบับตัวเขียนนิทานสิบสองเหลี่ยมทั้งหมดนั้นสามารถจัดกลุ่มเอกสาร
ตัวเขียนได้ ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นนิทานสิบสองเหลี่ยมสำนวนอยุธยาของขุน
กัลยาบดี พบจำนวน ๒ เล่ม ได้แก่ เอกสารหมายเลข ๑ และ ๑๑ กลุ่มที่สองเป็น
นิทานสิบสองเหลี่ยมฉบับรัชกาลที่ ๑ ที่พบจำนวน ๑๐ เล่ม ได้แก่ เอกสารหมายเลข ๒,
๓, ๗, ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๒ และ ๒๓

กลุ่มสุดท้ายเป็นนิทานสิบสองเหลี่ยมที่ไม่ตรงกับสองสำนวนข้างต้น ผู้วิจัย
ถือเป็น ฉบับเฉลยศักดิ์ ต้นฉบับที่เก็บรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติพบจำนวน ๑๓
ฉบับ ได้แก่ ๔, ๕, ๖, ๘, ๙, ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๒๑, ๒๔ และ ๒๕

ต้นฉบับกลุ่มที่ ๒ และ ๓ เป็นสำนวนที่พบมากที่สุด จำนวนต้นฉบับนี้อาจจะ
แสดงว่าความนิยมเรื่องอิหร่านราชธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่เพิ่มขึ้นจาก
สมัยอยุธยาและธนบุรี ดังจะเห็นได้จากการคัดลอกต้นฉบับอย่างกว้างขวาง

อย่างไรก็ตามน่าสังเกตว่าฉบับเฉลยศักดิ์ซึ่งฉบับที่เก่าที่สุดคือต้นฉบับ
หมายเลข ๑๒ ที่ระบุว่าคัดลอกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ ต้นฉบับนี้เป็นหลักฐานว่าใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีต้นฉบับอิหร่าน
ราชธรรมแพร่หลายแล้วอย่างน้อยสองสำนวน

สมุดไทยที่หอพระสมุดวชิรญาณใช้เป็นต้นฉบับในการพิมพ์ครั้งแรกคือ
เอกสารหมายเลข ๑๖-๑๘ ตู๋ ๑๑๓ มัดที่ ๖๖ ซึ่งคัดลอกในพ.ศ. ๒๓๒๕

อย่างไรก็ตามต้นฉบับดังกล่าวมีเนื้อความไม่สมบูรณ์คือขาดเนื้อความ
ตอนต้นไป จึงมีการคัดนิทานจากต้นฉบับเล่มอื่นมาเพิ่มให้เนื้อความสมบูรณ์
เนื้อความตอนต้นนั้นอาจจะนำมาจากสมุดไทยหมายเลข ๘ หรือ ๑๔ ตู๋ ๑๑๓ มัด
ที่ ๖๔ ซึ่งเนื้อความตอนต้นสมบูรณ์กว่า

นอกจากนิทานสิบสองเหลี่ยมนับหมื่นไทยแล้ว ยังพบในศิลาจารึกวัดพระเชตุพนฯ นิทานสิบสองเหลี่ยมนับหมื่นวัดพระเชตุพนฯนี้มีเนื้อหาที่ย่นย่อ สันนิษฐานว่าคงจะย่อจากฉบับหลวงรัชกาลที่ ๑ เข้าใจว่าเหตุที่มีการย่อเรื่องเนื่องจากแผ่นศิลามีพื้นที่จำกัด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องบันทึกเฉพาะใจความสำคัญของเรื่องเท่านั้น

จารึกเรื่องสิบสองเหลี่ยมนี้นัดดอยู่ที่คอสองเฉลียงศาลาล้อม พระมณฑปทิศตะวันตกซึ่งแต่เดิมน่าจะมีภาพจิตรกรรมเรื่องสิบสองเหลี่ยมนอยู่ด้วยดังความในโคลงต้นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสว่า

หลังใต้ทิศใต้ร้าง	เรื่องกล สัตริเฮย
บรรณรัศสิริร่วาง	วาดไว้
หลังตกทิศตกหน	แห่งสฤษฎิ ภาพฤา
เรื่องเหลี่ยมนี่เรื่องแต่มีไซ้	สิบสอง ^{๑๓}

ครั้งที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพโปรดให้รวบรวมเนื้อความในศิลาจารึกวัดพระเชตุพนฯ เพื่อพิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ นั้นทรงพบว่า “ศิลาจารึกหายไปตั้งแต่เหลี่ยม ๕ ถึงเหลี่ยม ๘”^{๑๔}

หากอาศัยข้อความที่ทรงอธิบายไว้ในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๓๒ หมายความว่าศิลาจารึกสิบสองเหลี่ยมไม่บริบูรณ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๐ หรือก่อนหน้านั้นแล้ว ซึ่งหมายความว่าในครั้งนั้นจารึกที่ยังคงเหลืออยู่เป็นส่วนใหญ่เป็นนิทานนำ^{๑๕} และนิทานบางส่วน

^{๑๓} ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนม, (กรุงเทพฯ: ศิวพร, ๒๕๑๓), ๒๖๙. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปู่ ปุณฺณลสิริ) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๓)

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, ๑๖๔.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, ๑๖๔ – ๑๖๕.

๓๔ นิทานสิบสองเหลี่ยม

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ นิยะดา เหล่าสุนทรได้คัดลอกนิทานสิบสองเหลี่ยมสำนวนวัดพระเชตุพนฯ มาพิมพ์เพิ่มเติมจากฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๓^{๒๐} ในปีเดียวกันผู้วิจัยได้ไปตรวจสอบจารึกเรื่องสิบสองเหลี่ยมอีกครั้ง พบจารึกที่ยังคงเหลืออยู่เพียง ๓^{๒๑}

นิทานอิหร่านราชธรรมกลายเป็นวรรณกรรมสอนใจเรื่องหนึ่งในสังคมไทยที่ได้รับความนิยมแพร่หลายในกลุ่มคนชั้นสูงและสามัญชนมีการเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ กันตั้งแต่การคัดลอกสมุดไทย จารึกบนแผ่นศิลาเพื่อให้มหาชนได้รับรู้ และการพิมพ์เผยแพร่

การนำเรื่องอิหร่านราชธรรมซึ่งเป็นนิทานแขกที่ต่างจากนิทานชาดกมาสอนกุลบุตรก็เป็นหลักฐานว่าคนไทยรู้จักเลือกสิ่งที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมประเพณีของตน โดยไม่รังเกียจการเรียนรู้วัฒนธรรมต่างชาติ หากเนื้อเรื่องของวรรณคดีต่างวัฒนธรรมมีคุณค่าก็จะมี การสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย

เนื้อเรื่องนิทานสิบสองเหลี่ยม

นิทานอิหร่านราชธรรมเริ่มด้วยพระเจ้ามามูนเสด็จออกว่าราชการ ทรงทราบว่าที่เมืองมะดาอินมีมณฑปพระเจ้าเนาวสวานซึ่งมีจารึกนิทานและคติธรรม

พระเจ้ามามูนทรงต้องการศึกษาราชธรรมจึงเสด็จไปที่เมืองมะดาอิน เมื่อสอบถามจนทราบที่ตั้งของมณฑปก็เสด็จไปยังมณฑปนั้น ได้เข้าเฝ้าพระศพพระเจ้าเนาวสวานได้ทรงอ่านคติธรรมต่างๆ ที่จารึกไว้ที่ประตูและเครื่องประดับพระศพ จากนั้นได้ทอดพระเนตรนิทานต่างๆ ที่จารึกไว้รอบด้านต่างๆ ของมณฑปจำนวน ๑๒ เรื่องดังนี้

^{๒๐} นิยะดา เหล่าสุนทร (บรรณาธิการ), **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ**, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง, ๒๕๔๔), ๒๓๘ – ๒๔๐.

^{๒๑} ดูเนื้อหาในสารวิพากษ์

เหลี่ยมที่ ๑ พระเจ้าฟ้างัฏฐนาเสียดเด็กมาประกอบโอสถ

เหลี่ยมที่ ๒ พระเจ้าหุมาขุนคิดเก็บภาษีทับติม

เหลี่ยมที่ ๓ พระเจ้าสันหยันยิงเด็กตาย

เหลี่ยมที่ ๔ พระเจ้าบหรามตั้งคนชั่วเป็นเสนา

เหลี่ยมที่ ๕ พระเจ้าเนาวสวานให้แขวนระฆังเพื่อให้ราษฎรร้องทุกข์

เหลี่ยมที่ ๖ พระเจ้าเนาวสวานพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน

เหลี่ยมที่ ๗ พระเจ้ามนัสสุรพระกรรณตึงให้ผู้เดือดร้อนแต่งชุดดำเพื่อร้องทุกข์

เหลี่ยมที่ ๘ พระเจ้ายินนุปราบโจร

เหลี่ยมที่ ๙ พระเจ้าหติมิให้เคียรเป็นทาน

เหลี่ยมที่ ๑๐ พระเจ้าวดินสารอภัยโทษช่างทองและพิพากษาโทษพระโอรส

เหลี่ยมที่ ๑๑ พระโอรสแบ่งแผ่นดินให้เชษฐาปกครอง

เหลี่ยมที่ ๑๒ พระเจ้าวิวาทะตระหนี่ผลมะม่วง

เมื่อพระเจ้ามามุนโปรดให้อาลักษณ์คัดนิทานทั้งหมดแล้ว ก็ลาพระศพของพระเจ้าเนาวสวานกลับมาครองเมืองโดยธรรม บ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองเพราะพระเจ้ามามุนทรงรักษาราชธรรม

เมื่อพิจารณาคำสอนและนิทานทั้งหมดทั้งหมดแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่านิทานเรื่องที่ ๑๑ และ ๑๒ มีลักษณะที่ต่างเรื่องอื่น ทั้งแนวคิดและลักษณะเนื้อหา โดยเรื่องที่ ๑๑ ไม่ระบุพระนามกษัตริย์ที่ชัดเจน การเวนราชสมบัติในหมู่โอรสและการเสียทายโดยอาศัยอำนาจเทวดาพระเสื้อเมืองทรงเมืองหรือเทวดารักษาเขตต์ฉัตรดูเหมือนจะได้อิทธิพลจากวรรณคดีพุทธศาสนา

ส่วนเรื่องที่ ๑๒ เป็นลักษณะการผสมเอาแนวคิดของชาดกอย่างชัดเจน เนื้อเรื่องตอนต้นและตอนท้ายดูเหมือนจะเป็นการคัดมาต่อกันโดยไม่มีเอกภาพ เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องจะเห็นว่ามิใช่เพียงชื่อตัวละครคือพระเจ้าวิวาทะเท่านั้นที่ปรากฏทั้งสองส่วน เนื้อความตอนท้ายนิทานเรื่องที่ ๑๒ ได้เค้าจากทิวาหนชาดกดังที่สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงตั้งข้อสังเกตไว้ตั้งแต่แรก

ประเด็นที่น่าสนใจคือนิทานอิหร่านราชธรรมเป็นการผสมผสานเนื้อเรื่องขึ้นในประเทศไทยมากกว่ามีการแปลจากวรรณคดีเปอร์เซียโดยตรง อย่างไรก็ตาม เนื้อความบางตอนก็ยังคงรักษา “เค้าเดิม” ไว้ได้ เช่น ในนิทานเรื่องที่ ๑๐ มีความตอนหนึ่งว่า “ในบทพระคัมภีร์มีอยู่ว่าฆ่าท่านๆ ฆ่าตน” เป็นต้น

การคัดสรรนิทานเพื่อมาร้อยเรียงเป็นนิทานชุดเดียวกันนี้ทำโดยข้าราชการไทยที่มีเชื้อสายเปอร์เซียทำให้มีนิทานชาดกที่แพร่หลายในสังคมไทยแล้วเข้าไปแทรกอยู่ หรือมีการผสมผสานความคิดแบบไทย เช่น กษัตริย์เป็นพระอนาคตพุทธเจ้า ตัวอย่างนี้พบในนิทานนำที่กล่าวว่าพระเจ้าสุไลมานได้ตรัสรู้ด้วย ดังความว่า

“ให้เร่งคิดประดิษฐ์หนึ่งพระเจ้าสุไลมานผู้เป็นพระมหากษัตริราชเจ้าอัน
สูงใหญ่ อันมหาประเสริฐ ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้ารู้ภาษาสัตว์ทั้งปวง แต่มด
ตัวหนึ่งมาฟ้องยังเอาธุระ เหตุว่าทรงธรรม ฉะนั้นจึงมนุษย์นิกรยักษ์มารสิง
สัตว์ทั้งปวงอยู่ในบังคับ”

๑.๔ สถานภาพการศึกษา

นิทานสิบสองเหลี่ยมนั้นมีการศึกษามาก่อนแล้ว การศึกษาในช่วงแรกเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของต้นฉบับ

ในการตรวจสอบและนำเสนอเนื้อเรื่อง สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพโปรดฯ ให้เชเดสทำเชิงอรรถ และอธิบายพระนามกษัตริย์ในนิทานจำนวนจำนวน ๙ ชื่อและชื่อเมือง ๖ ชื่อ^{๒๒}

^{๒๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจราชานุภาพ “อธิบายนิทานอิหร่านราชธรรม” ใน ประชุมปกรณัมภาคที่ ๑ นิทานอิหร่านราชธรรม(ที่เรียกกันมาว่าเรื่อง ๑๒ เหลี่ยม), ๙ – ๑๑.

นิทานสิบสองเหลี่ยมนี้อาจมีการแปลเป็นภาษาอังกฤษตั้งแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการแปลทำให้มีนักวิชาการตะวันตกได้ศึกษาเรื่องนี้เพิ่มเติม ในปี 1951 Schweisguth กล่าวถึงนิทานเรื่องนี้ไว้ในหนังสือ *Etude sur la littérature siamoise*^{๒๓} ว่า

“สิบสองเหลี่ยม หนังสือชุดนี้ มีต้นกำเนิดมาจากวรรณคดีเปอร์เซียเป็นสำนวนของ Duodecagen ซึ่งเป็นเรื่องราวของมหัศจรรย์แบบคาดไม่ถึงที่เดินทางไปยังหลุมฝังศพของพระเจ้าอนุสรราช และทรงพบว่าหลุมศพนั้นมีนิทานสิบสองเหลี่ยม ในแต่ละเหลี่ยมจารึกนิทานแต่ละเรื่องไว้ เชื่อกันว่าได้มีการแปลเป็นภาษาไทยเป็นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ด้วยปรากฏว่ายังคงมีฉบับที่ระบุปี ค.ศ. ๑๗๕๒ และอีกฉบับคือปี ๑๗๘๒ ทั้งสองฉบับนี้แตกต่างกันในชื่อของตัวเอกและสถานที่และมีบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน บางทีอาจเป็นเพราะมาจากแหล่งที่มาที่แตกต่างกันก็เป็นได้”^{๒๔}

ข้อสันนิษฐานของ Schweisguth น่าสนใจมากแต่ปัจจุบันก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ข้อสันนิษฐานข้างต้นได้

นักวิชาการไทยหลายคนได้กล่าวถึงนิทานอิหร่านราชธรรม แต่เป็นการกล่าวถึงลักษณะทั่วไปของนิทานอิหร่านราชธรรม^{๒๕} หรือเป็นส่วนหนึ่งของ

^{๒๓} ผู้วิจัยขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี พิศภูมิวิธิ ที่ช่วยแปลเนื้อหาภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาไทย

^{๒๔} P. Schweisguth, *Etude sur la littérature siamoise*, 140.

^{๒๕} เป็ลื่อง ณ นคร, *ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา*, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕)

วรรณกรรมสมัยอยุธยา^{๒๖} และรัตนโกสินทร์ตอนต้น^{๒๗} หรือในฐานะวรรณกรรมไทยที่ได้อิทธิพลจากวรรณกรรมต่างชาติ^{๒๘}

นักวิชาการที่ศึกษาที่มาและคุณค่าของนิทานอิหร่านราชธรรมโดยเฉพาะ เช่น สุกัญญา ภัทราชัย ที่ศึกษาแนวคิดและคำสอนในเรื่อง ได้ข้อสรุปว่า คติต่างๆ ในนิทานอิหร่านราชธรรมเป็นคติที่ทันสมัยและเป็นวรรณกรรมคติธรรมที่ช่วยสร้างสมดุลให้ผู้ปกครอง^{๒๙}

นิตยา แก้วคัลนาซึ่งศึกษาแนวคิดราชธรรมในวรรณคดีไทยเรื่องอื่น เช่น ราชาราช สามก๊ก^{๓๐} ผลงานของนิตยาเป็นการศึกษาเทียบพฤติกรรมตัวละครในนิทานกับแนวคิดทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นการค้นคว้าที่คล้ายกับบทความของ สุกัญญา ภัทราชัย

กุสุมา รัชมณี ศึกษาประวัติและคุณค่าของนิทานอิหร่านราชธรรม

ผลการศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณคดีเปอร์เซียกุสุมาพบว่าเรื่องอิหร่านราชธรรมน่าจะเป็นนิทานที่เรียบเรียงขึ้นจากวรรณคดีหลายเรื่อง มิใช่การแปลจากผลงานเพียงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง นิทานส่วนหนึ่งมาจากงานเรื่องสวนกุหลาบและสวนผลไม้ของกวีเปอร์เซียชื่อชะดี เพราะมีนิทานบางเรื่องตรงกับผลงานดังกล่าว^{๓๑}

^{๒๖} นิตยา กาญจนะวรรณ, **วรรณกรรมอยุธยา**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓), ๓๙ – ๔๐.

^{๒๗} สมพันธ์ เลชะพันธ์, **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓), ๕๒ – ๕๓.

^{๒๘} รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, **อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศในวรรณกรรมไทย**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๑), ๑๓๕ – ๑๔๑.

^{๒๙} สุกัญญา ภัทราชัย, “นิทานอิหร่านราชธรรม : กรณีตัวอย่าง ๑๒ เรื่องที่นักปกครองพึงรู้” **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย**, ๑๓ (ธ.ค. ๒๕๓๙) : ๓/๓.

^{๓๐} นิตยา แก้วคัลนา, “นิทานอิหร่านราชธรรม : วรรณกรรมว่าด้วยหลักราชธรรมของนักปกครอง” **จุลสารไทยคดีศึกษา**, ๓-๔ (ก.พ. – ก.ค. ๒๕๔๖): หน้า ๘๒ – ๙๑.

^{๓๑} กุสุมา รัชมณี, “นิทานราชธรรมเปอร์เซียในราชสำนักไทย,” **ศิลปวัฒนธรรม**, ๒๕, ๑๐ (ส.ค. ๒๕๔๓) : ๑๐๘ – ๑๑๖.

บทความนี้ขยายขอบเขตไปจากงานค้นคว้าของเซเลสและเป็นการศึกษาภาพรวมทั้งที่มาและคุณค่าของเรื่องได้อย่างกว้างขวาง

จิรัฏฐิพร ไทยงูเหลื่อมได้ศึกษาพฤติกรรมของกษัตริย์ในนิทานอิหร่านราชธรรมเทียบกับหลักธรรมในพุทธศาสนาได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักวัติวัตรราชสังครหัตถ์ ผลการศึกษาพบว่ากษัตริย์ในนิทานประพฤติธรรมที่สอดคล้องกับธรรมะในพระพุทธศาสนา^{๓๒}

ผลการศึกษาที่ผ่านมาแสดงแนวทางการศึกษาเป็นสองประเด็นคือ เพื่อศึกษาที่มาและคุณค่าของเรื่องอิหร่านราชธรรม กับการศึกษาคุณค่าในฐานะคำสอนโดยเฉพาะ

การศึกษาในประเด็นหลังมุ่งเปรียบเทียบเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดราชธรรมหรือธรรมะของผู้ปกครองเพื่ออธิบายการผสมกลมกลืนกันของวัฒนธรรมเปอร์เซียกับวัฒนธรรมไทยนั้นนับว่ามีคุณค่ามากและช่วยให้เข้าใจว่านิทานอิหร่านราชธรรมสามารถปรับเข้ากับแนวคิดและค่านิยมของคนไทยได้อย่างไรซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงต่อไป

๑.๕ นิทานสิบสองเหลี่ยมในฐานะหนังสือบำรุงปัญญา

นิทานอิหร่านราชธรรมเป็นเอกสารมีค่าที่แสดงภูมิปัญญาอันลึกซึ้งและความสามารถอย่างยิ่งของผู้ประพันธ์ สิ่งที่บำรุงปัญญาของคนในนิทานอิหร่านราชธรรมคือการใช้นิทานคติธรรมและภาพิตที่คมคาย การนำเสนอตัวอย่างที่ลึกซึ้งคมคายในนิทานชั้นสิบสองเรื่อง

คำสอนตอนต้นเรื่องเป็นการนำเสนอแบบตรงไปตรงมา โดยใช้การชี้ให้เห็นพิจารณา เช่น

^{๓๒}จิรัฏฐิพร ไทยงูเหลื่อม, “หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม” (สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิตสาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘)

“โลกมิได้เย็น ชอบให้ประหยัดความชั่วจึงจะได้ความเห็นชอบ ๒ ประการนั้นให้ผู้มีบันดาศักดิ์โอบอ้อมเอนดูอย่าข่มเหงผู้อยู่ในบังคับ ผู้อยู่ในบังคับนั้นก็ให้เกรงกลัวผู้มีบรรดาศักดิ์ ๓ ประการ นั้นว่ารอบพุงเอาบ้านเมืองมาไว้ในบังคับก็ดี ใช้ว่าจะครองอยู่ไปได้ชั่วนิรันดร์ ชอบให้ทำความดีจะได้เปนเสบียงไปภายภาคหน้าดีกว่า ๔ ประการนั้นว่าถ้าจะทำดีทำร้ายเท่าใดๆ ก็จะได้เท่าที่ทำนั้นแล”

“อึ่งพระมหากษัตริย์ดุจแพทยา ราษฎรทั้งปวงประดุจหนึ่งผู้ป่วยๆ นั้นหวังจะใคร่แจ้งโรคแต่แพทยา ถ้าแพทยามีฟังผู้ป่วยบอกอาการที่ไหนจะประกอบยารักษาโรคหาย”

นอกจากคำสอนที่เป็นภาษิตแล้ว เนื้อเรื่องนิทานยังแสดงความลึกซึ้งและสอนใจอย่างลุ่มลึก เช่นการสอนให้รู้จักถ่อมตนนั้นอาจจะได้จากนิทานนำเรื่อง ที่กล่าวถึงพระเจ้ามามุนจะเสด็จไปเยือนพระศพพระเจ้าเนาวส่วานวาติน พระเจ้ามามุนก็แสดงความอ่อนน้อม แม้ว่าเมืองมะดาวินจะเป็นเมืองขึ้นแล้วก็ตาม ดังความว่า

“พระเจ้ามามุนตรัสว่าพระเจ้าเนาวส่วานเปนพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม เราจะลงจากหลังม้าเข้าไปจึงจะควร ทรงพระราชดำริห์แล้วเท่านั้นก็เสด็จลงจากม้าเข้าไปจนถึงพระมณฑป”

วิธีการบอกโดยการใช้นิทานเป็นการบอกโดยอ้อมซึ่งมีลักษณะต่างจากการบอกโดยตรง เช่น การใช้พฤติกรรมของตัวละครเพื่อสอนการใช้ปัญญาและความจริงใจแก้ปัญหาต่างๆ เช่น พระเจ้าเนาวส่วานวาตินให้แขวนระฆังเพื่อให้ราษฎรร้องทุกข์(เรื่องที่ ๕) พระเจ้าเนาวส่วานที่ให้บุตรเศรษฐีทั้งสองแต่งงานกันเพื่อทั้งสองฝ่ายจะได้ทรัพย์ที่พบ (เรื่องที่ ๓) หรือพระเจ้ามั่นสุรให้ราษฎรที่ต้องการร้องทุกข์แต่งชุดดำ (เรื่องที่ ๘) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบวิธีการสอนที่ซับซ้อนมากขึ้นไปอีก โดยการแทรกคำสอนและสาระต่างๆ ไว้กับบทสนทนาของตัวละคร คำกล่าวเหล่านี้ต้องใช้การวิเคราะห์และตีความมากกว่าการสอนโดยตรง ตัวอย่างเช่น ตอนพระเจ้าหุมาขุนคิดเก็บภาษีซึ่งแสดงความลึกซึ้งทางความคิด ผ่านบทสนทนาของเจ้าของสวนทับทิมดังนี้

“ไฉนธรรมเนียมผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบๆ มาว่า พระมหากษัตริย์เมืองใดก็ดี ผลไม้ซึ่งมิได้มีอากรให้เรียกเอาอากรต้นไม้ไม่มีลู่เป็นผล รศนั้นก็คลายลง อันสิ่งใดเคยเรียกเอาอากรนั้น ถ้าเรียกให้เหลือ (เกิน) ไปกว่าธรรมเนียม ต้นไม้เรือกสวนไร่นาจะร่วงโรยไป (เห็นมากจะได้น้อย รักที่น้อยจะได้มาก) พระเจ้าหุมาขุนจึงตรัสถามว่าเหตุอันใดจึงว่าดังนี้ ผู้เฒ่านายสวนว่า ถ้าเรียกอากรมากขึ้น ผู้จะทำเรือกสวนไร่นานั้นก็ร้างไป อากรก็ขาดลง ถ้ามลดอากรลงผู้ใดซึ่งเคยทำเรือกสวนไร่นานั้น เห็นจะได้ภาษีก็ชักชวนกันทำ แลเคยปลูกแต่ต้นหนึ่งสองต้น ก็ปลูกขึ้นคนละ ๙ ต้น ๑๐ ต้น เรียกอากรก็จะได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน”

การสอนให้กษัตริย์ทรงธรรมก็มีวิธีการที่แยบยล เช่น นิทานเรื่องที่ ๕ พระเจ้าเนาวสวานถามราชครู

“เหตุใดเหยียนนั้นอายุสั้น นกกระจอกนั้นมีอายุยืน พระราชครูกราบทูลว่า เหยียนนั้นอายุสั้นด้วยใจฉกรรจ์ทำข่มเหงแก่เพื่อนสัตว์ แลนกกระจอกอายุยืนเหตุว่าได้ข่มเหงแก่เพื่อนสัตว์ นกกระจอกอายุจึงยืน ขอพระองค์เจ้าอยู่ในทำนองคลองธรรมเถิด พระชันษาพระองค์ก็จะยืน”

ตัวอย่างที่น่าสนใจที่แสดงความลึกซึ้งทางความคิดนั้นบางครั้งเป็นการเปรียบเทียบโดยใช้ตัวอย่างง่ายๆ ที่อยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น ในนิทานเรื่องที่ ๘ พระเจ้ายินนุทรงเตือนสติมนตรีที่คิดเลี้ยงบุนทรของโจรว่า

“อันว่าเชื้อพวกผู้ร้ายนี้ชอบแต่ตัดให้ขาดจนราก เหมือนหนึ่งว่าดับเพลิงนั้น จำจะดับให้หมด อันดับเพลิง ให้ติดกรุ่นอยู่นั้นไม่ควร ถ้าแลจะฆ่าอสรพิษแล้ว จะเลี้ยงพิษพันธอสรพิษไว้นั้นมิชอบ”

ทั้งหมดนี้จะเห็นว่าผู้แต่งสามารถใช้วิธีการที่หลากหลายในการสอน ทั้งการบอกโดยตรง การบอกโดยอ้อมและการชี้ประเด็นให้ตีความ ลักษณะเหล่านี้ล้วนแสดงภูมิปัญญาที่สุขุมและลึกซึ้งของผู้แต่ง และถือเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนทั่วไปได้

ด้วยเหตุที่นิทานอิหร่านราชธรรมแสดงกลวิธีการสอนที่ลุ่มลึก เนื้อเรื่องมีคติธรรมสนุกสนานและมีประโยชน์ทำให้คนไทยในอดีตชื่นชอบถึงกับมีการสั่งไว้ในตอนท้ายต้นฉบับสมุดไทยว่าให้ “เขียนไว้กับตัว” และ “เล่าเล่นสูกันฟังสืบไป”

๒. สารัตถวิพากษ์

นิทานอิหร่านราชธรรมเป็นนิทานที่อาจถือได้ว่าเป็นนิทานต่างวัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จในสังคมไทยพอสมควร ทั้งนี้เนื่องด้วยปัจจัยหลายประการทั้งความสัมพันธ์อันดีเชิงวัฒนธรรมระหว่างไทยกับอิหร่านและเปอร์เซีย วิธีการสอนที่ลุ่มลึก ภาชิตที่มีประโยชน์ และเนื้อหาที่มีคุณค่าไม่ขึ้นอยู่กับยุคสมัย

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมในบริบททางประวัติศาสตร์ที่ทำให้นิทานอิหร่านราชธรรมเกิดขึ้นและกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย

๒.๑ บริบททางประวัติศาสตร์

วัฒนธรรมอิหร่านเปอร์เซียถือเป็นวัฒนธรรมชั้นสูง คนไทยชั้นสูงและมีฐานะดีในสมัยอยุธยานิยมสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น พรหมขนสัตว์ หรือน้ำหอม น้ำกุหลาบที่มีราคาสูงมาจากโลกอาหรับ การค้าขายสินค้าต่างชาตินี้ทำให้พ่อค้าและสินค้าจากโลกอาหรับเข้าสู่อยุธยา

ในสมัยอยุธยามี บันทึกของชาวต่างชาติที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระเจ้ากรุงสยามกับกษัตริย์เปอร์เซีย ดังที่แซร์แวลกล่าวไว้ว่า

“ฝ่ายพระจักรพรรดิแห่งมะหังล กับจักรพรรดิไซฟี ผู้ยิ่งใหญ่ นั้น มิได้ทรงปฏิบัติเช่นนั้นต่อพระเจ้ากรุงสยาม ด้วยต่างฝ่ายต่างแสดงถ้อยที่ถ้อยอาศัยเพื่ออารงไว้ซึ่งไมตรีจิต และมีตราภาพแห่งกันตลอดมา ในปี ค ศ ๑๖๘๕ พระเจ้ากรุงสยามยังได้จัดส่งคณะทูตานุทูตไปเป็นการตอบแทนที่ทางฝ่าย

โน้นได้จัดส่งมาเมื่อ ๓ - ๔ ปีก่อนนี้ และในบรรดาเครื่องของขวัญ
บรรณาการนั้น มีม้างามจากเปอร์เซียถึง ๑๒ ตัว ระดับด้วยอัครวาทณ์อัน
งามวิจิตร...”^{๓๓}

นอกจากบันทึกของแซรแวลแล้ว ยังมีเอกสารที่บันทึกเรื่องชาวอิหร่านหรือ
เปอร์เซียที่สัมพันธ์กับราชสำนักอยุธยาอีกเรื่องหนึ่งคือ ลำเภาพระเจ้าสุไลมาน ซึ่ง
กล่าวว่า ในเวลาสี่สิบปีเสนาชาวเปอร์เซียได้เล่าเรื่องประวัติศาสตร์ถวายสมเด็จพระ
พระนารายณ์ทั้งห้าและเย็น^{๓๔}

ตำนานกษัตริย์ที่เล่าถวายสมเด็จพระนารายณ์นั้น กุสุมา รัชมณี
สันนิษฐานว่าเป็นมหากาพย์เปอร์เซียเรื่องชาห์นามะห์ (Shah Namah)
ของฟิรเตาสีกวีเปอร์เซียในศตวรรษ ๑๐ แต่งถวายมะหมุดแห่งราชวงศ์
Ghaznavid^{๓๕}

สืบเนื่องจากลำเภาพระเจ้าสุไลมานนี้ จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์ ได้ตีความเรื่องที่
เล่าถวายสมเด็จพระนารายณ์ไว้ตอนหนึ่งว่า

“ชาห์นามะห์ได้รับยกย่องให้เป็นหนึ่งในมรดกความทรงจำของโลกจาก
องค์การยูเนสโก และได้รับการแปลเป็นภาษาต่างๆมากมาย แม้แต่ใน
สยามประเทศก็ยังปรากฏเรื่องราวของชาห์นามะห์ตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว
จากบันทึกของราชทูตเปอร์เซียร่วมสมัยกล่าวว่าสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ ชัยยิตดาร์ดมันดี (Sayyid Dardmandi) กวีชาว
อิหร่านจากเมืองคุระซานซึ่งรับราชการในราชสำนักของพระองค์แปล
หนังสือชาห์นามะห์เป็นภาษาไทย ทั้งยังโปรดฯให้กวีชาวอิหร่านเล่า
เรื่องราวของกษัตริย์ในตำนานของเปอร์เซียถวายด้วย เมื่อกรุงศรี
อยุธยาเสียแก่ข้าศึกและเอกสารจำนวนมากถูกเผาทำลาย มรดก

^{๓๓} นิโกลาส์ แซรแวล, **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม
(ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)**, สันต์ ท.โกมลบุตร (แปล) (พระนคร:
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖), ๒๙๘.

^{๓๔} John O' Kane, **The Ship of Sulaiman** (London: Routledge & Kegan Paul, 1972), 144.

^{๓๕} กุสุมา รัชมณี, **กุสุมาวรรณนา ๓ ปกรณ์นิทาน**, ๕๒.

๔๔ นิทานสิบสองเหลี่ยม

วรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์เล่มนี้ก็ยังคงตกทอดสืบมาในยุคหลัง ชาห์นามาฉบับภาษาไทยได้รับการรวบรวมขึ้นอีกครั้งในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์โดยรู้จักกันในนาม "เรื่อง ๑๒ เหลี่ยม" หรือ นิทานอิหร่านราชธรรม”^{๓๖}

อย่างไรก็ตามเมื่อได้เปรียบเทียบเนื้อหาของเรื่องชาห์นามะกับนิทานอิหร่านราชธรรมแล้ว ไม่พบนิทานที่มีเนื้อเรื่องตรงกันนิทานอิหร่านราชธรรม

เรื่องชาห์นามะนั้นมีหลายครั้งกล่าวถึงกษัตริย์เปอร์เซียหลายพระองค์ บางพระองค์ก็ปรากฏอยู่ในนิทานอิหร่านราชธรรมด้วย เช่น พระเจ้าอนุชिरวาน(พระเจ้าเนาวสว่างในนิทานสิบสองเหลี่ยม) พระเจ้าฟาริดุน แต่เนื้อเรื่องในชาห์นามะกับอิหร่านราชธรรมต่างกัน

เนื้อเรื่องในนิทานซ้อนของนิทานอิหร่านราชธรรมนั้น กุสุม่า รัชมณีพบว่าตรงกับนิทานในวรรณคดีเปอร์เซียเรื่องกุลิสถาน(สวนกุหลาบ) บุษตान(สวนผลไม้) ที่กวีชื่อชะฮิดียาน้อยสามเรื่องคือ นิทานเรื่องพระเจ้าฟาริดุนหาเลือดเด็กตรงกับนิทานเรื่องที่ ๒๒ ในกุลิสถาน นิทานเรื่องที่ ๘ พระราชาเลี้ยงลูกโจรตรงกับนิทานเรื่องที่ ๔ ในกุลิสถานและนิทานเรื่องที่ ๙ พระราชาให้เคียรเป็นทานตรงกับในบุษตान^{๓๗}

^{๓๖} จุฬิศ พงศ์ จุฬารัตน์, "ชาห์นามา" สู่ "อิหร่านราชธรรม" จาก <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=323511> (กันยายน, ๒๕๕๑) เข้าถึงเมื่อ ๒๑ กุมภาพันธ์, ๒๕๕๔.

^{๓๗} กุสุม่า รัชมณี, **กุสุมาวรรณนา ๓ ปกรณัมนิทาน**, ๕๓.



ภาพที่ ๑ ภาพจากเรื่องกุลิสถาน(สวนกุหลาบ) ของชะฮิดัตนเรื่องนิทานอิหร่าน
ราชธรรม

ที่มา : http://.wikipedia.org/wiki/Gulistan_of_Sa'di

เรื่องกุลิสถานและบุสตันแต่งในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และแพร่หลายเข้าสู่สยามในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นไปได้ว่าระยะเวลากว่า ๔๐๐ ปีของเรื่องกุลิสถานและบุสตันทำให้เรื่องทั้งสองเป็นที่รู้จักแพร่หลายในสังคมเปอร์เซีย

เมื่อมีการนำเรื่องต่างๆ มาเล่าถวายสมเด็จพระนารายณ์ ราชทูตจึงนำมหากาพย์เปอร์เซียและเรื่องอื่นๆ มาเล่าถวายสมเด็จพระนารายณ์ด้วย แต่เรื่องสำเภาพระเจ้าสุไลมานไม่ได้บันทึกรายละเอียดไว้เท่านั้น

นิทานที่เล่าในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้นอาจจะมีการเรียบเรียงเป็นภาษาไทยด้วย แต่อาจจะเป็นเพราะเวลาที่นานทำให้เนื้อเรื่องไม่บริบูรณ์ จนถึงรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ขุนกัลยาบดีจึงได้เรียบเรียงนิทานอิหร่านราชธรรม

๔๖ นิทานสิบสองเหลี่ยม

ขึ้นโดยอาศัยนิทานจากแหล่งต่างๆ มารวมกันเพื่อถวายเจ้านายหรือเชื้อพระวงศ์ พระองค์หนึ่งซึ่งก็ไม่อาจจะระบุชัดเจนได้ว่าเป็นพระองค์ใด

ความนิยมเรื่องอิหร่านราชธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ดูเหมือนส่วนหนึ่งของการฟื้นฟูมรดกแบบตะวันออก ดังที่อาจจะเห็นได้จากการโปรดฯ ให้แปลและเรียบเรียงวรรณกรรมตะวันออกหลายเรื่อง เช่น สามก๊ก ชิดก๊กไซ่ฮั่น หรือราชาธิราชที่เป็นพงศาวดารมอญเป็นวรรณกรรมสำคัญในราชสำนักต้น

๒.๒ โครงสร้างของนิทานสิบสองเหลี่ยม

ก่อนที่จะศึกษาสาระคุณค่าของนิทานอิหร่านราชธรรมนั้นควรจะเข้าใจภาพรวมของเรื่องทั้งหมดเสียก่อน นิทานอิหร่านราชธรรมมีทั้งนิทานหลักและนิทานซ้อน

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะแสดงลักษณะโครงสร้างและภาพรวมของนิทานอิหร่านราชธรรม ดังนี้

นิทานนำ

พระเจ้ามามุนคิดไปเยี่ยมพระศพพระเจ้าเนาวสว่าง

นิทานซ้อน

เหลี่ยมที่ ๑ พระเจ้าฟาริตุ่นหาเลือดเด็กมาประกอบโอสถ

เหลี่ยมที่ ๒ พระเจ้าหุมาขุนคิดเก็บภาษีทับทิม

เหลี่ยมที่ ๓ พระเจ้าสันหยันยิงเด็กตาย

เหลี่ยมที่ ๔ พระเจ้าบหรามตั้งคนชั่วเป็นเสนา

เหลี่ยมที่ ๕ พระเจ้าเนาวสว่างให้แขวนระฆังเพื่อให้ราษฎรร้องทุกข์ ล่อตัวหนึ่งมาร้องทุกข์ หญิงแก่มาร้องทุกข์ว่าถูกเสนาบังคับเอาที่ดินไป

เหลี่ยมที่ ๖ พระเจ้าเนาวสว่างพิพากษาทรัพย์แผ่นดินให้กับเศรษฐีสองตระกูล

เหลี่ยมที่ ๗ พระเจ้าม้นสุรพระภรรณติงให้ผู้เดือดร้อนแต่งชุดดำเพื่อร้องทุกข์

เหลี่ยมที่ ๘ พระเจ้ายินนุปราบโจร

เหลี่ยมที่ ๙ พระเจ้าหติมพอพระทัยทำทานแก่ราษฎร ให้เคียรเป็นทาน

เหลี่ยมที่ ๑๐ พระเจ้าวดินสารอภัยโทษช่างทองและพิพากษาโทษพระโอรส

เหลี่ยมที่ ๑๑ พระโอรสแบ่งแผ่นดินให้เชษฐาปกครอง

เหลี่ยมที่ ๑๒ พระเจ้าวิวาทะตระหนี่ผลมะม่วง

๔๘ นิทานสิบสองเหลี่ยม

เนื้อเรื่องอิหร่านราชธรรมทั้งหมดข้างต้นอาจจะเขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้



โครงสร้างของนิทานอิหร่านราชธรรมนี้มีลักษณะเดียวกับนิทานซ้อนนิทานที่คนไทยส่วนใหญ่รู้จักคุ้นเคย เช่น นิทานหิโตปเทศ นิทานนางต้นไทรย หรือแม้แต่ชาดกบางเรื่อง เช่น มโหสถชาดก นิทานชาดกบางเรื่องในปัญญาสชาดก หรือ รัตนัญชัยบัณฑิตชาดก เป็นต้น

นิทานสิบสองเรื่องนี้เป็นการสอนอย่างตรงไปตรงมา มีคำสอนและตัวอย่างที่ชัดเจน จบในเรื่องและเชื่อมโยงกับเรื่องหลัก ทำให้นิทานอิหร่านราชธรรมมีลักษณะพิเศษไปจากนิทานบาลีสันสกฤต

๒.๓ ลักษณะและวิธีการนำเสนอนิทานสิบสองเรื่องใน

นิทานอิหร่านราชธรรม

ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ตั้งแต่ต้นว่าลักษณะและวิธีการนำเสนอนิทานอิหร่านราชธรรมมีลักษณะพิเศษ ทำให้นิทานซึ่งเป็นเรื่องต่างวัฒนธรรมชุดนี้ได้รับความนิยมแพร่หลายในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เนื้อหาในนิทานอิหร่านราชธรรมอาจแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกว่าด้วยนิทานนำเรื่องจนถึงพระเจ้ามามูนเสด็จไปอ่านอักษรที่จารึกในพระมณฑป ส่วนที่สองคือตั้งแต่พระเจ้ามามูนเสด็จทอดพระเนตรนิทานซ้อนทั้ง ๑๒ เรื่องที่ผนังของมณฑป

ผู้แต่งผูกเรื่องโดยการให้พระเจ้ามามูนซึ่งเป็นกษัตริย์ทรงธรรม ต้องการศึกษาราชธรรมที่ทำให้บ้านเมืองเป็นสุข เมื่อทรงทราบว่ามณฑปที่มีราชธรรมโบราณอยู่ก็เสด็จไปเยี่ยมพระศพจนพบคำสอนต่างๆ ในมณฑป เมื่อทรงอ่านภษิตที่ประตุตลอดที่พระศพหมดแล้ว ก็เสด็จไปทอดพระเนตรนิทานต่างๆ จำนวน ๑๒ เรื่อง

นิทานที่จารึกไว้ที่มณฑปนี้เรียงไปตามผนังทั้ง ๑๒ ด้าน นิทานเหล่านี้เป็นเรื่องของบุรพกษัตริย์ที่ทรงธรรม ที่มีเนื้อเรื่องไม่ซับซ้อนและไม่ยาวนาน(ยกเว้นเรื่องที่ ๑๐ และ ๑๒)

การนำเสนอโดยการแบ่งเป็นนิทานนำและนิทานซ้อนนี้เป็นวิธีแบบนิทานอินเดียที่มีลักษณะของนิทานที่ซ้อนอยู่ในนิทานหลัก

การนำคำสอนมารวมไว้ตอนต้นนั้นน่าจะเป็นลักษณะของวรรณกรรมอินโด-อิหร่าน เช่น ในเรื่องกุลิสถานของชะฮุดี^{๓๘} หรือเรื่องฮีโตปเทศของอินเดียที่รวมเอาภาพิตต่างๆ ไว้ตอนต้นเรื่องเมื่อถึงนิทานข้อก็ยังมีความสอนต่างๆ แทรกไปตลอดเรื่อง การผสมภาพิตกับนิทานไว้ด้วยกันทำให้นิทานอิหร่านราชธรรมต่างจากวรรณกรรมคำสอนล้วนๆ เช่น ราชনীติ หรือโลกনীติ

คำสอนที่ไม่มีคำอธิบายหรือตัวอย่างประกอบนั้นทั้งหมดพบในนิทานนำตอนต้นเรื่อง ตอนที่พระเจ้ามาฆุนเข้าไปที่มณฑปมีจารึกตั้งแต่ประตุมณฑปจนถึงพระศพ แสดงเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่เรื่องทั่วไป จนถึงแนวคิดในการเลือกคนหรือปกครอง คำสอนที่พบในตอนต้นมีดังนี้

จารึกข้อความแสดงค่าของแก้วประจำตัว ๕ ประการที่มนุษย์พึงมี ที่ประตุมณฑป ดังนี้

๑. ปัญญาต้องบำรุงด้วยประหยัด มีศัตรูคือความโมโห
๒. ความรู้ต้องบำรุงด้วยมัธยัสถ์ มีศัตรูคือความละเลย^{๓๙}
๓. ความอายต้องบำรุงด้วยมานะ มีศัตรูคือสตรี
๔. ยุติธรรมต้องบำรุงด้วยสัจจะ มีศัตรูคือความเท็จ
๕. ความซื่อต้องบำรุงด้วยความยึดมั่นคำ^{๔๐} มีศัตรูคือความโลภ

แผ่นทับทิมประดับพระพักตร์จารึกข้อความที่แสดงคติ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ต้องเร่งบำบัติความชั่ว
๒. ผู้มีศกดิ์ดีควรกรุณาผู้น้อย ส่วนผู้น้อยควรยำเกรงและรักดีต่อผู้มียศศักดิ์เหนือตน
๓. ควรสะสมบุญบารมีไว้เป็นเสบียง มิใช่อำนาจหรือทรัพย์สินศฤงคาร
๔. ทำความดีเท่าที่ทำได้^{๔๑}

^{๓๘} กิติมา อมรทัต และคณะ(แปล), **ปัญญาชะฮุดี กุลิสถานและบุสตัน**, (กรุงเทพฯ: สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน. ๒๕๔๕), ๓๘ – ๔๙.

^{๓๙} ฉบับอยุธยาว่า ออกสู่ ผู้วิจัยไม่แน่ใจว่าหมายถึงอะไร

^{๔๐} ฉบับอยุธยาว่า ถือคำพระ

๕. บำรุงราษฎร

พระอัมรงค์ ๔ วงที่พระกรข้างขวาจารึกคำสอน ดังนี้

๑. ให้พิจารณาโทษพอสสมควรแก่เหตุการณ์
๒. ปัญญาน้อยจึงต้องอยู่ในบังคับผู้อื่น
๓. ไม่ประมาทความตาย
๔. ให้โปรดน้ำใจคน

พระอัมรงค์ ๔ วงที่พระกรข้างซ้ายจารึกคำสอน ดังนี้

๑. ให้ทรงธรรม
๒. เมื่อจะตั้งมนตรีให้พิจารณาคนที่มีความสามารถ
๓. บำรุงศาสนา
๔. อย่าด่วนเชื่อคำเพ้อทูล

ทองพระกรข้างขวามีอักษรจารึกว่า

๑. เมื่อจะใช้คนให้ใช้คนมีปัญญา
๒. เมื่อจะทำการใดให้ใคร่ครวญ
๓. เมื่อจะไปทางไกลให้ดูทางกลับ
๔. เมื่อจะพูดให้ไตร่ตรองก่อน

ทองพระกรข้างซ้ายมีอักษรแสดงจารึกลักษณะของเสนาบดีที่ไม่ดี ๔ ประเภท คือ

๑. ไม่ใส่ใจราชการ
๒. เห็นแก่เงินทอง
๓. ริษยาอาฆาตเพื่อนร่วมงาน

^{๕๑} ฉบับอยุธยาว่า ถ้าจะหาดีให้ทำดีจึงจะได้ดี และทำร้ายสิ่งอันใดๆ ก็จะได้ที่ทำไว้นั้น

๕๒ นิทานสิบสองเหลี่ยม

๔. ทำในสิ่งไม่ควร

ผนังภายในมณฑปด้านขวามีอักษรจารึกแสดงข้อควรปฏิบัติ ๒ ประการ
สำหรับพระราชา ได้แก่

๑. อย่าทำผิดเพื่อตอบโต้
๒. ทำการสิ่งใดให้ทำด้วยอัธยาศัย

กษัตริย์จะมีพระชนม์ยืนด้วยเหตุ ๔ ประการ

๑. ทรงธรรม
๒. ทำบุญกับผู้มีศีล
๓. ทำทานกับผู้เฒ่าผู้แก่
๔. ให้ทานยากจนวิพก^{๔๒}

ผนังด้านซ้ายมีข้อความกล่าวถึงสิ่งที่ไปแล้วมิได้หวนคืน ๓ ประการ^{๔๓} คือ

๑. วาจา
๒. อายุ
๓. ความตาย

ลักษณะและการนำเสนอสาระส่วนนี้เป็นการกล่าวโดยตรง ไม่มีการอธิบาย
ด้วยนิทาน ตัวอย่างเช่น

“อนึ่งพระมหากษัตริย์ดุจแพทยา ราชภูรทั้งปวงประดุจ
หนึ่งผู้ป่วยๆ นั้นหวังจะใคร่แจ้งโรคแต่แพทยา ถ้าแพทยามีฟังผู้ป่วย
บอกอาการ ที่ไหนจะประกอบยารักษาโรคหาย”^{๔๔}

^{๔๒} ฉบับอยุธยาว่า ให้ทำทานด้วยสัตย์ สันนิษฐานว่าหมายถึง สัตว์

^{๔๓} ฉบับอยุธยาว่ามี ๔ ประการ คือ ออกไปแล้ว งามช้า อายุ ความตาย

^{๔๔} ประชุมปกรณ์ภาคที่ ๑ นิทานอิหร่านราชธรรม(ที่เรียกกันมาว่าเรื่อง ๑๒ เหลี่ยม), ๔.

เนื้อหาเหล่านี้แม้เป็นคำสั้นๆ แต่มีความหมายลึกซึ้ง เสมือนการย่อสารสำคัญไว้ตอนต้นเรื่อง อย่างไรก็ตามเนื่องจากไม่มีบริบทแวดล้อม เมื่อมีการคัดลอกต่อๆ มาโดยผู้คัดลอกไม่เข้าใจความหมาย ทำให้เนื้อความขาดหายหรือผิดเพี้ยนไป^{๔๕} หรือมีการแก้ไขเพิ่มเติมเนื้อความตามความเข้าใจของตนเอง จนเนื้อความผิดเพี้ยนแก่นักปราชญ์ อย่างสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ไม่สามารถเดาได้ว่าของเดิมควรเป็นเช่นไร^{๔๖}

หลังจากภาชิตต่างๆ แล้ว ก็กล่าวถึงนิทานซ้อนไปตามลำดับตั้งแต่เรื่องที่ ๑ จนถึงเรื่องที่ ๑๒ นิทานทั้ง ๑๒ เรื่องเป็นเรื่องสั้นๆ จบในตอนและมีคติสอนใจชัดเจน

เนื้อหานิทานแทรกการสอนที่น่าสนใจ บางเรื่องมีเหตุการณ์สั้นๆ แต่บางเรื่องก็มีรายละเอียดเหตุการณ์ปลีกย่อยมาก นิทานซ้อนทั้ง ๑๒ เรื่องมีดังนี้

ลำดับที่	เนื้อเรื่อง
๑	พระเจ้าฟ้าริคุน - ประชวร เหล่ามนตรีแนะนำให้หาเลือดเด็กมาประกอบโอสถ
๒	พระเจ้าหุมาขุน - ทอดพระเนตรเห็นสวนทับทิมมากคิดเก็บภาษี
๓	พระเจ้าสันหยัน - เสด็จออกล่าสัตว์ พลังยังเด็กตาย
๔	พระเจ้าบหราม - ตั้งคนชั่วเป็นเสนา
๕	พระเจ้าเนาวสว่าง - โปรดให้แขวนระฆังเพื่อให้ราษฎรร้องทุกข์ - ล่อมาร้องทุกข์ที่เจ้าของทิ้งให้อดอยาก

^{๔๕} ดูตัวอย่างได้จากเรื่องสิบสองเหลี่ยมของหมอสมิทในสารวิพากษ์

^{๔๖} ดังเชิงอรรถในฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า “อธิบายแก้ว ๕ ดวง ความในฉบับเห็นจะวิปลาสด้วยคัดลอกกันต่อๆ มาได้สองฉบับที่มีอยู่ในหอสมุดฯ ถึง ๓ ฉบับก็เป็นอย่างเดียวกัน”

ลำดับที่	เนื้อเรื่อง
	- หญิงชราพึ่งสาธิมนตรีโกงที่ดิน
๖	พระเจ้าเนาวสาวน - ตัดสินให้แบ่งทรัพย์แผ่นดิน
๓๗	พระเจ้ามันสุร - เรื่องพระเจ้ายัมสิตไปศึกษาราชธรรมจากพระเจ้าอรุ่ม - พระกรรมตึงให้ผู้เดือดร้อนแต่งชุดดำเพื่อร้องทุกข์
๔๘	พระเจ้ายินนุ - ปราบโจร - เตือนมนตรีไม่ให้อุปถัมภ์บุตรโจร
๕๙	พระเจ้าหติม - ทำทานจนฝนตกเป็นทอง - พระราชทานอุฐดำ ๓๐๐ ตัวให้พระเจ้าเมืองขาม - พระเจ้ายามลแต่งทูตมาขอรับพระราชทานพระเคียร พระเจ้ามหาหติม
๑๐	พระเจ้าวดินสาร - ให้หาดินจากบ้านร้างปั้นพระรูปเสดาะเคราะห์ - อภัยโทษช่างทอง - พิพากษาโทษพระโอรสที่สังหารเด็ก
๑๑	พระโอรสองค์สุดท้องของพระเจ้าอนุรักเจสุ - แบ่งแผ่นดินให้เชษฐาปกครอง
๑๒	พระเจ้าวิวาทะ - จับกุมารทั้งสี่ซึ่งเพราะเข้าพระทัยว่าขโมยเครื่องทรง - ตระหนี่ผลมะม่วง

นิทานทั้ง ๑๒ เรื่องนี้พบที่มาเพียง ๔ เรื่องคือ เรื่องที่ ๑ เรื่องที่ ๘ เรื่องที่ ๙ เรื่องที่ ๑๒ เท่านั้น ส่วนเรื่องอื่นๆ นั้นยังไม่พบที่มา

ประเด็นเรื่องที่มาของเรื่องนับว่าสำคัญมาก แต่ที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งคือการเลือกเรื่องที่มีเนื้อหาหลากหลายมาร้อยเรียงกันด้วยแนวคิดแบบเดียวกันคือ พระจริยวัตรของกษัตริย์ทรงธรรมที่ทำให้ประชาชนอยู่ดี บ้านเมืองสงบร่มเย็น

การสร้างเรื่องตอนต้นที่แสดงพระจริยวัตรที่แตกต่างกันของกษัตริย์หลายพระองค์ เช่น บางพระองค์โปรดการล่าสัตว์จนละทิ้งราชกิจ บางพระองค์โปรดการทำทานจนเป็นที่ตำหนิของขุนนาง บางพระองค์ทรงอภัยโทษผู้ทำผิดต่อพระองค์แต่เอาโทษกับพระโอรสที่ทำร้ายผู้อื่น หรือบางพระองค์ไม่พิจารณาตัดสินพระทัยและทรงตระหนักรู้ผลไม่เลิศรส พระอัครมลราชินีเสด็จไปส่งผลกระทบต่อบ้านเมืองและบุคคลรอบข้าง แต่ตอนท้ายทุกพระองค์ก็ทรงแก้ไขเหตุการณ์ร้ายไปได้ เพราะทรงเที่ยงธรรมและใช้ปัญญาแก้ไขปัญห (บางเรื่องก็แสดงผลในลักษณะของปาฏิหาริย์ตามแบบนิทาน เช่น หายจากพระอาการประชวรทันที)

นอกจากเนื้อหาและคติธรรมจากนิทานแต่ละเรื่องแล้ว ในนิทานชั้นนี้ยังมีการแทรกคำสอนและ บทเปรียบเทียบที่น่าสนใจ เนื้อความ หรือบทเปรียบเหล่านี้มีความหมายลึกซึ้ง เช่น

“พระมหากษัตริย์เจ้าผู้ทรงธรรมจะเอาโลหิตเด็กนี้ประกอบพระโสมนัสเสวยนั้น ถึงว่าโรคเราจะคลายก็ดี อันว่าความตายนั้นก็มีได้พัน แลการซึ่งจะทำทั้งนี้ก็จะเลื่องภาอยู่ชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์ แลเราทรงธรรมมาแต่ก่อนนั้นจะพลอยเสียไป ถึงว่าโรคเราจะมิคลายจะถึงแก่สวรรคตก็ตามบุญเราเถิด” (เรื่องที่ ๑)

“อันคนร้ายจะเอาความดีสั่งสอนเท่าใดๆ กับหอนจะขับทราบ ดุจดั่งหนึ่งเอาผลมะนาวทิ้งขึ้นบนหลังคาาก็จะกลิ้งกลับลงมา ที่ไหนจะค้างอยู่ได้” (เรื่องที่ ๘)

“ประดุจดั่งหนึ่งจะให้ฝนตกอยู่เป็นอัตราผลไม้ทั้งปวงจะเน่าไป ที่ไหนจะงอกขึ้นขึ้นมาได้ แลจะเอาอ้อมมาเคี้ยวกินต่างอ้อยนั้นจะหวานแลฤ” (เรื่องที่ ๘)

“อันธรรมเนียมพระมหากษัตริย์จำจะโปรดอาณาประชาราษฎร์ๆ นั้น ประดุจหนึ่งอิฐกำแพงเมือง ถ้ามิโปรดจะฆ่าเสียนั้นประดุจหนึ่งขุดอิฐ รากกำแพงออกเสีย” (เรื่องที่ ๑๐)

“อันธรรมเนียมผลมะม่วงเมื่ออ่อนนั้นฝาดเปรี้ยว ครั้นแก่จัดแล้วรสนั้น จึงหอมหวานเป็นที่ชื่นใจราษฎรทั้งปวง อันผลมะม่วงนั้นจะเป็นมะขาม หามิได้ แลพระราชกุมารนั้นเป็นพระราชโอรสแห่งพระองค์เจ้า บัดนี้ยัง ทรงพระเยาว์อ่อนอยู่ ถ้าแลได้ผ่านพิภพแล้วก็จะเมตตาแก่อาณาประชาราษฎร์ดุจหนึ่งพระองค์เจ้าละนั้น...ในปฤษาเราเห็นว่าผลมะม่วงนั้นว่าจะ ด้อยอยู่หามิได้ บัดนี้เป็นตัวงจับแต่อ่อนไปแล้ว ถึงจะแก่ก็ไม่โอชารส ที่ ไหนจะชื่นน้ำใจราษฎร อันไม่ชื่นน้ำใจราษฎรจะเปรี้ยวเข็ดยิ่งกว่า มะขามอีก” (เรื่องที่ ๑๐)

“อันธรรมเนียมไก่อปากยาวจะจิกปีกให้ตัดปากเสีย เล็บยาวจะบาดให้ตัดเล็บ เสีย ธรรมเนียมปัดวีจ่าละลายก็เพราะน้ำ ให้รักษาปัดวีให้คงดี ถึงมา ทว่าเจ้าเอาเพลิงกองเทียมภูผาก็ไม่ละลายเท่าเมล็ดงา” (เรื่องที่ ๑๑)

“บ้านแห่งใดไม่มีผู้ใหญ่รักษาศัตรูย่อมเบียดเบียน อุปมาเสมือนแม่น้ำอันใหญ่แห่ง ผู้ไปมาย่อมจะข้ามไปได้ (มิฉะนั้น) (เรื่องที่ ๑๑)

ทั้งนี้บทเปรียบนี้ผู้อ่านสามารถจะตีความต่างกันไปตามแต่ประสบการณ์

และความรู้ของผู้อ่าน เช่น

“ประดุจหนึ่งจะให้ฝนตกอยู่เป็นอัตราผลไม้ทั้งปวงจะเนาไป ที่ไหนจะออก ฟ้นขึ้นมาได้

แลจะเอาอ้อมมาเคี้ยวกินต่างอ้อยนั้นจะหวานแลฤฯ”

“ประดุจสตรีไม่มีผิว แม้มีพี่น้อง ๙ คน ๑๐ คน ก็ไม่เกรงเท่าที่มีผิวคนหนึ่ง” เป็นต้น

ประเด็นที่น่าจะพิจารณาเป็นพิเศษคือบทสรุปของนิทานชั้นนี้ทั้ง ๑๒ เรื่อง แต่ละเรื่องที่มีลักษณะร่วมกัน กล่าวคือเมื่อจบเรื่องแล้วจะมีข้อความสรุปจบเรื่อง คล้ายกันดังนี้

นิทานลำดับที่	บทสรุป
๑	ในทันใดนั้นพระโรคของพระองค์ซึ่งเป็นในพระทรงนั้นก็หายไป ด้วยพระเจ้าทรงธรรมโปรดเด็กนั้นแลฯ
๒	แลราษฎรทั้งปวงก็อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยพระเจ้าทรงธรรมแก่อาณาประชาราษฎรนั้นแล ฯ
๓	บิดามารดาเด็กนั้น ยากอยู่ที่เปนเศรษฐีสืบไป เพราะพระเจ้าทรงธรรมแก่บิดามารดาเด็กนั้นแล ฯ
๔	แลบ้านเมืองจึงอยู่เย็นเป็นสุขหาอันตรายมิได้ ด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ
๕	แต่พระเจ้าทรงธรรมให้ทำแก่สาธิมนตรีดังนั้น เสนาบดีแลราษฎรก็มีข่มเหงแก่กันเลย บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ
๖	แผ่นดินบ้านเมืองก็จะเปนสุข จะปลูกผลสิ่งใดก็จะเกิดผลๆ นั้นแลรวงก็จะเติบโตใหญ่มีรสต่างๆ ราษฎรทั้งปวงได้รับพระราชทานมีกำลัง โรคภัยมิสู้เบียดเบียนได้ จะอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ
๓/	ครั้นพระเจ้ามโหตรัสสั่งดังนั้นแล้ว พระโรคพระกรรมซึ่งตั้งอยู่นั้นก็หายไปด้วยทรงธรรมนั้นแล ฯ
๘	แล้วตรัสแก่เสนาบดีว่า ผู้ใดละอย่างธรรมเนียมบุราณเสีย นั้นย่อมเปนเช่นนี้แล ฯ (ฉบับอยุธยา มีข้อความว่า “ให้ยกทัพไปจับบุตรอำมาตย์มาได้ ให้ผ่าอกเสีย ก็เป็นสุขเพราะด้วยทรงธรรมแล”)
๙	จะหาผู้ใดให้ยิ่งกว่าพระเจ้ามหาเดิมนั้นหามิได้ อายุได้ ๑๕๒ ปี เสวยราชสมบัติจนตาย ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขด้วยทรงธรรมนั้นแล ฯ

นิทานลำดับที่	บทสรุป
๑๐	ครั้นเสด็จแล้วเสวกบิรवारก็ขนทองไปให้ถึงเรือนยายเถ่าๆ ก็มั่งมีเปนเศรษฐี เพราะพระองค์ทรงธรรมแก่ยายเถ่านั้นแล ๖
๑๑	พระองค์รักษาแผ่นดินอยู่รักษาปัดวีตามคำพระราชบิดา อาณาประชาราษฎรอยู่เย็นเปนสุข เพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ๖
๑๒	พระเจ้าวิทาหะก็ทรงพระวิตกว่า ไม้ขมมาปนด้วยไม้หวานๆ ก็พลอยขมประดุจมานพคนดีไปคบคนชั่วก็พาชั่วไป แต่นั้นก็ละมัจฉิริยะโทษเสียพระองค์ทรง ธรรมบ้านเมืองอยู่เย็นเปนสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล

แม้แต่ข้อความตอนจบเรื่อง เมื่อพระเจ้ามานุเสด็จกลับเมืองแล้ว ก็มีข้อความที่คล้ายกันกับตอนจบในนิทานซ้อนข้างต้นดังความว่า “พระองค์ถือเอาตามจารีตนิทานพระเจ้าเนาวสวามทั้งสิ้น บ้านเมืองอยู่เย็นเปนสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”

การย้ำความตอนท้ายทุกครั้งว่าบ้านเมืองจะเจริญและสงบร่มเย็นก็เพราะกษัตริย์ทรงธรรม เป็นลักษณะเด่นของเรื่องอิหร่านราชธรรม การกล่าวซ้ำเช่นนี้แสดงว่าผู้แต่งต้องการนำเสนอและเน้นย้ำเรื่องผลของการทรงธรรมของพระราชาเป็นสำคัญ ซึ่งก็สอดคล้องกับความตอนต้นว่า

“อนึ่งพระมหากษัตริย์ทรงธรรมแต่ครู่หนึ่ง จะได้านิสงฆ์ยิ่งกว่านัมัสการพระพุทธรูปหนึ่ง แลทรงธรรมนั้นประดุจตาชูเทียนฟ้าดินยังยืนด้วยทรงธรรม พระมหากษัตริย์อันทรงธรรมนั้นสูงกว่าฟ้า ใหญ่กว่าพิภพ ฤกว่าพระมหาสมุทร ยิ่งกว่าพระคงคา”

๒.๔ แนวคิดสำคัญของนิทานสิบสองเหลี่ยม

สาระหรือแนวคิดสำคัญในนิทานอิหร่านราชธรรมเน้นที่พระมหากษัตริย์ทรงธรรมและเสนาบดีที่ดีดังจะเห็นจากเนื้อความตั้งแต่ต้นเรื่อง ดังความในพระราชปรารภของพระเจ้ามามูนาว่า

“...เป็นข้อบัญญัติแลนิทานทำนองคลองธรรมไว้ในมณฑปนั้นทั้ง ๑๒ เหลี่ยมสำหรับพระมหากษัตริย์แลเสนาบดีจะได้ปรนนิบัติตาม ให้อาณาประชาราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข”

เมื่อพิจารณาเนื้อหาส่วนต้นแล้วจะเห็นว่าคำสอนค่อนข้างหลากหลายและครอบคลุมลักษณะของผู้ปกครองที่ดี คุณสมบัติเหล่านี้ได้แก่ ให้ยึดมั่นในราชธรรม บำรุงศาสนา เคารพผู้อาวุโส บำรุงประชาชนและบริจาด บางข้อก็เป็นการกล่าวถึงรายละเอียดมากขึ้น เช่น การไตร่ตรอง ระวังวาจา และพิจารณาเสนาบดีอย่างถี่ถ้วน โดยในนิทานได้แนะลักษณะผู้ที่เป็นเสนาบดีที่ไม่ดีโดยเฉพาะซึ่งแสดงว่าผู้แต่งต้องการเน้นเรื่องนี้ด้วย

คำสอนบางส่วนสามารถปรับใช้กับคนทั่วไป เช่น ให้ใช้ปัญญา ไม่ประมาท และยอมรับหน้าที่และบทบาทของตน

คำสอนส่วนต้นหลายตอนสอดคล้องกับเนื้อหาในนิทานซ้อน เช่น การให้ทานยากจกฉนภกในคำสอนตอนต้นสอดคล้องกับข้อความในนิทานเรื่องที่ ๘ ว่า

“เงินทองพระคลังพระมหากษัตริย์นั้นดุจน้ำทะเล ให้ทานแก่วรรณภก ประดุจหนึ่งฝนตกให้แผ่นดินแลต้นไม้เย็น ครั้นขึ้นแล้วน้ำฝนก็ซาบไป ท้องทะเลดังเก่า แลน้ำฝนจะได้ค้างอยู่กับต้นไม้หาได้ อันทะเลนั้นบ่หอน จะแห้ง”

๖๐ นิทานสิบสองเหลี่ยม

การรักษาคำพูดซึ่งอยู่บนผนังด้านซ้ายมีข้อความกล่าวว่าคำพูดเป็นสิ่งที่ไปแล้วมิได้หวนคืนก็สอดคล้องกับข้อความในนิทานข้อนี้เรื่องที่ ๑๑ ว่า

“อันธรรมเนียมพระมหากษัตริย์ได้ตรัสแล้วเหมือนงาช้างไม่กลับคืน”

นอกจากการสอนโดยไม่มีตัวเนื้อเรื่องแล้ว คำสอนที่ผสมผสานอยู่ในนิทานนำ(บางส่วน)และในนิทานข้อ ๑๒ เรื่องถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุด

สาระคำสอนเป็นการแสดงโดยผ่านเนื้อเรื่องและพฤติกรรมของตัวละครในนิทาน ซึ่งสามารถจำแนกเป็นตารางได้ดังนี้

ลำดับที่	เรื่อง	สาระคำสอน
นิทานนำ	พระเจ้ามามุนคิดไปคารวะพระศพพระเจ้าเนาวสวานที่เมืองมะดาวัน	การถือธรรมเนียมที่ดีงาม, สनพระทัย แสวงหาความรู้, การไม่ถือตนว่ายิ่งใหญ่กว่า
๑	พระเจ้าฟาริคุนหาเลือดเด็กมาประกอบโอสถ	กษัตริย์ไม่เบียดเบียนประชาชนเพื่อประโยชน์ของตน
๒	พระเจ้าหุมาขุนคิดเก็บภาษีทับทิม	กษัตริย์ไม่ควรคิดถึงแต่ผลประโยชน์ของตน. ไม่โลภมาก
๓	พระเจ้าสันหยันยิงเด็กตาย	กษัตริย์ควรมีเมตตาต่อประชาชน, รับผิดชอบสิ่งที่ทำ
๔	พระเจ้าบหรามตั้งคนชั่วเป็นเสนา	ควรพิจารณาผู้ที่ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณ,
๕	พระเจ้าเนาวสวานให้แขวนระฆังเพื่อให้ราษฎรร้องทุกข์	กษัตริย์ควรมีเมตตาต่อทุกชีวิตในอาณาจักร, ใส่พระทัยทุกข์สุขราษฎร
๖	พระเจ้าเนาวสวานพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน	กษัตริย์ตัดสินความยุติธรรม, มีสติปัญญา, ไม่ละโมภทรัพย์
๗	พระเจ้ามันสุรพระกรรณตั้งให้ผู้เดือดร้อนแต่งชุดดำเพื่อร้องทุกข์	กษัตริย์ใส่ใจทุกข์สุขราษฎร, การถือธรรมเนียมที่ดีงาม,

ลำดับที่	เรื่อง	สาระคำสอน
๘	พระเจ้ายินนุปราบโจร	กษัตริย์ควรเด็ดขาด, บำบัดทุกข์บำรุงสุข อาณาประชาราษฎร์
๙	พระเจ้าหติมให้เคียรเป็น ทาน	กษัตริย์มีพระทัยเมตตา, ทำทานแก่พสก นิกร
๑๐	พระเจ้าวดินสารอภัยโทษ ช่างทองและพิพากษาโทษ พระโอรส	กษัตริย์มีพระทัยเมตตา มีความยุติธรรม ไม่เข้าข้างผู้ทำผิดแม้จะเป็นโอรส
๑๑	พระโอรสแบ่งแผ่นดินให้ เชษฐาปกครอง	กษัตริย์มีความกตัญญู มีพระทัยเอื้อเฟื้อ ไมโลภไม่หลงแก่อำนาจ
๑๒	พระเจ้าวิวาทะตระหนี่ผล มะม่วง	กษัตริย์มีไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ไม่ด่วน ตัดสินใจ, มีพระทัยเมตตา, ไม่ตระหนี่

จากตารางดังกล่าวจะเห็นว่านิทานทั้ง ๑๒ เรื่องของอิหร่านราชธรรมเน้น
คุณธรรมที่พึงประสงค์ของพระราชา เรื่องที่เน้นมากที่สุดคือ การที่ทรงมี
พระเมตตาซึ่งปรากฏชัดถึง ๔ เรื่อง รองลงมาคือการบำบัดทุกข์ให้ประชาชน ไม่
หลงแก่อำนาจ การยึดถือธรรมนิยม การลงโทษคนผิดอย่างเด็ดขาด และไม่
ละโมภซึ่งพบจำนวนเท่ากันคือ ๒ เรื่อง

ส่วนคำสอนอื่นๆ เช่น การแสวงหาความรู้ การกตัญญูเป็นต้นพบเพียงครั้ง
เดียว

จากจำนวนแนวคิดที่พบจึงอาจจะพอสรุปได้ว่าเรื่องที่คุณ์แต่งเน้นมากที่สุดคือ
การให้กษัตริย์มีพระเมตตาต่อประชาชนนั่นเอง

นิทานอิหร่านราชธรรมในฐานะสื่อเตือนสติพระราชา

การศึกษาที่ผ่านมาแสดงชัดว่าหลักธรรมของนิทานอิหร่านราชธรรมสอดคล้องกับหลักทศพิธราชธรรม และธรรมะที่สำคัญอื่นๆ ที่ผู้ปกครองพึงมี เช่น การสงเคราะห์ประชาชน อุปถัมภ์สมณชีพราหมณ์ผู้มีศีล ผู้สูงอายุ ยาจกกวณิก ตลอดจนสัตว์ต่างๆ

ความสอดคล้องของแนวคิดในอิหร่านราชธรรมกับวรรณกรรมสื่อราชธรรมที่มีอยู่ในสังคมไทยทำให้ความคิดเรื่องหลักปฏิบัติสำหรับพระมหากษัตริย์หนักแน่นขึ้น ดังนี้

พระเจ้าฟ้าริคุนไม่เบียดเบียนประชาชน อาจเทียบได้กับการหลักทศพิธราชธรรมข้อที่ว่าด้วยศีล พระเจ้าหุมาเยนไม่เก็บภาษีเพิ่มเทียบได้กับอวิหิงสา พระเจ้าสันหยันรับผิดชอบต่อปิตามารดาได้กเทียบได้กับอาชชวะ(ความซื่อตรงจริงใจ) และมัททวะ(ความอ่อนโยน) พระเจ้าบหรามตั้งเสนาบดีชั่วตรงกับข้อตบะ คือละความชั่ว และพระเจ้ามหาติมทำทานเทียบได้กับหลักธรรมข้อทานะ เป็นต้น ^{๔๓/}

^{๔๓/} นิตยา แก้วคัลณา , “นิทานอิหร่านราชธรรม : วรรณกรรมว่าด้วยหลักราชธรรมของนักปกครอง”, ๔๓.

สุกัญญา ภัทรราชย์ ได้แบ่งแนวคิดในเรื่องอิหร่านราชธรรมไว้ดังนี้

แนวคิดสำคัญ	ที่มา
การเป็นผู้คุ้มครองป้องกันชีวิตราษฎร	เรื่องที่ ๑, เรื่องที่ ๓
การเป็นผู้ให้คำตัดสินเที่ยงตรง	เรื่องที่ ๕ เรื่องที่ ๖ เรื่องที่ ๑๐
การเป็นผู้ดูแลทุกข์สุขประชา	เรื่องที่ ๔
การเก็บภาษีแต่พอควร	เรื่องที่ ๒
การบริจาคให้ราษฎร	เรื่องที่ ๙

นอกจากนี้ยังสอนให้พิจารณาคนและการวางตัวในหมู่ญาติ^{๔๔}

คุณค่าเหล่านี้ทำให้เรื่องอิหร่านราชธรรมสอดคล้องกับหลักราชธรรมในสังคมไทยที่ได้อิทธิพลจากหลักธรรมในพุทธศาสนาและชาดก

แต่เนื้อเรื่องบางส่วนก็แตกต่างจากเรื่องเดิมที่คนไทยรู้จัก พฤติกรรมของตัวละครในนิทานอิหร่านราชธรรมบางเรื่องอาจจะแปลกสำหรับคนไทย เช่นการพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน หรือการเวนราชสมบัติกัน แต่อาจจะเป็นเพราะความแปลกใหม่นี้เองที่เป็นปัจจัยทำให้เรื่องอิหร่านราชธรรมถูกใจคนไทย ทั้งนี้เป็นเพราะคนไทยรู้จักบทบาทและพฤติกรรมของพระราชาที่ดีจากชาดกซึ่งพระราชาส่วนใหญ่ในนิทานก็คืออดีตชาติของพระพุทธเจ้า พฤติกรรมตัวละครจึงมีลักษณะที่ค่อนข้างเป็นลักษณะในอุดมคติแบบแผนตามขนบวรรณคดีอินเดีย พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์มีปรากฏน้อยมาก

ในขณะที่เรื่องอิหร่านราชธรรมไม่มีกระบวนทัศน์เช่นนั้น พฤติกรรมจึงมีลักษณะที่สมจริงแบบมนุษย์มากกว่า เช่น พระเจ้าหุมาเยนละโมบอากรทับทิม หรือพระราชาบ Haram หลงการล่าสัตว์จนละเลยราชกิจซึ่งเป็นเรื่องปกติที่มนุษย์จะทำผิดได้

^{๔๔} สุกัญญา ภัทรราชย์, “นิทานอิหร่านราชธรรม : กรณีตัวอย่าง ๑๒ เรื่องที่นักปกครองพึงรู้”, ๓/๑ – ๓/๒.

การสอนกษัตริย์ในเรื่องบางครั้งใช้วิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา เช่น การสอนไม่ให้ละโมภทรัพย์ หากต้องการมากจะได้น้อยตัวอย่างนี้เห็นได้จากเรื่อง พระเจ้าหุมาขุนในนิทานเรื่องที่ ๒ ที่ละโมภอากรจนนายสวนบอกถึงธรรมเนียมโบราณ พระเจ้าหุมาขุนจึงได้สติ

หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือกษัตริย์ยังมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชน ปราบปรามและควบคุมไม่ให้เสนาบดีซึ่งมีอำนาจมากรังแกหรือเบียดเบียนประชาชน เช่น เรื่องของพระเจ้าบหรามในนิทานเรื่องที่ ๓ หรือ พระเจ้าเนาวสวานในนิทานเรื่องที่ ๖ ที่พระเจ้าเนาวสวานลงโทษเสนาที่เบียดเบียนที่ดินของหญิงชรา เป็นต้น

หน้าที่ของขุนนางในมุมมองของนิทานอิหร่านราชธรรม

นิทานอิหร่านราชธรรมเน้นหน้าที่ของอำมาตย์ เสนาผู้ที่มีหน้าที่ดูแลประชาชน ดังจะเห็นได้ตั้งแต่ตอนต้นในนิทานมีจารึกที่แผ่นทับทิมผูกพระหัตถ์ซ้ายของพระเจ้าเนาวสวานว่า

“ถ้าเสนาบดีทำมิได้มีความชอบแก่พระมหากษัตริย์นั้น ๔ ประการ ๑ มิได้เอาใจใส่แก่ราชการ ๒ ประการนั้นว่าเห็นแต่จะได้พัสดุทองเงิน ๓ ประการนั้นอุบายแก่เพื่อนกัน ๔ ประการนั้นสิ่งใดสมควรทำมาทำ”

การกล่าวถึงเสนาที่ประพฤติมิชอบไว้ตั้งแต่ต้นนี้ แสดงว่าผู้แต่งต้องการนำเสนอประเด็นนี้เช่นเดียวกับหน้าที่ของขุนนางในนิทานนี้แสดงตัวอย่างขุนนางที่ดีและไม่ดี ตัวอย่างที่ไม่ดีได้แก่ เราธรรมนตรีเสนาบดีใจคดที่ฉ้อราษฎร์บังหลวง และคิดเป็นกบฏในนิทานเรื่องที่ ๓ สาลิมนตรีที่เบียดเบียนที่ดินของหญิงชราในนิทานเรื่องที่ ๕ บะดัดมนตรีที่มีนิสัยใจกร ข่มเหงประชาชนและอกตัญญูในนิทานเรื่องที่ ๘ มนตรีเหล่านี้แม้จะมีตำแหน่งสูงแต่ก็ทำชั่วและเบียดเบียนราษฎร จึงต้องถูกลงโทษอย่างหนัก โดยการประหาร ฆ่าออก หรือเสียบหัวเป็น

การกำหนดบทลงโทษที่หนักนี้เป็นเสมือนเครื่องเตือนสติให้ขุนนางรู้หน้าที่และเมตตาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาไม่หาประโยชน์ในทางมิชอบ โดยเฉพาะการให้ความเมตตากับผู้ใต้บังคับบัญชานั้นสอดคล้องกับข้อความที่จารึกบนพระอัมรังค์ที่พระหัตถ์ขวาของพระเจ้าเนาวสวณวาทินว่า “ประการ ๑ ว่าถ้าจะลงโทษแก่ผู้อยู่ในบังคับนั้นแต่พอสมควรให้โปรดจงมาก ๒ ประการนั้นให้ตรึกถึงทุกข์สุขว่าปัญญาน้อยจึงอยู่ในบังคับ”

นอกจากนี้หน้าที่ของมนตรีที่ดีคือการเป็นที่ปรึกษาพระราชา เช่น ราชครูในนิทานเรื่องที่ ๕ หรือมนตรีที่ทูลทัดทานพระเจ้าวระดินชาไม่ให้ประหารพระโอรสในนิทานเรื่องที่ ๑๐ หน้าที่และบทบาทของขุนนางจึงเป็นเรื่องที่ผู้แต่งเน้นรองมาจากหน้าที่และบทบาทของพระราชา

บทบาทและหน้าที่ของประชาชนในนิทานอิหร่านราชธรรม

คนกลุ่มสุดท้ายที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงคือหน้าที่ของไพร่ฟ้าประชาชน ที่ดูเหมือนว่าผู้แต่งจะให้ความสำคัญอยู่ไม่น้อย

สุกัญญา ภัทรราชย์ กล่าวถึงพรของประชาชนที่ช่วยค้ำชูกษัตริย์ดังเช่นในนิทานเรื่องที่ ๓^{๔๙} นอกพรของประชาชนแล้ว หน้าที่ของประชาชนอีกประการหนึ่งคือ การปฏิบัติหน้าที่ตามฐานะและบทบาทของตน

คุณธรรมของเศรษฐีคือไม่ละโมภทรัพย์ ตัวอย่างในนิทานเรื่องที่ ๖ สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจน และหน้าที่สุดท้ายของประชาชนคือในนิทานที่น่าสนใจคือหากพระราชาทำผิดแล้ว และสำนึกผิด ผู้เป็นประชาชนก็ควรอภัยและพร้อมจะถวายชีวิต อย่างเช่นในนิทานเรื่องที่ ๓ เมื่อพระเจ้าสั่งหยันขอโทษบิดาของเด็กและขอให้บิดาของเด็กรับทองหรือสังหารพระองค์เสีย บิดาของเด็กนั้นได้กล่าวว่า

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒.

“อย่าว่าแต่ชีวิตรูปตรข้าพเจ้าตายผู้เดียว ถึงชีวิตรูปตรข้าพเจ้าแลทั้งพวกข้าพเจ้าก็ดี ข้าพเจ้าขอถวายเสดาะเคราะห์ (ข้าพเจ้าจะได้ผูกกรรมเวรต่อลอบองธุลีพระบาทหามิได้ขอพระชันษาพระองค์เจ้าจงยื่นพระบารมียิ่ง ๆ ขึ้นไป) จะได้ปกเกล้าฯ อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงได้อยู่เย็นเป็นสุข”

ตัวอย่างอีกตอนหนึ่งคือตอนที่หญิงชรากราบทูลพระเจ้าเนาวสว่างที่ไถ่โทษโอรสว่า “ข้าพระพุทธเจ้ามิได้พยาบาลแก่พระองค์สืบไป แล้วขอให้พระชนมายุของพระองค์ยืนไปตราบเท่ากำหนด”

ทั้งหมดนี้เป็นเพียงตัวอย่างส่วนหนึ่งที่ผู้แต่งต้องการสื่อสารกับผู้อ่าน การแสดงบทบาท หน้าที่ และการแบ่งความรับผิดชอบของคนทั้งสามกลุ่มก็จะช่วยให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขเหมือนกับในนิทานนั่นเอง

รากไม้และต้นไม้ : ตัวอย่างความสัมพันธ์ของกษัตริย์กับประชาชน

นิทานทั้งหมดในเรื่องอิหร่านราชธรรมนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าแสดงความสัมพันธ์ของคนสามกลุ่มอย่างชัดเจนคือ กษัตริย์ ขุนนางและประชาชน

ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นการบริหารจัดการการปกครอง โดยมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง และมีเสนาบดีหรือขุนนางเป็นผู้สนองพระราชโองการจัดการบริหารงานในประเทศ ส่วนประชาชนมีหน้าที่หาทรัพยากรเพื่อให้ประเทศอยู่ได้

วรรณกรรมไทยส่วนใหญ่มักจะไม่มีมิติเรื่องหน้าที่และบทบาทของประชาชน แต่ในนิทานอิหร่านราชธรรมมีตัวอย่างเนื้อเรื่องที่ลึกซึ้งต่อนึง ที่แสดงความสัมพันธ์และความสำคัญของกษัตริย์และประชาชน ซึ่งผู้วิจัยอยากจะกล่าวถึงเป็นพิเศษ คือการเปรียบเทียบกษัตริย์และประชาชนเหมือนกับต้นไม้ ดังจะเห็นได้จากตอนต้นของนิทานว่า

“พระมหากษัตริย์ประดุจต้นไม้อันสดชื่น แลราษฎรประดุจรากไม้ ถ้าแลรากไม้นั้นมดปลวกกิน ต้นก็เหี่ยวแห้งพลันล้ม ถ้าแลรากนั้นมดปลวกมิได้เบียดเบียน ต้นนั้นก็ขึ้นสดจะยังยืนเป็นผลสืบไป”

ฉบับอยุธยาที่มีความที่ต่างจากฉบับรัชกาลที่ ๑ เล็กน้อยคือกล่าวถึงปลวกมดกัดกินต้นไม้ รากไม้ก็พลอยตายไปด้วย ดังความว่า

“พระมหากษัตริย์ประดุจดั่งต้นไม้อันขึ้น แลราษฎรทั้งปวงประดุจรากไม้**มด**
ปลวกกินต้นไม้มนั้นก็จะเหี่ยวแห้งพลันล้ม ถ้าแลรากมันนั้นยังสดชื่นต้น
นั้นก็ยั่งยืนเปนผลสืบไป”

อย่างไรก็ตามทั้งสองสำนวนก็แสดงควาว่าต้นไม้และรากไม้ต่างก็จำเป็นต้องอาศัยกันและกัน เพราะหากรากไม้ถูกทำลายต้นไม้ก็ไม่มีที่ยึดเกาะก็หักโค่นลง ในขณะที่เดียวกันหากต้นไม้ถูกทำลายรากไม้ก็อาจจะตายไปด้วยเช่นกัน

การเปรียบประชากรไพร่ฟ้าเป็นรากไม้ นอกจากจะหมายถึงรากที่ค้ำจุนราชบัลลังก์แล้ว ยังอาจจะตีความได้ว่ารากไม้ทำหน้าที่หาอาหารเลี้ยงต้นไม้ซึ่งหมายถึงพระมหากษัตริย์ด้วย ดังนั้นทั้งต้นไม้และรากไม้ต่างก็มีความสำคัญที่ไม่อาจจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

อีกตัวอย่างหนึ่งคือในนิทานเรื่องที่ ๓๗ เมื่อพระเจ้าอรุณแสดงปริศนาให้พระเจ้ามณีสรรคบุตรประชาชนแข่งต้นไทร ต้นไทรใหญ่ก็เหี่ยวแห้งไป ครั้นพระองค์ให้ประชาชนให้พรต้นไทร ต้นไทรก็กลับฟื้นดังเดิม เนื้อเรื่องตอนนี้อาจจะตีความได้ว่าต้นไทร(ซึ่งเป็นไม้ใหญ่ “บุคคลทั้งปวงจะได้อาศัย”)อยู่ได้เพราะการสนับสนุนจากประชาชน เมื่อประชาชนสาปแช่ง ต้นไม้ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ “ร่มโพธิ์ร่มไทร” ก็ไม่อาจจะอยู่ได้เช่นกัน

บทส่งท้าย

ดังที่ผู้วิจัยกล่าวมาทั้งหมดว่านิทานอิหร่านราชธรรมเดิมชื่อว่าเรื่องสิบสองเหลี่ยมเป็นวรรณกรรมไทยที่ได้เค้ามาจากนิทานกษัตริย์ของเปอร์เซีย มีการเรียบเรียงในสมัยอยุธยาและตกทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เนื้อเรื่องอิหร่านราชธรรมแสดงจริยธรรมของกษัตริย์ ๑๒ เรื่อง และด้วยคุณค่าที่ครอบคลุมทุกด้านและสามารถปรับใช้กับทุกสังคมทำให้เรื่องอิหร่านราชธรรมเป็นเรื่องที่นิยมของคนไทยอย่างมาก และด้วยเหตุที่เรื่องอิหร่านราชธรรม

เป็นเรื่องที่มีคติธรรมเป็นสากล เนื้อเรื่องสนุก และราชธรรมเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดเดิมในสังคมไทยปัจจุบันเหล่านี้ทำให้นิทาน “แขก” ชุดนี้เป็นที่ยอมรับและอยู่ในใจของชาวสยามได้ไม่ยากนัก

สุดท้ายผู้วิจัยขอกล่าวถึงข้อความตอนท้ายสมุดไทยเลขที่ ๒๑ เป็นพิเศษ สมุดไทยเล่มดังกล่าวมีบทสรุปว่า

“...จึงตรัสสั่งอำมาตย์ข้างอาลักษณ์ ให้จำลองลอกเรื่องพระเจ้าเนาวสวาระ
ระดินนั้นเสียใหม่ ให้ชุบด้วยเส้นสุวรรณแล้วส่งเข้าไปไว้ข้างที่ ตั้งแต่นั้นมา
พระเจ้ามามูลก็ทรงประพฤติตามโบราณเรื่องราวพระเจ้าทรงธรรมมาแต่
ก่อน บ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุขสนุกนันทาย สืบสืบกันมาจนกาลบัดนี้ ฯ”

ข้อความนี้คล้ายกับเหตุการณ์จริงที่มีการจำลองนิทานอิหร่านราชธรรมในปี ๒๓๒๕ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชอาจทรงเห็นประโยชน์จากการถือธรรมเนียมโบราณของกษัตริย์ในนิทาน โดยเฉพาะเรื่องของพระเจ้ามามูลที่ต้องการให้ “อาณาประชาราษฎร์ชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวงอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์ภัยอันตราย” จึงได้ไปศึกษานิทานราชธรรมและนำมาปฏิบัติตามราชธรรมเหล่านั้น ทำให้บ้านเมืองก็สงบร่มเย็น

การจำลองนิทานขึ้นเป็นฉบับหลวงเส้นทอง “แล้วส่งไปไว้ข้างพระที่” ตลอดจนการประพฤติตามโบราณราชธรรมนี้ทำให้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคลายความกังวลจากสงครามเสียกรุงศรีอยุธยา และดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขด้วยจึงดูเหมือนว่าพระราชกรณียกิจที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงกระทำก็เป็นพื้นฐานให้ “บ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุขสนุกนันทาย”

สารวิพากษ์

นิทานอิหร่านราชธรรมที่มีการเผยแพร่แล้ว ผู้วิจัยพบทั้งสิ้น ๔ สำนวน คือ นิทานอิหร่านราชธรรมฉบับความครึ่งกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงรัชกาลที่ ๑ ฉบับวัดพระเชตุพนฯ และฉบับของหมอมสมิท

ในงานวิจัยนี้ได้นำนิทานอิหร่านราชธรรมทั้ง ๔ สำนวนมารวมกันเพื่อ ประโยชน์ทางวิชาการ โดยนิทานอิหร่านราชธรรมฉบับความครึ่งกรุงศรีอยุธยา ใช้ข้อมูลจากฉบับที่หอพระสมุดวชิรญาณพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑

ฉบับหลวงรัชกาลที่ ๑ ใช้ฉบับที่หอพระสมุดวชิรญาณจัดพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

นิทานอิหร่านราชธรรมฉบับวัดพระเชตุพนฯ ใช้ข้อมูลตอนต้นจากประชุม จารึกวัดพระเชตุพนฯ ส่วนข้อความในเหลี่ยมที่ ๙ – ๑๒ เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัย คัดลอกจากศิลาจารึกโดยตรงแต่ได้สอบถามกับ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ที่นิยะดา เหล่าสุนทรเป็นบรรณาธิการด้วย ส่วนฉบับของหมอมสมิทนั้นได้ใช้ ต้นฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓

การพิมพ์ครั้งนี้ได้คงอักขรวิธีตามเดิม แต่จัดรูปแบบและทำคำอธิบาย ใหม่เพื่อความสะดวกในการอ่าน

นิทานอิหร่านราชธรรมฉบับความครั้งกรุงศรีอยุธยา

บานแพนก

ข้าพระพุทธเจ้าขุนกัลยาบดี แต่งนิทานทำเนียบถวาย ณ วันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๑๔ ปวศกนักษัตรจัตวาศก

นิทานนำ

ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อว่า พระเจ้าเนาวเสนวาระวดีนทรทรงธรรม อยู่มาในกาลวันหนึ่งพระเจ้ามามูล^{๕๐} ครองราชสมบัติณเมืองปัตตาบเสด็จออก ตรัสถามเสนาบดีว่า พระเจ้าเนาวเสนวาระวดีนทร^{๕๑} ผู้เป็นพระราชวงศ์ซึ่งสร้างพระมณฑปไว้มีจริงหรือ

เสนาบดีกราบบังคมทูลฉลองว่า จะใคร่รู้วามณฑปนั้นอยู่ตำบลใดเป็นแน่ นั้นมิได้ ได้ยินแต่ข่าวเล่าลือสืบๆ กันมา แต่พระเจ้าเนาวเสนวาระวดีนทรนิพพาน^{๕๒} คุ่มเท่าทุกวันนี้ คิดตามศักราชได้ถึง ๒๕๐ ปีแล้ว

จึงพระเจ้ามามูลตรัสแก่เสนามนตรีว่า พระเจ้าเนาวเสนวาระวดีนทรนั้นเป็นพระมหากษัตริย์ทรงธรรม บัดนี้มาสืบพระญาติพระวงศ์แล้ว และเมืองมดาอินทนั้นเป็นเมืองขึ้นแก่เรา และควรเราจะไปเยือนพระศพ จะได้แจ้งอักษรซึ่งคำบัญญัติจารึกไว้นั้น

ตรัสดังนั้นแล้วพระเจ้ามามูลเสด็จไปเมืองมดาอินท ครึ่งไปถึงชาวเมืองมดาอินทเอารวงข้าวโกษสาสีรวงหนึ่งยาวสองศอกผลกโนพุน^{๕๓} ผลนาได้อยู่ในนาใด เห็นจะแจ้งทุกประการ จึงพระเจ้ามามูลสั่งให้คนเร็วไปหาตัวผู้ไว้อาณัติ

^{๕๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในเชิงอรรถ ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๓๑/๑ ว่า “ฉบับเดิมเป็นธรรมบท”

^{๕๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า “ฉบับเดิมเป็นธรรมบท”

^{๕๒} หมายถึงสวรรคต

^{๕๓} ผู้วิจัยไม่ทราบว่าจะหมายความว่าอย่างไร

คนเร็วไปหาตัวผู้ไวยาญติมาหน้าพระที่นั่ง และพระเจ้ามามูลตรัสถามผู้ไวยาญติว่า อายุได้เท่าใดแลรวงเข้าโกชสาสินีเปนเมื่อครั้งใด แลมณฑปพระเจ้าเนาวเสนวาระวดินทรนั้นแจ้งบ้างหรือ ว่าอยู่ตำบลใด

ผู้ไวยาญติกราบทูลว่าอายุเข้าพระพุทธเจ้าได้ ๓๒๐ ปีแล้ว แลรวงเข้าโกชสาสินีเปนเมื่อครั้งพระเจ้าเนาวเสนวาระวดินทรทรงธรรม แต่เมืองมดาอินทไปหาพระมณฑปนั้นทาง ๑๕๐๐ ที่กลางมณฑปนั้นในภูเขาสูงได้ ๑๗๐ เส้น ภูเขานั้นมีธารน้ำไหล และพระมณฑปนั้นทำด้วยทองคำประดับด้วยเนาวรัตน์ สว่างรุ่งเรืองอยู่ในภูเขานั้นประดุจกลางวัน และมีพื้นพระมณฑปนั้นทำด้วยเงิน

และเมื่อพระเจ้าหะรมจะใกล้นิพพานนั้นให้สมทบทางเสียแล้วเสด็จทรงม้าไปด้วยผู้ไวยาญติ แลมนตรึมหาดเล็กคนหนึ่งเปนหกทั้งพระองค์ แลให้รู้พลทั้งนั้นอยู่นอกภูเขา ซึ่งสมทบทางไว้นั้น

แลพระเจ้ามามูลว่า พระเจ้าเนาวเสนวาระวดินทรเปนพระมหากษัตริย์ทรงธรรม และเราจำจะลงจากหลังม้า จะขึ้นไปนั้นมิควร ตรัสแล้วดังนั้นก็เสด็จลงจากหลังม้าเข้าไปถึงพระมณฑป เห็นบานประตูเหล็กปิดชิดอยู่ ในบานประตูเหล็กนั้นจารึกไว้ด้วยทองว่า

อันมนุษย์มีแก้ว ๕ ดวงๆ ละ ๓

ปัญญาบำรุงแก้วนั้นบันหยัด คัตรูนั้นโมโห

๒ นั้นแก้วความรู้บำรุงแก้วนั้นมัธยัสถ์ คัตรูออกสู่

๓ นั้นดวงแก้วความละอาย บำรุงแก้วนั้นมานะ คัตรูมาตุคาม^{๕๔}

๔ นั้นชื่อว่าดวงแก้ว^{๕๕} บำรุงแก้วนั้น^{๕๖} คัตรูนั้นเท็จ

๕ นั้น ดวงแก้วนั้นอด บำรุงแก้วถือคำพระ คัตรูแก้วนั้นโลภ ผู้ใดทำชั่วก็จะได้ที่ชั่ว ผู้ใดทำชอบก็จะได้ที่ชอบ

^{๕๔} หมายถึงสตรี

^{๕๕} สมเด็จพระยามะบรมราชูปถัมภ์ทรงอธิบายว่า “อีกฉบับ ๑ ว่าดวงแก้วคือความซื่อ”

^{๕๖} สมเด็จพระยามะบรมราชูปถัมภ์ทรงอธิบายว่า “อีกฉบับ ๑ ว่าบำรุงแก้วนั้นคือสัจ”

ครั้นพระเจ้ามามูลทรงอักษรนั้นแล้ว ก็พิชฐาน^{๕๓} เปิดบานประตูเข้าไป บัดเดียวใจตรงบานประตูนั้นๆ ก็ลู่ลง และพระเจ้าเสด็จเข้าไปในพระมณฑปนั้นเห็นประตูฝาผนังแล้วไปด้วยทองคำ แลที่นั่นเฝ้าพระศัพพะเจ้าเนาวเสนวาระวดินทรไว้นั้นทำด้วยทองคำถมราชาวดี กุดันนั้นประดับพลอย เห็นพระเจ้าเนาวเสนวาระวดินทรทรงเครื่องเสด็จอยู่บนพระที่นั่งนั้นดุจหนึ่งเพนอยู่

จึงพระเจ้ามามูลน้อมค้อมต่อพระเจ้าเนาวเสนวาระวดินทรตามเคารพแล้ว เฝ้าพระหัตถ์ยื่นไปๆต้องพระองค์ เปื้องพระภูษาออกแล้ว ดูเห็นศรีพระองค์สดชื่นประดุจเพนอยู่ แลพระพักตร์นั้นเศร้าหมองอยู่สักหน่อย แลกลืนยาซึ่งแพทย์หลวงประกอบทำพระองค์ไว้นั้นกลืนหอมประหลาด จะด้วยกลืนสิ่งใดมิได้

จึงพระเจ้ามามูลเฝ้าเครื่องหอมมาทาทพระองค์แล้ว เฝ้าพระภูษาซึ่งเฝ้าไปนั้นให้ทรง แล้วเห็นแผ่นทับทิมจารึกเป็นอักษร ๕ ประการ ห้อยไว้ตรงพระพักตร์นั้น

ประการ ๑ ว่าโลกยมิได้ยั่งยืนชอบ ให้บำบัติความชั่วนั้นเสียจึงจะได้ความชอบ

๒ ประการนั้นว่าให้ผู้มีบรรดาศักดิ์โอบอ้อมเอ็นดู อย่าชมเชยผู้อยู่ในบังคับๆ เกรงผู้มีบรรดาศักดิ์

๓ ประการนั้นว่ารบพุ่งเอาบ้านเมืองมาเปนสะเปียงภายนอกหน้า^{๕๔} จารึกไว้

๔^{๕๕} ประการนั้นว่า ถ้าจะหาดีให้ทำดีจึงจะได้ดี แลทำร้ายสิ่งอันใดๆ ก็จะได้ที่ทำได้ไว้นั้นแล

๕ ประการนั้นพระมหากษัตริย์ประดุจดั่งต้นไม้อันขึ้น แลราษฎรทั้งปวงประดุจรากไม้มดปลวกกินต้นมันนั้นก็จะเหี่ยวแห้งพลันล้ม ถ้าแลรากมันนั้นยังสดชื่นต้นนั้นก็ยั่งยืนเปนผลสืบไป

^{๕๓} หมายถึง อธิษฐาน

^{๕๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า “ตรงนี้ความขาด อีกฉบับ ๑ ว่า รบพุ่งเอาบ้านเมืองมาไว้ในบังคับก็ดี ใช้ว่าจะครอบครองอยู่ได้ชั่วนิรันดร์ ชอบให้ทำความดีจะได้เปนเสเปียงไปภายนอกหน้า”

^{๕๕} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า “ฉบับเดิมเปน ๑๐”

อนึ่งธำมรงค์อยู่นี้วพระหัตถ์ขวานั้นคือพระองค์จารึกไว้^{๖๐} ๔ ประการ
 (ประการ) ๑ ว่าจะลงโทษแก่ผู้อยู่ในบังคับนั้นแต่พอสมควรให้กรุณาจนมาก
 ๒ ประการนั้นให้ตรึกถึงสุขทุกข์ว่ามีปัญญาน้อยจึงอยู่ในบังคับ^{๖๑}
 ๓ ประการนั้นจารึกไว้ว่าถึงอายุสักพันปีอย่าได้ล้มความตาย
 ๔ ประการนั้นว่าอยู่ในภพอันยิ่ง จงโปรดให้น้ำใจมนุษย์ขึ้น

พระธำมรงค์พระหัตถ์เบื้องซ้าย ๔ วงจารึกไว้ ๔ ประการ ๆ
 (ประการ) ๑ เปนกษัตริย์อย่าลืม ๔ ประการ
 (ประการ) ๑ ให้ทรงธรรม
 ๒ ประการให้ตั้งเสนาบดีมีสติปัญญาต่างพระเนตรพระกรรณ
 ๓ ประการบำรุงศาสนาให้รุ่งเรือง
 ๔ ประการถ้าใครกราบทูลสิ่งใดพิเคราะห์ให้ถ่องแท้

ปัทมราชผูกข้อพระกรขวาจารึกไว้ว่า
 จะใช้การสิ่งใดให้ใช้ผู้มีสติปัญญา
 จะทำสิ่งใดอย่าได้ใจเร็ว
 ถ้าจะไปทางไกลให้ดูทางจะกลับมา
 ถ้าจะเจรจาตรึกแล้วเจรจา

^{๖๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า “ฉบับเดิมเปน ๑๐”

^{๖๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า “ข้อ ๒ นี้ต้นฉบับขาด คัดจากอีกฉบับมาเติมไว้”

ปัทมราชผูกข้อพระกรซ้ายจากริกไว้ว่า เสนาหาสัตย์มิได้ ๔ ประการ
(ประการ) ๑ มิได้เอาใจใส่ในราษฎร
๒ ประการควรทำจึงทำ อย่าเห็นแก่เงินทอง
๓ ประการอย่าริษยาแก่กัน
๔ ประการ มิควรทำอย่าทำ^{๖๒}

ฝ่าฝืนจากริกไว้ว่า ผู้ใดทำผิดอย่าผิดด้วย ทำการสิ่งใดให้วัฒนาความชอบ
จะสืบชั้น^{๖๓} ๔ ประการ

- ๑ ทรงธรรม
- ๒ ประการทำบุญด้วยผู้มีศีล
- ๓ ประการพรผู้เฒ่าผู้แก่
- ๔ ประการให้ทำทานด้วยสัตย์^{๖๔}

อนึ่งไปแล้วให้^{๖๕} กลับมา ฝ่าฝืนเบี่ยงซ้ายจากริกไว้ ๔ ประการ

- ๑ ว่าออกแล้วไม่กลับคืน
- ๒ ประการ งามข้างออกแล้วไม่กลับคืน
- ๓ ประการอายุล่วงไปแล้วไม่กลับคืน
- ๔ ประการตายแล้วไม่กลับคืน

^{๖๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาธรรมราชานุภาพทรงอธิบายว่า “๓ ประการข้างท้ายสลายเป็นความดีไป อีกฉบับ ๑ ความว่าเห็นแก่เงินทอง ริษยาเพื่อนกัน ทำสิ่งที่ไม่ควรทำ”

^{๖๓} หมายถึงทำให้มีอายุยืน

^{๖๔} สันนิษฐานว่าคือให้ทำทานกับสัตว์ เทียบกับข้อ ๒ ให้ทำทานด้วยผู้มีศีล

^{๖๕} ข้อความตรงนี้น่าจะเป็น ไปแล้วไม่กลับมา

อนึ่งพระมหากษัตริย์ดั่งแพทย์ยา ราษฎรดั่งคนป่วยไข้จะใคร่หายจึงแจ้งโรค
แก่แพทย์ๆ ประกอบยารักษาโรคนั้นหาย ดุจหนึ่งพระเจ้าสุลาโลมาลเปนกษัตริย์
สูงใหญ่อันประเสริฐ รู้ภาษาลัทธิๆ ร้องฟ้องยังเอาถูระด้วยเหตุทรงธรรม ถึง
มนุษย์กษัตริย์ทรงธรรม ยักยักมารสิงสัตว์ทั้งปวงอยู่ในบังคับ

อนึ่งกษัตริย์ทรงธรรม อานิสงส์ฟ้าแลดินยังยืนด้วยทรงธรรม อันกษัตริย์^{๖๖}
กว่าพิภพกว่ามหาสมุทร แล้วทักษิณไปรอบเห็นเปนสิบสองเหลี่ยมเปนนิทานมีทุก
เหลี่ยม

เรื่องที่ ๑ พระเจ้าฟ้าริบุญหาโลहितเด็กเปนกระสายยา

เหลี่ยม ๑ จึงสร้างอักษรไว้ว่า กษัตริย์พระองค์หนึ่งชื่อพระเจ้าฟ้าริบุญ
เสวยราชย์เมืองบุร่า ประชวรพระโรคในพระทรวง

แพทย์กราบบังคมทูลว่าจะเอาโลहितเด็กอายุ ๑๒ ปีประกอบพระโอสถถวาย
บรมกษัตริย์ ๗ ตรัสให้เอาทองเท่าลูกฟัก ผูกค้อม้า ดีฮ่องร้องปาวถึง ๓ วัน

ยังมีหญิงคนหนึ่งมีลูก ๙ คนจึงให้ลูกไปคนหนึ่งรับเอาทองไว้ บรมกษัตริย์
ตรัสให้เสนาปรึกษาว่าจะมีบาปหรือไม่

เสนากราบทูลว่าพระองค์สวรรคตจะร้อนถึงราษฎร พระองค์เสด็จอยู่
ราษฎรเปนสุข

บรมกษัตริย์ตรัสว่าตามเถิด เสนาก็จูงมือเด็กมาต่อหน้าพระที่นั่งจะเชือดคอ
เอาโลहित

ฝ่ายเด็กนั้นเงยหน้าขึ้นดูฟ้าแล้วก็ยิ้ม สมเด็จพระเจ้าฟ้าริบุญเห็นเด็กยิ้มจึง
ตรัสถามว่าเองจะตายเปนไรจึงยิ้ม เด็กจึงทูลว่า อันบิดามารดาร์กบุตรยอม
เสียชีวิตแทน แลบัดนี้เห็นแก่ทองจึงให้ลูกมา

พระองค์ได้ทรงฟังตรัสว่าเด็กไม่เต็มใจพระเกษมจะว่ากระไร

พระเกษมจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้ารักชีวิตพระองค์ด้วยทรงฟ้าทรงแผ่นดินจึง
จะเอาโลहितเด็กประกอบพระโอสถ

^{๖๖} ข้อความตอนนี้น่าจะมีบางส่วนคัดลอกตกไป

ฝ่ายเด็กจึงตอบพระเกษมว่าโรคเท่านี้ไม่มียาสำหรับแล้วหรือ แลข้าพเจ้าสำหรับ^{๖๗}หรือจึงจะหาย คิดฉนี้ข้าพเจ้าจึงยืม

สมเด็จพระเจ้าฟ้าริบุญได้ทรงฟังเด็กว่ามีพระทัยกรุณาทารก ตรัสห้ามมิให้ฆ่าแล้วประทานรางวัลแล้วให้ปล่อยเด็กนั้นเสีย พระโรคนั้นก็หายเป็นบรมสุข

เรื่องที่ ๒ พระเจ้าหุมาขุนคิดเก็บภาษีทับทิม

เหลี่ยม ๒ ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามชื่อพระเจ้าหุมาขุนครองราชสมบัติเมืองบุทรา เสด็จยกทัพพลออกนอกพระนคร สันจรไปประพาสไพร่ไล่ล้อมมฤคี

พระควมม้าตามกวางไป พลตรีพลสกลโยธา พอมาถึงสวนทับทิมให้หยากน้ำเป็นพนัก

จึงแลเห็นนายสวนพระองค์จึงขอน้ำเสวย ฝ่ายนายสวนไม่รู้ว่ากษัตราธิราชคิดสงสารจึงไปปลิดเอาทับทิมมาใบหนึ่ง มาคั้นได้น้ำขามหนึ่งจึงเอามาส่งให้

บรมกษัตริย์รับเอาน้ำทับทิมมาเสวยสิ้นแล้ว ตรัสถามว่าทับทิมนี้มีอาการหรือไม่

ฝ่ายนายสวนตอบว่าทับทิมไม่มีอาการมิได้ บรมกษัตริย์ทรงนึกแต่ในพระทัยว่าถ้าคิดเป็นอาการจะมาก ที่นี้เราอากรทับทิมเถิด

พระองค์ทรงคิดฉนั้นแล้ว จึงว่ากับนายสวนว่า เราขอทับทิมกินอีกใบหนึ่งแล้วเราจะลาไป

นายสวนได้ฟังจึงไปเด็ดทับทิมมาใบหนึ่งจึงมาคั้นน้ำก็ได้ออกมาเหมือนแต่ก่อน จึงไปปลิดมาอีกใบหนึ่งเสาน้ำก็มีออกมา จึงออกวาจาวา เอ๊ะผิดแล้ว

บรมกษัตริย์ว่า ผิดอย่างไรจงบอกบ้าง

นายสวนจึงบอกว่า ชรอยพระมหากษัตริย์จะคิดเอาอากรทับทิมเป็นมั่นคงทับทิมจึงหาน้ำไม่

^{๖๗} ข้อความตอนนี้น่าจะมีบางส่วนคัดลอกตกไป

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงคิดว่า เราไม่เอาอากรทัບทิมแล้ว พระองค์จึงตรัสว่าไปเก็บเอาทับทิมมาอีกใบหนึ่งมาลองดูเถิด

นายสวนจึงปลิดมาใบหนึ่งมาคั้นได้น้ำขามหนึ่งเหมือนดังก่อน นายสวนก็ดีใจหัวเราะ แล้วจึงบอกมหากษัตริย์ท่านไม่เอาอากรแล้ว ทับทิมจึงมีน้ำดังก่อนมา

สมเด็จพระบรมกษัตริย์ได้ฟังก็นิ่งอยู่ พอเสนีรพผลมาทันต่างตนแลเห็นเจ้านายก็ดีใจพากันไปกราบกับฝ่าพระบาทพากันพิลาปรำไรเข้าทั้งหลายคิดว่าไม่พบพระองค์แล้ว

ปางพระองค์ทรงฟังอามาศย์ทูลก็อาดูรเล้าความหลัง แล้วตรัสสั่งให้รางวัลแก่นายสวนๆ ตกใจกลัวเพียงจะสิ้นชีวิต แล้วกราบทูลหมอบพระสุชา

ฝ่ายบรมกษัตริย์ก็ยกพยุหจตุรงค์กลับคืนเข้านครก็ถาวรบรมสุข

เรื่องที่ ๓ พระเจ้าศิริยัตยงเด็กโดยสำคัญว่าเปนเนื้อ

เหลี่ยม ๓ มีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อพระเจ้าศิริยัตครองราชสมบัติเมืองพาราณสี ยกพลโยธีออกจากพระนครไปเที่ยวประพาสป่า

ยังมีกระต่ายสองคนพาลูกมาเก็บพินอยู่ในพุ่มไม้

ฝ่ายบรมกษัตริย์เหลือบเห็น หาทันพิจารณาไม่ สำคัญว่ามฤคา ก็ยิงเกาทัณฑ์ไปถูกเด็กล้มลงก็ขาดใจตาย

ฝ่ายบิดาทารกเห็นลูกสิ้นชีวิตให้คิดสังเวชก็รำไรรักบุตรของตน

ฝ่ายบรมกษัตริย์เห็นฉนั้นก็ตกพระทัยจึงสั่งให้ไปเอาตัวมาณพ

เสนาไปพาเอาตัวมาณพมาเฝ้าหน้าพระที่นั่ง พระก็เสด็จกลับเข้ามาเมืองตรัสสั่งให้ขุนของในท้องพระคลังมากองให้สูงเท่าพระองค์ แล้วประทานให้แก่บิดาทารกนั้น

บิดาทารกจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้าไม่รับประทาน เปนกรรมของเด็กแต่ก่อนได้ทำไว้จึงตาย

ฝ่ายบรมกษัตริย์ตรัสว่า ไม่เอาทรัพย์ แล้วพระองค์ก็ส่งพระแสงเกาทัณฑ์ให้บิดามาณพว่า จงยิงเราเสียเถิด

บิดาทารกกราบทูลว่า ข้าพเจ้าไม่เอาพยาบาลหาไม่ได้ ก็รับเอาทองนั้น พระมหากษัตริย์ตรัสให้ไปส่งจนถึงบ้าน จนได้เป็นเศรษฐีสืบมาเพราะด้วยทรงธรรม

เรื่องที่ ๔ พระเจ้าปะหรามตั้งคนคิดเป็นเสนาบดี

เหลี่ยมที่ ๔ มีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามชื่อพระเจ้าปะหราม เสดวยราชย์อยู่เมืองวिरาน ใต้พระทัยแก่เราสันมนตรี ให้ว่าราชการบ้านเมืองราษฎรทั้งปวง

พระองค์ไปประพาสเนื้ออัครา เราสันมนตรีอยู่ข้างหลังคิดกบฏข่มเหงอาณาประชาราษฎร เก็บเอาเงินทองแล้วขนของในท้องพระคลังออกจ่ายแจกเสีย ราษฎรได้รับความเดือดร้อนก็หนีไปอยู่บ้านอื่นเมืองไกล

เราสันมนตรีจึงใช้ให้คนเร็วเอาข่าวของเงินทองไปถึงพระเจ้าตุรกุชดาน ๆ ก็ยกทัพมาถึงเมืองวिरาน

ฝ่ายพระเจ้าปะหรามสั่งให้เสนาแต่งทัพเรียกเอาเงินทองในท้องพระคลังก็ไม่ได้ ตรัสให้ถามแล้วเสด็จไปล้อมเสือกลางป่า ได้เสือแล้วก็เสด็จกลับมา จึงเหวตาแกลังแปลงเป็นเด็กเลี้ยงแกะเอาสุนัขมาเสียบไว้บนปลายไม้ แล้วนั่งถลกหนังเสือทั้งเป็น

พระเจ้าปะหรามทอดพระเนตรเห็น จึงตรัสถามเด็ก ๆ จึงกราบทูลว่าสุนัขกัดแกะตายเสียกินแพะเสียข้าพเจ้าจึงทำดังนี้

พระเจ้าปะหรามก็เสด็จกลับเข้าเมือง จึงตรัสถามเหตายนมนตรี ๆ กราบทูลดุจข้อความหลัง

พระองค์ก็รู้ว่าเราสันมนตรีเป็นกบฏ สั่งให้เอาไปถลกหนังเสียบไว้ จึงป่าวร้องให้ราษฎรมาดู ผู้คนที่แตกตื่นหนีไปรู้ว่าเราสันมนตรีตาย ก็พากันกลับคืนมาตั้งเก่าเป็นบรมสุขด้วยทรงธรรม

เรื่องที่ ๕ สัตว์ดิรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาว์ชินวาระวะเดน

เหลี่ยม ๕ มีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งทรงนามชื่อพระเจ้าเนาว์ชินวาระวะเดน เสด็จราชย์เมืองจำบาก มีราชครู ๔ สำหรับปรึกษาความ ด้วยเมตตาราชภูรให้ทำระฆังแขวนไว้

ยังมีโคแก่^{๖๘} คนช่างประมด^{๖๙} มาคาบสายระฆัง พระมหากษัตริย์ทรงทราบสั่งให้หาตัวเจ้าของโคมาถาม

เจ้าของโคกราบทูลว่า ข้าพเจ้าเลี้ยงไว้ได้ใช้สอยแต่หนุ่มจนแก่

พระองค์ตรัสสั่งให้เลี้ยงโคดังก่อน

แล้วมีหญิงคนหนึ่งมาจับสายระฆัง ตรัสสั่งให้ถามหญิง ๆ ทูลด้วยที่บ้านว่า สันมนตรีมาปลุกเรือนที่บ้านข้าพเจ้า รับสั่งให้ถามสันมนตรี ๆ ว่าข้าพเจ้าให้เงินค่าที่แล้วหญิงไม่เอา สั่งให้ถลกหนังเสียไว้

เรื่องที่ ๖ พระเจ้าชินวาระวะเดนพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน

เหลี่ยม ๖ ยังมีเศรษฐีคนหนึ่งยากจนขายที่บ้าน เศรษฐีผู้ซื้อที่จะปลุกเรือนพบเงิน ๓ ตุ่ม ทอง ๓ ตุ่ม เงินตุ่ม ๑ หีบเหล็กใบ ๑ มีพลอยทับทิมมรกตเพนอันมาก

จึงไปบอกเศรษฐีเจ้าของบ้านว่า ท่านไปเอาทรัพย์ของท่านเถิด

เศรษฐีว่าเราไม่เอา ขายให้แก่ท่านแล้ว ต่างคนต่างไม่เอาจึงพากันไปหาพระเกษม ๆ พิจารณาไม่ตกลง

จึงเอาเนื้อความกราบทูล ตรัสสั่งให้ถามทั้ง ๒ ข้างว่า มีลูกหรือหาไม่

เศรษฐีเจ้าของที่ว่ามีลูกหญิง ผู้ซื้อว่ามีลูกชาย พระองค์ทราบว่ามีบุตรหญิงชาย จึงให้บุตร ๒ คนอยู่ด้วยกัน มอบทรัพย์ให้อยู่เปนสุขแล

^{๖๘} ฉบับอื่นๆ เป็น แม่ หมายถึง ล่อ

^{๖๙} ฉบับอื่นๆ เป็น ช่างประมก ผู้วิจัยไม่แน่ใจว่าหมายถึงอาชีพใด

เรื่องที่ ๓๗ พระเจ้ามณีสวรรพระภรรณตึง

เหลี่ยม ๓๗ มีกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงนามชื่อพระเจ้ามณีสวรรเสวยราชย์เมืองเหมราช พระภรรณตึงไปไม่ได้ยิน ให้หาเสนาเข้ามาพร้อม ทรงพระกันแสงรำลึกราษฎร

เสนาคนหนึ่งจึงกราบทูลว่า มีกษัตริย์องค์หนึ่งชื่อพระเจ้ายมลิตีเสวยราชย์เมืองยูนาน เมื่อแรกเสวยราชย์ได้ ๒ ปี จึงใช้ให้ราชทูตเอาบรรณาการไปเมืองวาระหุม

ราชทูตกราบทูลว่า พระเจ้ายมลิตีเมืองยูนาน เสวยราชย์ได้ ๒-๓ ปี เมื่อกษัตริย์สิ้นแล้วยังแต่ข้าพเจ้าผู้เดียวอายุได้ ๑๖ ปี ข้าพเจ้าได้ยืมว่าพระชนษาพระองค์อื่น ข้าพเจ้าขอเอาพระบารมีเป็นอย่างจะได้บำรุงราษฎร

พระเจ้าอะรุ่มสั่งให้ไปทำตำหนักให้ราชทูตกับราษฎรเมืองยูนานไปดู ถึงวันศุกร์เสด็จออกไปทำทานแก่ราษฎร แล้วปาวร้องให้แข่งต้นไทรใหญ่ทุกเพลา จนต้นพระไทรใบเหี่ยวแห้งไปดั่งหนึ่งจะตาย

ครั้น ๓ วันเสด็จไปทำทานอีก เห็นต้นพระไทรเหี่ยวแห้ง จึงสั่งให้ราษฎรว่าให้พรต้นไทรๆ ก็สดชื่นคืนดังก่อน

ราชทูตครั้นเห็นแจ้งก็กราบบังคมลามากราบทูล พระเจ้ายูนานทรงทราบดังนั้น สั่งให้เงินทองส่วยสาอากรมาไว้สำหรับทำทานทุกวันมิได้ขาด ราษฎรก็อวยพรให้พระเจ้ายูนานเสวยราชย์ได้ถึง ๑๒๐ ปี

พระเจ้ามณีสวรรได้ทรงฟังก็ทรงพระกรแสงจึงตรัสว่า เราไม่กลัวตายดอก เราร้องให้รักราษฎร

แล้วตรัสสั่งให้ปาวร้องว่าผู้ใดข่มเหงให้ใส่เลื้อมด้าร้องทุกข ราชร้องฟ้องก็ตราสิน^{๓๗} ก็เปนสุขเพราะทรงธรรมพระโรคนั้นก็หาย

^{๓๗} ผู้วิจัยไม่เข้าใจความหมายตอนนี้ และไม่แน่ใจว่ามีข้อความใดคัดตกหรือไม่

เรื่องที่ ๘ พระเจ้ามณีนุแสงลูกโจร

เหลี่ยม ๓ มีกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อพระเจ้ามณีนุแสง ภายหลังเมืองนี้เสน ยกทัพออกไปพิพาสป่า ภรรยาโจรทิ้งบุตรเสียแล้วหนีไป นายโจรโกรธภรรยาจึงเอาบุตรไปทิ้งเสียสมทุม

สมเด็จพระเจ้ามณีนุแสงได้ฟังเสียงทารกก็นำไปดู เสนาจึงถวายบังคมแล้วเข้าไปในพุ่มไม้ จึงเห็นทารกก็นำมาถวาย

บรมกษัตริย์เข้าในพระนคร สั่งให้เลี้ยงทารกไว้จนอายุได้ ๑๗ ปีให้ซื้อบาตัด จึงตั้งให้บาตัดเป็นมนตรีผู้ใหญ่ เสนาราชกุมารอยู่ในบาตัด ๆ ก็ถือเอาเงินทองทรัพย์สินของราชกุมาร ๆ ได้ความเดือดร้อนก็ไปร้องฟ้องเป็นหลายครั้ง

เสนาก็มิได้ว่ากล่าวบาตัด ราชกุมารจึงชวนกันทำฎีการ้องฟ้องเป็นหลายข้อ บาตัดกลัวก็ยกครอบครัวหนีออกไปอยู่ด้วยพวกโจรที่ภูเขาซึ่งบาตัดเป็นทหารอยู่นั้น พวกโจรก็ให้บาตัดเป็นนายโจร ราชกุมารไปค้าขายก็ไม่ได้ จึงเอาเนื้อความขึ้นกราบทูลแก่บรมกษัตริย์

(บรมกษัตริย์) ตรัสสั่งให้แต่งอุฐ ๑๐๐๐ บันทุกสิ้นค้าไปล่อจับอ้ายบาตัดมาได้ฆ่าเสียหน้าพระที่นั่ง เสนาชวนกับกราบทูลต่างๆ ทูลขอชีวิตบุตรอ้ายบาตัดเลี้ยงไว้ ก็มอบให้ราชครูสั่งสอนดีแล้วจึงเอาเข้ามาถวาย บรมกษัตริย์ก็มิได้เอาไว้

อยู่มาพวกอ้ายบาตัดพบบุตรอ้ายบาตัดเข้า ก็ชวนไป บุตรอ้ายบาตัดก็ฆ่ามนตรีที่เลี้ยงนั้นเสีย แล้วเก็บเอาของไปสิ้น

เสนากราบทูลพระเจ้ามณีนุแสงฯ ให้ยกทัพไปจับบุตรอ้ายบาตัดมาได้ให้ฆ่าออกเสียเสีย ก็เป็นสุขเพราะด้วยทรงธรรมแล

เรื่องที่ ๙ พระเจ้าหติมยอมนได้พระเคียรเป็นทาน

เหลี่ยม ๔ มีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงนามชื่อว่า พระเจ้าหติมครองเมืองวารปัตตาน

พระเจ้าหติมทำบุญให้ทาน แล้วให้ทำศาลาทานนอกเมืองสำหรับทำบุญให้ทานคนเดินหน ตำนานนั้นมีประตู ๔ ประตู

พระองค์ขึ้นนั่งบนสายยนต์ พระที่นั่งชัคนันต์ไปทุกประตูลาภมารับทาน
 พระเจ้าหติมทำทานเดือนละ ๓/ หน มंत्रीคนหนึ่งทูลทัดทานว่ามากนัก
 พระเจ้าหติมก็มีฟังว่า เงินทองในท้องพระคลังเหมือนน้ำไหลในทะเล ฝนน้ำ
 ไหลก็ไหลลงทะเลทั้งสิ้น ตรัสดังนั้นแล้วฝนทองก็ตกลงในวังเปนอันมาก

มนตรีที่ห้ามนั้นปากปิดเปนใบ้ไป พระเจ้าหติมจึงตรัสว่า ถ้าใครทัดทานบาป
 ชาตินี้ชาติหน้า แล้วสั่งให้ชนของเข้าคลัง แล้วเงินเกิดขึ้นในแผ่นดินเปนหลายแห่ง
 เงินทองในท้องพระคลังทำบุญเท่าไรก็ไม่หมดพระองค์เลย ใครขอสิ่งใดก็ให้ตามความ
 ปรารถนา ก็ลือไปถึงเมืองพระเจ้าเมืองขามตุ ตรัสว่าเราทำบุญถึงเพียงนี้ ก็ไม่ลือ
 เหมือนพระเจ้าหติมเลย เราจะลองขออุลูลัก ๓๐๐

ราชทูตกราบถวายบังคมลาพาเอาราชสาส์นไปถวายพระเจ้าหติม ๆ ให้ดี
 ส่องร้องป่าวว่า ใครมีอุลูลักปลอด ราคาเล็กน้อยเท่าใดจะให้ตามราคา

ครั้นได้แล้วก็คิดเงินให้ตามราคา แล้วตรัสสั่งราชทูตว่า ราคาเราไม่เอาเลย

ราชทูตก็พาอุลูลูมาถวายพระเจ้าเมืองขามตุ จึงตรัสว่า เราเปนกษัตริย์อัน
 ใหญ่ยิ่งจะเอาเปล่าหาควรไม่ จึงสั่งให้จัดผ้าพรรณสิ่งของบรรทุกหลังอุลูลูทั้ง ๓๐๐
 ส่งคืนมาถวายพระเจ้าหติม

(พระเจ้าหติม)ก็คืนอุลูลูไปให้ทั้งสิ่งของอีกราคาก็ไม่เอา ราชทูตเอาเนื้อความ
 กราบทูลพระเจ้าเมืองขามตุ จึงตรัสว่า น้ำพระทัยกว้างขวางจริงแล้ว

ยังมีเจ้าเมืองยามัน ทำทานโปรยเงินทองเนาวรัตน์แก่ราษฎร ตรัสสั่งเสนา
 ให้ถามลูกค้ำว่า กษัตริย์เมืองใดทำบุญให้ทานเหมือนอย่างเราบ้าง

ลูกค้ำผู้หนึ่งจึงกราบทูลว่า พระเจ้าหติมครองเมืองวารปัตตานทำบุญให้
 ทาน ใครขอสิ่งใดมิได้ขัดลือทุกเมือง

พระเจ้ายามันได้ฟังก็ทรงพระโกรธว่า พระเจ้าหติมเปนแต่เมืองเล็กน้อยก็ได้
 เงินทองที่ไหลมาทำบุญให้ทาน เราทำเสียวันเดียวก็ไม่ได้ความลัตยัสสรเสริญ
 มากกว่าเรา ๆ จะให้ไปขอพระเศียรพระเจ้าหติม สั่งให้ทหารไปเมืองพระเจ้าหติม

(พระเจ้าหติม)เสด็จออกไปทำบุญ ณ ศาลาขอทานนอกเมืองเดือนละ ๓/ หน
 จึงทรงม้าปลอมออกไปมิให้ใครรู้

ทหารพระเจ้ายามันมาถึงศาลา พระเจ้าหติมเลี้ยงโภชนาหารพอเห็นทหาร
ผิดหน้ามาจึงถามว่า ทหารมาแต่ไหนมีกิจธุระสิ่งใดหรือขัดสนสิ่งใดเราจะช่วย

ทหารมิได้รู้จักพระเจ้าหติมสำคัญว่าคนอื่น จึงบอกว่าความลับบอกต่อหน้า
คนไม่ได้

พระเจ้าหติมก็พาไปที่ลับแต่ ๒ คน แล้วจึงเตือนว่า ชูระอะไรบอกเถิดเรา
จะช่วย

ทหารก็บอกว่าพระเจ้าพระเจ้ายามันใช้ให้เรามาเอาพระเคียรพระเจ้าหติม
จะพาไปได้หรือไม่ได้

พระเจ้าหติมได้ทรงฟังก็ยิ้ม จึงตรัสว่า เราคือพระเจ้าหติม จึงตรัสว่า
พระเจ้าเมืองยามันจะประสงค์เคียรเรา ๆ จะให้ตามปรารภนา ที่นี้ลับอยู่แล้วจงเร่ง
ตัดเอาเคียรเราเถิดอย่าให้คนรู้ไปเลย

ทหารได้ฟังก็ตกใจจึงกราบลงกับพระบาทพระเจ้าหติมแลกราบทูลว่า
พระองค์ทรงธรรมน้ำพระทัยบุญจริงแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าทำไม่ได้จะกลับไปทูล
เนื้อความทั้งนี้ก่อน ถ้าพระเจ้ายามันจะเอาพระเคียรพระองค์ให้ได้ ข้าพระพุทธเจ้า
จะถวายชีวิตแทนพระองค์

บรมกษัตริย์ให้เสพลซึ่งโภชนาหาร แล้วประทานเสื้อผ้าเงินทองแก่ทหาร
เป็นอันมาก

ทหารกราบถวายบังคมกลับไปทูลพระเจ้ายามัน ๆ จึงตรัสบุญญาธิการมาก
นัก จึงตรัสสรรเสริญว่า กษัตริย์ทุกพระองค์ให้ทานแต่เงินทอง พระเจ้าหติมองค์
นี้เธอทำบุญด้วยชีวิตหาที่จะเปรียบมิได้เลย

พระเจ้าหติมทรงธรรมอายุยืนได้ร้อยปีก็เกษมสุข

เรื่องที่ ๑๐ พระเจ้าวดินสารพิพากษาโทษพระราชบุตร

เหลี่ยม ๑๐ ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อพระเจ้าวดินสาร เสดยราชสมบัติในเมืองเวรานได้ ๓ ปี จึงตรัสกับเสนาว่า ทำไฉนเราจะรู้ว่าราษฎรเป็นสุขหรือจะไม่เป็นสุข

เสนากราบทูลว่า อาณาประชาราษฎรเป็นสุขอยู่ พระเจ้าวดินสารก็ทรงโสมนัสสนัก

อยู่มาพระองค์แกลังทำประชวร จึงตรัสสั่งเสนาให้ไปเอาดินที่เรือนร้างใน ๓ ปีหาอยู่ไม่ มาปั้นรูปเสตาะเคราะห์เราจึงจะหาย เสนารับสั่ง ๗ ไปทุกอำเภอว่าจะเอาดินที่เรือนร้าง จดหมายให้แจ้งก็ไปสุขอยู่สิ้น ไปพบเรือนเดียวนอกเมือง จึงเอาดินนั้นมาถวาย

พระเจ้าวดินสารเอานายอำเภอมาถามว่า เจ้าของเรือนไปไหนจึงจะเสีย

นายอำเภอกราบทูลว่า พ่อค้าเมืองอื่นมาอาศัยอยู่ ถึงมรสุมเขาก็กลับไป

พระเจ้าวดินสารทราบว่าเป็นสุขอยู่ก็โสมนัสสนัก พระโรคนั้นก็หาย

ยังมีชาวเมืองคนหนึ่งไปค้าเมืองบาดัค ได้ปัทมราช^{๗๑}พลอยเม็ดหนึ่ง จึงคิดว่าเราจะเอาไว้ไม่บังควร จึงเข้ามาถวายสมเด็จพระเจ้าวดินสาร ๗ ตอบแทนเป็นอันมาก สั่งให้ช่างทองผูกเรือนพระตำมรงค์

ช่างทองทำแล้วเอาขึ้นชั่งดู ก็พลัดตกลงจากมือแตกเป็น ๒ ซีก ช่างทองตกใจกลัวเป็นหนักหนา จึงว่าพวกเรานี้จะใช้ค่าปัทมราชก็ไม่ได้ ไม่กินข้าวกินปลานอนนั่งคิดแต่จะตาย

สมเด็จพระมกษัตริย์เห็นเข้าไปเป็นหลายวันแล้วจึงตรัสว่า ให้เอามาดูเราจะดู

ช่างทองตกใจมิกราบทูลแล้วหมอบนิงอยู่ พระเจ้าวดินสารเห็นช่างทองซุบผอม จึงตรัสถามว่า เหตุประการใดจึงบอกเถิด

นายช่างถวายบังคมแล้วถวายพระตำมรงค์ แก่บรมกษัตริย์ ๗ ทอดพระเนตรเห็น ปัทมราชแตกเป็น ๒ ซีกก็ทราบช่างทองมันกลัวหนักหนา จึงตรัสว่าดีแล้วเหมือนใจเราคิด

^{๗๑} ปัทมราชคือ ทับทิม

นายช่างทองดีใจถวายบังคม แล้วสรรเสริญพระคุณเป็นที่สุด อันโทษ
ข้าพระพุทธเจ้านี้ว่าถึงแก่ความตายแล้ว แลพระองค์พระราชทานชีวิตให้เป็นใหม่
พระเจ้าวดินสารก็ทรงพระเมตตาตรัสให้ทำเปน ๒ วงเถิด แล้วประทานเสื้อผ้าแก่
นายช่างทองนั้นอีก

นายช่างทองก็ชื่นชมโสมนัสรับประทานรางวัล แล้วออกมาทำพระตำมรงค์
ถวาย

เสนาผู้หนึ่งจึงกราบทูลว่า ปัทมาราชนี้หายากมาทำให้แตก ชอบแต่ลงพระ
อาญาอีกและพระองค์มาประทานเสื้อผ้าแล้ว ช่างทองทั้งปวงก็จะดูเยี่ยงอย่างสืบไป

พระเจ้าวดินสารจึงตรัสว่า ท่านว่าดังนี้ก็ชอบอยู่ และใครจะใคร่ให้ผิดเล่า
อกุศลมาแชกจึงเปนทั้งนี้ ของหายากก็จริงที่ไฉนจะหาใช้ได้ จะลงอาญาก็ตายเสีย
เปล่า ความนิทานก็จะลือไป อันกษัตริย์โปรดราษฎรประดุจกำแพงเมือง

เสนาผู้ใหญ่ผู้น้อยกราบทูลสรรเสริญก็ลือไปทุกทิศานุทิศ

บรมกษัตริย์ว่า เราไม่บรรทมหลับเลย ๓ ราตรีแล้วกายาให้ร้อนดังเพลิง
หรือมีผู้ข่มเหงราษฎร สั่งให้เสนาสืบเอาเนื้อความให้ได้

เสนาไปสืบในเมืองนอกเมือง จึงพบหญิงแก่คนหนึ่งอยู่กลางป่าลึกเสื้อผ้า
เสีย เอาดินขึ้นโปรยศีรษะตากแดดตากฝนอยู่กลางดิน

เสนาพบจึงถามแม่หญิงว่า เปนเหตุใดจึงทำดังนี้

แม่หญิงร้องไห้เล่าความว่า พระโอรสเห็นบุตรข้าพเจ้าถือกรงนกสาธิกา
ซึ่งเอาแล้วฆ่าบุตรข้าพเจ้าเสียเอานกสาธิกาไป ข้าพเจ้าจวนใจมีรู้ที่จะฟ้องร้องด้วย
มิใช่ราษฎรเหมือนกัน ถ้าเหมือนกันข่มเหงจะได้ฟ้องร้อง ข้าพเจ้าจะฟ้องผู้เป็นเจ้า
บังเกิดโลกจะเอาธุระข้าพเจ้า บุตรข้าพเจ้าตายได้ ๔ วันแล้ว ศพก็ยังอยู่

เสนาเห็นศพก็พาแม่หญิงเข้ามารายทูล พระมหากษัตริย์ก็ทรงพระโกรธ
หาพระโอรสมาถาม

พระโอรสทูลว่าข้าพเจ้าขอชื่อนกก็ไม่ให้ ข้าพเจ้าโกรธซึ่งเอานกแล้วฆ่าเสีย
จริง พระราชบิดาทรงพระโกรธสั่งให้คุมไว้แล้วสั่งให้เสนาออกไปปลุกพลับพลาที่
พันเด็กตายนั้น

เสนารับสั่งออกไปปลุกพลับพลา กลับมากราบทูลพระเจ้าเจ้าวดินสารก็เสด็จ แล้วพาพระโอรสไปด้วยให้ฆ่าพระโอรสที่พันเด็กตายนั้น

เสนากราบทูลว่า พระองค์ทรงพระปัญญาให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ให้ฆ่าพระโอรสนั้นก็ควร พระโอรสดังดวงเนตรเสียสูญไป เด็กนั้นจะเป็นมาก็หามิได้ บทคัมภีร์มีอยู่ว่าทำผิดสิ่งใดให้ถ่ายโทษตามคัมภีร์จะขอประทานชีวิต

บรมกษัตริย์จึงตรัสว่า นี่ไม่เห็นสม มิใช่ราษฎรเหมือนกัน จะได้หลาบจำกลัวจะเสียเงินทอง นี่เป็นโอรสจะเสียเท่าใดไม่ว่า ที่ไหนจะหลาบจำ ชอบให้ฆ่าเสียจึงควร

เสนาคนหนึ่งจึงทูลเปรียบว่า มะม่วงเมื่อยังอ่อนนั้นฝาด แก่สุกหอมหวานแก่ราษฎร พระกุมารยังเยาว์อยู่ ถ้าผ่านพิภพก็จะเมตตาแก่ราษฎร ข้าพระพุทธเจ้าจะขอถ่ายโทษ จะทำทานบलให้มิให้ทำสืบไป

บรมกษัตริย์ได้ฟังมนตรีทูลเปรียบต่าง ๆ ว่านี่ก็ควรอยู่แล้ว มิเสียที่ที่เราตั้งเป็นมนตรีผู้ใหญ่ เห็นว่ารักเชื้อวงศ์จะได้เสวยราชย์สืบไป เพราะรักราชบุตร ให้ฆ่าโอรสนั้น บุตรยายนั้นจะเป็นมาก็หามิได้ บาปยิ่งเต็มไปอีก พระองค์ทรงธรรมจะฆ่าพระกุมารก็จะลือชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์

เสนาทูลพร้อมกันในบทคัมภีร์มีอยู่ ฆ่าท่านๆ จะฆ่าตนจะฆ่าพระกุมารนั้นไม่ควร จะได้ผ่านพิภพแทนพระองค์ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพร้อมกัน ขอให้ถ่ายโทษเอาทองมากองให้สูงเท่ากุมารถ่ายโทษตัว เพราะทรงธรรมจะหากษัตริย์พระองค์ใดไม่เหมือนพระองค์แล้ว ๆ ทูลพระกุมาร ๆ ให้เอาทองมากองสูงเท่าพระองค์ แล้วพระกุมารส่งให้ยาย แล้วยายอย่าพยาบาทชาตินี้ชาติหน้าสืบไปเลย

ยายเฒ่าทูลว่า ข้าพเจ้าไม่พยาบาทพระองค์สืบไปเลย ขอให้พระชนม์ยืนถึงกำหนด

เสวกาขนทองไปส่งถึงเรือนยายเฒ่า ๆ มั่งมีเป็นเศรษฐีเพราะทรงธรรม

เรื่องที่ ๑๑ พระราชกุมารพี่น้องเวนราชสมบัติกัน

เหลี่ยม ๑๑ มีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่าพระเจ้ารักร์
เลสรราช เสดยราชย์ในเมืองวิหะราช มีเมืองขึ้นเปนอันมาก มีพระมเหสี ๔ องค์
เปนฝ่ายซ้ายฝ่ายขวาฝ่ายหน้าหลัง มีพระโอรส ๔ พระองค์

อยู่มาบรมกษัตริย์ ทรงพระประชวรบรรณโรค พระหัตถ์เบื้องซ้าย มเหสี
ทั้ง ๔ องค์พลัดกันดูบุพโพ^{๓/๒} คนละยาม

วันหนึ่งเปนยามเย็นมเหสีฝ่ายหลังหลับไปก็กลืนบุพโพเข้าไปในท้อง ก็ตกใจ
ตื่นขึ้น

พระเจ้ารักร์เลสรราชจึงตรัสว่ามเหสีสามองค์ไม่รักเสมอกัน จึงตรัสว่า เจ้า
ปรารถนาสิ่งใดก็ไม่ขัด

อยู่มาประจวบหน้าจะใกล้สวรรคต พระมเหสีฝ่ายหลังทูลว่า พระองค์ตรัส
ไว้ว่าข้าพเจ้าขอสิ่งใดไม่ขัดพระองค์นิพนพานขอให้บุตรข้าพเจ้าเสวยราชย์เถิด

บรมกษัตริย์ได้ฟังนางทูลขอให้โอรส พระองค์ทรงพระดำริห์ว่า โอรสใหญ่
ปกครองจึงจะควร จะให้โอรสผู้น้อยครองก่อนผู้ใหญ่มิบังควร อันกษัตริย์แล้วไม่
คืนคำเหมือนงาคชสาร แล้วพระองค์ตรัสว่าจะให้บุตรครองสมบัติก็ตามเถิด

พระมเหสีทูลว่า ให้หาโอรสทั้ง ๔ กับเสนามาให้พร้อมกันจึงจะไม่วิวาทกัน
พระองค์ก็ประจวบหน้ากลอง จึงตรัสสั่งให้หาพระโอรสทั้ง ๔ องค์กับเสนาเข้ามาใน
ปราสาทพร้อมกันในที่พระบรรทม

บรมกษัตริย์จึงตรัสว่า ไก่ปากยาวจิกปีกให้ตัดปากเสีย ปลูกวีละลายด้วยน้ำ
รักษาจึงจะดี จะกองเพลิงเท่าภูเขาก็กองเท่าเมล็ดงา

แล้วพระองค์ตรัสว่า ให้ลูกมเหสีฝ่ายหลังครองราชสมบัติเถิด แล้วพระองค์
เสด็จเข้าสวรรคตก็ชวนกันร่ำไรรักกษัตริราชิราช แล้วก็ถวายพระเพลิงสำเร็จ

แล้วเสนามุขมนตรีจึงปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว กราบทูลพระกุมารทั้ง ๔
พระองค์ จะราชาภิเษกครองราชสมบัติ

^{๓/๒} พระบุพโพ คือน้ำหนอง

พระกุมารบุตรมเหสีฝ่ายหลังจึงทูลพระเชษฐาว่า บ้านเมืองพระบิดาให้ข้าพเจ้าไม่ควรจะรักษา ขอถวายพระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์ช่วยกันตามผู้น้อยผู้ใหญ่

พระกุมารทั้ง ๓ พระองค์ก็ว่าเหมือนกันว่า บิดาให้เจ้าครองราชสมบัติเถิด พี่ไม่ล่วงเกินพระราชบัญชาได้ เจ้าจงรักษาพระนครเถิด

พระราชกุมารทั้ง ๔ พระองค์ถ้อยที่ถ้อยเวนราชสมบัติแก่กัน เสนามนตรีปรึกษาพร้อมกัน ไม่ตกไม่ลงแก่กัน จึงไปนิมนต์พระสังฆราชราชาคณะฯ มาถวายพรพระกุมารว่าบ้านเมืองไม่มีใครจะรักษา ข้าศึกจะย่ำยีเหมือนสตรีไม่มีผ้า ฟืนกองไม่เท่าผ้าคน ๑ พระราชกุมารทั้ง ๔ พระองค์ พระราชกุมารก็เวนราชสมบัติให้แก่กัน

พระสังฆราชราชาคณะเห็นจะช้า จึงให้เสนาไปเอาเศวตฉัตรมา

เสนาก็ไปเชิญเอาเศวตฉัตรมาปักไว้กลาง จึงเชิญพระกุมารทั้ง ๔ พระองค์มานั่งทุกมุมเศวตฉัตร แล้วจึงเชิญเทพดาและพระเสื้อเมืองพระทรงเมืองจึงบรรดาลให้ประจักษ์ว่าเศวตฉัตรจะควรแก่พระกุมารองค์ใด ก็ให้น้อมไปหาพระองค์นั้นเกิดเป็นต้น

พระสังฆราชราชาคณะสมณชีพรามณโฆราพฤตามาตย์ ขุนมนตรีพร้อมกัน จึงตั้งบายศรีประโคมดุริยางค์พร้อมกัน ดนตรีแตรสังข์มโหระทึกก็กึกก้อง แล้วก็จำเริญพระปริต

ฝ่ายเทพดาก็เข้าสิงสู่ในเศวตฉัตร ก็บันดาลให้อ่อนน้อมค้อมไปหาพระกุมารองค์สุด

พระสังฆราชราชาคณะโหราพฤตอาจารย์แลมุขมนตรีแลอำมาตย์ทั้งปวงก็ร้องขึ้นพร้อมกันว่า กุศลกุตสุรว่ากษัตริย์ตรัสไว้แต่ก่อน

เทพดาก็พร้อมกันภายหลังควรให้พระราชกุมารองค์น้อยครองราชสมบัติ

ครั้นรุ่งเช้าวงเศวตฉัตรแล้วก็เสด็จไปเฝ้าพระมารดาทั้ง ๔ องค์ เสด็จมาเฝ้าพระเชษฐาทั้ง ๓ ตามอันดับ แล้วเสด็จมาวังของพระองค์ เสนามุขมนตรีเข้าเฝ้าอย่างแต่ก่อน แต่บรมกษัตริย์เฝ้าเชษฐามาถึง ๓ ปี

พระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์จึงปรึกษากันว่า พระอนุชาทางเศวตฉัตรมาเฝ้าหา บังควรไม่ ชอบแต่เราทั้ง ๓ ไปเฝ้าจึงจะควร กิตติศัพท์ก็จะเลื่องลือไปทุกประเทศ ครั้นคิดพร้อมกันทั้ง ๓ พระองค์ แล้วตรัสสั่งเสนาให้ทำตำหนักในท่ามกลางเมือง

เสนาก็ชวนกันทำตามรับสั่งแล้วกลับมากราบทูลทั้ง ๓ พระองค์ ๆ ก็เสด็จ ไปสู่พระตำหนักณกลางเมืองก่อน

ฝ่ายพระบรมกษัตริย์เสด็จออกว่าราชการการบ้านเมืองเสร็จแล้วก็เสด็จไป เฝ้าพระมารดาทั้ง ๔ พระองค์ แล้วเสด็จไปเฝ้าพระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์มาถึง ตำหนักท่ามกลางเมืองนั้น ก็เห็นพระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์กับราษฎรอยู่พร้อมกัน ก็เสด็จประทับอาสน์ภายใต้เศวตฉัตรร่วมอาสน์อันเดียวกันทั้ง ๔ พระองค์

พระกุมารองค์น้อยซึ่งเปนพระเจ้าแผ่นดินมิได้ถือพระองค์ว่าเปนกษัตริย์ ก็ กราบถวายบังคมพระเชษฐาทั้ง ๓ เปนปัญจเศรพรรณาการมีมาทุกประเทศ ใน แผ่นดินก็ปันเปน ๔ ภาค ภาค ๑ ได้แก่พระองค์ ๓ ภาคถวายพระเชษฐาองค์ละ ภาคก็เปนสุขด้วยทรงธรรม

เรื่องที่ ๑๒ เรื่องแปลงรสผลมะม่วง

เหลี่ยม ๑๒ มีกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อพระเจ้ากาติกราช ครองราชสมบัติในเมืองมิลานคร มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง ชื่อเจ้าสุทัศน์กุมาร ครั้นพระกุมารจำเริญวัย

พระเจ้าเมืองมิลลาจึงตรัสกับโอรสว่า บิดาก็ชราภาพจะให้เจ้าครองราช สมบัติก็ยังไม่รู้ศิลปศาสตร์ไม่ เจ้าจงไปเรียนไตรเพทได้แล้วกลับมา พระโอรสก็ รับ ๆ สั่งพระบิดาแล้วถวายบังคมลาพระบิดามารดาออกมาจากท้องพระโรง

เจ้าสุทัศน์กุมารจึงตรัสชวนบุตรเศรษฐีคน ๑ บุตรมนตรีคน ๑ บุตรเพ็ชฌ ฆาตคน ๑ กุมารทั้ง ๓ คนก็ดีใจจึงทูลว่าข้าพเจ้าจะตามเสด็จด้วย

เจ้าสุทัศน์กุมารก็พา कुमारทั้ง ๓ คนออกจากพระนคร สัจจรไปในป่า ประมาณได้ ๓ เดือนจึงมาพบพระฤๅษีตาไฟ จึงพากันเข้าไปกราบถวายมนัสการ ทั้ง ๔ คนว่า ข้าพเจ้าจะขอเรียนพระเวทไตรเพท

พระฤๅษีได้ฟังวาทะจากก็รู้สึกรู้ว่ากุมารทั้ง ๔ คนนี้เขาต่างพงศ์ต่างเพศกัน เธอก็บอกวิชาไตรเพทต่าง ๆ ให้ กุมารทั้ง ๔ คนก็เรียนพระเวทต่างๆ ก็จำพระมนต์ได้ สิ้นด้วยกันทั้ง ๔ คน

พระฤๅษีก็ชุบศรศิลป์พระขรรค์ก็ประสิทธิ์ให้แก่กุมารทั้ง ๔ คน แลกุมารทั้งสี่ก็กราบนมัสการ แล้วรับเอาศิลปศรพระขรรค์ แล้วลาพระฤๅษีไปเที่ยวเล่น จึงพบ อัจฉิเทพาปุเปียว^{๓/๓} ก็โจษกันไปมา

พระกุมารจึงเอามาดูแล้วสั่งให้บุตรเพ็ชฌฆาตชุบอัฐิยี่ดียวทั้ง ๕ ประการ บุตรมนตรียุบเอ็นหุ้มกระดูก บุตรเศรษฐีชุบเนื้อหนังมังสา พระกุมารชุบหัวใจแลจักขุก็เกิดขึ้นเปนพยัคฆ์ก็ชบตายทั้ง ๔ คน

พระฤๅษีไม่เห็นกุมารกลับมา จึงเข้าถามดูก็รู้ว่าตาย พระฤๅษีตามมาชุบเปนขึ้นทั้งสี่คน ก็ลาพระฤๅษีมา

เจ้าวิชาทะกะเสวยราชย์เมืองอุตตลิปพาพระมเหสีนักสนมกรมในยกพลออกไปประพาสป่า จึงหยุดโยธาประทับร้อนนอนค้างอยู่กลางป่า

ยังมีสัตว์ ๔ จำพวกมาลักเครื่องประดับของกษัตริย์ได้แล้วก็พากันใส่เครื่องประดับทั้ง ๔ ตัวแล้วพากันไปณป่า

ฝ่ายกุมารทั้ง ๔ เห็นสัตว์ทรงเครื่องประดับ จึงว่าเราชวนกันยิงสัตว์นี้เสียเถิด แล้วพระกุมารก็ยิงวานร บุตรเศรษฐีก็ยิงสุกร บุตรมนตรียิงกา^{๓/๔} บุตรเพ็ชฌฆาตยิงสิงหล^{๓/๕} ถูกสัตว์ทั้ง ๔ ตาย

บุตรเพ็ชฌฆาตจึงเปลื้องเอาเครื่องประดับมาห้อยตะพายไปถึงต้นพระไทร ก็หยุดอาศัยนอนเหนื่อยมากก็หลับไปทั้ง ๔ คน

ฝ่ายบรมกษัตริย์มเหสีบริวารมเหสีขึ้นไม่เห็นเครื่องทรงก็ประหลาดพระทัย จึงตรัสถามพระสนมและมนตรีว่า ยังเห็นใครลักเครื่องประดับไปบ้าง แต่บรรดาสนมกรมในต่างคนก็ต่างจนใจกราบลงแล้วกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าไม่เห็นผู้ใด

^{๓/๓} ปุขนิทหนึ่ง มีขนาดเล็ก พบตามป่าชายเลน

^{๓/๔} กากนา คือ กา

^{๓/๕} สิงคาล คือ สุนัขจิ้งจอก

พระเจ้าวิชา(ธะ)เธอสั่งให้ลงพระราชอาญาทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในแล้วจึงตรัสว่า
ชรอยโจรป่าปลอมเข้ามาได้ จึงสั่งให้ทหารไปสืบให้รู้จงได้

ทหารก็พากันไปถึงต้นพระไทร เห็นกุมารทั้ง ๔ นอนหลับอยู่ที่ต้นพระไทร
จึงจับตัวได้ ๆ ทั้งเครื่องประดับ พาเอาตัวมาถวายบรมกษัตริย์ ๆ ให้ลงพระราช
อาญา แล้วเสด็จกลับพระนคร สั่งให้นำ ๔ กุมารไปใส่ตรวไว้ให้มันคง

วันหนึ่งสมเด็จพระเจ้าวิชาทะกะพร้อมนางสนมพระมเหสีก็เสด็จไปสงระน้ำฉ
พระตำหนักแพ มีมะม่วงหน่วยหนึ่งลอยมาปะชายทองอยู่ สนมได้มะม่วงก็เอามา
ถวาย เสด็จขึ้นจึงเอามะม่วงนั้นมาเสวยโอหารสหนักหนา จึงส่งเม็ดมะม่วงให้นาย
สวนปลูกไว้

อยู่มาประมาณ ๗ ปี กุมารทั้ง ๔ ที่จำไว้หมยวถึงสเว เจ้าสุทัศน์จึงคิด
ว่าเรานี้ผิดคำอาจารย์ฯ สั่งว่าอย่าประมาทในศีล ๕ ศีล ๘ ประการ เพราะประมาท
แล้วจึงทำเราได้ ถ้าไม่ประมาทแล้วทำไมบ้านเมืองเท่านี้เรา ๔ คนจะชิงเอาก็ได้

ครั้งคิดพร้อมกันแล้ว ก็อ่านพระเวททั้ง ๔ คน เรียกเอาศิลปศรพระขรรค์ที่
เขาเก็บเอาไว้ก็มาถึงมือกุมารทั้ง ๔ คน

พระกุมารจึงว่าแก่ผู้คุม จงไปทูลกษัตริย์ว่าเราจะชิงเอาสมบัติเดี๋ยวนี ผู้คุม
ได้ฟังก็ตกใจแล้วเหนื่อศิลปศรพระขรรค์ทั้ง ๔ คน ก็เข้าไปกราบทูลบรมกษัตริย์

(บรมกษัตริย์) สั่งให้ปิดประตูเมืองแล้วตีกลองร้องปาวพวกรู้พลโยธา ก็
พร้อมกันอยู่ที่หน้าพระลาน

ฝ่ายกุมารทั้ง ๔ คนก็ช่วยกันแผลงศรดั่งฟ้าผ่าสนั่น อันรู้พลข้างม้าล้มตาย
เปนอันมาก

กุมารทั้ง ๔ มาถึงกำแพงวังก็เจ้าคนละด้าน ฟันประตูทลายลงแล้วร้อง
ประกาศด้วยเสียงอันดังว่า สมบัติทั้งนี้เปนของใคร

สมเด็จพระเจ้าวิชาทะกะก็ตกพระทัยกลัวเปนพันทกจึงร้องว่าสมบัติเปนของ
เจ้าแล้ว เชิญเจ้ามาเสวยราชสมบัติเถิด น้ำจะได้ฟังสืบไป ก็เชิญกุมารทั้ง ๔ ขึ้น
ท้องพระโรง จะราชาภิเษกกุมารทั้ง ๔

แลพระเจ้าวิชาทะกะเจ้าเมืองอุตลปิเสด็จจากพระที่นั่งลงยืนยังเชิงอัฒจันทร์ (ลูกเพ็ชฌฆาตจึงร้องขึ้นว่า พระองค์)^{๓๖} เป็นกษัตริย์อันประเสริฐ จึงจะเชิญข้าพเจ้ามานั่งไม่สมควร พระองค์จึงเชิญแต่พระเจ้าสุทนต์เกิด ด้วยเป็นโอรสพระเจ้าเมืองมิลินันเกิด

พระเจ้าวิชาทะกะก็จูงพระเจ้าสุทนต์มานั่งร่วมอาสน์เดียวกัน กุมารทั้ง ๓ ก็นั่งเป็นอันดับกัน

บรมกษัตริย์จึงปราลยพระกุมารว่า น้ำผิตแล้วมิได้ไถ่ถามให้ถ่องแท้ เอาเจ้ามาจำใส่ตรูไว้ เจ้าจงเล่าเนื้อความให้น่าฟัง

พระราชกุมารจึงทูลแต่แรกออกจากเมืองจนพบพระฤๅษี เรียนศิลปศาสตร์ แล้วลากลับมาเมืองจึงพบอัฐิเท่าปูเปี้ยวก็โจษกัน ข้าพเจ้าจึงเอามาดูก็สงสัยซบขึ้นดู บุตรเพ็ชฌฆาตซบอัฐิยี่ดียว ๕ ประการ บุตรมนตรีซบเอ็นหุ้มกระดูก บุตรเศรษฐีซบเนื้อหนังมังสา พระราชกุมารซบหัวใจจักขุ ก็เกิดเป็นพญคชขบข้าพระเจ้า ๔ คนตาย ด้วยฤทธิพระเวท พญคชไม่กินได้ก็วิ่งหนีเข้าป่า

พระฤๅษีรู้ด้วยฌาณก็มาซบข้าพเจ้า ๔ คนก็เปนขึ้นมา พระฤๅษีจึงว่าแต่นี้ไปอย่าได้ประมาท อย่าได้ลองศิลปศาสตร์ ข้าพเจ้าก็ลาอาจารย์จึงมาพบสิงห์มฤฎสุกรใส่สังวาลย์รัตน์ สิงขาลใส่สร้อย กาขนใส่ตาบ ข้าพเจ้าทั้ง ๔ ยิงสัตว์ทั้ง ๔ ตาย ทูลถวายแต่ตันจนปลาย

พระเจ้าวิชาทะกะจึงตรัสว่าน้ำได้ทำโทษแก่เจ้าทั้ง ๔ บุพกรรมแต่ก่อนติดตามจึงทำได้ น้ำจะราชาภิเษกกับนางทิพกัลยา ให้เสวยเมืองอุตลปิ แล้วประทานรางวัลให้ ๓ กุมารตามตระกูล

สืบมาเจ้าสุทนต์ถวายราชสมบัติคืนแล้วกราบทูลลากลับมาเมืองมิลิน พระราชบิดาก็ราชาภิเษกครองราชสมบัติในเมืองมิลิน กุมารทั้ง ๓ ก็ตามตระกูลวงศ์สืบไป

^{๓๖} มีคำอธิบายในฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า ในวงเล็บฉบับขาด คัดจากอีกฉบับหนึ่งมาลงไว้

พระเจ้าวิชาทะกะปลุกมะม่วง ครั้นสุกนายสวนเก็บมาถวาย พระองค์เสวย
 โอหารสจึงตรัสว่า ถ้าราษฎรได้กิน ก็เอาเมล็ดไปปลูกก็จะเป็นผลสืบไป จึงให้
 เอาเหล็กไหลไซหัวเสีย ถ้าใครได้ไปปลูกจะเอานายสวนอุทยานเปนโทษ ให้เลี้ยง
 มะม่วงไว้กัลป์จะได้ ไปต่างประเทศสั่งให้เก็บมะม่วงมาไซหัวเสีย แล้วจึงให้เอาไป
 ถวายเจ้าเมืองอระปัสตานได้เสวยโอหารส ให้เอาเมล็ดไปปลูก จึงเห็นไซหัวเสียแล้ว
 หาหน่อมิได้ จึงว่าพระเจ้าวิชาทะกะตระหนี่ กลัวว่าเมืองอื่นจะได้ไปปลูกจะเป็น
 ผล จึงตรัสว่าถ้าใครทำให้มะม่วงขึ้นได้จะให้เมือง

จึงมีมาณพผู้หนึ่งรับอาสา บรมกษัตริย์ตรัสว่าจะเอาสิ่งใดบ้าง
 มาณพจึงกราบทูลว่าไม่เอาสิ่งอันใดแต่จะข้าหนึ่งปีจึงจะได้ผลมาถวาย
 มาณพก็ถวายบังคมลาไปเมืองอุตลิล ก็อาศัยนายสวน ๆ จึงใช้ให้ตัดน้ำรด
 สวน

มาณพจึงเอาเครื่องอันขมปลูกไว้กับต้นมะม่วง แล้วแช่น้ำไว้รดเข้าเย็นเปน
 นิตย์ มะม่วงตกดอกออกผลในระดูวัน

สมเด็จพระเจ้าวิชาทะกะเสด็จออกไปชมสวนเห็นมะม่วงทรงดอกออกผลจึง
 ตรัสกับนายสวนว่ามะม่วงเปนแต่ระดูเหม็นนี้เป็นอย่างไรมานะจึงมาเปนระดูวัน

นายสวนจึงกราบทูลว่า แต่ก่อนรดน้ำวันละหน ข้าพเจ้าได้มาณพมาไว้คน
 หนึ่ง รดน้ำวันละ ๒ เวลาจึงเป็นผลในระดูวัน

บรมกษัตริย์ทรงพระโกรธ ให้ลงอาญา แล้วก็ถอดนายสวนเสีย
 จึงตั้งมาณพให้เป็นนายสวนแล้วประทานผ้าแพรพรรณให้มาณพ แล้วเสด็จ
 กลับคืนเข้าพระนคร

มาณพนายสวนจึงเอาเครื่องขมปลูกลงไปที่โคนต้นแช่น้ำรดไปมะม่วงก็
 ขม

มาณพจึงเก็บมะม่วงได้แล้วก็นำไปยังเมือง ถวายมะม่วงแก่พระเจ้าอระปัส
 ตาน

(พระเจ้าอระปัสตาน)ก็ประทานเสื้อผ้าเงินทองแบ่งเมืองให้กึ่งหนึ่ง

มาณพรับแต่ของประทานเมืองถวายเป็นคืน จึงเมื่อนายสวนก่อนนั้นครั้นไม่เห็น
 นายสวนใหม่ หาไม่พบแล้วจึงกลับมาดูมะม่วง ๆ ก็หายก็รู้ว่าหนีไปแล้ว

ภรรยานายสวนจึงเข้ามาราบมูลพระเจ้าวิชาตะกะ ว่านายสวนเก็บมะม่วง ได้ก็หนีไปแล้วแต่คืนนี้

บรมกษัตริย์ได้ทรงฟังก็ตกพระทัยจึงใช้ให้มหาดเล็กไปเก็บเอามะม่วง

มหาดเล็กกราบถวายบังคมลาออกไปสวนมะม่วงจึงเก็บมะม่วง จึงเห็น เครื่องขมปลุกกับโคนมะม่วงแล้วเห็นอ่างน้ำแช่เครื่องขมจึงเอามะม่วงนั้นมาถวาย พระเจ้าวิชาตะกะ ๆ สลดพระทัยจึงตรัสว่าเสนาอำมาตย์ผู้ใดจะแก้มะม่วงมาให้ หวานได้ เราจะให้รางวัล

เสนาผู้หนึ่งจึงรับอาสาแล้วถวายบังคมลาออกไปสวน แล้วไปดูมะม่วงจึง เห็นเครื่องขมปลุกลงไว้ที่โคนต้น แล้วเอาเครื่องขมแช่น้ำไว้รด จึงสั่งให้ไพร่ชุดดิน ที่ถมนั้นเสียสิ้น ต้นไม้ขมที่ปลุกไว้นั้นก็ถอนเสียให้หมด จึงเอาดินเอาทรายอื่นมา ใส่ลง แล้วให้เบิกเอาคันธรสนมเนยมาปนทรายเคล้าดินใส่ลงที่ต้นมะม่วง แล้วก็ เอาคันธรสนมเนยนั้นปนทรายรดด้วยน้ำทรายนั้นอีกวันละ ๒ เพลา

แล้วเสนา ก็กลับมาราบมูลว่าข้าพระพุทธเจ้าทำดี แล้วบรมกษัตริย์ได้ฟังก็ดี พระทัย

ฝ่ายนายสวนก็ทำสืบทต่อไป จนทราบเท่าถึงฤดูเหมันต์ มะม่วงนั้นก็ทรงดอก ออกผลยิ่งกว่าแต่ก่อน

จึงบรมกษัตริย์ตรัสทราบก็ดีพระทัย จึงตรัสใช้ให้มหาดเล็กไปเก็บมะม่วงมา เราจะทอดพระเนตร มหาดเล็กกราบถวายบังคมลาออกไปสวนมะม่วง ก็เก็บข้อ ผลอ่อนๆ เข้ามาถวาย

พระเจ้าวิชาตะกะก็เสวยข้อแลผลอ่อน ตรัสว่าไม่ขมเลย โอหารสยิ่งกว่าแต่ ก่อน ถ้าสุกจะโอหารสยิ่งกว่านี้ แล้วประทานรางวัลให้แก่เสนาที่แก้มะม่วงให้ หวานได้เงินทองเสื้อผ้าแพรพรรณเป็นอันมาก

เสนาดีใจรับพระราชทานของแล้วখনออกไปบ้านก็เปนสุข

ฝ่ายนายสวนครั้นมะม่วงแก่สุกแล้ว ก็เก็บเข้ามาถวายบรมกษัตริย์ ๆ ก็เสวย โอหารสขึ้นไปอีกเล่า

แล้วพระองค์จึงตั้งให้นายสวนให้เป็นนายสวนมะม่วงอย่างแต่ก่อน แล้ว ประทานเงินทองเสื้อผ้าผ่อนแพรพรรณ

นายสวนดีใจรับพระราชทานของแล้วกลับมาอยู่ในสวนเปนสุข

ฝ่ายบรมกษัตริยาธิราชตรัสแก่อำมาตย์มุขมนตรีทั้งหลายว่า ไม้หวานปนกับไม้ขมก็พากันขมไป อุปมาเหมือนคนดีไปคบคนชั่วก็พากันชั่วไป พระองค์ก็จะตระหนี่ที่ฐิมานะเสีย ก็ทรงทศพิธราชธรรมก็เปนสุข

ครั้นสมเด็จพระเจ้าธรรมมามูลทอดพระเนตรอักษรครบ ๑๒ เหลี่ยมเสร็จแล้ว จึงตรัสอาลักษณ์ให้เขียนเอานิทานทุกเหลี่ยม แล้วเขียนเอาที่แผ่นทับทิมที่ห้อยตรงพระพักตร์ เขียนเอาที่พระธำมรงค์ทั้งซ้ายขวา เขียนเอาปัทมราชผูกข้อพระกรทั้งซ้ายขวา เขียนเอาที่ฝาผนังทั้งซ้ายขวา เขียนเอาที่ประตูเหล็ก จดหมายมาทุกสิ่งอัน

แลสมเด็จพระเจ้าธรรมมามูลก็กราบถวายบังคมลาพระบรมศพพระเจ้าเนาวเสนวาระวดีนทร แล้วก็ให้ปิดประตูเหล็กไว้ดังก่อน สั่งให้สมทบทางเสียแล้วก็เสด็จลงจากภูเขาเสด็จกลับมาเมืองมดาอินท์

แล้วก็ยกพยุหโยธากลับมาพระนครอรปิตานเสด็จขึ้นสู่พระที่นั่งปรางค์ปราสาท

พระองค์ก็ถือเอาอย่างจารึกพระเจ้าเนาวเสนวาระวดีนทรทั้งสิ้น ก็ทรงทศพิธราชธรรมทรงพระนามชื่อพระเจ้าทรงธรรม แต่นั้นมาก็เปนบรมสุข ฯ

โคลงของผู้สร้างหนังสือสิบสองเหลี่ยม

๑	พ	จงลายลักษณ์ล้ำ	เลข
	ญ	จิตต์อ่านโอชา	ขึ้นช้อย
	ไกร	นามช่อสมญา	ไกรยิ่ง
	สร้าง	สารพจนถ้อย	ค่าล้ำสื่อขจร ฯ
๑	สร้าง	สารสรรพสิ่งสิ้น	ศุภอรรถ
	ไว้	แก้โหม่นสัส	นึกอ้าง
	ได้	สุขสืบศรีสวัสดิ์	วรวากย์ ชมนา
	บุญ	ส่งจงช่วยมล้าง	โทษแก้หายสูญฯ

- | | | | |
|---|-----|------------------|-------------------|
| ๑ | สอน | สารสมานจิตต์เจ้า | จงสงวน |
| | ไว้ | วิเศษคำควร | ถ่องแท้ |
| | ได้ | อ่านอ่อนใจอวน | อกอิม |
| | บุญ | ประเสริฐเลิศแล้ | ลามแล้วอย่างลื้มฯ |
-
- | | | | |
|---|-----|-----------------|-------------------|
| ๑ | สอน | สั่งตั้งโสดซ้อง | สดับสาร |
| | ไว้ | ตั้งแก้วส่องญาณ | ยิ่งแท้ |
| | ได้ | อ่านอิมอกบาน | เบิกคลี |
| | บุญ | บำรุงผดุงแก้ | ก่อกู้สวอยสวรรค ฯ |
-
- | | | | |
|---|--------|--------------------|-------------------|
| ๑ | พญา | ใหญ่ฝ่ายที่แท้ | มหาดไทย |
| | สุนทร | รสพจนไซ | ถ้อยถ้อย |
| | ทำกลอน | กล่าวกลไพ | เราะเลิศ |
| | เพลง | แต่งแสดงเรื่องร้อย | เรียบรู้ราชธรรม ฯ |
-
- | | | | |
|---|---------|-----------------------|-------------------|
| ๑ | สมุด | เราสร้างไว้ในพุทธ | ศาสนา |
| | สิบ | สิบวงศพจนรา | เรียบร้อย |
| | สอง | สองต้องวิญญา | ล้ำเลิศ |
| | เหลี่ยม | แลเหลี่ยมหายากใช้น้อย | ผู้ใดบเทียมเสมอ ฯ |
-
- | | | | |
|---|------|-------------------|------------------|
| ๑ | จบ | แลเหลี่ยมประดับ | บังคับ |
| | แล้ว | เสร็จสำเร็จเรื่อง | พจนถ้อย |
| | สิ้น | สารบานจิตต์รับ | เบิกคลี |
| | จบ | สมุดสุดชื่นช้อย | รอบรู้ควรเฉลิม ฯ |

นิทานสิบสองเหลี่ยมฉบับหลวงรัชกาลที่ ๑

นิทานพระเจ้าเนาวสว่ณวาทินทรงธรรมนั้นว่า ในกาลวันหนึ่งสมเด็จพระเจ้า
มามูนบรมกระษัตริย์ อันผ่านสมบัติอยู่ ณ กรุงปัตตาดเสด็จออกนำพระที่นั่ง ตรัส
แก่มุขมนตรีว่า เราได้ยินผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบกันมาว่าสมเด็จพระเจ้าเนาวสว่ณเปน
พระมหากษัตริย์ทรงธรรมอันประเสริฐ เสดยราชสมบัติอยู่ ณ เมืองมะดาวัน
อาณาประชาราษฎรชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวงอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์ภัย
อันตราย

ครั้นพระเจ้าเนาวสว่ณเสด็จสวรรคตแล้ว พระเจ้าหรมุกได้ครองราชสมบัติ
แทนพระราชบิดาจึงให้ทำมณฑปนยอดภูเขาคีในป่าแคว้นเมืองมะดาวัน ไว้
พระศพพระเจ้าเนาวสว่ณผู้เป็นพระราชบิดา มณฑปนั้นทำด้วยทองคำประดับเนา
วรัตน์ต่างๆ แล้วจารึกอักษรในแผ่นทอง เปนข้อบัญญัติแลนิทานทำนองคลองธรรม
ไว้ในมณฑปนั้นทั้ง ๑๒ เหลี่ยมสำหรับพระมหากษัตริย์แลเสนาบดีจะได้ปรนนิบัติ
ตาม ให้อาณาประชาราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข แลพระมณฑปนั้นอยู่แห่งใดตำบลใดใคร
ยังรู้เห็นบ้างฤา

เสนาบดีมุขมนตรีกราบทูลว่า เคยได้ยินแต่เล่าสืบมาต่อๆ กันว่า แต่พระ
เจ้าเนาวสว่ณเสด็จสวรรคตมาจนตราบเท่าบัดนี้ นับตามศักราชได้ ๒๕๐๐ ปี
แล้ว^{๙/๗} ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงจะได้รู้ว่าพระมณฑปซึ่งไว้พระศพนั้นอยู่แห่งใด
ตำบลใดหาได้

พระเจ้ามามูนจึงตรัสแก่เสนาบดีมุขมนตรีว่า พระเจ้าเนาวสว่ณก็สิ้นพระ
ญาติวงศ์แล้ว^{๙/๘} และเมืองมะดาวันนั้นก็ขึ้นแก่เมืองเรา ควรเราจะไปเยือนพระศพ
จะได้แจ้งในอักษรคำซึ่งบัญญัติจารึกไว้ นั้น ครั้นตรัสดังนั้นแล้วพระเจ้ามามูนเสด็จ
ไปเมืองมะดาวัน

^{๙/๗} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในเชิงอรุณ ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.
๒๔๖๕ ว่า “สงไสยว่าฉบับเดิมจำนวนจะเพียง ๒๕๐ ปี จะเขียนสูญเกินไปสูญหนึ่ง “

^{๙/๘} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในเชิงอรุณ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า
“ความในฉบับตัวทองของหลวงขึ้นตั้งแต่ตอนนีไป”

ครั้นไปถึงมะดาวันแล้ว ชาวเมืองมะดาวันจึงเอาเข้าโกชนสาลี^{๓๙} รวงนั้นยาวสองศอก ผลนั้นเท่าผลทับทิมมาถวาย ว่าชาวนาโถนาอยู่ได้ตมไต่ดิน พระเจ้ามามูนจึงสืบถามผู้เฝ้าผู้เฝ้าว่า เข้าโกชนสาลีเปนแต่เมื่อครั้งพระมหากษัตริย์องค์ใดจึงเติบโตใหญ่ถึงเพียงนี้ แลมณฑปพระเจ้าเนาวสวานอยู่ตำบลใดผู้ใดรู้บ้างฤา

ผู้เฝ้าผู้เฝ้าให้กราบทูลว่า อายุข้าพระพุทธเจ้าทั้งนี้ต่ำอยู่ จะได้แจ้งเนื้อความนั้นหามิได้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นจะแจ้งเนื้อความครั้งนั้นแต่มุกายหยัดเปนผู้เฝ้าอยู่ ณ เมืองปาสันนั้น

พระเจ้ามามูนจึงสั่งให้หามุกายหยัดมานำพระที่นั่ง แลพระเจ้ามามูนจึงตรัสถามมุกายหยัดว่าอายุมากน้อยเท่าใด แลรวงเข้าโกชนสาลีนี้เปนแต่เมื่อครั้งใด แลพระมณฑปพระเจ้าเนาวสวานนั้นแจ้งบ้างฤาว่าอยู่ตำบลใด

มุกายหยัดจึงกราบทูลว่าอายุข้าพเจ้าได้ ๓๒๐ ปีแล้ว^{๔๐} แลรวงเข้าโกชนสาลีนี้เปนแต่ครั้งพระเจ้าเนาวสวานวาทินทรงธรรม แต่เมืองมะดาวันไปถึงเขาพระมณฑปอยู่นั้นเปนทาง ๑๕๐๐ เส้น^{๔๑} เธอสร้างพระมณฑปนั้นบนภูเขาสูงถึง ๑๓๐ เส้น ภูเขานั้นมีธารน้ำไหล พระมณฑปนั้นทำด้วยทองคำประดับด้วยเนาวรัตน์สว่างรุ่งเรืองอยู่ในภูเขานั้นประดุจกลางวัน

แลพื้นพระมณฑปนั้นด้ายไปด้วยแผ่นเงิน แลเมื่อพระเจ้าหรมุกจะใกล้สวรรคตนั้นให้สมทบทางเสีย พระเจ้ามามูนจึงสั่งให้ช่างศิลาไปด้วยมุกายหยัด ให้ไปตัดทางแต่พอทรงม้าเสด็จไปได้

มุกายหยัดก็เอาช่างศิลาไปตัดทางตามรับสั่งสำเร็จแล้ว เข้ามากราบทูลแก่พระเจ้ามามูนฯ เธอเสด็จทรงม้าพระที่นั่งไปด้วยมุกายหยัดกับมนตรี ๓ คน มหาดเล็กคน ๑ เปน ๖ คนด้วยกันทั้งพระองค์

แลให้ริ้วพลทั้งนั้นอยู่แต่นอกภูเขาซึ่งสมทบทางไว้นั้น แล้วพระเจ้ามามูนตรัสว่าพระเจ้าเนาวสวานเปนพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม เราจะลงจากหลังม้าเข้าไป

^{๓๙} หมายถึงข้าวสาลี

^{๔๐} สมเด็จพระปรมหาราชดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในเชิงอรรถ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า “สงไสยว่าที่ถูกต้อง ๑๒๐ ปี”

^{๔๑} เท่ากับ ๖๐ กิโลเมตร

จึงจะควร ทรงพระราชดำริห์แล้วเท่านั้นก็เสด็จลงจากม้าเข้าไปจนถึงพระมณฑป
เห็นประตูเหล็กปิดอยู่

แลในบานประตูเหล็กนั้นจารึกไว้ด้วยทองคำว่า มนุษย์นั้นมีแก้ว ๕ ดวง
ดวง ๑ คือแก้วปัญญา บำรุงแก้วนั้นให้ประหยัด คัฏฐแก้วนั้นคือโมโห
ดวง ๒ นั้นคือแก้วความรู้ บำรุงแก้วนั้นคือมรรยัต คัฏฐแก้วนั้นคือ (อะไร
ความในฉบับขาด)^{๔๒}

ดวง ๓ นั้นคือแก้วความอาย บำรุงแก้วนั้นคือมานะ คัฏฐแก้วนั้นคือมาตุคาม
ดวง ๔ นั้นคือแก้วความซื่อ บำรุงแก้วคือสัจ คัฏฐแก้วนั้นคือโลภ^{๔๓} ว่าถ้า
ผู้ใดทำการชั่วจะได้ชั่ว ถ้าผู้ใดทำชอบจะได้ที่ชอบ

ครั้นพระเจ้ามามุนทรงพระอักษรนั้นแล้วมีข้า ทานพลักบานประตูๆ นั้นก็เปิด
ออก จึงเสด็จเข้าไปถึงพระมณฑปเห็นม่านนั้นผูกเปนสายยนต์ไว้ เอาพระหัตถ์ไป
ต้องม่านๆ นั้นก็ล้วยหลุดลง

พระเจ้ายกเสด็จเข้าไปในมณฑปนั้น จึงเห็นบานประตูแลฝาผนังนั้นแล้วไป
ด้วยทองคำ แลพระที่นั่งซึ่งไว้พระศพพระเจ้าเนาวสว่างนั้นแล้วไปด้วยทองคำถม
ราชชาติกุดันประดับพลอย องค์พระเจ้าเนาวสว่างนั้นทรงเครื่อง เสด็จจอยู่บนพระที่
นั่งดุจเปนอยู่

พระเจ้ามามุนจึงไปบนอบพระเจ้าเนาวสว่างตามเคารพ แล้วเปลื้องพระ
ภูษาทรงให้ใหม่ แลเห็นพระองค์สดชื่นประดุจเปนอยู่ เห็นแต่พระภักตร์เปนผ้า
หมองอยู่สักหน่อย แลกลิ้นยาซึ่งแพทยาณเมืองมะดาวันประกอบทาพระองค์ไว้
มีกลิ่นหอมประหลาดๆ จะเปรียบด้วยกลิ่นอันใดมิได้มี

จึงพระเจ้ามามุนเอาเครื่องหอมไปทาพระองค์แล้ว เอาพระภูษาซึ่งเอาไปนั้น
ทรงให้ใหม่ จึงเห็นแผ่นทับทิมซึ่งจารึกไว้เปนอักษร ๕ ประการห้อยไว้ตรงหน้า
พระภักตร์นั้น

^{๔๒} คำอธิบายนี้เป็นของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ

^{๔๓} สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในเชิงอรธ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า
“อธิบายแก้ว ๕ ดวง ความในฉบับเห็นจะวิปลาสด้วยคัดลอกกันต่อๆ มาได้สองฉบับที่มีอยู่ใน
หอสมุดฯ ถึง ๓ ฉบับก็เป็นอย่างเดียวกัน”

ประการ ๑ ว่า โลกมิได้เย็น ชอบให้ประหยัดความชั่วจึงจะได้ความเห็นชอบ

๒ ประการนั้นให้ผู้มีบันดาคักดีโอบอ้อมเอนดูอย่าข่มเหงผู้อยู่ในบังคับ ผู้อยู่ในบังคับนั้นก็ให้เกรงกลัวผู้มีบรรดาคักดี

๓ ประการ นั้นว่ารบพุ่งอาบ้านเมืองมาไว้ในบังคับก็ดี ใ้ว่าจะครองอยู่ไปได้ ชั่วนิรันดร์ ชอบให้ทำความดีจะได้เปนเสปียงไปภายภาคหน้าดีกว่า

๔ ประการนั้นว่าถ้าจะทำดีทำร้ายเท่าใดๆ ก็จะได้เท่าที่ทำนั้นแล

๕ ประการนั้นว่าพระมหากษัตริย์ประดุจต้นไม้อันสดชื่น แลราษฎร ประดุจรากไม้ ถ้าแลรากไม้นั้นมดปลวกกิน ต้นก็เหี่ยวแห้งพล้นล้ม ถ้าแลรากนั้นมด ปลวกมิได้เบียดเบียน ต้นนั้นก็ขึ้นสดจะยั่งยืนเปนผลสืบไป

อนึ่งอำมรงค์อยู่ที่นิ้วพระหัตถ์ขวานั้น ๔ วง จารึกเปนอักษรไว้ ๔ ประการ

ประการ ๑ ว่าถ้าจะลงโทษแก่ผู้อยู่ในบังคับนั้นแต่พอสมควรให้โปรดจงมาก

๒ ประการนั้นให้ตริถึงทุกข์สุขว่าปัญญาน้อยจึงอยู่ในบังคับ

๓ ประการนั้นว่าถ้าอายุจะยืนอยู่สักพันปีก็ดี อย่าให้ลืมซึ่งความตาย

๔ ประการนั้นว่าอันผู้อยู่ในพิภพนี้ยิ่งแต่ผู้ที่โปรดให้น้ำใจมนุษย์ขึ้น

แลพระอำมรงค์ซึ่งใส่ในนิ้วพระหัตถ์ซ้ายนั้น ๔ วง จารึกเปนอักษรไว้ว่า เปน พระมหากษัตริย์นั้นอย่าลืม ๔ ประการนี้

ประการ ๑ ให้ทรงธรรม

๒ ประการนั้นตั้งแต่งผู้จะเปนเสนาบดีนั้นให้มีปัญญาซึ่งต่างพระเนตรพระ กรรณได้

๓ ประการนั้นว่าให้บำรุงพระศาสนาให้รุ่งเรือง

๔ ประการนั้นว่าถ้าผู้ใดจะกราบทูลด้วยเนื้อความสิ่งใดๆ (ฟัง) ให้ถ่องแท้ แล้วจึงตรัสสั่ง

แลแผ่นทับทิมซึ่งผูกข้อพระหัตถ์ขวานั้นจารึกไว้ว่า

- (๑) ถ้าจะใช้การสิ่งใดๆ ให้ใช้คนผู้มีปัญญา
- (๒) ถ้าจะทำการสิ่งใดอย่าทำใจเร็ว
- (๓) ถ้าจะไปทางใดให้ดูทางซึ่งจะกลับมาได้นั้น
- (๔) ถ้าจะเจรจาสิ่งใดปรึกษาก่อนแล้วจึงเจรจา

แลจารึกไว้ในปัทมราชผูกอยู่ข้อพระหัตถ์ซ้ายนั้นว่า ถ้าเสนาบดีทำมิได้มีความชอบแก่พระมหากษัตริย์นั้น ๔ ประการๆ

- ๑ มิได้เอาใจใส่แก่ราชการ
- ๒ ประการนั้นว่าเห็นแต่จะได้พัสดุทองเงิน
- ๓ ประการนั้นถุษาแก่เพื่อนกัน
- ๔ ประการนั้นสิ่งใดสมควรทำมาทำ (ดังนี้ไม่ควรหุบเลี้ยงให้มียศศักดิ์)

แลในฝาผนังพระมณฑปนั้นจารึกไว้ว่า

- (๑) ถ้าผู้ใดทำผิดอย่าให้ทำผิดตอบ
- (๒) ถ้าจะทำการอันใดให้ประกอบด้วยอหยาตัย

อนึ่งอันจะเป็นความชอบแต่พระมหากษัตริย์จะได้สืบพระชันษานั้นมี ๔ ประการ

- ประการ ๑ ทรงธรรม
- ๒ ประการทำบุญแก่ผู้มีศีล
- ๓ ประการนั้น (ทำ) ทานแก่ผู้เฝ้าผู้แก่
- ๔ ประการให้ทานกระยาจกวรรณิพกด้วยศรัทธา

อนึ่งไปมิได้กลับมามี ๓ ประการ

ประการ ๑ วาจาซึ่งออกไปแล้วมิได้กลับคืน

๒ ประการอายุล่วงไปแล้วมิได้กลับคืน

๓ ประการนั้นตายไปแล้วมิได้กลับคืนมา

อนึ่งพระมหากษัตริย์ดุจแพทยา ราษฎรทั้งปวงประดุจหนึ่งผู้ป่วยๆ นั้นหวังจะใคร่แจ้งโรคแต่แพทยา ถ้าแพทยามีฟังผู้ป่วยบอกอาการ ที่ไหนจะประกอบยารักษาโรคหาย ให้เร่งคิดประดุจหนึ่งพระเจ้าสุไลมานผู้เป็นพระมหากษัตริราชเจ้าอันสูงใหญ่ อันมหาประเสริฐ ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า^{๔๔} รู้ภาษาสัตว์ทั้งปวง แต่มดตัวหนึ่งมาฟ้องยังเอารุระ เหตุว่าทรงธรรม ฉะนั้นจึงมนุษย์นิกรยกย่องมารสิงสัตว์ทั้งปวงอยู่ในบังคับ

อนึ่งพระมหากษัตริย์ทรงธรรมแต่ครู่หนึ่ง จะได้อาณิสัยยิ่งกว่านัสมการ พระพุทธเจ้าปีหนึ่ง แลทรงธรรมนั้นประดุจตาชูเทียนฟ้าดินยังยืนด้วยทรงธรรม พระมหากษัตริย์อันทรงธรรมนั้นสูงกว่าฟ้า ใหญ่กว่าพิภพ ฤกว่าพระมหาสมุทร ยิ่งกว่าพระคงคา

แล้ว (พระเจ้ามามุน) เสด็จไปทักษิณรอบพระมณฑปๆ นั้นเป็น ๑๒ เหลี่ยม จารึกอักษรไว้เป็นนิทานทุกเหลี่ยม

^{๔๔} สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในเชิงอรธถ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า “ตรงนี้ – ที่ถูกเห็นจะเป็นเทพยเจ้า”

นิทานเรื่องที่ ๑ พระเจ้าฟาริ꾼หาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา

เหลี่ยม ๑ นั้นจารึกไว้เป็นนิทานว่า ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามพระเจ้าฟาริ꾼 เป็นพระมหากษัตริย์อันมหาประเสริฐมีเมืองขึ้นเป็นอันมาก

พระเจ้าฟาริ꾼อยู่ในทำนองคลองธรรม อาณาประชาราษฎรทั้งปวงอยู่เย็นเป็นสุข พระเจ้าฟาริ꾼นั้นประจวบพระโรคในทรวง แพทยาประกอบพระโอสถถวายให้เสวยเท่าใดๆ พระโรคนั้นก็มีคลาย แพทยาผู้หนึ่งจึงกราบทูลว่าพระโรคนี้จำจะประกอบพระโอสถด้วยโลหิตเด็กอายุแต่ ๑๒ ปี

เมื่อจะประกอบพระโอสถนั้น ให้เอาเด็กมาเชือดคอต่อนำพระที่นั่งจึงจะได้โลหิตร้อนๆ ละลายพรโอสถนั้นให้พระองค์เจ้าเสวย พระโรคของพระองค์จึง (จะ) คลาย ถ้ามิได้ประกอบพระโอสถนี้พระโรคนั้นจะมากไป ครั้นพ้น ๓ เดือน พระองค์เจ้าจะถึงสวรรคต

พระเจ้าฟาริ꾼ได้ฟังแพทยากราบทูลดังนั้น จึงสั่งให้เอาทองคำทำผลפקบรรทุกมาให้ไปตีฆ้องร้องป่าวแก่อาณาประชาราษฎรทั้งปวงว่า ถ้าผู้ใดมีบุตรอายุ ๑๒ ปีจะแลกทองคำผลפק จะเอาบุตรนั้นไปเชือดคองเอาโลหิตประกอบพระโอสถถวาย

มนตรีรับสั่งดังนั้นแล้วจึงเอาทองคำบรรทุกหลังม้าไปตีฆ้องร้องป่าวถึง ๖ วันแล้ว ผู้ใดจะยอมให้บุตรหามีได้

ครั้นถึง ๗ วัน หญิงคน ๑ น้ำใจฉกรรจ์ออกมารับว่า ให้หยุดอยู่ที่นี้ก่อน

หญิงนั้นจึงไปบอกผัวว่า บุตรเราถึง ๗ คน ยากจนอยู่หาอันใดจะเลี้ยงบุตรมิได้แล้ว ผัวนั้นก็ฟังคำภรรยาลงใจด้วย จึงจูงเอาข้อมือเด็กนั้นมาส่งให้แล้วรับเอาทองคำนั้นไป แลเด็กนั้นก็ร้องไห้วิงวอนแก่บิดามารดาเท่าใดๆ ก็ได้ฟัง แลผู้เอาทองไปแลกนั้นก็พาเอาเด็กนั้นไปส่งให้แก่แพทยา แล้วเอาเนื้อความกราบทูลแก่พระเจ้าฟาริ꾼ว่าได้เด็กนั้นมาแล้ว

พระเจ้าฟาริ꾼จึงสั่งให้หาเสนาบดีกาฬิผู้พิพากษามาพร้อมกันให้ปรึกษาว่า แพทยาจะเอาโลหิตเด็กนี้ประกอบพระโอสถถวายเราแลโรคเรากำลังจะคลาย ถ้ามิประกอบด้วยโลหิตเด็กโรคเรามาคลาย ถ้ามิได้เสวยพ้น ๓ เดือน เราก็จะถึงแก่

สวรรคต แลให้เสนาบดีกาฎิปปฤกษาว่าเด็กนี้มีได้มีโทษผิด จะฆ่าเด็กเอาโลหิต ประกอบโอสถนั้นจะเป็นบาปบุญคุณโทษเป็นประการใด

จึงเสนาบดีกาฎิปปฤกษาปรึกษาพร้อมกัน (แล้วทูล) ว่า ซึ่งจะฆ่าเด็กอันหาโทษผิดมิได้นั้นจะเป็นบาปกรรมนัก แต่ทว่าบัดนี้มีได้จะฆ่าเสียเปล่า เหตุว่าจะประกอบพระโอสถถวายพระองค์เจ้า ให้พระโรคของพระองค์เจ้าหาย จะได้อยู่ปกเกล้า ฯ อาณาประชาราษฎรทั้งปวง ให้อยู่เย็นเป็นสุขจะมีให้มีภัยอันตรายสืบไป ถ้าแลมิเอาโลหิตเด็กประกอบพระโอสถพระองค์เจ้าก็จะถึงแก่สวรรคต แลราษฎรทั้งปวงก็จะเกิดทมิฬแห่งฆ่าฟันกันตายเป็นอันมาก บ้านเมืองก็จะเรรวนมิได้อยู่เย็นเป็นสุข จะเป็นบาปกรรมยิ่งกว่าฆ่าเด็กคนหนึ่งนั้นอีก ควรให้เอาโลหิตเด็กนี้ประกอบพระโอสถให้พระองค์เจ้าเสวยเถิด

ครั้นพระเจ้าฟาริคุนได้ยินปฤกษาพร้อมกันกราบทูลดังนั้น พระองค์จึงตรัสแก่ผู้พิพากษาแลเสนาบดีทั้งหลาย ว่าถ้าเห็นพร้อมกันดังนั้นก็ตามใจเถิด

แลเด็กนั้นเข้าไปถึงหน้าพระที่นั่งจึงเงยหน้าขึ้นดูอากาศแล้วยิ้มหัว ว่าเหวຍ พระผู้ให้บังเกิดชีวิตข้าพเจ้านั้นยอมด้วยแล้วฤฯ ซึ่งจะให้ฆ่าข้าพเจ้าเสียทั้งนี้ ข้าพเจ้าหาที่จะเห็นมิได้แล้ว จะให้ข้าพเจ้าไปร้องฟ้องแก่ท่านผู้ใดอีกเล่า

พระเจ้าฟาริคุนครั้นเห็นเด็กยิ้มหัวแล้วร้องว่าดังนั้นจึงตรัสถามเด็กนั้นว่า บัดนี้ตัวจะถึงแก่ความตายแล้ว ตัวไม่กลัวฤฯ ตัวยิ้มหัวด้วยเหตุอันใด

เด็กนั้นจึงกราบทูลแก่พระเจ้าฟาริคุนว่า ข้าพเจ้ามาคิดเห็นหลากหลายธรรมเนียม บิดามารดารักบุตรยอมเสี่ยงรักษามิให้ยอกเสียนบาดหนามได้ ถ้าว่าบุตรนั้นเจ็บป่วยเจ็บเป็นประการใดๆ บิดามารดาปริณเฑาะชีวิตรเข้าแลกตายแทนบุตรนั้นได้

บัดนี้บิดามารดาข้าพเจ้าเห็นแก่ทองเท่าผลฟักรักยิ่งกว่าตัวข้าพเจ้า จึงส่งตัวข้าพเจ้าให้มา แลพระองค์เจ้าก็โปรดข้าพเจ้าจึงสั่งให้เสนาบดีแลกาฎิปปฤกษา (ครั้น) ปฤกษาว่าให้ฆ่าข้าพเจ้าเอาโลหิตประกอบพระโอสถสำหรับพระโรคของพระองค์เจ้า ข้าพเจ้าก็ยังถือใจอยู่ว่าถึงเสนาบดีกาฎิปปฤกษาแล้วก็ดี พระองค์ทรงธรรมอยู่ มั่นคงเห็นจะโปรด (ประทานชีวิต) ข้าพเจ้าอยู่แล้ว พระองค์เจ้าก็มีได้โปรดข้าพเจ้า พระองค์ก็มารักแต่ชีวิตของพระองค์ แลข้าพเจ้าหาที่จะเห็นมิได้แล้ว เหตุฉะนั้น

ข้าพเจ้าจึงยืมหัว รำภูกถึงพระผู้ให้บังเกิดตัวข้าพเจ้ามาว่า ทรงพระปณฺญาสร้างฟ้า แลดินให้มนุษย์ แลสิ่งสัตว์เกิดในโลกทั้งหลายแล้ว แลให้บังเกิดโรคสิ่งใดๆ ก็ยอมให้ บังเกิดยาสำหรับรักษาโรคนั้นไว้ทุกประการ แลเหตุใดโรคของพระองค์แต่เท่านี้มิได้ บังเกิดยาสำหรับ (รักษา) พระโรคด้วย แลให้บังเกิดข้าพเจ้ามานี้จำเภาะจะให้ ประกอบพระโอสถรักษาโรคของพระองค์เจ้าจึงจะคลายๆ ข้าพเจ้าคิดจะนี้ ข้าพเจ้าจึงอดยืมมิได้

แลพระเจ้าฟาริ꾼ครั้นได้ยินต์กราบพูลนั้นก็รำพึงในพระไทย แล้วจึงตรัส แก่เสนาทั้งปวงว่า พระมหากษัตริย์เจ้าผู้ทรงธรรมจะเอาโลหิตเด็กนี้ประกอบ พระโอสถมาเสวยนั้น ถึงว่าโรคเราจะคลายก็ดี อันว่าความตายนั้นก็ได้พ้น แล การซึ่งจะทำทั้งนี้ก็จะเลื่องๆอยู่ชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์ แลเราทรงธรรมมาแต่ ก่อนนั้นจะพลอยเสียไป ถึงว่าโรคเราจะมิคลายจะถึงแก่สวรรคตก็ตามบุญเราเกิด

ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงโปรดพระราชทานเสื้อผ้าทองเงินแก่เด็กนั้น แล้วก็ ปลอยเด็กนั้นเสีย ในทันใดนั้นพระโรคของพระองค์ซึ่งเปนในพระทรงนั้นก็หายไป ด้วยพระเจ้าทรงธรรมโปรดเด็กนั้นแลฯ

นิทานเรื่องที่ ๒ เรื่องพระเจ้าหุมาขุนคิดเก็บภาษีผลทับทิม

เหลี่ยม ๒ นั้นจารึกไว้เปนนิทานว่า ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งชื่อ สมเด็จพระเจ้าหุมาขุน เสวยราชสมบัติ ณ เมืองบุศรา เธอทรงม้าเสด็จไปประพา ศกวางกับรีพล ไปอยากรู้หาน้ำจะเสวยมิได้ พอพบสวนทับทิมจึงหยุดม้าตรัสถาม ผู้เฝ้านายสวนนั้นว่า น้ำมีฤๅเราจะขอกินบ้าง

ผู้เฝ้านายสวนบอกว่าน้ำไม่มี ฤๅ แต่ทับทิม ถ้าท่านจะกินเชิญท่านเข้ามานั่งที่ ศาลาเถิด เราจะบีบน้ำทับทิมให้กิน พระเจ้าหุมาขุนก็เสด็จเข้าไปนั่งที่ศาลา

แลนายสวนนั้นจึงปลิดเอาทับทิมมาลูกหนึ่งใส่ในผ้าขาวแล้วบีบได้น้ำเต็มชาม ส่งให้พระเจ้าหุมาขุนเสวยๆ จึงตรัสถามผู้เฝ้านายสวนว่า ทับทิมนี้เสียอากรฤๅหา มิได้ ผู้เฝ้านายสวนบอกว่าทับทิมมิได้มีอากรแต่ก่อนมา แลซึ่งมีอากรนั้นแต่ที่ไร่นาผู้ จะได้อื่นๆ

พระเจ้าหุมาขุนจึงตรัสถามว่า ทับทิมสวนนี้ขายได้ปีละเท่าใด นายสวนบอกว่าปีก่อนนี้ขายได้เหลือกินเหลืออยู่เพนทอง ๓๐๐ สลึง

พระเจ้าหุมาขุนคิดแต่ในพระทัยว่า สวนทับทิมมีอยู่ในแวนแคว้นที่นี้มากอยู่ ถ้าจะเรียกเอาอากรทับทิมสิบลดหนึ่งก็จะได้เพนอันมาก แต่คิดในพระทัยนั้นแล้ว จึงให้นายสวนปีบน้ำทับทิมให้เราอีกขามหนึ่ง

นายสวนก็ไปปลิดเอาทับทิมมาปีบต่อหน้าพระเจ้าหุมาขุนเพนทับทิมถึง ๑๐ ใบ แล้วน้ำก็มีได้เต็มขาม

พระเจ้าหุมาขุนจึงตรัสถามผู้เฒ่านายสวนว่า แต่แรกปีบทับทิมใบเดียวได้น้ำเต็มขาม บัดนี้ปีบทับทิมถึง ๑๐ ใบ แล้วน้ำก็มีได้เต็มขามนั้นด้วยเหตุอันใด

แลผู้เฒ่านายสวนบอกว่า ท่านเอ๋ยมันแม่น พระมหากษัตริย์เมืองเรานี้คิดจะเรียกเอาอากรทับทิมแล้ว จึงนำทับทิมแห้งไปมิได้ถวาย

พระเจ้าหุมาขุนคิดแต่ในพระทัยว่า เรานี้ (คิด) จะเรียกอากรทับทิม แลนำทับทิมมาแห้งไปดังนี้ ถ้ามิได้เรียกอากรนั้นจะเป็นประการใด พระองค์เจ้ามาคิดแต่ในพระทัยว่า อย่าเลยเราไม่เรียกอากรทับทิมแล้ว

จึงตรัสแก่ผู้เฒ่านายสวนว่า ไปปลิดเอาทับทิมมาปีบดูอีกใบหนึ่งเถิด ผู้เฒ่านายสวนไปปลิดเอาทับทิมมาปีบได้น้ำเต็มขาม แลยังเหลืออยู่อีก

แลผู้เฒ่านายสวนก็ยิ้มแย้มว่า ท่านเอ๋ยพระมหากษัตริย์เมืองเรามิคิดว่าจะเรียกเอาอากรทับทิมแล้ว จึงนำทับทิมออกดั่งเก่า (เรา) ได้ยินธรรมเนียมผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบๆ มาว่า พระมหากษัตริย์เมืองใดก็ดี ผลไม้ซึ่งมิได้มีอากรให้เรียกเอาอากร ต้นไม้นั้นมิสู้เป็นผล รตนั้นก็คลายลง อันสิ่งใดเคยเรียกเอาอากรนั้น ถ้าเรียกให้เหลือ (เกิน) ไปกว่าธรรมเนียม ต้นไม้เรือกสวนไร่นาจะร่วงโรยไป (เห็นมากจะได้ น้อย รักที่น้อยจะได้มาก)

พระเจ้าหุมาขุนจึงตรัสถามว่า เหตุอันใดจึงว่าดังนี้

ผู้เฒ่านายสวนว่า ถ้าเรียกอากรมากขึ้น ผู้จะทำเรือกสวนไร่นานั้นก็ร้างไป อากรก็ขาดลง ถ้าลดอากรลงผู้ใดซึ่งเคยทำเรือกสวนไร่นานั้น เห็นจะได้ภาษีก็ชักชวนกันทำ แลเคยปลูกแต่ต้นหนึ่งสองต้น ก็ปลูกขึ้นคนละ ๙ ต้น ๑๐ ต้น เรียกอากรก็จะได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน พระเจ้าหุมาขุนก็เห็นจริงด้วย

ในกาลวันนั้นเสนาบดีรู้พลก็มาพร้อมกัน ณ ที่นั้น จึงผู้เฒ่านายสวนรู้ว่าเปนพระมหากษัตริย์ก็ตกใจหน้าเผือดไป

พระเจ้าหุมาขุนก็ตรัสแก่เสนาบดีให้แต่งตราคุ้มห้ามให้แก่ผู้เฒ่านายสวน บรรดาแคว้นแคว้นอยู่ในจังหวัดนี้ พระราชทานให้แก่ผู้เฒ่านายสวนเปนอันขาดทีเดียว

แล้วพระเจ้าหุมาขุนเสด็จกลับเข้ามาถึงวัง แล้วสั่งแก่ชาวพนักงานว่า สิ่งใดแต่ก่อนแต่โบราณมิเคยเรียกอาการอย่าให้เรียก ขนอนตลาดซึ่งเคยเรียกนั้นให้ลดลงกว่าแต่ก่อน แลชาวพนักงานทั้งปวงก็ทำตามรับสั่ง

(ครั้นอยู่มาช่วยสาอากรก็ได้มากขึ้นทุกๆ ปี) แลราษฎรทั้งปวงก็อยู่เย็นเปนสุข ด้วยพระเจ้าทรงธรรมแก่อาณาประชาราษฎรนั้นแล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๓ พระเจ้าสันหยันยงเด็กโดยสำคัญว่าเปนเนื้อ

เหลี่ยม ๓ นั้นจารึกไว้เปนนิทานว่าอยู่ในกาลวันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าสันหยันเสด็จไปประพาศเนื้อด้วยรีพลโยธา ณ ป่า

แลเด็กเลี้ยงโคผู้หนึ่งกลัวจึงวิ่งเข้าซ่อนอยู่ในสุ่มทุมไม้ แลพระเจ้าสันหยันทอดพระเนตรเห็นซุ่มพุ่มไม้นั้นไวๆ อยู่ คิดแต่ในพระทัยว่าเนื้อ ชักพระแสงเกาทัณฑ์ออกยิงถูกชอกคอเด็กตกลงดออกไปสันหลัง

เด็กนั้นร้องมอดิ้นอยู่ในสุ่มทุมไม้ พระเจ้าสันหยันตรัสแก่ทหารว่า เนื้อถูกเกาทัณฑ์ยังดิ้นอยู่ เร่งไปเอามาจงจับพลัน

ทหารซึ่งมาข้างม้าพระเจ้าสันหยันนั้นจึงไปในสุ่มทุมไม้ เห็นแต่เด็กต้องเกาทัณฑ์ดิ้นอยู่จึงยกเอาเด็กนั้นมาถวายแก่พระเจ้าสันหยันฯ เห็นเด็กดังนั้นก็หยุดม้าทรงพระกรแสงหนักหนา แล้วสั่งแก่คนเร็วให้ไปหาบิดามารดาเด็กนั้นมาหา ณ ที่นี้

แลคนเร็วก็ไปเสาะหาพบบิดามารดาเด็กพามาถึงพระเจ้าสันหยันฯ พาบิดามารดาเด็กนั้นเข้าไป ณ เมืองแล้ว สั่งให้แต่งการศพตามธรรมเนียมแล้ว จึงเอาทองกองสูงเท่าพระองค์นั้นแล้วเอาพระแสงเกาทัณฑ์ซึ่งทรงนั้นวางไว้บนกองทอง จึงให้บิดามารดาเด็กนั้นเข้ามานั่งใกล้กองทอง ก็เสด็จจากพระที่นั่งนั้นไปนั่งลงใกล้กอง

ทองแล้ว ปราไสโปรดแก้บิดามารดาเด็กว่า เราไม่ทันเห็นว่าบุตรของตัวอยู่ในสุ่มทุมไม้ เราคิดว่าเนื้อ เราจึงเกาทัณฑ์ไปถูกบุตรของท่านก็ผิดอยู่แล้ว อย่าให้เป็นกรรมเป็นเวรแก่เราเลย

ถ้ามิเอาโทษ (เราๆ) ให้กองทองสูงเท่าตัวเรานี่ ถ้ามิยอมเอาทองจะพยายามแทนบุตรของตัว ก็ให้เอาพระแสงเกาทัณฑ์นี้ยิงเราให้ตายแทนบุตรของท่านเถิด

บิดามารดาเด็กได้ยินพระเจ้าสั่งหยันตรัสดังนั้น ก็กราบถวายบังคมแล้วทูลว่า อย่าว่าแต่ชีวิตบุตรข้าพเจ้าตายผู้เดียว ถึงชีวิตข้าพเจ้าแลทั้งพวกข้าพเจ้าก็ดี ข้าพเจ้าขอถวายเสดาะเคราะห์ (ข้าพเจ้าจะได้ผูกกรรมเวรต่อลอลองธูลีพระบาทหามีได้ขอพระชันษาพระองค์เจ้าจงยื่นพระบารมียิ่ง ๆ ขึ้นไป) จะได้ปกเกล้าฯ อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงได้อยู่เย็นเป็นสุข

แลพระเจ้าสั่งหยันได้ยินกราบทูลอ่อนวอนดังนั้น ก็ทรงพระเมตตาแก้บิดามารดาเด็กให้พระราชทานเสื้อผ้า โปรดพระราชทานตราคุ้มห้าม บรรดาจังหวัดแคว้นแคว้นซึ่งบิดามารดาเด็กอยู่นั้น พระราชทานให้เป็นอันขาดทีเดียว แล้วให้ยกเอาทองซึ่งกองไว้นั้นไปส่งให้แก่บิดามารดาเด็กนั้น ยากอยู่ก็เป็นเศรษฐีสืบไป เพราะพระเจ้าทรงธรรมแก้บิดามารดาเด็กนั้นแล

นิทานเรื่องที่ ๔ เรื่องพระเจ้าบหรามตั้งคนคดเป็นเสนาบดี

เหลี่ยม ๔ นั้นจารึกไว้เป็นนิทานว่า ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อว่าพระเจ้าบหรามครองสมบัติในเมืองหิรันตไวัพระไทยแก่เราสรรมนตรีให้ว่าราชการบ้านเมืองทั้งปวง

แลพระเจ้าบหรามมิได้เอาพระไทยใส่ในราชการบ้านเมือง แลอาณาประชาราษฎร์หาไม่ได้ หวังแต่จะให้สบายพระไทยเสด็จไปประพาศเนื้อเป็นอัครา

แลเราสรรมนตรีนั้นคิดคดขบถต่อแผ่นดิน บังส่วยสาอากรไว้เป็นอาณาประโยชน์มิได้เอาเข้าท้องพระคลัง แลเก็บเอาของในพระคลังจำหน่ายเสียเป็นอันมาก แล้วทำข่มเหงอาณาประชาราษฎร์จำจงนโยบายตีเรียกเอาพัสดุดอกเงิน แล้วกลัวยราษฎรแต่งคนให้สอดแนม เห็นผู้ใดจะทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายเกล้าฯโทษเป็น

ประการใดๆ นั้น ก็ให้คอยจับเอาตัวผู้นั้นโดยตีจำจองไว้แล้วให้ริบเอาพัสดุทองเงินผู้นั้น แลแบ่งปันให้แก่ผู้สอดแนมจับมานั้น

ราษฎรทั้งปวงกลัวทรมได้ก็แตกตื่นไปอยู่บ้านอื่นเมืองไกล ครั้นราษฎรวิ่งโรยไปแล้ว

เราสรรมนตรีจึงให้หนังสือส่งพัสดุทองเงินไปถวายแก่พระเจ้าตรุคสีสดาน แลในหนังสือนั้นว่า พระเจ้าบหรามคิดแต่ทำการบาปมิได้เอาพระไทยใส่ในข้อราชการบ้านเมือง ราษฎรแตกตื่นไปเป็นอันมาก ขอพระองค์เจ้ายกทัพมาช่วยราษฎร ถ้าได้บ้านเมืองแล้วข้าพเจ้าขอถวายเปนส่วยดอกไม้เงินทอง

ครั้นพระเจ้าตรุคสีสดานแจ้งในหนังสือเราสรรมนตรีนั้นแล้วสั่งให้ยกทัพมาตั้ง ณ แดนเมืองหิรันต์ แลเจ้าเมืองนำด่านแต่งทัพออกมาต้านไว้ แล้วบอกหนังสือเข้ามาถึงพระเจ้าบหรามฯ แจ้งในหนังสือนั้นก็สั่งแก่เสนาบดีให้แต่งทัพแล้ว ก็สั่งแก่ชาวพระคลังให้จัดเสื้อผ้าทองเงินสำหรับพระราชทานแก่ทหารแลราษฎรทั้งปวง

แลชาวพระคลังกราบทูลว่า เราสรรมนตรีเรียกพัสดุทองเงินไปเป็นอันมาก แลยังน้อย ทหารแลราษฎรซึ่งจะชำนาญในการณรงค์สงครามนั้นก็แตกตื่นหนีไปอยู่บ้านอื่นเมืองไกลมากแล้ว พระองค์เจ้าจะโปรดประการใด

จึงพระเจ้าบหรามตรัสสั่งแก่ครุมนตรีกว่า ให้ยกพลทหารสิบพันไปช่วยหนุนทัพเจ้าเมืองนำด่านก่อน กว่าเราจะคิดราชการสืบไป

แล้วสั่งแก่เหตายกมนตรีว่า เราได้ตั้งให้เราสรรมนตรีเป็นผู้ใหญ่ว่าราชการบ้านเมืองทั้งปวง แลราษฎรตื่นแตกหนีไปด้วยเหตุอันใดจึงมิได้ (นำ) เนื้อความกราบทูลพระกรุณา แลส่วยสาอากรสิ่งของในท้องพระคลังทั้งนั้น ก็เอาไปทำอันตรายเสีย สั่งแต่เท่านั้นก็เสด็จไปล้อมเนื้อ

(ครั้น) ได้แล้วกลับมาถึงกลางทางเหวตาอาเพศให้เห็นเปนเด็กเลี้ยงแกะจับสุนัขเสียบนปลายไม้ แล้วถลกหนังสุนัขทั้งเป็น

แลพระเจ้าบหรามเห็นดังนั้น ก็ตรัสสั่งให้ถามเด็กเลี้ยงแกะนั้นว่า เหตุอันใดจึงเสียสุนัขถลกหนังดังนี้

เด็กนั้นจึงกราบทูลว่า เดิมสุนัขตัวนี้ ข้าพเจ้าเลี้ยงแต่เด็กให้กินด้วยนอนด้วยคุ่มใหญ่ คิดว่ามีได้สืบลูกเข้าคุณเกลือ ข้าพเจ้าจึงไว้ใจให้ไปเลี้ยงแกะ คุ่มฝูงแกะไปมาทุกวัน

แลสุนัขนี้มิได้คิดถึงคุณข้าพเจ้าไปคบหานางเสือ ให้นางเสือหักคอแกะ ข้าพเจ้ากินทุกวัน แล้วสุนัขนี้ไปพลอยกินด้วยฉะนี้ จึงข้าพเจ้าเสียสุนัขถลกหนังให้สุนัขทั้งปวงดูสืบไป อย่าให้สุนัขทั้งปวงดูเยี่ยงกันได้ ถ้าข้าพเจ้ามีทำดังนี้สุนัขทั้งปวงก็จะดูเยี่ยงสุนัขตัวนี้ แลแกะข้าพเจ้าก็ลั่นไปทั้งฝูง

ครั้นพระเจ้าบหรามได้ยินดังนั้น (ทรงจำ) ไว้ในพระไทยแล้วเสด็จเข้ามาเมืองจึงถามเหตายกมนตรีว่า เราสรรมนตรี้ให้การเปนประการใดบ้าง

เหตายกมนตรีกราบทูลว่า ข้าพเจ้าถามเราสรรมนตรี้ๆ หนึ่งเสียมิได้ให้การเปนประการใดหาได้ จึงพระเจ้าบหรามทรงพระโกรธสั่งให้จับเราสรรมนตรี้จำไว้ แลราชฎาทรงเห็นเราสรรมนตรี้เปนโทษแล้วก็ชวนกันทำฎีกาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายกล่าวโทษเราสรรมนตรี้ เนื้อความข้อใหญ่เปนหลายข้อ จึงพระเจ้าบหรามสั่งให้ล้อมเรือนเราสรรมนตรี้ไว้แล้ว จึงเอาตัวผู้มีชื่อซึ่งเราสรรมนตรี้ทำข่มเหงมาสืบถามว่า เหตุอันใดจึงมาต้องจำจองอยู่ฉะนี้

ผู้หนึ่งกราบทูลว่าเราสรรมนตรี้ทำข่มเหง จับเอาน้องข้าพเจ้ามาฆ่าเสียแล้วเก็บเอาพัสดุทองเงินของข้าพเจ้าไป

คนหนึ่งให้การว่าเราสรรมนตรี้ให้หนังสือแลสิ่งของไปถวายพญาตรุคีสดานๆ จึงให้ยกทัพมา ข้าพเจ้าแจ้งเนื้อความว่าเราสรรมนตรี้ๆ จึงจับข้าพเจ้าไปโบยตีจำจองไว้

แลผู้มีชื่อกล่าวโทษเราสรรมนตรี้ต่างๆ เนื้อความข้อใหญ่เปนหลายข้อจึงพระเจ้าบหรามสั่งให้ริบเอาทรัพย์สินสิ่งของๆ เราสรรมนตรี้ได้หนังสือพระเจ้าตรุคีสดานให้มาแก่เราสรรมนตรี้ว่าซึ่งให้มีหนังสือมาถึงเราว่าให้ยกทัพมาช่วยนั้นเราก็ได้ยกพลมาช่วยตามหนังสือนั้นแล้ว เห็นเราสรรมนตรี้เปนขบถแท้แล้วจึงสั่งให้ถลกหนังเสียขอไว้ดูหนึ่งเด็กเลี้ยงแกะทำแก่สุนัขนั้น แลให้ตีห้องร้องป่าวให้ราชฎาทรงหลายมาดูแลสิ่งของซึ่งเราสรรมนตรี้อายขบถทำข่มเหงเอาของผู้ใดนั้นก็ให้คืนให้แก่ผู้นั้น แลราชฎาทรงเห็นได้ยินก็เลื่องภากันไป

แลบันดาซึ่งแตกหนีไปนั้นก็กลับมาพร้อมมูลดังเก่าแล้ว ออกไปรุกราม
ข้าศึกๆ ก็พ่ายแพ้แตกหนีไป แลบ้านเมืองจึงอยู่เย็นเป็นสุขหาอันตรายมิได้ ด้วย
พระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ๗

นิทานเรื่องที่ ๕ สัตว์เดรณาร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสวาม

เหลี่ยม ๕ นั้นจารึกไว้เป็นนิทานว่า ในกาลวันหนึ่งพระเจ้าเนาวสวามถามแก่
ราชครูทั้งสี่ว่า เหตุใดเหยียนนั้นอายุสั้น นกกระจอกนั้นมีอายุยืน

พระราชครูกราบทูลว่า เหยียนนั้นอายุสั้นด้วยใจนกรรจ์ทำข่มเหงแก่เพื่อน
สัตว์ แลนกกระจอกอายุยืนเหตุว่ามีได้ข่มเหงแก่เพื่อนสัตว์ นกกระจอกอายุจึงยืน
ขอพระองค์เจ้าอยู่ในทำนองคลองธรรมเถิด พระชันษาพระองค์ก็จะยืน

แลพระเจ้าเนาวสวามเห็นจริงด้วยจึงหารื้อแก่ราชครูทั้งสี่ ว่าถ้าราษฎรจะมี
กิจสุขทุกข์ ผู้ใดทำข่มเหงแก่ราษฎรๆ จะร้องฟ้องแก่เสนาบดีจะให้เอาเนื้อความ
กราบทูลแก่เรา เกลือกเสนาบดีจะเห็นแก่กันมิได้เอาธุระหนึ่งเนื้อความผู้ยากนั้นเสีย
ราษฎรทั้งปวงจะได้ความเดือดร้อน ทำไฉนความแค้นของราษฎรจะได้แจ้งถึงเรา

ราชครูทั้งสี่ปรึกษากันกราบทูลว่า อันพระองค์เจ้าตรัสเอนดูแก่อาณาประชา
ราษฎรนั้น ควรด้วยเกล้ากระหม่อมแล้ว บ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข แลความทรง
ธรรมก็จะเลื่องภาอยู่ชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์ แลพรของราษฎรก็จะคำชูพระองค์
เจ้าจะปราศจากโรคภัย พระชันษาของพระองค์เจ้าก็จะยืน

อันว่าเสนาบดีสัตย์ชื่อควรจะต่างพระเนตรพระกรรณได้จึงจะตั้งให้เป็น
เสนาบดี แลซึ่งจะนิ่งเนื้อความของราษฎรเสียนั้นเห็นมิบังควร จึงพระเจ้าเนาวส
วามตรัสแก่พระราชครูทั้ง ๔ ว่าเราคิดว่าจะให้ทำระฆังแขวนไว้ ถ้าราษฎรมีสุขทุกข์
ร้องฟ้องแก่เสนาบดีเห็นแก่กันมิได้เอาธุระ ก็ให้มาชักสายระฆัง เราจะได้แจ้งทุกข์
ของราษฎรทั้งปวง

พระราชครูทั้ง ๔ จะเห็นประการใดเล่า แลพระราชครูทั้ง ๔ กราบทูลว่า
พระองค์เจ้านี้คิดควรนักหนา แลซึ่งผู้จะทำข่มเหงราษฎรเห็นแก่กันก็จะเกรงกลัว
แลราษฎรทั้งปวงจะได้อยู่เย็นเป็นสุข จึงพระเจ้าเนาวสวามสั่งให้ทำระฆังแขวนไว้
ใกล้แต่พอชักได้ยินเสียงระฆัง

อยู่กลางวันหนึ่งแม่^{๔๕} ของช่างประมกตัวหนึ่งมาคาบสายระฆังนั้นซัก พระเจ้าเนาวสว่างได้ยินเสียงระฆังให้คนเร็วออกมาดูเห็นแม่ตัวหนึ่งยังแต่หนังหุ้มกระดูกเดินนั้นก็หาแรงมิได้

แลคนเร็วเอาแม่จูงเข้าไปกราบทูลแก่พระเจ้าเนาวสว่างฯ เห็นแม่พอมนักรู้ว่า ดีร้ายจะมีเหตุให้ไปสืบเจ้าของแม่นั้นมา

คนเร็วไปสืบช่างประมกเจ้าของแม่นั้น พาเอาตัวมานำพระที่นั่งแล้วถามช่างประมกว่า แม่นี้ของผู้ใด เหตุอันใดจึงพอมนักรู้

ช่างประมกให้การทูลว่า แม่ตัวนี้เป็นของข้าพเจ้า เดิมแม่หนุ่มอยู่นั้น ข้าพเจ้าบรรทุกผ้าบนหลังไปมาทุกวัน ข้าพเจ้าปรนให้กินจึงแม่พื่ออยู่ ครั้นแม่แก่แล้วว่าข้าพเจ้าจึงปล่อยเสียให้ไปหากินเอง จึงแม่พอมลงละนี้

ครั้นพระเจ้าเนาวสว่างได้ทรงฟังก็ตรัสว่า เมื่อแม่หนุ่มใช้การปรนให้กินได้ ครั้นแม่แก่หาแรงมิได้ ชับให้ไปหากินเองนั้นมิชอบ ให้ช่างประมกเอาเข้าแลหญา มาปรนทุกวันกว่าแม่จะพิดังเก่า

แลช่างประมกได้ยินพระเจ้าเนาวสว่างตรัสดังนั้น ก็ปรนแม่ให้กินทุกวันตามรับสั่ง แม่นั้นก็พิดังเก่า เนื้อความนี้เลื่องๆไปว่า พระเจ้าทรงธรรมแต่สัตว์มา พ้องยังเอาตุระ

แลหญิงเฝ้าผู้หนึ่งได้ยินดังนี้ก็เข้ามาสำหรับระฆังซัก พระเจ้าเนาวสว่างได้ยินเสียงระฆังจึงสั่งคนเร็วให้ไปดู คนเร็วเห็นหญิงเฝ้าคนหนึ่งก็พามาหน้าพระที่นั่ง

พระเจ้าเนาวสว่างสั่งให้ถามหญิงเฝ้านั้น ว่าผู้ใดทำข่มเหงประการใดจึงมาซักสายระฆัง

หญิงเฝ้าให้การทูลว่า เดิมที่บ้านข้าพเจ้าได้อยู่มาแต่ผู้เฝ้าผู้แก่สืบๆ กันมาจนถึงข้าพเจ้า อายุข้าพเจ้าได้ถึงเพียงนี้ ผู้ใดจะได้ทำข่มเหงข้าพเจ้าหาไม่ได้ แลบัดนี้สาลิมนตรีทำข่มเหงหลายเรือนข้าพเจ้าเสีย แล้วสาลิมนตรีปลุกเรือนลงที่บ้าน

^{๔๕} สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในเชิงอรรถ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า “ที่แปลว่า “แม่” ในนิทานนี้ เราเรียกกันทุกวันนี้ว่า พ่อ คือสัตว์อันเกิดแต่แม่กับลาประสมกัน “

ข้าพเจ้า แลข้าพเจ้าเป็นคนยากจนใครจะเห็นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงนั่งเฝ้าความมาถึงเดือนหนึ่งแล้ว

บัดนี้ข้าพเจ้าได้ยืมว่า พระเจ้าทรงธรรมแต่สัตว์มาฟ้องยังเอาธุระให้สำเร็จได้ จึงข้าพเจ้ามาชักสายระฆังหวังจะให้แจ้งได้ละของธุลีพระบาท

จึงพระเจ้าเนาวสว่างให้หาสาลิมนตรียาถาม สาลิมนตรียาให้การว่าข้าพเจ้าปลูกเรือนลงที่บ้านหญิงเก่านั้นจริง ข้าพเจ้าให้เงินค่าที่หญิงเก่านั้นเอา

พระเจ้าเนาวสว่างจึงตรัสว่า สาลิมนตรียาทำข่มเหงจริงอยู่แล้ว

จึงพระเจ้าเนาวสว่างให้ถลกหนังสาลิมนตรียาเสียบไว้ที่บ้านนั้น แล้วไปป่าวร้องราษฎรทั้งปวงมาดู อย่าให้ดูเยี่ยงสาลิมนตรียาเสียไป แต่พระเจ้าทรงธรรมให้ทำแก่สาลิมนตรียาดังนั้น เสนาบดีแลราษฎรก็มีข่มเหงแก่กันเลย บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๖ พระเจ้าเนาวสว่างพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน

เหลี่ยม ๖ นั้นจารึกไว้เป็นนิทานว่า มีเศรษฐีผู้หนึ่งแลยากจนชายที่บ้านเสียแลเศรษฐีผู้ซื้อที่บ้านนั้น ให้พื้นดินขึ้นปลูกเรือนพุ่มทอง ๓ ตุ่มๆ เงินตุ่ม ๑ หีบ เหล็กหีบ ๑ มีพลอยทับทิม มรกต อันมีค่าอยู่ในหีบนั้นเป็นอันมาก

แลเศรษฐีผู้ให้พื้นที่บ้านมาคิดว่าได้ซื้อแต่ที่บ้าน แลจะเอาของทั้งนี้ไว้มิควร ชอบให้เศรษฐีผู้เจ้า (ของ) ที่นั้นจึงชอบ คิดแล้วให้ไปหาเศรษฐีนั้นมา จูงมือเศรษฐีไปให้ดูของนั้น แล้วว่าท่านแก่แล้วเอาสิ่งของนี้ไปเถิด เราจะได้ปลูกเรือนลง ณ ที่นี้

เศรษฐีเจ้า (ของ) ที่บ้านพลอบว่าเมื่ออยู่ที่นี้สิ่งของทั้งนี้เรามีได้เห็น เราขายบ้านแก่ท่านแล้ว ท่านมาพื้นที่ได้ของนั้นเป็นกุศลของท่าน เราจะทำของนี้ไปนั้นมิควร

แลเศรษฐีทั้งสองถ่มเถียงกันไปมาติดกลางกัน จึงพากันไปหากาฎีผู้พิพากษาๆ ติดกลางกัน จึงเอาเนื้อความกราบทูลแก่พระเจ้าเนาวสว่างวาติศทรงธรรมๆ จึงให้หากาฎีผู้พิพากษาเสนาบดีมาพร้อมกัน ปฤกษากว่าของทั้งนี้จะให้แก่ผู้ใด

เสนาบดีแลกาฏีปรึกษาพร้อมกันว่า เศรษฐีทั้ง ๒ มียอมรับเอาสิ่งของนั้นแล้ว แลแผ่นดินนี้เป็นแผ่นดินของพระมหากษัตริย์เกิดสิ่งใดๆ ในแผ่นดินนั้นชอบเป็นของพระมหากษัตริย์ แลเศรษฐีทั้ง ๒ ก็ยอมทูลเกล้า ฯ ถวาย

จึงพระเจ้าเนาวสวามตรัสแก่เสนาบดีแลเศรษฐีทั้ง ๒ ว่า ท่านทั้งปวงพร้อมกันพิพากษาว่าแผ่นดินของเรานั้นควรแล้ว แต่ว่าเราเป็นพระมหากษัตริย์ทรงธรรม ประกอบอยู่ทุกสิ่งทุกประการจะปรารณาเอาทรัพย์ซึ่งราษฎรได้นั้นมิชอบ

จึงทรงพระกรุณาตรัสถามเศรษฐีทั้งสองว่า มีบุตรอยู่หรือหามิได้ จึงเศรษฐีเจ้าที่นั้นกราบทูลว่า ข้าพเจ้ามีบุตรชายคนหนึ่งอายุ ๒๐ ปี

แลเศรษฐีผู้ชื่อนั้นกราบทูลว่า ข้าพเจ้ามีบุตรหญิงคนหนึ่งอายุได้ ๑๗ ปี

ครั้นพระเจ้าเนาวสวามได้ยินเศรษฐีทั้งสองกราบทูลดังนั้น ตรัสว่าบุตรเศรษฐีทั้งสองชอบยกให้อยู่เป็นคู่กัน แลของทั้งนี้ยกให้แก่บุตรทั้งสองนั้นเถิด เศรษฐีทั้งสองแก่แล้ว

กาฏีเสนาทั้งปวงยกมือถวายบังคมถวายพระพรสรรเสริญพระเดชพระคุณแล้วกราบทูลพระเจ้าเนาวสวาม พระองค์โปรดทั้งนี้ถึงว่าพระองค์เจ้าเข้าสู่นิพพานก็ดี อันประการซึ่งโปรดมาทั้งนี้ก็จะเลื่องๆไปทั่วประเทศ เป็นฉบับชั่วพระจันทร์ พระอาทิตย์ ด้วยทรงธรรมแก่อาณาประชาราษฎร แลฟ้าฝนก็จะตกเป็นปรกติอยู่ตามเทศกาล แผ่นดินบ้านเมืองก็จะเป็นสุข จะปลูกผลสิ่งใดก็จะเกิดผลๆ นั้นแลรวงก็จะเติบโตใหญ่มีรสต่างๆ ราษฎรทั้งปวงได้รับพระราชทานมีกำลัง โรคภัยมิสู้เบียดเบียนได้ จะอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๓ พระเจ้ามณีสวรรพระกรรณตึง

เหลี่ยม ๓/ นั้นจารึกไว้เป็นนิทานว่า ยังมีพระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่าพระเจ้ามณีสวรร เสวยราชสมบัติ ณ เมืองเหราชอยู่ในทำนองคลองธรรม แลอาณาประชาราษฎรทั้งปวงอยู่เย็นเป็นสุขหาภัยอันตรายมิได้

แลพระเจ้ามณีสวรรนั้นทรงพระประชวรพระกรรณทั้งสองให้ตึงไป จะฟังเนื้อความสิ่งใดมิได้แจ้งจึงหาเสนาบดีทั้งปวงมาพร้อมกัน แล้วตรัสว่าเราทรงพระ

ประจวบครั้งนี้เห็นประหลาดว่าทุกครั้ง พระกรรมทั้งสองมิได้ยิน ตรัสดังนั้นแล้วก็ทรงพระกรรมแสง แลเสนาบดีก็พลอยโศกเศร้าด้วย

แลมนตรีผู้ใหญ่ผู้หนึ่งกราบทูลแก่พระเจ้าแผ่นดินว่า อันพระโรคพระองค์เจ้าแต่เพียงนี้เดชะพระองค์ทรงธรรม แลพรอณาประชาราษฎร์ทั้งปวงก็จะคำชูเห็นพอจะมีเป็นไร

จึงมนตรีผู้หนึ่งกราบทูลว่า ยังมีพระมหากษัตริย์เจ้าองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อพระเจ้ายมลิต เสวยราชสมบัติ ณ เมืองยุมาน

เมื่อแรกจะครองราชย์สมบัติให้มีราชทูตจำทูลพระราชสาสน์แลเครื่องบรรณาการไปถึงพระเจ้าเมืองอรุ่ม แลในพระราชสาสน์นั้นว่า ข้าพเจ้ายมลิตผู้น้อยขอกราบทูลถวายบังคมมาณเชิงประสาทมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าทรงธรรมอันมหาประเสริฐ ครอบครองราชสมบัติ ณ เมืองอรุ่มให้ทราบ ด้วย ณ เมืองยุมานแต่โบราณมานั้น พระมหากษัตริย์องค์ใดๆ เสวยราชสมบัติก็ได้แต่ ๒ ปี ๓ ปี จะได้ครองไปพ้นกว่านั้นหาไม่ได้ จนบัดนี้เชื้อกษัตริย์สิ้นพระญาติพระวงศ์แล้ว ยังแต่ข้าพพระพุทธเจ้าผู้เดียว พระชันษามายุได้ ๑๖ ปียังต่ำอยู่นัก เกลือกจะมีได้เชื้อพระวงศ์ครองราชสมบัติสืบไป ข้าพเจ้าได้ยินว่าพระองค์เจ้าครองราชย์สมบัติได้ถึง ๒๐ ปีแล้วมิได้มีพระโรคเบียดเบียน พระชันษาก็ยืนหาอันตรายมิได้นั้นด้วยประการใด จะขอเอาพระบารมีเป็นอย่างธรรมเนียม จะได้ปกเกล้าฯ ครอบครองบ้านเมืองอาณาประชาราษฎร์สืบไป

ครั้นพระเจ้าเมืองอรุ่มแจ้งในพระราชสาสน์นั้นแล้ว ตรัสสั่งแก่เสนาบดีว่า วันศุกร์ให้ไปป่าวร้องราษฎรไปพร้อมกันที่ท่าเลพระไทใหญ่ นั้น เราจะให้ทานราษฎรตามอย่างแต่ก่อนทุกครั้ง แลให้พาเอาราชทูตซึ่งมาแต่เมืองยุมานนั้นไปด้วย

ครั้นวันศุกร์แลมนตรีให้ป่าวร้องราษฎร แลพาราษฎร ณ เมืองยุมานไปดูตามรับสั่ง แลเสด็จออกไปทำทานแก่อาณาประชาราษฎร์วันนั้นมีพอแล้ว สั่งแก่ราษฎรให้แข่งต้นไทรให้ผลแลใบเห็ดแห้งห่อนไปอย่าให้ทันถึง ๓ วัน แต่เราจะให้ทานแก่วรรณพิภพสืบไปอีก แลราษฎรทั้งปวงก็แข่งต้นพระไทรตามรับสั่งนั้น แล้วพระเจ้าอรุ่มเสด็จกลับเข้ามา

ครั้นถึงวันศุกร์พระเจ้าอรุ้มให้ไปดูเห็นต้นไทรเขียวแห้งไป จึงสั่งมนตรีให้พาราชทูตออกไปดู แล้วร้องประกาศให้ราษฎรไปรับทาน ณ ต้นพระไทรเหมือนแต่ก่อน

แลพระเจ้าอรุ้มเสด็จไปถึงต้นพระไทร ทอดพระเนตรเห็นต้นพระไทรนั้น ผลแลใบเขียวแห้งหล่นไป แลราษฎรซึ่งเคยได้อาครัยต้นพระไทรร่วมแต่นั้นก็หาที่พึ่งมิได้

แลพระมหากษัตริย์ไปให้ทานอาณาประชาราษฎรบรรณิกแล้ว ให้ว่าราษฎรว่าต้นพระไทรนี้เป็นที่อาศัยแก่บุพตลทั้งปวงเขียวแห้งไป แล้วสั่งให้อาณาประชาราษฎรบรรณิกให้พรแก่ต้นพระไทรให้คืนชื่นชุ่มดังเก่า บุพตลทั้งปวงจะได้อาศัย

แลอาณาประชาราษฎรก็ชวนกันให้พรว่า ขอให้ต้นพระไทรชื่นชุ่มดังเก่าแล้วพระเจ้าอรุ้มเสด็จกลับมา

ครั้นถึงวันศุกร์พระเจ้าอรุ้มให้ไปชันสูตรดูเหตุ เห็นต้นพระไทรนั้นแตกใบสดชื่นขึ้นอย่างแต่ก่อน และพระเจ้าอรุ้มให้พาราชทูตออกไปทำทานอุทิศหนึ่งทุกครั้ง แลตรัสแก่ราษฎรว่าต้นไทรนั้นจะได้เป็นอย่างธรรมเนียมไปกราบทูลแก่พระเจ้ายุมานเถิด

ราชทูตแจ้งซึ่งพระเจ้าอรุ้มตรัสดังนั้นแล้ว ราชทูตกราบทูลยบังคมลาเอาเรื่องราวทั้งนี้มากราบทูลแก่พระเจ้ายุมานฯ แจ้งดังนั้นจึงสั่งแก่ชาวคลังว่า เงินทองส่วยสาอากรครั้งก่อนๆ มานั้น ให้ไว้เป็นเกณฑ์สำหรับทำทานแก่อาณาประชาราษฎรบรรณิก แล้วพระเจ้ายุมานก็ทำตามอุจพระเจ้าอรุ้มทำนั้น แล้วราษฎรทั้งปวงให้พรๆ นั้นคำชูพระชันษา พระเจ้ายุมานอายุก็ยืนหาไกลยอันตรายมิได้ๆ ครองราชย์สมบัติ ณ เมืองยุมานถึง ๑๒๐ ปี

ครั้นพระเจ้านันสูรได้ยนิมนตรีกกราบทูลเรื่องราวพระเจ้ายุมานดังนั้น

พระเจ้านันสูรจึงตรัสแก่เสนาบดีว่า ใช้เราจะกลัวความตายก็หาไม่ได้ เรากรรแสงนี้ด้วยทุกข์ของประชาราษฎรทั้งปวง ด้วยว่าพระกรรมเราตังไปแล้ว เกลือ

กว่าอาณาประชาราษฎร์จะร้องฟ้องทุกซrachแก่เราๆ จะมีไฉน เหตุฉะนี้เราจึงทรงพระกรรแสงถึงราษฎรทั้งปวง

ตรัสแล้วสั่งแก่เสนาบดีให้ตีส่งร้องไปวแก่อาณาประชาราษฎร์ ถ้าผู้ใดทำข่มเหงแก่ราษฎรเปนประการใดนั้น ให้ราษฎรห่มเสื้อดำมาร้องทุกซrach เราจึงแจ้งว่าราษฎรมีสารทุกซrach

ครั้นพระเจ้ามันสุตรตรัสสั่งดังนั้นแล้ว พระโรคพระกรรมซึ่งตั้งอยู่นั้นก็หายไป ด้วยทรงธรรมนั้นแล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๔ พระเจ้ายินหนูเลี้ยงลูกโจร

เหลี่ยม ๔ นั้นจารึกไว้เปนนิทานว่า ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งทรงนามชื่อพระเจ้ายินหนู เสวยราชสมบัติเมืองมิส่น เสด็จออกไปประพาศป่าใกล้ภูเขา

ยังมีภรรยาโจรผู้หนึ่งคลอดบุตร แลภรรยานายโจรทิ้งไว้ในสุมทุมพุ่มไม้แล้วหนีไป

ครั้นพระเจ้ายินหนูได้ยินเสียงบุตรโจรร้องไห้ คิดในพระทัยว่าบุตรของผู้ใดมาละไว้ที่นี้จึงสั่งให้คนเร็วไปยกเอากุมารนั้นมา เห็นรูปร่างกุมารนั้นสะอาดดีอยู่ จึงเอามาเมือง แล้วพระราชทานแม่นมพีเลี้ยงให้เลี้ยงรักษากุมารนั้น แล้วพระเจ้ายินหนูพระราชทานชื่อกุมารนั้นว่า บะดัด

ครั้นบะดัดใหญ่หน้ากล้าแข่งอายุได้ ๑๗ ปี แลพระเจ้ายินหนูคิดในพระทัยว่า บะดัดฉลาดเฉลียวเอาใจใส่ราชการบ้านเมือง จึงโปรดให้เป็นบะดัดมนตรีหวังจะให้ราชการนั้นสดวก

อยู่มาบะดัดมนตรีคิดว่า พระเจ้ายินหนูก็ทรงพระเมตตาเราอยู่ แลเสนาบดีมนตรีทั้งปวงก็ยำเกรงอยู่แล้ว จะกลัวเกรงแก่ผู้ใดอีกเล่า

คิดแล้วบะดัดมนตรีทำข่มเหงฉ้อตระบัดเอาพัสดุดทองเงินแก่อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง แลราษฎรทั้งปวงได้ไปร้องฟ้องแก่เสนาบดีเปนหลายครั้งหลายหนแล้ว เสนาบดีก็มีได้เอาเนื้อความของราษฎรว่า แลราษฎรทั้งปวงก็ทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายกล่าวโทษบะดัดมนตรีต่างๆ เปนหลายข้อ

บะดัดมนตรีเห็นจะมีพันโทษ จึงพาครวอพยพหนีไปอยู่ด้วยพวกโจร ณ ภูเขาของบิดาบะดัดมนตรีเมื่อยังเป็นทารกอยู่นั้น แลโจรทั้งปวงเห็นบะดัดมนตรีฉลาดเฉลียว จึงตั้งบะดัดมนตรีให้เป็นนายโจร แล้วตั้งป้อมค่ายเป็นมั่นคง ทำไร่ไถนาอยู่ ณ ภูเขานั้น

บะดัดมนตรีคุมพวกโจรเที่ยวตีชิงจณราษฎ์ซึ่งไปมาค้าขาย ณ เมืองมิเสนนั้นชดสนัก

แลเมื่อแจ้งถึงพระเจ้ายินนุฯ สั่งให้หาเสนาบดีมาปรึกษาว่า อ้ายบะดัดมนตรีทำข่มเหงจณราษฎ์ แลหนีไปคบพวกโจรอยู่ ณ ภูเขา ทำร้ายแก่ราษฎรจะนี้จะไว้มิชอบ อุประมาตุจหนึ่งต้นไม้แรกขึ้นนั้นถอนง่าย ถ้าละไว้ต้นไม้ใหญ่หยั่งรากลงรกแล้วจะถอนยาก ให้คิดอ่านเร่งจับเสียจึงควร

เสนาบดีกราบทูลว่า บะดัดมนตรีไปตั้งป้อมค่ายเป็นมั่นคงอยู่ ซึ่งจะเข้าจับเอาทั้งครวอพยพนั้นเห็นชดสนัก จะต้องแต่งกลอุบายล่อลวงบะดัดมนตรีพาพวกโจรให้ไปเสียจากที่นั่นก่อน จึงจะเข้าจับเอาครวอพยพได้

ครั้นพระเจ้ายินนุฯ ได้ยินมนตรีกราบทูลดังนั้น ก็ตรัสสั่งแก่เสนาบดีให้แต่งสินค้าบรรทุกหลังอุจรรยหนึ่ง แลให้ทหารชำนาญในการรณรงค์พันหนึ่งให้สกดรอยตามไป เมื่อเห็นพวกผู้ร้ายออกติดตามตีชิงเอาสิ่งของแล้ว จึงให้ทหารทั้งนี้เข้าจับเอาครวอพยพในภูเขานั้น แล้วยกทัพติดตามล้อมอ้ายบะดัดมนตรีแลพวกโจรจนได้

เสนาบดีทำตามพระเจ้ายินนุฯสั่งดังนั้น ก็จับอ้ายบะดัดมนตรีแลพวกโจรครวอพยพได้เป็นอันมาก แล้วเอาเนื้อความเข้ามาราทูลแก่พระเจ้ายินนุฯ เสด็จออกตรัสสั่งแก่เสนาบดี ให้เอาตัวอ้ายบะดัดมนตรีแลพวกโจรทั้งนั้นไปฆ่าเสียหน้าพระที่นั่ง แล้วให้เอาบุตรภรรยาอ้ายบะดัดฆ่าเสียด้วย

ในทันใดนั้น มนตรีผู้หนึ่งกราบทูลว่า ซึ่งพระองค์เจ้าโปรดให้ฆ่าอ้ายบะดัดแลพวกโจรนั้นก็ควรอยู่แล้ว แลราษฎรจะได้ไปมาซื้อขายได้สะดวก แต่บุตรอ้ายบะดัดมนตรีนั้นเด็กอยู่จะได้ทำความผิดด้วยหามิได้ ข้าพเจ้าจะขอพระราชทานชีวิตเด็กนี้เลี้ยงรักษาไว้เป็นบุตร

พระเจ้ายิ่นนุได้ยิ่นมนตรีกราบทูลดังนั้น จึงตรัสว่าอันคนร้ายจะเอาความดี
สั่งสอนเท่าใดๆ ก็บ่ห่อนจะชั้บทราบ ดุจหนึ่งเอาผลมะนาวทิ้งขึ้นบนหลังคา ก็จักกลิ้ง
กลับลงมา ที่ไหนจะค้างอยู่ได้ อันว่าเชื้อพวกผู้ร้ายนี้ชอบแต่ตัดให้ขาดจนราก
เหมือนหนึ่งว่าดับเพลิงนั้นจำจะดับให้มอด อันดับเพลิง ให้ติดกรุ่นอยู่นั้นไม่ควร ถ้า
แลจะฆ่าอสรพิษแล้ว จะเลี้ยงพืชพันธุ์อสรพิษไว้นั้นมิชอบ ซึ่งให้เราโปรดบุตร
อ้ายบะดัดผู้ร้ายนั้น ประดุจหนึ่งจะให้ฝนตกอยู่เป็นอัตราผลไม้มั่งปวงจะเน่าไป ที่
ไหนจะงอกขึ้นใหม่ได้ แลจะเอาอ้อมมาเคี้ยวกินต่างอ้อยนั้นจะหวานแลฤ

ครั้นมนตรีได้ยิ่นพระเจ้ายิ่นนุตรัสดังนั้นจึงกราบทูลสรรเสริญว่า พระองค์
เจ้าทรงพระปัญญากว้างขวาง ตรัสโปรดเกล้าข้าพเจ้าตามทำนองโบราณนั้นก็ควร
แล้ว แต่ว่าบุตรอ้ายบะดัดผู้ร้ายนี้ยังเด็กอยู่ ถ้าฝึกสอนประการใดก็เห็นจะเป็น
เช่นนั้น แลธรรมเนียมคนดีไปคบคนร้ายก็เป็นคนร้ายไป ถ้าคนร้ายมาคบคนดีได้
กิริยาอย่างธรรมเนียมคนดีก็จะดีไป แลเสนาบดีทั้งปวงก็พลอยขอขึ้นด้วย

จึงพระเจ้ายิ่นนุตรัสว่า เมื่อท่านทั้งปวงพร้อมกันขอโทษบุตรโจรแก่เราดังนี้ก็
เอาเถิด แต่ว่าใจเราไม่เห็นด้วย อันจะไว้วางใจว่าเด็กยังน้อยอยู่นั้นไม่ควร ช่างสารกำลั
งมากยังแพ้กะยุ่งอันตัวน้อย

พระเจ้ายิ่นนุตรัสดังนั้นก็โปรดบุตรอ้ายบะดัดมนตรีให้มนตรีผู้ทูลขอ

มนตรีนั้นเอาบุตรอ้ายบะดัดไปมอบแก่ครูให้สั่งสอนหนังสือครั้นรู้หนังสือดี
แล้ว กราบทูลแก่พระเจ้ายิ่นนุว่า ลูกโจรนั้นข้าพเจ้าให้สอนหนังสือปัญญาฉลาด
เฉลียวรู้จบครบทุกประการแล้ว ขอพระราชทานให้ใช้ราชการเถิด

พระเจ้ายิ่นนุได้ยิ่นกราบทูลดังนั้น ก็ทรงพระสรวลแล้วตรัสว่า ซึ่งจะเอาบุตร
โจรมาให้เราใช้นั้นไม่เห็นด้วยอ้ายบะดัดบิดามันนั้น เราได้ตั้งให้เป็นถึงมนตรี แลยัง
มิได้สัตย์ชื่อตรงต่อเรา แลจะเอาบุตรมันมาให้ใช้นั้น ประดุจเอาลูกเสือมาให้เลี้ยง
ถึงจะฝึกสอนสักเท่าใดๆ อันว่า เสือนั้นจะหายลายฤ ชาติเสือก็จะเป็นเสืออยู่
เช่นนั้น

อยู่มามีช้านานโจรพวกอ้ายบะดัดมาพบบุตรอ้ายบะดัดซึ่งมนตรีขอไว้นั้น จึง
ชักชวนว่าเหตุไรเล่าไม่มีมานะ ไม่แฉ่งหรือว่าผู้ใดไปจับบิดาเจ้ามาฆ่าเสีย ยังจะขึ้น

อยู่ไปกับเขาอีกเล่า พวกเราบัดนี้ก็หานายมิได้ เราจึงไปอยู่ปกป้องแทนบิดาเถิด บุตรบะดัดก็ยอมจะไปด้วยผู้ร้าย

ครั้นเพลากลางคืนมนตรีแลบุตรมนตรีทั้งสองนอนอยู่ หลับอยู่ บุตรอ้ายบะดัด จึงคบคิดกับพวกโจรเอามีดเชือดคอมมนตรีแลบุตรทั้งสองนั้นเสียแล้ว เก็บเอาพัสดุทองเงินพากันไปอยู่ด้วยพวกโจร ณ ภูเขาส่งอ้ายบะดัดเคยอยู่นั้น พวกโจรก็ตั้งให้เป็นนายแทนอ้ายบะดัดบิดา

ครั้นพระเจ้ายินนุแจ้งว่าบุตรอ้ายบะดัดทำร้ายแก่มนตรีดังนั้น ทรงพระโกรธตรัสสั่งแก่เสนาบดีให้ยกทัพไปจับบุตรอ้ายบะดัดแลพวกโจรนั้นมา

ครั้นจับมาได้แล้วพระเจ้ายินนุก็สั่งให้ฆ่าออกเสีย แล้วตรัสแก่เสนาบดีว่า ผู้ใดละอย่างธรรมเนียมบุราณเสียนั้นยอมเปนเช่นนี้แล ๗

นิทานเรื่องที่ ๙ พระเจ้ามหาหัตถิมยอมให้พระเคียรเปนทาน

เหลี่ยม ๙ นั้นจารึกไว้เปนนิทานว่า ยังมีพระมหากษัตริย์เจ้าองค์หนึ่งทรงนามชื่อว่าพระเจ้ามหาหัตถิม ครองราชย์สมบัติอยู่ ณ เมืองอรพิศต่าน แลในพระไทยพระเจ้ามหาหัตถิมนั้นไผ่แต่จะทำบุญให้ทานแก่อาณาประชาราษฎรบรรณิพ

พระเจ้ามหาหัตถิมจึงสั่งให้สร้างพระตำหนักไว้ที่ท่าเลนนอกเมือง สำหรับจะออกไปทำบุญให้ทานแก่คนเดินหนแลอาณาประชาราษฎร แลพระตำหนักให้มีประตู ๙ ประตู

แลในพระตำหนักเสด็จออกพระราชทานนั้นทำเปนสายยนต์ชักพระที่นั่งไป พระราชทานได้ทุกๆ ประตู แล้วให้ปาวร้องแก่ราษฎร บรรณิพให้ไปรับทาน แลพระเจ้ามหาหัตถิมเสด็จออกไปให้ทานเดือนละหน ให้ทานถ้วน ๙ ประตูแล้วจึงเสด็จกลับมาเมือง

มนตรีผู้หนึ่งกราบทูลทักท้วงพระเจ้ามหาหัตถิมว่า พระองค์เจ้าให้ทานเดือนละหนนั้นมากนัก ส่วยสาอากรจะได้มามิทัน ขอพระราชทานให้ทำทานแต่ปีละหน

พระเจ้ามหาติมตรัสแก่นมตรีว่า เงินทองพระคลังพระมหากษัตริย์นั้นดูจ
น้ำทะเล ให้ทานแก่บรรณิกปกครองหนึ่งฝนตกให้แผ่นดินแลต้นไม้เหี้ยน ครั้นขึ้นแล้ว
น้ำฝนก็ซาบไปท้องทะเลดังเก่า แลน้ำฝนจะได้ค้างอยู่กับต้นไม้ไม่ได้ อันทะเลนั้นบ
่หอนจะแห้ง พอพระเจ้ามหาติมตรัสดังนั้น

ในกาลวันนั้นท่าฝนทองตกลงในพระราชวังเปนอันมาก แลมนตรีซึ่งกราบทูล
หัตทานนั้นก็ปากปิดเจรจาออกไป

ครั้นพระเจ้ามหาติมเห็นฝนทองตกลงแลปากมนตรียึดไปดังนั้น จึงตรัสแก่
เสนาบดีทั้งปวงว่า อันการทำบุญให้ทานนั้นถ้าบุคคลผู้ใดหัตทานก็จะได้บาปโทษทั้ง
ภาคนี้ภาคน่า แลฝนทองซึ่งตกลงมานั้น ให้เก็บเอาไปใส่ไว้กับเงินที่ท้องพระคลัง แล
ในแวนแคว้นนั้นเงินทองก็ผุดขึ้นมาจากแผ่นดินเปนหลายตำบล เงินที่ท้องพระคลัง
นั้นจะทำบุญให้ทานเท่าใดไม่ได้บกพร่อง

การที่พระเจ้ามหาติมทำบุญแก่ราษฎรบรรณิก แลผู้ใดจะขออันใดก็ให้
พระราชทานตามปรารณา เลื่องๆไปถึงพระเจ้าเมืองชามๆ ก็ตรัสว่า เราทำบุญให้
ทานแก่ราษฎรทั้งปวงถึงเพียงนี้ ความเลื่องๆมีเท่าพระเจ้ามหาติม อย่าเลยมาเรา
จะลองดู จะแต่งราชทูตไปขออุฐด้าพลอด ๓๐๐ ตัว แลอุฐด้านั้นราคานั้นแพงยิ่งนัก
ที่ไหนจะให้มาได้ ตรีกแล้วดังนั้นจึงให้แต่งราชทูตจ้ทูลพระราชสาสนไปถึงพระเจ้า
มหาติมๆ แจ้งในพระราชสาสนแลเลื่องราชทูตตามธรรมเนียมแล้วจึงให้ตีฆ้องร้อง
ป่าวแก่ราษฎรบ้านนอกทั้งปวงว่า ถ้าผู้ใดมีอุฐด้าให้เอาเข้ามา ถ้าจะเป็นราคามาก
น้อยเท่าใดจะคิดราคาให้ ตามบรรดาราชฏซึ่งมีอุฐด้าก็จัดเอาเข้ามาถวายแก่
พระเจ้ามหาติม แลพระเจ้ามหาติมก็คิดให้ตามราคา

ครั้นอุฐด้าครบ ๓๐๐ ตัวแล้ว ก็ให้ราชทูตพาไปถวายแก่พระเจ้าชามๆ ว่าเรา
เปนเมืองใหญ่กว่าพระเจ้ามหาติมอีกพระเจ้ามหาติมมีน้ำใจถึงเพียงนี้ เราจะเอาอุฐ
เขาเปล่ามิควร จึงให้เอาพรรณผ้าแพรพรรณแลสิ่งของบรรทุกหลังอุฐให้เต็มทั้ง
๓๐๐ ตัว แล้วให้เอาคืนมาพระราชทานแก่พระเจ้ามหาติมๆ ให้หาบรรดาเจ้าของ
อุฐมาพร้อมกัน แล้วว่าอุฐของผู้ใดก็ให้เอาอุฐของผู้นั้นไปทั้งสิ่งขิงบรรทุกมานั้น แล
เงินค่าอุฐนั้นก็มิเอา ยกพระราชทานให้แก่เจ้า (ของ) อุฐนั้นสิ้น ราชทูตจึงกลับไปทูล

ตามได้เห็น แลพระเจ้าเมืองขามก็ตรัสสรรเสริญพระเจ้ามหาติเมว่าดีสมดังคำเล่า
ภานั้นจริง

อยู่มากาลวันหนึ่ง พระเจ้าเมืองญามนไปรยปรายเงินทองและเนาวรัตน์ให้
ทานแก่ราษฎรเปนอันมาก แล้วสั่งให้มาถามเชื้อซึ่งมารับทานแต่ต่างประเทศ ว่า
ผู้ใดยังได้เห็นพระเจ้าเมืองใดทำทานดังพระองค์ทำนี้มีบ้าง แลเชื้อหนึ่งให้กราบ
ทูลว่า พระเจ้ามหาติเมเมืองโน้นใจบุญนัก ผู้ใดจะขอสิ่งไรมิได้ขัด พระเกียรติยศ
ไปทั่วทุกเมือง

พระเจ้าญามนได้ยินมีพระไทยฤชาว่าพระเจ้ามหาติเมเปน (เมือง) น้อย
สมบัติก็น้อยจะได้ไหนมาทำทานหนักหนา ทำมาทั้งนั้นจะเท่าเราทำวันเดียวก็ไม่ได้
ความสรรเสริญยิ่งยิ่งกว่าเราอีก

ถ้าขอสิ่งไรไม่ขัด เราจะขอเคียรพระเจ้ามหาติเมลองดูจะให้ฤกมิให้ประการใด
ตรัสดังนั้นแล้วก็สั่งให้ทหารไปยังเมืองอรปิตถาน แลพระเจ้ามหาติเมนั้นให้ทำศาลา
ฉ้อทานไว้นอกเมือง ๓ วันปลอมพระองค์ออกไปให้ทานที่ศาลาฉ้อทานนั้นครั้งหนึ่ง

แลพระเจ้ามหาติเมออกไปทำทานที่ศาลาฉ้อทาน พอทหารพระเจ้าญามน
มาถึงก็เชิญให้กินเข้าแล้วๆ ถามว่า ท่านมาแต่ไหน ถ้า (มี) กิจสิ่งใดแลขัดสนเราจะ
ช่วย

ทหารไม่รู้พระเจ้ามหาติเมจึงบอกว่าเรามาเป็นความลับ จะบอกต่อหน้า
คนนั้นมิได้

พระเจ้ามหาติเมจึงพาทหารไปที่ลับแต่สองต่อสองแล้ว เตือนว่าบอกเราเถิด
เราจะช่วย ทหารได้ยินพระวาจาอ่อนหวานเห็นว่ามีใจรักใคร่ พอจะไว้ใจได้จึงบอก
พระเจ้าญามนใช้ให้เรามาขอพระเคียรพระเจ้ามหาติเมฯ ทรงพระสรวลแล้วตรัสว่า
เรานี้คือพระเจ้ามหาติเม ถ้าพระเจ้าญามนต้องพระราชประสงค์เคียรเราๆ จะถวาย
ตามปรารภนา บัดนี้ก็เป็นทีลับอยู่แล้วจงเร่งตัดเอาเคียรเราไปเถิด อย่าให้คนทั้ง
ปวงทันรู้เห็น

ทหารได้ยินดังนั้นก็กราบลงกับบาทพระเจ้ามหาติเมแล้วทูลว่า พระองค์ทรง
ธรรมดังนี้ข้าพเจ้าจะเอาความดีทั้งปวงไปทูลก่อน ถ้าเจ้านายของข้าพเจ้ามิโปรด
แล้วข้าพเจ้าจะถวายศีลสะแทนจึงจะควรแก่พระคุณซึ่งอยู่ข้าพเจ้านั้น

พระเจ้ามหาติเมก็ให้เลี้ยงโภชนาอาหารแล้วพระราชทานเสื้อผ้าให้ทหารๆ ก็กราบถวายบังคมลาไปทูลพระเจ้าญามนทุกประการ

พระเจ้าญามนตรัสว่าทั้งปวงเขาเลื่องภาสุรเสริญพระเจ้ามหาติเมนั้นควรอยู่แล้ว จะหาผู้ใดให้ยิ่งกว่าพระเจ้ามหาติเมนั้นหาไม่ได้ อายุได้ ๑๕๒ ปี เสวยราชสมบัติจนตาย ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขด้วยทรงธรรมนั้นแล ๕

นิทานเรื่องที่ ๑๐ พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระราชาบุตร

เหลิยม ๑๐ นั้นจารึกไว้เป็นนิทานว่า ยังมีพญาองค์หนึ่งทรงพระนามพระเจ้าวะดินชาเสวยราชสมบัติ ณ เมืองเอกราชได้ ๓ ปี แลตรัสแก่เสนาบดีว่า ทำไฉนเราจะแจ้งว่าอาณาประชาราษฎรทั้งปวงนั้นอยู่เย็นเป็นสุขหรือประการใด

เสนาบดีทั้งปวงกราบทูลว่า เสด็จพระบาทพระองค์เจ้าปกเกล้า ๕ ข้าพเจ้าแลอาณาประชาราษฎรทั้งปวงอยู่เย็นเป็นสุขหาภัยอันตรายมิได้

พระเจ้าวะดินชาก็มีความยินดีไว้แต่ในพระหฤทัย มิช้ามินานพระเจ้าวะดินชาทรงประจวร จึงตรัสแก่เสนาบดีว่า แพทย์จะต้องการดินที่เรือนร้างแต่ใน ๓ ปี เจ้าเรือนละเสียดหาผู้ใดจะอยู่มิได้นั้น จะปั้นรูปเท่าพระองค์เราเสดาะพระเคราะห์ พระโรคเราจะคลาย ให้เสนาบดีส่งไปทุกอำเภอจะได้อำเภอละก็เรือนนั้นเอาดินมาแต่เรือนละหีบ อำเภอหนึ่งจะได้มากน้อยเท่าใด ให้กฎหมายเอามาให้แจ้งจงทุกอำเภอ

เสนาบดีก็ทำตามรับสั่งไปสืบดูในเมืองนอกเมืองรอบแขวงจังหวัด เห็นราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขจะได้มีเรือนร้างเซ็กหาได้ ไปพบนอกเมืองเรือนเดียว จึงให้เอาดินนั้นมาถวายแลกราบทูลว่า ได้ไปเที่ยวดูทุกอำเภอมีแต่มั่นคงพร้อมมูลกันอยู่จะได้มีเรือนร้างเซแต่่นอกไปกว่านี้หาได้

พระเจ้าวะดินชาจึงให้ไปเอาตัวนายอำเภอที่บ้านเรือนร้างนั้นมาถามว่า เจ้าเรือนหนีไปไหนมีเหตุผลประการใด จึงเจ้าเรือนละเรือนเสียดังนี้

นายอำเภอแลเพื่อนบ้านให้การกราบทูลว่า เจ้าเรือนนั้นเป็นชาวเมืองอื่นมาค้าขายอาศรัยอยู่จนถึงมรสุมแล้วกลับไป จะได้มีเหตุผลสิ่งใดหาได้

พระเจ้าวະดินชาได้ยืมกราบหูลดั่งนั้น จึงมาแจ้งว่าบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข
เย็นพระหฤทัย ซึ่งพระโรคนั้นก็คลายลง

อยู่มีข้ามนานเชื้อหนึ่งซึ่งไปค้าในเมืองบาดกขานนั้นกลับมาได้ปัทมราชมา
เมล็ดหนึ่งเห็นราคามากจะเอาไว้นั้นมิควร จึงเอามาถวายแก่พระเจ้าวະดินชาฯ ให้
ตอบแทนพระราชทานเป็นอันมากแล้ว สั่งให้ช่างทองมาผูกเรือนพระธำมรงค์ แล
ช่างทองก็รับเอาไปทำ

ครั้นทำเรือนทองแล้ว ยกพระธำมรงค์ขึ้นพฤตกลองจากมือภูษาทั้งปัทม
ราชแตกออกเป็นสองซีก ช่างทองก็ตกใจ มาคิดว่าถึงจะขายกันสิ้นทั้งพวกก็จะใช้
ค่าปัทมราชนั้นมิได้ คิดดั่งนั้นก็ทุกข์ตรอมผอมผอมไม่ได้กินอาหาร คิดหวังแต่จะใคร่
ตาย

แลพระเจ้าวະดินชาสั่งแก้มหาดเล็กว่า ช่างทองเอาปัทมราชไปผูกเรือน
หลายวันแล้วมิได้เอามาให้ฯ เร่งเอามาจะทอดพระเนตร

แลมหาดเล็กก็ไปหาช่างทองมา นายช่างทองก็ตกใจหน้าเผือด^{๑๑} หาขวิญมิได้

ครั้นถึงหน้าพระที่นั่งพระเจ้าวະดินชาทอดพระเนตรเห็นช่างทองโคกเศร้า
รูปร่างผิโตไปกว่าแต่ก่อนหลกในพระหฤทัยจึงตรัสถามช่างทองว่า รูปร่างผิโตไป
กว่าแต่ก่อน ดั่งนี้เปนเหตุสิ่งใดให้ว่าเกิด

ช่างทองจึงแก้ปัทมราชนั้นออกถวายพระเจ้าวະดินชาฯ ทอดพระเนตรเห็น
ปัทมราชแตกออกเป็นสองซีก จึงคิดในพระหฤทัยว่าช่างทองโคกเศร้าด้วยเหตุฉะนี้
ถ้าจะมีเอาน้ำใจช่างทองฯ ก็จะต้องแก้ความตาย ตรึกในพระหฤทัยดั่งนั้นแล้ว มีทัน
ให้ช่างทองกราบทูล จึงตรัสว่าปัทมราชแต่ก่อนเมล็ดเดียว บัดนี้แตกแตกออกเป็น
สองซีกนั้น เหมือนในพระหฤทัยเราคิดแล้ว แต่ว่ายากแก้ไขช่างทองซึ่งจะทำพระ
ธำมรงค์แต่องค์เดียวนั้น จะต้องทำเป็นสององค์

แลช่างทองได้ยืมพระเจ้าวະดินชาตรัสดั่งนั้น ความทุกข์ซึ่งหมกไหม้อยู่ในใจ
นั้นก็คลายออก แลหน้าซึ่งโคกเศร้าอยู่นั้นก็ขึ้นบานสดใสในบัดเดียวนั้น

^{๑๑} หน้าเผือด หรือหน้าซีดเผือด หมายถึงหน้าซีด เพราะตกใจ

แลช่างทองกราบถวายบังคมสรรเสริญพระเดชพระคุณแลทูลว่าปัทมราชนี้พลัดมือตกถูกนำทั้งแตกนั้นโทษข้าพเจ้าถึงตายแล้ว แลพระองค์เจ้าตรัสไล่เกล้าฯ ข้าพเจ้าทั้งนี้ เหมือนหนึ่งพระราชทานชีวิตร์ข้าพเจ้าให้เป็นคืนใหม่

ครั้นพระเจ้าวະดินชาได้ยืมช่างทองกราบทูล ก็ทรงพระเมตตาตรัสว่าอย่าทุกข์ตรอมเลย เอาปัทมราชนี้ไปทำพระธำมรงค์มาเปนสององค์เถิด แล้วพระราชทานเสื้อผ้าแก่ช่างทองๆ ก็ชื่นชม เอาปัทมราชไปทำพระธำมรงค์มาถวาย

ทันใดนั้นมนตรีผู้หนึ่งกราบทูลว่า อันปัทมราชนี้หายากนัก แลช่างทองนี้มีฝีมืออัศจรรย์ทำแตก ควรจะให้ลงพระราชอาญาเสียอีก แลพระองค์เจ้ามาโปรดพระราชทานเสื้อผ้าแก่ช่างทองทั้งนี้ ช่างทองทั้งปวงก็จะดูเยี่ยงไป

พระเจ้าวະดินชาตรัสแก่มนตรีว่า กราบทูลเราทั้งนี้ก็ชอบอยู่แล้ว แต่มนุษย์นั้นใคร่หอนจะให้ผิด เปนเพราะบาปเพราะเคราะห์ด้วยอกุศลเข้าแซกจึงเป็นดังนี้ จะให้ช่างทองใช้ปัทมราชอย่างนี้ก็หายาก แลรูปพรรณช่างทองแต่เพียงนี้ที่ไหนจะหามาใช้ได้ แลซึ่งจะลงพระราชอาญานั้นก็จะตายเปล่า ของก็จะไม่ได้ ความครหา นินทาก็จะเลื่องๆอยู่

อันธรรมเนียมพระมหากษัตริย์จำจะโปรดอาณานิกรราชราษฎรๆ นั้น ประดุจหนึ่งอิฐก่กำแพงเมือง ถ้ามิโปรดจะชำรุดเสียนั้นประดุจหนึ่งซุดอิฐรากกำแพง ออกเสีย

เสนามนตรีกราบถวายบังคมทูลสรรเสริญพระเดชพระคุณ อันว่าพระองค์โปรดครั้งนี้จะเลื่องๆไปนลบบัณฑิตธรรมเนียมอยู่ในโลกนี้ จะได้เป็นอย่างเปนมธรรมเนียมสืบไป

อยู่มาพระเจ้าวະดินชาตรัสแก่เสนาบดีว่า เหตุใดเราเข้าที่บรรทม เรามีได้หลับถึง ๓ ราตรี แล้วพระกายเราก็อ่อนประดุจหนึ่งสนเพลิงฤจะว่าผู้ใดข่มเหงแก่ราษฎรให้ได้ความเดือดร้อนประการใด ให้เสนาบดีสืบเนื้อความมา

มนตรีผู้หนึ่งไปสืบปากราษฎรนอกเมืองไปพบผู้เฒ่าผู้หนึ่ง ณ กลางป่า ฉีกเสื้อผ้าแล้วเอาดินไปรยบนศิเศกสิ่งเกลือกกรองให้ตรากตรำแดดอยู่ที่กลางดิน

มนตรีจึงถามผู้เฒ่าว่า เหตุอันใดจึงมากลิ่งเกลือกอยู่ดังนี้

จึงผู้เฒ่าร้องไห้แล้วเล่าให้มนตรีฟังว่าพระราชโอรสของพระเจ้าวະดินชา เสด็จมาเห็นบุตรข้าพเจ้าถือกรรณกาสาลิกาอยู่ พระราชโอรสจึงเอานกสาลิกาของ บุตรข้าพเจ้าฯ ไม่ให้ พระราชโอรสเอาดาบฟันบุตรข้าพเจ้าตาย แล้วเอานกสาลิกา ไป แลข้าพเจ้ายากจนหาที่ไปร้องฟ้องแก่ผู้ใดมิได้ ถ้าราษฎรเหมือนกันทำข่มเหง ข้าพเจ้าจะได้ไปร้องฟ้องแก่เสนาบดี บัดนี้พระราชโอรสทำนั้นข้าพเจ้าจะไปร้องฟ้อง แก่ผู้ใดฯ จะเอาธุระข้าพเจ้าฯ จนในความคิดแล้วจึงข้าพเจ้าฟ้องแก่พระผู้เป็นเจ้า อันให้บังเกิดโลกทั้งปวง เห็นว่าจะเอาธุระข้าพเจ้า แลบุตรข้าพเจ้าตายได้ ๔ วันแล้ว ศพก็ยังตกอยู่

แลมนตรีนั้นก็ดูเห็นศพแล้ว จึงพาผู้เฒ่านั้นเข้ามาเฝ้าขอความกราบทูลแก่ พระเจ้าวະดินชาฯ ทรงพระโกรธ ให้หาพระราชโอรสมาถามว่าเหตุใดมาทำดังนี้

พระราชโอรสกราบทูลว่า ข้าพเจ้าจะขอซื้อนกสาลิกาแก่บุตรผู้เฒ่านี้มิให้ แล้วชิงจากมือข้าพเจ้าฯ โกรธจึงฟันบุตรผู้เฒ่าคนนี้อย่างจริง

ครั้นพระเจ้าวະดินชาได้ยินพระราชโอรสกราบทูลดังนั้นก็ยิ่งทรงพระโกรธ ให้คุมพระราชโอรสไว้แล้ว สั่งให้เสนาบดีไปปลุกพลม้าพลนอกเมืองตรงที่พระโอรส ฟันเด็กตายนั้น

เสนาบดีปลุกพลม้าแล้วเข้ามารายงานพระเจ้าวະดินชาฯ เสด็จออกไปที่ พลม้าแล้ว สั่งให้เอาพระราชโอรสออกไปจะให้ฆ่าเสีย ณ ที่ฟันเด็กตายนั้น

ในทันใดนั้นอรรคมหาเสนาบดีผู้ใหญ่มากรายงานพระเจ้าวະดินชาว่า พระองค์ เจ้าทรงพระมหาปัญญาอยู่ในทำนองคลองธรรม จะมีให้ผู้ใดข่มเหงแก่ไพร่พลเมือง จะให้อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งพระราชโอรสทำผิดฆ่าเด็กให้ตาย แล พระองค์เจ้าจะให้ฆ่าพระราชโอรสนั้นก็ควรด้วยเกล้าฯ แล้ว แต่ว่าพระราชโอรสนั้น ดุจดั่งรัศมีในดวงพระเนตรพระองค์เจ้า แลจะฆ่าพระราชโอรสเสีย นั้น รัศมีในดวง พระเนตรก็จะเสื่อมสูญไป ไซ้ว่าเด็กนั้นจะเป็นขึ้นมาก็หาไม่ได้ แลในบทพระคัมภีร์มี อยู่ว่า ถ้าทำผิดสิ่งใดให้ไถ่โทษตามพระคัมภีร์ ขอพระราชทานชีวิตร์พระโอรสไว้

ครั้นพระเจ้าวະดินชาได้ยินอรรคมหาเสนากราบทูลดังนั้นจึงตรัสว่า ซึ่งอรรคมหาเสนากราบทูลว่าพระราชโอรสจุรัศมีในดวงพระเนตรนั้นควรอยู่แล้ว แลซึ่งจะฆ่าพระราชโอรสเสียว่ารัศมีในดวงพระเนตรจะเสื่อมสูญไปนั้น เราไม่เห็นสม^{๔๗} อันเปนพระมหากษัตริย์รัศมีซึ่งจะเห็นสิ่งใดนั้น มิใช่ว่าจะไว้แก่พระองค์ไว้แก่เสนาบดีทั้งหลาย อันพระมหากษัตริย์นั้นเอาไว้แต่พระกรรมพังคำเสนาบดีต่างพระเนตร แลซึ่งจะให้ไถ่โทษพระราชโอรสนั้น ใช้ว่าเป็นราษฎรเหมือนกันจะได้หลาบจำ ด้วยว่ากลัวจะเสียพัสดุดอกเงิน อันพระราชโอรสนั้นถึงจะเสียทองเงินสักเท่าใดก็ดี ที่ไหนจะหลาบจำ ชอบให้ฆ่าพระราชโอรสเสียจึงจะควร

มนตรีผู้หนึ่งกราบทูลว่า พระองค์เจ้าตรัสไล่เกล้าฯ ว่าพระเนตรไว้แก่เสนาบดี แลพระองค์เจ้าไว้แต่พระกรรมต่างพระเนตรนั้น ทรงพระปัญญายิ่งนัก ตรีกในพระทัยดังนี้ ควรด้วยเกล้าฯ แล้ว ข้าพเจ้าผู้เปนเสนาบดีอยู่ใต้ละอองธุลีพระบาทนั้นเห็นว่าอันธรรมนิยมผลมะม่วงเมื่ออ่อนนั้นฝาดเปรี้ยว ครั้นแก่จัดแล้ว รสนั้นจึงหอมหวานเปนที่ชื่นใจราษฎรทั้งปวง อันผลมะม่วงนั้นจะเป็นมะขามหาไม้ได้ แลพระราชกุมารนั้นเปนพระราชโอรสแห่งพระองค์เจ้า บัดนี้ยังทรงพระเยาว์อ่อนอยู่ ถ้าแลได้ผ่านพิภพแล้วก็จะเมตตาแก่อาณาประชาราษฎรดุจหนึ่งพระองค์เจ้า ฉะนั้น ข้าพเจ้าขอพระราชทานไถ่โทษ จะขอแต่ชีวิตร์พระราชโอรสจะเรียกเอาทานบลไว้ พระราชโอรสก็จะกลัวแก่ทานบลจะมีได้ทำสืบไป

พระเจ้าวະดินชาจึงตรัสตอบว่า อันมนตรีกราบทูลขอโทษพระราชโอรสว่า ประดุจหนึ่งผลมะม่วงเมื่อดิบนั้นฝาดเปรี้ยว สุกแล้วจึงหวานนั้นก็จริงอยู่ แต่ว่าเสนาบดีเห็นสิ่งใดกราบทูลแก่เรานั้น เราเปนพระมหากษัตริย์ทรงธรรมจําจะปรึกษา ก่อน ในปรึกษาเราเห็นว่าผลมะม่วงนั้นว่าจะดีอยู่หาไม้ได้ บัดนี้เป็นดวงจับแต่อ่อนไปแล้ว ถึงจะแก่ก็ไม่โอชารส ที่ไหนจะชื่นน้ำใจราษฎร อันไม่ชื่นน้ำใจราษฎรจะเปรี้ยวเข็ดยิ่งกว่ามะขามอีก แลว่าเป็นความคิดเด็กอยู่นั้นที่ไหนจะกลัวแก่ทานบลเล่า ชอบฆ่าเสียจึงจะควร

^{๔๗} หมายถึง ไม่เห็นพ้องด้วย

มนตรีผู้หนึ่งกราบทูลสรรเสริญพระเดชพระคุณพระเจ้าวอดินชาว่า พระองค์เจ้านั้นทรงพระกรุณาส่องแจ้งใจทั่วโลก ประดุจหนึ่งพระอาทิตย์ ขอให้พระองค์เจ้าปฤษาก่อน พระองค์เจ้ารักพระราชกุมารนั้นประดุจหนึ่งแก้วในดวงจิตร์ ด้วยโปรดอาณาประชาราษฎร์นั้นจะประหารทำลายดวงแก้วเสียนั้นมิควร สิ่งใดซึ่งรักแล้วนั้นเป็นที่รำก รำกแล้วมิได้เห็นย่อมโคกเศร้าจะชุ่นหมองในพระหฤทัย ถ้าชุ่นหมองแล้วเสนาบดีจะว่าราชการระงับทุกข์ของราษฎรนั้นก็ขัดสน ราษฎรก็จะได้รับความเดือดร้อนนัก

ข้าพเจ้าจะขอพระราชทานชีวิตร์พระราชโอรสไว้ ข้าพเจ้าจะขอทำทานบลดวายแทนพระราชโอรส ถ้าพระราชโอรสทำดุจครั้งนี้อีก ขอให้ฆ่าข้าพเจ้าเสียด้วยพระราชโอรสเถิด

ครั้นพระเจ้าวอดินชาได้ยินมนตรีกราบทูลขอโทษพระราชโอรสดังนั้น ตรัสตอบว่าควรแล้ว ซึ่งเราตั้งให้เป็นมนตรีผู้ใหญ่ว่ากล่าวทั้งนี้ เห็นว่ารักเชื้อพระวงศ์จะให้ครองราชย์สมบัติสืบไป แต่ซึ่งว่ารักแล้วเป็นที่รำกเกรงเราจะเศร้าหมองนั้น ใช้ว่ามีแต่รักสิ่งเดียว ความโกรธและกลัวบาปกรรมก็มีอยู่ด้วย ธรรมเนียมว่าโกรธแล้วกลัวนั้น จึงจะล้างความรักได้ ถ้าเรารักราษฎรให้ฆ่าพระราชโอรสเสียจึงจะควร

มนตรีผู้ใหญ่มกราบทูลตอบพระเจ้าวอดินชาว่า ซึ่งพระองค์ตรัสว่ากลัวบาป จึงจะสูญเลื่อมหายนั้น ข้าพเจ้าเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมพระองค์เจ้าว่ารักจริงแต่กลัวบาปนั้น ซึ่งพระองค์จะให้ฆ่าพระราชกุมารเสียนั้นไม่มีบาปฤ ถึงฆ่าพระราชกุมารเสียแล้ว ใ้บุตรยายจะเป็นคินมาก็หาไม่ บาปจะยิ่งซ้ำเติมไปอีก พระราชกุมารทำผิดให้รู้ทั่วแผ่นดินพระองค์เจ้าทรงธรรมจะให้ฆ่าพระราชกุมารเสีย จะฤอยู่ชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์

แลพระเจ้าวอดินชาตริ้กในพระทัยแล้ว จึงให้เสนาบดีปฤษา ๆ พร้อมกันแล้วกราบทูลว่า ในบทพระคัมภีร์มีอยู่ว่าฆ่าท่านๆ ฆ่าตน ครั้นจะให้ฆ่าพระราชกุมารเสียเห็นไม่ควร พระราชกุมารจะได้ผ่านพิภพแทนพระองค์ จะได้ปกเกล้าฯ อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง ข้าพเจ้าเห็นพร้อมกันให้พระราชกุมารไ้โทษ เอาทองมากองให้สูงเทียมองค์พระราชกุมารพระราชทานให้เจ้าบุตรผู้ตาย จึงจะได้ฤทั่ว

นาๆ ประเทศว่าแต่พระราชกุมารผิตพลั้งยังต้องให้ไถ่โทษตัวเพราะพระองค์ทรง
ธรรม อันพระมหากษัตริย์ในชมพูทวีปไม่เสมอพระองค์แล้ว

เสนาบดีทูลเตือนพระราชกุมารว่าให้เสวกไปชนเอาทองมากองให้เทียม
พระองค์ แล้วจึงพระราชกุมารสั่งเสวกให้ไปชนเอาทองมาให้แก่ยายเถ่า แลเสวก
บริวารพระราชกุมารก็ไปชนทองมากองให้พระราชกุมารๆ เสด็จลงมายืนใต้กอง
ทอง แล้วว่าแก่ยายเถ่าว่า อย่าให้พยาบาลชั่วนี้นี้ชั่วนาสืบไปเลย

ยายเถ่ากราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้ามิได้พยาบาลแก่พระองค์สืบไป แล้ว
ขอให้พระชนมายุของพระองค์ยืนไปตราบเท่ากำหนด

ครั้นเสด็จแล้วเสวกบริวารก็ชนทองไปให้ถึงเรือนยายเถ่าๆ ก็มั่งมีเปนเศรษฐี
เพราะพระองค์ทรงธรรมแก่ยายเถ่านั้นแล ๗

นิทานเรื่องที่ ๑๑ พระราชกุมารพี่น้องเวนราชสมบัติกัน

เหลี่ยม ๑๑ นั้นจารึกไว้เป็นนิทานว่า ยังมีเมืองหนึ่งชื่ออิหราราชนครมี
เมืองขึ้นเป็นอันมาก

พระเจ้าณรักเจสุได้เสวยราชสมบัติมีพระอรรคมเหสี ๔ พระองค์ ๗ หนึ่งให้
เป็นฝ่ายขวา องค์หนึ่งตั้งให้เป็นฝ่ายซ้าย องค์หนึ่งตั้งให้เป็นฝ่ายหน้า องค์หนึ่งตั้งให้
เป็นฝ่ายหลัง

แลพระมเหสีทั้ง ๔ พระองค์ มีพระราชโอรสองค์ละองค์ อยู่จำเนียรกาลมา
พระเจ้าณรักเจสุประจวบพระวรวงศ์ในนี้พระหัตถ์เปื้อนซ้ายให้ปวดเป็นกำลัง
พระมเหสีทั้ง ๔ พระองค์นั้นผลัดกันรักษาองค์ละวันหนึ่ง ดูดพระบุโพองค์ละยาม

ครั้นอยู่วันหนึ่งเป็นยามเย็น พระอรรคมเหสีฝ่ายหลังดูหนองจนตสิ่งหลับ
ไป กสิณหนองเข้าไปในทรงก็ตกพระหทัยตื่นขึ้น

ฝ่ายพระเจ้าณรักเจสุคิดในพระทัยว่า พระอรรคมเหสีผู้ใหญ่ทั้ง ๓ พระองค์
นั้น รักพระองค์ไม่เสมอเหมือนพระอรรคมเหสีฝ่ายหลัง จึงตรัสว่าสืบไปเมื่อน่า ถ้า
เจ้าจะปรารถนาสิ่งใดพี่ไม่ขัด

พระอรรคมเหสีฝ่ายหลังกราบทูลว่า ข้าพเจ้าจะรักษาพระองค์เจ้าไปกว่า
สิ้นชีวิตข้าพเจ้า

อยู่มาพระวรวรรณโรคของพระเจ้าธนรักษ์เจสูกำเริบใกล้ถึงสวรรคต และพระอรรคมเหสีฝ่ายหลังกราบทูลว่า แต่ก่อนพระองค์เจ้าตรัสว่า ถ้าข้าพเจ้าจะปรารณาสิ่งใดพระองค์ไม่ขัด ถ้าพระองค์สวรรคตแล้ว ขอให้พระราชบุตรข้าพเจ้า (ได้ครองราชสมบัติ) รักษาพระราชมนต์ที่ยร

พระเจ้าธนรักษ์เจสุตรึกในพระทัยว่าพระอรรคมเหสีฝ่ายหลังกราบทูลว่าจะให้พระราชบุตรรักษาพระราชมนต์ที่ยรผิดอย่างธรรมเนียมแต่โบราณ บุตรผู้ใหญ่มียังมีอยู่จำให้รักษาพระราชวังก่อน ซึ่งจะให้บุตรน้อยรักษานั้นไม่ควร อันธรรมเนียมพระมหากษัตริย์ได้ตรัสแล้วเหมือนนางข้างไม่กลับคืน จึงตรัสแก่พระอรรคมเหสีฝ่ายหลังว่า ซึ่งจะให้พระราชบุตรว่าราชการเมืองก็ตามปรารณาเถิด

แลพระอรรคมเหสีฝ่ายหลังกราบทูลว่า ซึ่งพระองค์เจ้าโปรดทั้งนี้ขอให้พร้อมพระราชบุตรทั้ง ๔ แลเสนาบดีทั้งหลายจึงจะไม่วิวาทกันเมื่อนำ

ครั้นอยู่มาพระเจ้าธนรักษ์เจสูกำลังถึงสวรรคาลัยให้หาพระราชบุตรทั้ง ๔ แลเสนาบดีพร้อมกันแล้ว จึงมีพระราชโองการตรัสว่า อันธรรมเนียมโก่งปากยาวจะจิกปากให้ตัดปากเสีย เล็บยาวจะบาดให้ตัดเล็บเสีย ธรรมเนียมปัดวีจ่าละลายก็เพราะน้ำ ให้รักษาปัดวีให้จงดี ถึงมาทว่าจะเอาเพลิงกองเทียมภูผาก็ไม่ละลายเท่าเมล็ดงา แลบ้านเมืองทั้งนี้ให้บุตรพระอรรคมเหสีฝ่ายหลังรักษาทั้งสิ้น ตรัสเท่านั้นแล้วพระโรคของพระองค์ยิ่งหนักขึ้น ก็ดับจิตร์เสด็จสวรรคาลัย

แล้วพระราชกุมารแลพระอรรคมเหสีแลเสนาบดีพร้อมกัน ทำพระเมรุถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าธนรักษ์เจสุสำเร็จแล้ว

แลเสนาบดีทั้งปวงปรึกษากันว่า นิ่งไวนานเมืองนี้จะเปล่าอยู่จึงกราบทูลพระราชกุมารทั้ง ๔ พร้อมกันว่า จะตั้งโรงพิธีทำการราชาภิเศก

แลพระราชกุมารบุตรพระอรรคมเหสีฝ่ายหลังกราบทูลพระเชษฐาธิราชผู้ใหญ่ว่า บ้านเมืองทั้งนี้พระราชบิดาพระราชทานให้แก่ข้าพเจ้าแล้ว (ก็จริง แต่ข้าพเจ้าเป็นผู้น้อย) ไม่ควรที่จะรักษา ข้าพเจ้าขอถวาย พระเชษฐาธิราชทั้ง ๓ ให้ช่วยกันรักษาตามผู้น้อยผู้ใหญ่

จึงพระราชกุ่มารทั้ง ๓ ตรัสเสมอกันว่า ซึ่งเจ้าให้สมบัติแก่พี่ๆ ไม่เอา จะลวงข้ามคำพระราชบิดาได้ อันธรรมเนียมจะลวงผู้ใหญ่ได้แต่พระมหากษัตริย์ ซึ่งว่าเจ้าว่าเป็นผู้น้อยผู้ใหญ่ยังอยู่จะลวงผู้ใหญ่มิได้นั้นก็ชอบ แต่บัดนี้พระราชบิดาเจ้าอนุญาตแล้วจงเจ้ารักษาเมืองไปเถิด

พระราชกุ่มารผู้น้อยกราบทูลว่า พระเชษฐาธิราชไม่รักษาราชสมบัติข้าพเจ้าก็มีรับรักษาสืบไป

พระราชกุ่มารทั้ง ๔ ถ้อยทีถ้อยเวนสมบัติแก่กันแก่กันอยู่ แลเสนาพฤตมาตย์ทั้งปวงจึงปรึกษากันว่า บ้านแห่งใดไม่มีผู้ใหญ่รักษาศัตรูย่อมเบียดเบียนอุปมาเสมือนแม่น้ำอันใหญ่แห่ง ผู้ไปมาย่อมจะข้ามไปได้ (มิฉะนั้น) ประดุจสัตว์ไม่มีผิว แม่น้ำมีพื้หนอง ๙ คน ๑๐ คน (คนอื่น) ก็ไม่เกรงเท่าที่มีผิวคนหนึ่ง ซึ่งพระราชกุ่มารทั้ง ๔ ถ้อยทีถ้อยเวนสมบัติแก่กันเห็นจะเข้าไป

จึงตั้งโรงพิธีให้เชิญเสวตรฉัตรมาปักไว้กลาง ขอให้พระราชกุ่มารทั้ง ๔ นั่งพร้อมกันทั้ง ๔ มุม อาราธนาเทพยุดาซึ่งรักษาเสวตรฉัตรพระหลักเมืองทรงเมือง ถ้าเสวตรฉัตรจะควรแก่พระองค์ใด ให้เสวตรฉัตรเลื่อนไปหาพระองค์นั้น จะได้ให้ครองราชย์สมบัติสืบไปตามประเพณีกษัตริย์บุราณราช

แลเสนาพฤตมาตย์ปรึกษาพร้อมกันตั้งพิธีให้มีบาศรีชายขาวประโคมดุริยดนตรี แล้วอาราธนาเทวดาแลเทพยุดาเจ้าซึ่งสิงสู่ในกำภูฉัตร ๆ ก็เลื่อนเสวตรฉัตรไปตรงนำพระที่นั่งพระราชกุ่มารผู้น้อย จึงเสนาพฤตมาตย์ทั้งปวงก็ร้องว่า กเรสุฯ ว่าพระมหากษัตริย์ตรัสไว้แต่ก่อน เทพยุดาเจ้าก็พร้อมภายหลัง ควรให้พระราชกุ่มารองค์น้อยครองราชย์สมบัติ

ครั้น (พระราชกุ่มารองค์น้อยได้ราชสมบัติดังนั้นแล้ว) รุ่งเช้าก็ขึ้นทรงราชยานกับเสวตรฉัตรไปเฝ้าพระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์เป็นอันดับกันแล้วเสด็จมาพระราชวัง จึงเสนาบดีมาเฝ้าตามประเพณีสบบมา มาแต่ก่อน แต่พระองค์ไปเฝ้าพระเชษฐาธิราชทั้ง ๓ พระองค์ประมาณปีหนึ่ง แลพระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์จึงปรึกษากันถึงพระอนุชาธิราชกับพระเสวตรฉัตรมาเฝ้าเห็นมิบังควร ชอบเราทั้ง ๓ จะไปเฝ้าจึงจะควร

แต่ครั้นเราจะไปเผ้าก็จะเลื่องๆไปทุกประเทศ จำจะให้ทำตำหนักท่ามกลางเมืองอันหนึ่ง แลเราจะไปนั่งที่นั่น แลจะให้เชิญพระอนุชามานั่งพร้อมกันให้เสนาบดีมาเผ้าว่ากิจราชการเวลาหนึ่ง จึงบ้านเมืองอาณาประชาราษฎร์จะอยู่เย็นเป็นสุข แลพระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์ เห็นพระอนุชาธิราชซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินมายอมกราบ ถวายบังคมพระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์เป็นคำรบ แลเครื่องบรรณาการซึ่งมีในแผ่นดินปันเป็น ๔ ภาค ได้แก่ พระองค์ภาคหนึ่ง ได้แก่ พระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์ องค์ละภาค แลพระองค์ทรงทศพิศราชธรรม

อยู่จำเนียรมาพระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์ปรึกษากันว่า จะให้เจ้าแผ่นดินกันเสวยตรัศร์ออกนอกพระราชวังทุกวันเห็นไม่บังควร เราจะเข้าไปเผ้าถึงพระราชวัง จึงจะควรแก่บ้านเมือง

แต่นั้นไปพระเชษฐาทั้ง ๓ พระองค์ก็ไปเผ้าถึงพระราชวังในท้องพระโรงนั่งตามอันดับลูกหลวง แลพระเชษฐามีได้ถวายบังคม พระองค์รักษาแผ่นดินอยู่รักษาปัดวีตามคำพระราชบิดาอาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๑๒ เรื่องแปลงรศพลมะม่วง^{๑๑๑}

เหลี่ยม ๑๒ นั้นจารึกไว้เป็นนิทานว่า ยังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามกว่าพระเจ้าวิทาหะได้เสวยราชเมืองอุลปิยะมีเมืองขึ้นเป็นอันมาก

วันหนึ่งพระมหากษัตริย์เสด็จพร้อมด้วยพระอรรคมเหสีพระสนมทั้งปวงไปสงรับน้ำแม่น้ำอันหนึ่งชื่อหิรัญวดี เป็นป่าไม้กฤษณาระยะทางประมาณ ๖๐๐ เส้น มีต้นไทรกิ่งห้อยย้อยลงมาเสมือนมาน พระองค์ก็เสด็จบรรทมหลับอยู่ในร่มไทรนั้น แลมูลไทรนั้นเป็นโพรง มีสิงขาลโหลมาใน สุกกรอาศัยอยู่สองสัตว์ ปลายไทรนั้นมีวานร กากนาอยู่ สัตว์ทั้ง ๔ เป็นมิตรกัน

^{๑๑๑} สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในเชิงอรรถ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า “นิทานเรื่องนี้ความอย่างเดียวกับเรื่อง ทิวาหนชาดก ในนิบาตชาดกฝ่ายพระพุทธศาสนา”

แลในวันนั้นกากนาจึงว่าแก่สัตรทั้ง ๓ ว่า จะลักเอาสะอั้งทับทรวงเขาแล้วจะหนีไป แลสัตรทั้ง ๓ คิดกันว่า (เมื่อมิตร) ผู้หนึ่งทำร้ายเช่นนั้นเราจะอยู่ไปก็มีได้ วานรจึงจับมงกุฏครอบลงหัว ฝ่ายสุกรก็เอาหัวสอดรัตนมาลา สิงขาลโหมาในก็เอาหัวสอดสอั้งทับทรวงของพระอรรคมเหสี ทั้ง ๔ สัตรก็ออกไปเที่ยวสบายตามภาษาสัตร

ครั้งนั้นยังมีลูกมหาราชษัตริย์องค์ ๑ กับลูกมนตรีคน ๑ เศรษฐีคน ๑ ลูกแพะธมชาฎคน ๑ ไปเรียนศิลปะสาตร์ได้แล้วกลับมา พบสัตรทั้ง ๔ เห็นผิดประหลาดว่าแต่ก่อนไม่เคยเห็นวานรจะทรงมงกุฏ สุกรจะทรงรัตนมาลา กากนาแลสิงขาลโหมาในจะทรงสะอั้งทับทรวง ชะรอยเทพยดาจะลองความรู้ของเรา แลพระกุมารลูกมนตรีเศรษฐีแพะธมชาฎจับศัตรทั้ง ๔ เล่ม พระกุมารยังวานร ลูกมนตรียังสุกร ลูกเศรษฐียังกากนา ลูกแพะธมชาฎยังสิงขาลโหมาใน ถูกสัตรทั้ง ๔ สิ้นชีพพร้อมกัน แลลูกแพะธมชาฎปลดเอาเครื่องทั้งนั้นห่อผ้าสพายไปถึงต้นพระไทรต้น ๑ ชวนกันนอนหลับอยู่

ฝ่ายพระมหากษัตริย์กับพระอรรคมเหสีตื่นขึ้น ไม่เห็นเครื่องทรง เรียกนางสนมชาววังข้าเฝ้ามาถามก็จน จึงให้ขับเสียนฝ่ายหน้าฝ่ายในซึ่งล้อมพระองค์จึงพระมหากษัตริย์ว่าชรอยอ้ายโจรป่าลอบเข้ามาแล้ว ก็ให้ไปสืบสาวดู

แลข้าทหารก็ชวนกันไปเห็นกุมารทั้ง ๔ นั่งอยู่ใต้ต้นพระไทรจึงล้อมจับตัวได้ๆ เครื่องทรงด้วย เอามาถวายพระมหากษัตริย์ฯ ให้ขับเสียนสั่งให้ใส่คุกเสีย

แลวันหนึ่งพระมหากษัตริย์ แลพระอรรคมเหสีพร้อมด้วยนางสนมลงทรงน้ำ แลยังมีหมากม่วงใบหนึ่งลอยมาปะชายทอง

นางสนมคนหนึ่งเอามาหมากม่วงมาถวาย ครั้นพระองค์ทรงเสด็จขึ้นจากน้ำก็เอามาหมากม่วงมาเสวยโอชารสหนักหนา จึงพระยาสั่งให้นายอุทยานเอาไปปลูกไว้แล้วเสด็จเข้าเมือง

อยู่ประมาณ ๗ ปี เจ้าสุทนต์แลบุตรมนตรี บุตรเศรษฐี บุตรแพะธมชาฎซึ่งต้องจำไว้นั้น แต่ผมนั้นยาวถึงปฤษฎางค์แล้ว

วันหนึ่งเจ้าสุทนต์คิดว่าเราทำผิดด้วยคำอาจารย์สั่งว่า อย่าให้ประมาทในศีล ๕ ประการ ศีล ๘ ประการ ประมาทแล้วจึงเขาจึงทำเราได้ ถ้าเราไม่ประมาทจะสา

อันใดแก่บ้านเมืองเพียงนี้ ถึงเรา ๔ คนก็อาจสามารถจะชิงเอาเมืองได้ ว่าเท่านั้น แล้วก็ขปนะเวศคาถาทั้ง ๔ คน เรียกศิลาปีศรพระขรรค์ซึ่งเขาเก็บไว้ก็เข้ามาถึงมือ แล้วจึงเจ้าสุทัศน์ว่าแก่ผู้คุมว่า วานท่านจงไปบอกแก่พระยาเจ้าเมือง ว่าเราจะชิงเอาสมบัติพระยาในบัดเดี๋ยวนี้

นายผู้คุมแล่นไปทูลแก่พระมหากษัตริย์ตรัสให้ปิดประตูเมือง แลตีกลองไชยเกริ่ปาวรีพลทหารมาถึงพระราชวังพร้อมกันแล้ว จึงเอากุมารทั้ง ๔ ออกมาจะฆ่าเสีย

กุมารทั้ง ๔ จึงแผลงศรเสียงดังฟ้าลั่น รีพลข้างมาก็ล้มตายไป แลกุมารทั้ง ๔ เข้าถึงกำแพงพระราชวังคนละด้าน แล้วฟันกำแพงทลายลง แล้วร้องด้วยเสียงว่า สมบัติทั้งนี้เปนของใคร

แลพระเจ้าวิทาหะก็ตกใจกลัว จึงร้องไปว่าสมบัติเปนของเจ้าผู้มิคักตานภาพ ข้าพเจ้าเปนมันทบัญญัติ^{๔๔} อยู่แล้ว เชิญเจ้ากุส่วยราชสมบัติในเมืองอันนี้เถิด ข้าพเจ้าจะได้ฟังเจ้ากูสับไป ขอเชิญเจ้ากุมารทั้ง ๔ ขึ้นมาบนท้องพระโรงนี้เถิดจะราชาภิเศกให้ แลพระกุมารทั้ง ๔ มาพร้อมกัน ณ หน้าพระลานหลวง

แลพระเจ้าวิทาหะเจ้าเมืองอุกะลิปะ เสด็จลงจากพระที่นั่งลงมายืน ณ อัมจันทร์จะรับกุมารทั้ง ๔

แลลูกเพ็ชฌฆาฏจึงร้องขึ้นว่า พระองค์เจ้าเปนพระมหากษัตริย์ จะเชิญข้าพเจ้าทั้ง ๓ คนเปนแต่บุตรมนตรี เศรษฐี เพ็ชฌฆาฏไม่บังควร ขอเชิญแต่เจ้าสุทัศน์เจ้าของเราซึ่งเปนบุตรพระเจ้าเมืองมิถิลา

แลพระเจ้าวิทาหะก็จับข้อพระหัตถ์เปื้องขวาเจ้าสุทัศน์จูงขึ้นท้องพระโรงนั่งอาศน์เดียวกัน แลกุมารทั้ง ๓ ก็นั่งเปนอันดับกันแล้วพระเจ้าวิทาหะก็ปราโสแก่เจ้าสุทัศน์ว่า น้ำได้พิศแล้ว มิได้ไถ่ถามตามเรื่องเนื้อความให้แจ้ง เอาเจ้ามาจำไว้ ขอเจ้าจงเล่าเนื้อความมูลเหตุให้น่าฟัง

^{๔๔} มันทบัญญัติ คือ ปัญญามีตมณ หรือ ลุ่มหลง

แลเจ้าสุทนต์เล่าเนื้อความให้พระเจ้าวิทาพะพังว่า เดิมข้าพเจ้าเป็นพระราชโอรสแห่งพระเจ้าเมือง มิถิลา แลพระราชบิดาให้เจ้าสุทนต์บุตรมนตรี เศรษฐี เพ็ชฌฆาฏ ไปเรียนศิลปศาสตร์แก่พระดาบศชื่อว่าพระฤาษิตาไฟ

เมื่อเจ้าสุทนต์ไปนั้นเพลายืนแล้ว พระฤาษีเที่ยวจงกรมหลับตาอยู่ แลได้ยินเสียงเจ้าสุทนต์แลกุมารทั้ง ๓ พระดาบศลื้มตาขึ้น เจ้าสุทนต์แลกุมารทั้ง ๓ ก็ตายเลื่อยดดาบเป็นจุนไป แล้วพระดาบศชบเจ้าสุทนต์แลกุมารทั้ง ๓ ขึ้น อยู่ในสำนักปรนนิบัติพระดาบศ ๓ เดือน เรียนศิลปศาสตร์ได้แล้วพระดาบศชบศิลาปศให้ อีก แล้วลาพระดาบศจะมาเมืองมิถิลา

พระดาบศจึงสั่งเจ้าสุทนต์ว่า เราอยู่ในฐานที่นี้ยากที่คนจะมาพบๆ แล้วเป็นภพเป็นผล เจ้าสุทนต์แลทั้ง ๓ มายากด้วยกัน ลีบไปเมื่อน่าอย่าถือว่าตนนายเป็นไพร่แก่กัน แล้วไปตามทางยากอย่าได้ประมาทลืมตน แลเจ้าสุทนต์ก็ลามาด้วยกัน ทั้ง ๔ แลมาถึงทางแห่งหนึ่งเป็นสองแพร่งไม่รู้ที่จะไป จึงมาถามกัน

ลูกเพ็ชฌฆาฏนั้นจึงขึ้นบนปลายไม้ดู แลพบอิฐอันหนึ่งเท่าปูนเปี้ยจึงโจทเถียงกันด้วยอิฐว่าอิฐอันใด ต่างคนต่างว่าอิฐสัตว์ต่างๆ

เจ้าสุทนต์จึงว่าให้เอามาดูเห็นอิฐพยัคฆ์ เจ้าสุทนต์ทิ้งลงให้ชบเวทดู ถ้าเป็นอิฐสิ่งใดจะเป็นเพื่อเกทสิ่งนั้น แลบุตรเพ็ชฌฆาฏจึงเข้าชบให้อิฐยี้ดยาวออก ๕ ประการ บุตรเศรษฐีเข้าชบเป็นเอนหุ้มกระดูกเข้า บุตรมนตรีเข้าชบเป็นเนื้อหนังมังสาครบ เจ้าสุทนต์จึงชบใจแลจักขุใส่เข้าเป็นพยัคฆ์พิภกมहिมา

แลพยัคฆ์ก็ลุกขึ้นชบบุตรเพ็ชฌฆาฏแลช่วยคลุกคลีกัน แลพยัคฆ์ชบตายทั้ง ๔ คนทับกันอยู่ แลศิลปศาสตร์ซึ่งเรียนกระทำให้เป็นเหตุด้วยลวงคำพระฤาษีสั่ง พยัคฆ์จะได้กินหาได้ พยัคฆ์ก็วิ่งไป

แลคราที่นั้นพระดาบศก็เข้ามาช่วยชบเจ้าสุทนต์ แลทั้ง ๓ ขึ้นๆ ก็เล่าให้พระดาบศฟังแต่ต้นจนปลายว่าประมาทเล่นจึงพยัคฆ์ชบตาย แล้วพระดาบศจึงสั่งว่าจงถือความล้งไปข้างน่าอย่าลวงศีล ๕ ศีล ๘

แล้วเจ้าสุทนต์ก็ลาพระอาจารย์มาถึงทางแห่งหนึ่งเป็นสองแพร่ง ก็ลงมาพบวานรทรงมงกุฏ สุกรทรงรัตนมาลา กากนาสิงขาลโหมาในทรงสร้อยสนิม

พินพาภรณ์ จึงเจ้าสุทัศน์แลทั้ง ๓ ยิงสัตว์ทั้ง ๔ ตาย แลเจ้าสุทัศน์บอกแก่พระเจ้าวิ
ทาหะแต่ต้นจนปลาย

แลพระเจ้าวิทาหะรู้เหตุแล้วจึงตอบคำเจ้าสุทัศน์ว่า น้ำได้ทำโทษแก่เจ้าทั้ง ๔
เหตุการณ์เจ้าแต่บุรพชาติติดตัวมาจึงทำได้ จำเดิมแต่นี้ไปบ้านเมืองทั้งนี้จะแต่ง
การราชาภิเศกด้วยนางทิพกัลยาอันเป็นบุตรีแห่งเรา จะได้เสวยราชสมบัติแทน
พระเจ้าวิทาหะๆ ก็สั่งให้แต่งเครื่องราชาภิเศกครบเครื่องกระษัตริย์

แลเจ้าสุทัศน์เสวยราชสมบัติในเมืองอุกฤษปะ แลเจ้าสุทัศน์จึงสั่งให้จัดหาลูก
มนตรี เศรษฐี เพ็ชฌฆาฏให้แก่กุมารทั้ง ๓ ตามตระกูลวงศ์

จึงเจ้าสุทัศน์ปลงราชสมบัติให้แก่ล้าชู้ผู้เป็นพระบิดา เจ้าสุทัศน์ก็เวนสมบัติ
ให้เป็นเจ้าเมืองมิถิลาแทนพระองค์ แลพระเจ้ากรุงมิถิลาก็ตั้งกุมารทั้ง ๓ ตาม
ตระกูลวงศ์รักษาพระองค์สืบไป^{๙๐}

แลพระเจ้าวิทาหะเจ้าเมืองอุกฤษปะผู้ให้ปลุกหมากม่วง วันหนึ่งก็ตรัสถาม
นายอุทยานว่า หมากม่วงซึ่งให้ปลุกนั้นเป็นเหตุประการใด เหมือนตระกูลเป็นผลสุกฤ

นายอุทยานจึงกราบทูลว่ามีผลแก่แล้วแต่มีผู้สุกจัดดีก่อน อยู่วันหนึ่งหมาก
ม่วงสุกหล่น จึงนายอุทยานเอามาถวายแก่พระเจ้าวิทาหะๆ ก็เสวยหมากม่วง โอชา
รสยิ่งกว่าหมากม่วงทั้งปวง แลพระเจ้าวิทาหะก็ตรัสในพระทัย พระยาร้อยเอ็ดซึ่ง
ต่อแดนกันไม่มีหมากม่วงโอชารสเหมือนของเรา

แลสืบไปข้างหน้าอาณาประชาราษฎร์ได้รับพระราชทาน จะเอาผลหมากม่วง
ปลุกเป็นผลสืบต่อไป จึงสั่งแก่นายอุทยานว่า ถ้าหมากม่วงหล่นให้นายอุทยานเอา
เหล็กไซหัวเสียแล้วจึงรับพระราชทาน ถ้าผู้ใดได้หมากม่วงไปปลุกจะเอานาย
อุทยานเป็นโทษจนสิ้นชีวิต

แลพระเจ้าวิทาหะว่า ครั้นจะนั่งไว้เกลือกจะไม่รู้ไปต่างประเทศ จึงให้นาย
อุทยานเก็บหมากม่วงไซหัวเสีย แล้วให้เอาไปถวายแก่เจ้าเมืองวระบัตตานๆ ได้
เสวยโอชารส จึงสั่งให้เอาลูกในไปปลุก

^{๙๐} นิทานตั้งแต่ต้นเรื่องที่ ๑๒ จนถึงตอนนี้แสดงว่ามีการแต่งแทรก เพราะความไม่สัมพันธ์กัน
เนื้อเรื่องส่วนต้นเหมือนเป็นการผจญภัยของกุมาร สารสำคัญของเรื่องอยู่ที่เนื้อเรื่อง
ตอนท้าย

เมื่อพิจารณาดูเห็นรอยไขหัวหาหน่อมิได้ พระเจ้าวรวงศ์บัตรด้านตรัสแก่เสนาบดีว่าพระเจ้าวิทาหะองค์นี้มีได้อยู่ในทศพิศราชธรรม เปนพระมหากษัตริย์มัจฉิริย^{๑๑} แต่ถวายนามมากม่วงมาให้ก็ไขหัวเสีย คิดว่าเมืองทั้งปวงจะเอาปลุกเปนผล เพราะเห็นหมากม่วงโอซารสยิ่งกว่าหมากม่วงทั้งปวง ตรัสว่าเท่านั้นเธอก็ทำทรงพระโกรธว่า ถ้าผู้ใดทำหมากม่วงพระเจ้าวิทาหะให้ชมเสียแล้วๆ จะแบ่งเมืองให้กินกึ่งหนึ่ง

แลเสนาบดีสืบได้มานพคนหนึ่งมากราบทูลว่าจะขออาสาไปทำหมากม่วงพระเจ้าวิทาหะให้ชมเสีย

พระเจ้าวรวงศ์บัตรถามมานพว่าจะเอาสิ่งใดบ้าง มานพกราบทูลว่าไม่เอาสิ่งใดแล้ว แต่ว่าจะเข้าปีหนึ่งจึงจะได้หมากม่วงมาถวาย

มานพลาพระมหากษัตริย์ตรงมาเมืองอุกฤษปะไปหานายอุทยานฯ จึงถามมานพว่ามาแต่เมืองใด

มานพบอกว่ามาแต่เมืองไกล เปนข้าพระมหากษัตริย์เจ้าเมืองนั้น รักษาอุทยานทำผิดโทษถึงตายหนีพญามา จะขอฝากตัวแก่ท่านพอเลี้ยงปาก

นายอุทยานดีใจว่าจะรับรักษาหมากม่วงแทนตัว จึงว่าแก่มานพนั้นว่า ตัวเปนทุกคตะ^{๑๒} มาเราจะให้กินอยู่สบาย ให้ตักน้ำรดหมากม่วงจงดี

มานพอยู่ด้วยนายอุทยานตักน้ำรดวันละสองเวลา ถึงระดูวันสัต์หมากม่วงตกดอกออกผล

วันหนึ่งพระเจ้าวิทาหะเสด็จไปชมสวน เห็นหมากม่วงเปนผล ถาถามนายอุทยานว่าแต่ก่อนมาหมากม่วงเปนระดูเหม็นต์ ปีนี้มาเปนระดูวันสัต์เหตุใด

นายอุทยานว่า แต่ก่อนรดน้ำวันละหน ข้าพเจ้าได้ทุกคตะคนหนึ่งมารดน้ำวันละสองหน จึงหมากม่วงเปนผลในวันสัต์

พระเจ้าวิทาหะทรงพระโกรธแก่นายอุทยานให้ลงพระราชอาญาถอดเสียจึงตั้งให้มานพเปนนายอุทยาน พระราชทานเสื้อผ้าแพรพรรณให้รักษาสวนสืบไป

^{๑๑} หมายถึงตระหนี่

^{๑๒} ทุกคตะคือ คนยากไร้

นายอุทยานคิดว่าครั้นหมากม่วงแก่เข้า ถึงจะใส่เครื่องขมก็ไม่ขม จำจะดเสี้ยก่อน จึงนายอุทยานไปหาเครื่องขมทั้งปวงมาปลุกลงที่ต้นหมากม่วง แลเอาของขมแช่น้ำรดจนหมากม่วงมีผล แลหมากม่วงนั้นก็ขมสิ้น

นายอุทยานจึงเก็บเอาไปแล้วก็ปลาคหนีไปยังเมืองวระบัตตาน เอาหมากม่วงขมไปถวายแก่เจ้าเมืองของตัว

ฝ่ายเจ้าเมืองวระบัตตานโดยน้ำพระทัยที่โกรธ ครั้นเห็นหมากม่วงขมแล้วก็แบ่งเมืองให้แก่มานพหนึ่งถึงหนึ่ง แลมานพรับแต่เครื่องพระราชทานถวายเมืองคืน

แลภรรยานายอุทยานไปทูลแต่พระเจ้าวิทาพะ ว่านายอุทยานสอยหมากม่วงได้แล้ว ก็ปลาคหนีไป

พระเจ้าวิทาพะก็สั่งให้มหาดเล็กไปดู แลสอยหมากม่วงมาถวาย

มหาดเล็กก็กฎหมายเครื่องขมมาถวายพระเจ้าวิทาพะเห็นหมากม่วงขม จึงตรัสแก่เสนาบดีว่าผู้ใดแก้หมากม่วงเราที่ขมให้หวาน เราจะรางวัลให้เต็มใจ

แลเสนาบดีผู้หนึ่งกราบทูลจะขออาสาไปดูหมากม่วง

ครั้นเสนาบดีเห็นเครื่องขมคือต้นสเดา แลของขมสิ่งอื่นเป็นอันมากปลุกที่มูลหมากม่วง แลแช่น้ำรดบ้าง

เสนาบดีก็ให้ชุดเอาชานที่ขมเสี้ย เอาชานที่อื่นมาใส่ลง แล้วให้ลอยหมากม่วงซึ่งขมทั้งนั้นเสี้ยสิ้น ให้เบิกขันตศกร กะทิ นมเนย ปนทรายและรดน้ำหมากม่วง แล้วให้นายอุทยานคนเก่าเป็นสืบทไป ระดูเหมันต์หมากม่วงก็เปนนโอชารสยิ่งกว่าแต่ก่อน

แลพระเจ้าวิทาพะก็ทรงพระวิตกว่า ไม่ขมมาปนด้วยไม้หวานๆ ก็พลอยขมประดุจมานพคนดีไปคบคนชั่วก็พาชั่วไป แต่นั่นก็ละมัจฉริยะทิษฐิเสียพระองค์ทรงธรรมบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ๗

ครั้นพระเจ้าหุมาขุน^{๙๓} ดูครบ ๑๒ เหลี่ยม เขียนเอานิทานมาทุกเหลี่ยมแล้ว ก็ลาศพระเจ้านาวสาวนาวาทิน แล้วให้ปิดประตูเหล็กจมทับทางดุจหนึ่งแต่ก่อน

^{๙๓} ตอนต้นเรื่องเป็นพระเจ้ามามุน

แลลงมาจากภูเขาจะมายังเมืองมะดาวันแล้วก็มายังเมืองปัตตัต พระองค์
ถือเอาตามจารีตนิทานพระเจ้าเนาสว่ำนทั้งสิ้น บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขเพราะ
พระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ๗

นิทานสิบสองเหลี่ยมที่จารึกวัดพระเชตุพนฯ ^{๙๔}

นิทานนำ ^{๙๕}

เรื่องนิทานสิบสองเหลี่ยมความว่า พระเจ้ามามุนผู้ครองเมืองปัตตาดไปดู
ธรรมเนียมโบราณกษัตริย์เมืองมะดาวัน พาพลอยู่นอกเมืองนำเอาเข้าโกชสาลีมี
รวงยาวศอกหนึ่ง เมล็ดโตเท่าผลทับทิม เขาไปไถนาได้ตุ่มใต้ดินจึงได้พืชอันนี้

พระเจ้ามามุนจึงสืบถามผู้เฒ่าผู้แก่ว่า เข้าสาลีนี้มีมาแต่กษัตริย์พระองค์ใด
หนึ่งมณฑปที่ไว้พระศพพระเจ้าเนาสว่ำนนั้นอยู่แห่งใด หนึ่งมณฑปที่ไว้พระศพ
พระเจ้าเนาสว่ำนนั้นอยู่แห่งใด

ผู้เฒ่าทั้งปวงก็กราบทูลว่า อายุข้าพเจ้ายังน้อยหนักหนาหารู้ความไม่ แต่
มูอ้ายหยัดมาเฝ้าตรัสถาม

มูอ้ายหยัดกราบทูลว่าเข้าโกชสาลีนี้มีแต่ครั้งพระเจ้าเนาสว่ำนทรงธรรมนั้น
หนึ่งพระศพพระเจ้าเนาสว่ำนนั้นประดิษฐานอยู่ในมณฑปมีเขารอบ เขานั้น
สูง ๓๐ เส้น หนาได้ ๑๘ เส้น ขอพระองค์จงให้ช่างเจาะสิลาไปกับข้าพเจ้าจะได้นำ
ทางเข้าไปถึงพระมณฑป พระเจ้ามามุนก็ให้ช่างไปกับมูอ้ายหยัด

ครั้นช่างเจาะเขาจัดทางได้กว้างพอจตุรัสแล้ว เขาก็เสด็จไปกับม้าพระที่นั่ง
และมูอ้ายหยัด กับมนตรี ๓ คน ตามเสด็จไปถึงที่พระมณฑป จึงตรัสถามว่า
กษัตริย์แต่ก่อนทั้งหลายมานมัสการพระศพนี้เข้าออกทางไหน

^{๙๔} ปัจจุบันเหลือจารึกอยู่เพียง ๘ แผ่นอยู่ที่ศาลารอบพระมณฑปวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งใช้จัด
แสดงโบราณวัตถุของวัด การพิมพ์ครั้งนี้สะกดตามอักขรวิธีในจารึก แต่ได้จัดรูปหน้าใหม่เพื่อ
ความสะดวกในการอ่าน

^{๙๕} นิทานนำของเรื่องนิทานสิบสองเหลี่ยมนี้ปัจจุบันจารึกสูญหายไปแล้ว เนื้อความตอนนี้คัด
จากประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ

๑๔๐ นิทานสิบสองเหลี่ยม

มูอ้ายหยัดกราบทูลว่าทางมืออยู่ เมื่อกษัตริย์ที่ ๙ ในเมืองมตาวันทรงพระนามชื่อพระเจ้าหระมุกนั้นให้ถมทางเสียด้วยสิลาเมื่อจะใกล้สวรรคต แต่นั้นมาก็มิได้เข้าออกตราบเท่าทุกวันนี้

พระเจ้ามามูนลงมาจากที่นั่ง ชวนมูอ้ายหยัดกับมนตรี ๓ คนเข้าไปในพระมณฑป ทรงทอดพระเนตรอักษรเป็นข้อราชประเพณีอันจารึกไว้ ณ บานประตูเหล็ก ๔ ข้อ

แล้วเสด็จเข้าไปในพระมณฑปเห็นพระศพพระเจ้าเนาสุวรรณทรงเครื่องประดับครบ นั่งบนบัลลังก์ภายใต้เศวตฉัตรดุษณีพระชนม์อยู่

ด้วยอำนาจแพทย์เมืองตะวาภิประกอบพระโอสถหาไว้มิให้เน่าเปื่อย

พระเจ้ามามูนและมูอ้ายหยัดกับมนตรี ๓ คน กราบบังคมแล้วก็พากันเข้าดูธรรมเนียม ซึ่งจารึกอักษรในที่ทั้งปวง คือที่แผ่นทับทิมอันห้อยไว้ ที่ตรงพระพักตร์แห่งพระศพนั่นความ ๕ ข้อ

ในพระอัมรงค์ ใส่ไว้พระหัตถ์ขวาความ ๔ ข้อ

ปัทมราชซึ่งผูกข้อพระหัตถ์ขวาความข้อ ๑

พระหัตถ์ซ้ายความข้อ ๑

นิทานเหลี่ยมที่ ๑ - ไม่พบ

นิทานเหลี่ยมที่ ๒ - ไม่พบ

นิทานเหลี่ยมที่ ๓ - ไม่พบ

นิทานเหลี่ยมที่ ๔ - ไม่พบ

นิทานเหลี่ยมที่ ๕ - ไม่พบ

นิทานเหลี่ยมที่ ๖ - ไม่พบ

นิทานเหลี่ยมที่ ๗ - ไม่พบ

นิทานเหลี่ยมที่ ๘ - ไม่พบ

นิทานเหลิยมที่ ๙ จำนวน ๑ แผ่น^{๙๖}

เหลิยมที่ ๙ นิทานว่า ยังมีกระษัตริองค์หนึ่งชื่อพระเจ้ามหาติมครองเมืองปิด
ด่านให้ตั้งโรงทาน ทำทานเปนนิจ

ครั้งหนึ่งพระเจ้ามหิศรด่านครองเมืองฉามต่างทูตมาขออุฐดำ ๓๐๐ พระเจ้า
มหาติมก็พระราชทานให้

ความทราบถึงพระเจ้ายามล เจ้าหะระมุคจึงแต่งให้มนตรี ๔ มาขอพระเศียร
พระเจ้ามหาติมๆ ถอดพระขรรค์ออกจะตัดพระเศียรให้มนตรีทั้ง ๔ ซึ่งพระ
ขรรค์ไว้ แล้วไปกราบทูลแก่พระเจ้ายามลๆ ก็สรรเสริญพระเจ้ามหาติมว่าประเสริฐ
ยิ่งนัก อะ

นิทานเหลิยมที่ ๑๐ จำนวน ๒ แผ่น

๑ เหลิยม ๑๐ นิทานว่า ยังมีกระษัตริองค์หนึ่งชื่อพระเจ้าอาคินสาครอง
เมืองเอวระราชบุระ^{๙๗} ตรัสแก่อำมาตย์ ไฉนเราจะแจ้งว่าราชฎรในอาณาเขตมี
ความสุขฤประการใด

อำมาตย์ทั้งปวงกราบทูลว่า พระองค์เสวยราชสมบัติโดยยุติธรรม ชาวเมือง
เปนสุขขทั่วกันหาไภยมิได้

พระเจ้าอาคินสาจึงอุปายสั่งให้หาดินที่เรือนร้างคาปีจะปั้นรูปเท่าพระองค์
เสดาะพระเคราะห์ ราชเสวกทั้งปวงกันภากันไปเที่ยวหาจนสิ้นเขตแวันแคว้นเมือง
เอวระราชบุระ ก็มีได้ดินที่เรือนร้าง

^{๙๖} ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ฉบับปี ๒๔๔๔ มีเนื้อความต่างไปดังนี้ “๑ สุลต่านครองเมือง
(...เลือน...) แต่งให้ทูตมาขออุฐดำ ๓๐๐ พระราชทานให้
ความ.....ตั้งให้มนตรี ๔ คนมาขอพระเศียรพระเจ้า มหาติมๆ.....มนตรีทั้ง
๔.....ขรรค์ไว้แล้วไปกราบทูลความแก่พระเจ้า.....ก็สรรเสริญพระเจ้ามหาติม”

^{๙๗} ฉบับหลวงรัชกาลที่ ๑ ว่า เมืองเอกราช

๑๔๒ นิทานสิบสองเหลี่ยม

๑ แผ่นที่ ๒ ว่าวันหนึ่งชาวบ้านชาดกชาน เอาปัทมะราศมาถวาย จึงรับสั่งให้ช่างทำพระธำมรงค์ พลอยนั้นแตกออก เธอจึงให้ทำเป็นสองวงมิได้เอาโทษแก่นายช่าง

ครั้งหนึ่งพระองค์บำรมให้ร้อนผิวพระมังษะยิ่งนัก จึงสั่งอำมาตย์ให้เที่ยวไปในชนบทดูเหตุการณ์ทั้งปวง ราษฎรคนหนึ่งนั่งนึกเลื่องกางเกงอยู่ในป่า ถ้ามได้ความว่า พระราชบุตรทำช่มเหงชิงเอาสาริกาของบุตรผู้เฒ่าไปแล้ว ฆ่าบุตรผู้เฒ่าเสีย

อำมาตกราบทูลพระเจ้าวาทินสาฯ ตรัสถามพระราชบุตรฯ รับเป็นสัจ

เธอจึงถ่ายทอดโทษพระราชบุตรด้วยทองกองสูงเพียงศีศะเดกผู้ตายแก่ผู้เฒ่าบิดาเดกนั้น

นิทานเหลี่ยมที่ ๑๑ จำนวน ๑ แผ่น

๑ เหลี่ยม ๑๑ นิทานว่ายังมีกระษัตริองค์หนึ่งมีพระนามว่า พระเจ้าอนุรักเจสุครองเมืองอิหราราชธานี

พระมเหสี ๔ พระองค์ นั้นเป็นบุตรปโรหิตอง ๑ บุตรอำมาตย์อง ๑ บุตรเศษฐอง ๑ กระษัตริแลอัศรมเหสีทั้ง ๔ ก็มีราชบุตรรองละอง

ครั้นพระเจ้าอนุรักเจสุประชนนี้วพระหัตถ์ก็ให้นางทั้ง ๔ ผลัดกันอมนี้วพระหัตถองละยาม วันละ ๑ เปนยามค้ำรบ ๔

พระมเหสีผู้น้อยซึ่งเป็นบุตรกระษัตอมนี้วพระหัตถบรณกระษัตริอยู่ ภอพระบุพโพแตกออกในพระโอฐนางๆ ก็กลืนพระบุพโพเข้าไป

พระเจ้าอนุรักเจสุเห็นก็มอบราชสมบัติให้พระราชบุตรที่ ๔ แล้วสวรรณคต^{๙๘}

^{๙๘} ไม่จบเรื่อง

นิทานเหลือยมที่ ๑๒ จำนวน ๔ แผ่น

๑ เหลือยม ๑๒ นิทานว่ายังมีกระษัตริย์องค์หนึ่ง พระเจ้าวิทาหะครองเมือง....
เสด็จไปประภาสปากกับพระมเหสี ใน....สร่งน้ำในแม่น้ำวิ...นที...บันทมหลับอยู่ใต้ต้น
ไทร ทั้งพระมเหสี พระสนมก็หลับสนิท

สุนัขจิ้งจอกตัว ๑ วานรตัว ๑ สุนัขเถื่อนตัว ๑ (...เลือน.....) อาไศรย...

๑ ๑๒ เหลือยม แผ่น ๒ ว่ายังมีราชบุตรเจ้ากรุงมิถิลาพระองค์หนึ่ง ชื่อ
สุทัศน์กุมารกับบุตรเสนาบดี ชื่อ พระละคน บุตรเศษฐีชื่อ ณะนะคน บุตรเพชฌาภูชื่อ
ชาภูณะคน ๑

กุมาร(ร)ทั้ง ๔ พากันไปเรียนศิลปสารถในสำนักนี้ดาบศได้แล้วจะกลับมา
เมือง เหนสัตว์ทั้ง ๔ ทรงเครื่องประดับ กุมารทั้ง ๔ ก็ขึ้นศรยิงสัตว์ทั้ง ๔ ตาย แล้ว
เปลื้องเครื่องประดับคล^{๙๙} สิ่งใส่เดินมา

ครั้นพระเจ้าวิทาหะบันทมตื่นขึ้นไม่เห็นเครื่องประดับ จึงให้ราชเสวกทั้งปวง
ค้นหาในป่า จึงเห็นกุมาร(ร)ทั้ง ๔ ทรงเครื่องประดับ ก็จับมาถวาย พญาก็เสด็จกลับ
เมืองแล้ว สั่งให้จำกุมารทั้ง ๔ ไว้ในเรือนตรูะ

๑ ๑๒ เหลือยม แผ่น ๓ ว่า เมื่อกุมารทั้ง ๔ ต้องจำอยู่ในเรือนตรูะ ช้านาน
มาก็ทำลายซึ่งเครื่องจำออกได้ แล้วก็พังกำแพงพระราชวัง เข้าไปฆ่าคนชาวเมือง
เสียเป็นอันมาก

พระเจ้าวิทาหะตกพระทัยเสด็จลงมาถาม แจ้งความว่ากุมารทั้ง ๔ เป็น
ตระกูลนั้นๆ

แล้วพระองค์ก็ยกนางเทพกัลยาณีราชบุตรีให้แก่พระสุทัศน์กุมาร ยกบุตรี
เสนาบดีให้พระละกุมาร บุตรีเศษฐีให้ณะนะกุมาร บุตรีเพชฌาภูให้ชาภูณะกุมาร

เมื่อกุมารทั้ง ๔ ได้ภรรยาแล้ว ก็ลาพญาวิทาหะกลับบ้านเมืองมิถิลา ภอ
พระราชบิดาสวรรณคต สุทัศน์กุมารไต่ผานสมบัติ จึงตั้งสหยาทั้ง ๓ เป็นเสนาบดี

^{๙๙} อ่านว่า คนละ

๑๔๔ นิทานสิบสองเหลี่ยม

๑ แผ่นที่ ๔ วันหนึ่งพระเจ้าวิหาทะได้มะม่วงผลโอชารสลอยน้ำมา ทรง
เสวยแล้วให้เอาเมล็ดปลูกไว้ในพระอุทรยาน

ครั้นเป็นผลแล้วก็ให้ไซเมล็ดเสียแล้ว ส่งไปถวายกระษัตริย์ทุกๆ เมือง

พระเจ้าอรปต์ตาย จึงแต่งมาณพผู้ฉลาดคนหนึ่ง ให้เอาสิ่งอันขมมาใส่ในโคน
มะม่วงนั้น มะม่วงนั้นก็มิรสขมไป พระเจ้าวิหาทะทรงพระโคกนัก

อำมาตย์ผู้หนึ่งจึงอาษาออกมาพิจารณา แล้วก็ให้ขุดดินเดิมเสีย จึงเอาสิ่ง
อันหวานมีต้นว่า น้ำตาน แลขันทศกรใส่ลงที่โคนต้น

ครั้นมะม่วงมีผลก็มีรสหวานดังเก่า

นิทานสิบสองเหลี่ยมฉบับโรงพิมพ์หมอสุมิต^{๑๐๐}

หน้าปก

๐ สิบสองเหลี่ยม ๗๕

จบทั้งเล่ม

เป็นเรื่องสอนใจ

ราคาเล่มละสามสลึง

ลงพิมพ์คราวแรก

ฉะ กรุงเทพฯ

ที่โรงพิมพ์ครุสมิต

ที่บางคอแหลม ปีมะเมียไทยศก

จุลศักราช ๑๒๓๒

^{๑๐๐} การพิมพ์ครั้งนี้ได้พิมพ์เนื้อความตามต้นฉบับเดิม เพื่อเป็นการรักษาต้นฉบับ ทั้งนี้อาจจะ
มีการสะกดคำต่างจากปัจจุบัน เพื่อความสะดวก ผู้วิจัยได้จัดรูปแบบใหม่

เรื่องสิบสองเหลี่ยม

◎ แต่ก่อนยังมีมรรูปอันหนึ่ง มีเหลี่ยม ๑๒ อยู่ ณ เมืองมดาวิน บาน ประตูนันท์ทำด้วยเหล็ก จาถูกไว้ด้วยทองคำ ว่ามนุษย์นั้นมีแก้ว ๕ ดวง

แลฝ่ายในมรรูป ฝ่ายหนึ่ง แลบานประตูแล้วไปด้วยทองคำ มีพระที่นั่งไว้ศพบ พระมหากษัตริย์ ผู้เปนเจ้าเมืองนั้น ทรงพระนามชื่อว่า เนาวสวาน แล้วไปด้วย ทองคำถมราชาวะดี กุดันประดับพลอย องค์พระเจ้าเนาวสวานทรงเครื่องครบ เสด็จอยู่บนพระที่นั่งดุจเปนอยู่

แลมีแผ่นทับทิมจาถูกอักษรไว้ ๕ ประการ ห้อยอยู่ตรงพระภักตร์^{๑๐๑} ธรรม รงค์ ๔ วงใส่นิวพระหัตถ์ขวาจาถูกเปนอักษรไว้ ๔ ประการ^{๑๐๒}

แลธรรมรงค์ซ้ายนั้นจาถูกว่า เปนพระมหาอย่าได้ลืม ๔ ประการ^{๑๐๓}

ทับทิมที่ผูกข้อพระหัตถ์ขวานั้นจาถูกไว้ว่า

ถ้าจะทำการสิ่งใดๆ ให้ใช้คนผู้มีปัญญา

ถ้าจะทำการสิ่งใด อย่าทำใจเร็ว

ถ้าจะไปทางใดให้ดูทางที่จะกลับมาได้นั้น

ถ้าจะเจรจาสิ่งใดให้ปรึกษาาก่อนแล้วจึงเจรจา

แลจาถูกไว้ในปัดธรรมราช ผูกข้อพระหัตถ์ซ้ายนั้นว่า ถ้าเสนาบดี ถ้ามิได้มี ความกะตัญญูแก่พระมหากษัตริย์นั้น ๔ ประการ ก็ไม่ควร

ประการหนึ่งมิได้เอาใจใส่แก่ราชการ

สองประการนั้นว่า เหนแต่จะได้พัสดุทองเงิน

สามประการนั้นริศยาแก่เพื่อนกัน

สี่ประการนั้นสิ่งใดไม่ควรทำมาทำ

^{๑๐๑} เนื้อความตอนนี้อยู่ไม่สมบูรณ์

^{๑๐๒} เนื้อความตอนนี้อยู่ไม่สมบูรณ์

^{๑๐๓} เนื้อความตอนนี้อยู่ไม่สมบูรณ์

แลในฝาผนังพระมรรูปนั้น จาฤกไว้ว่า
ถ้าผู้ใดทำผิดอย่าให้ทำผิดตอบ
ถ้าจะทำการอันใดให้ประกอบด้วยอัมมาไสย
อันจะเป็นความชอบแต่พระมหากษัตริ์ จะได้สืบพระชันษานั้นมี ๔
ประการ ^{๑๐๔}ฯะ

นิทานเรื่องที่ ๑ พระเจ้าฟาริดุนหาเลือดเด็ก

◎ แลมรรูปนั้น ๑๒ เหลี่ยมๆ หนึ่งจาฤกไว้ว่า ยังมีพระมหากษัตริ์
พระองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่า พระเจ้าฟาริดุน เป็นพระมหากษัตริ์อันประเสริฐ
มีเมืองขึ้นเป็นอันมาก

พระเจ้าฟาริดุนอยู่ในทำนองคลองธรรม อนุาประชาราษฎรอยู่เอิ้นเป็นศุข
พระเจ้าฟาริดุนนั้นประชวรพระโรคในทรวง แพทย์ประกอบพระโอสถถวาย
ให้เสวยเท่าใดๆ พระโรคนั้นก็มิคลาย

แพทย์ผู้หนึ่งจึงกราบทูลว่า พระโรคนี้เณาะประกอบพระโอสถด้วยโลหิต
เด็กอายุศัมีแต่ ๑๒ ปี เมื่อจะประกอบนั้นให้เอาเด็กนั้นมาเชือดคอกนำพระที่หนึ่ง จึง
จะได้โลหิตร้อนๆ ละลายพระโอสถให้พระองค์เสวย พระโรคของพระองค์จึงคลาย
ถ้ามิได้ประกอบพระโอสถจะนี้พระโรคนั้นจะมากไป ครั้นพ้นสามเดือน พระองค์จะ
ถึงสวรรณคต

พระเจ้าฟาริดุนได้ทรงฟังแพทย์กราบทูลดังนั้น จึงสั่งให้เอาทองคำเท่าผลฟัก
บันทุกหลังม้าไปตีฆ้องร้องปาวแก่นาประชาราษฎรว่า ถ้าผู้ใดมีบุตรแต่อายุ ๑๒ ปี
จะแลกทองเท่าผลฟัก จะเอาบุตรไปเชือดคอก เอาโลหิตประกอบพระโอสถถวาย

มนตรีรับสั่งดังนั้นแล้วจึงเอาทองบรรทุกหลังม้าไปตีฆ้องร้องปาวถึง ๖ วัน
แล้ว ผู้ใดจะยอมให้บุตรมาหาได้

^{๑๐๔} เนื้อความตอนนีไม่สมบูรณ์

ครั้นถึง ๗ วันแล้วมีหญิงคนหนึ่งใจกรรออกมารับว่าให้หยุดอยู่ที่นี้ก่อน
หญิงนั้นจึงไปบอกพี่ว่า บุตรเราถึง ๙ คน ยากจนหาอันใดจะเลี้ยงบุตรมิได้
แล้วพี่นั้นก็ฟังคำกรรมาลงใจด้วย จึงจูงเอาข้อมือเด็กนั้นมาส่งให้แล้วรับเอาทอง
นั้นไป

แลเด็กนั้นก็ร้องไห้วิ่งวอนแก่บิดามารดาเท่าใดก็มีฟัง แลผู้เอาทองไปแลกนั้น
ก็พาเอาตัวเด็กไปส่งให้แพทย์ แล้วเอาเนื้อความกราบทูลพระเจ้าฟาริคุณว่าได้เด็ก
นั้นมาแล้ว

พระเจ้าฟาริคุณจึงให้หาเสนาบดีกายีพร้อมกันแล้วให้ปรึกษาว่าแพทย์จะเอา
โลหิตเด็กนี้ประกอบพระโอสถถวายเราแลโรคเราจึงคลาย ถ้ามีประกอบด้วยโลหิต
เด็กโรคเรามาคลาย ถ้ามิได้เสวยพันสามเดือน เราก็จะสวรรณคต

แลให้เสนาบดีกายีปรึกษาว่าเด็กนี้มีได้มีโทษผิดจะฆ่าเด็กเอาโลหิตประกอบ
พระโอสถนั้น จะเปนบาปบุญคุณโทษประการใด

จึงเสนาบดีกายีปรึกษาพร้อมกันว่าซึ่งจะฆ่าเด็กหาโทษผิดมิได้จะเป็น
บาปกรรมหนัก แต่ว่าบัดนี้มีได้ฆ่าเสียเปล่าเหตุว่าจะประกอบพระโอสถถวาย
พระองค์จะให้พระโรคของพระองค์หายนั้น จะได้อยู่ปกเกล้าอนุาประชาราษฎรทั้ง
ปวงให้อยู่เย็นเปนสุข จะมีให้มีไทยอันตราายสืบไป

ถ้าแลมิเอาโลหิตเด็กประกอบพระโอสถ พระองค์เจ้าก็จะถึงแก่สวรรณคต
แลราษฎรทั้งปวง จะเกิดหิมแทงฆ่าฟันกันตายเปนอันมาก บ้านเมืองก็จะเร่ร้อน จะ
มิได้อยู่เย็นเปนสุข จะเปนบาปกรรมยิ่งกว่าฆ่าเด็กคนหนึ่งนั้นอีก ควรให้เอาโลหิต
เด็กนี้ประกอบพระโอสถให้พระองค์เจ้าเสวยเถิด

ครั้นพระเจ้าฟาริคุณได้ยินปรึกษาพร้อมกัน กราบทูลตั้งนั้นพระองค์จึงตรัส
แก่ผู้พิพากษาแลเสนาบดีทั้งปวงว่า ถ้าเห็นพร้อมกันตั้งนั้นก็ตามใจเถิด

แลเด็กนั้นจึงเงยหน้าขึ้นดูอากาศแล้วยิ้มหัวว่า เหวยพระผู้เปนเจ้าให้บังเกิด
ชีวิตร์ ข้าพเจ้ามานั้นยอมด้วยแล้วหาซึ่งจะให้ฆ่าข้าพเจ้าทั้งนี้ ข้าพเจ้าหาที่จะไหน
มิได้แล้วจะให้ข้าพเจ้าไปฟ้องร้องแก่ท่านผู้ใดอีกเล่า

พระเจ้าฟาริดนครนั้นเห็นเด็กยิ้มหัวแล้วร้องว่าตั้งนั้น จึงตรัสถามเด็กนั้นว่า บัดนี้ตัวจะถึงแก่ความตายแล้วตัวไม่กลัวหรือ ตัวจึงยิ้มหัวด้วยอันใด

เด็กนั้นจึงกราบทูลแก่พระเจ้าฟาริดนครว่า ข้าพเจ้ามาคิดเห็นหลากหลายทำเนียบ บิดามารดารักษบุตรย่อมเลี้ยงรักษามิให้บาดเจ็บบาดหนามได้

ถ้าว่าบุตรนั้นป่วยเจ็บเป็นประการใดๆ บิดามารดาบริหารการรักษาเอาชีวิตร์เข้า แลกตายแทนบุตรนั้นได้

บัดนี้บิดามารดาข้าพเจ้าเห็นแก่ทองเท่าผลพกรักษยิ่งกว่าตัวข้าพเจ้า จึงส่ง ตัวข้าพเจ้าให้มาแลพระองค์เจ้าก็โปรดแก่ข้าพเจ้า จึงสั่งให้เสนาบดีแลกาเียปฤกษา ว่าให้ฆ่าข้าพเจ้าเอาโลหิตประกอบพระโอสถสำหรับพระโรคของพระองค์เจ้านั้นได้ อยู่

ข้าพเจ้าก็ยังเต็มใจ^{๑๐๕} อยู่ว่าถึงเสนาบดีกาเียปฤกษาแล้วก็ดี แต่พระองค์ทรง ธรรมเห็นอยู่มั่นคงจะโปรดข้าพเจ้าอยู่แล้วพระองค์ก็ได้โปรดข้าพเจ้า พระองค์มา รักษาแต่ชีวิตร์ของพระองค์แลข้าพเจ้า หาที่จะเห็นมิได้แล้ว

เหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงยิ้มแยมหัว สำรูกถึงพระผู้ให้บังเกิดตัวข้าพเจ้ามาว่าทรง พระมหาปัญญา สร้างฟ้าแลแผ่นดินให้มนุษย์แลสิ่งสัตว์เกิดในโลกทั้งหลาย แล้วแลให้ บังเกิดโรคสิ่งใดๆ ก็ยอมให้บังเกิดยาสำหรับรักษาโรคนั้นไว้ทุกประการ แลเหตุโรค ของพระองค์แต่เท่านี้ มิได้บังเกิดยาสำหรับพระโรคด้วย

แลบังเกิดข้าพเจ้ามานี้เณาะจะให้ประกอบพระโอสถรักษาพระโรคของ พระองค์เจ้าจึงจะคลายหฤา ข้าพเจ้าคิดฉะนั้นข้าพเจ้าจึงอดยิ้มมิได้

แลพระเจ้าฟาริดนครนั้นพระองค์ได้ยินเด็กกราบทูลตั้งนั้น ก็รำพึงในพระทัย แล้ว จึงตรัสแก่เสนาทั้งปวงว่าพระมหากระษัตร์เจ้าผู้ทรงธรรมจะเอาโลหิตเด็กนี้ ประกอบพระโอสถเสวยนั้นถึงโรคเราจะคลายก็ดี

อันว่าความตายนั้นก็ได้พ้นแลการซึ่งทำทั้งนี้ก็จะภาชาปรากฏอยู่ชั่ว พระจันทร์พระอาทิตย์ แลเราทรงธรรมมาแต่ก่อนนั้นก็เสียไป ถึงว่าโรคมิคลายจะ ถึงแก่สวรรคตก็ตามบุญเราเกิด

^{๑๐๕} หมายถึงเชื่อมั่น

ตรัสตั้งนั้นแล้วจึงโปรดเด็กพระราชทานเสื้อผ้าเงินทองแล้วก็ปล่อยเด็กนั้นไปเสีย

ทันใดพระโรคของพระองค์ซึ่งเปนในพระทรวงก็หายไปด้วยพระเจ้าทรงธรรมโปรดเด็กนั้นแล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๒ พระเจ้าหุมาขุนคิดเก็บภาษีทับทิม

◎ เหลี่ยม ๒ นั้น จาฤกไว้เปนนิทานว่า ยังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่า พระเจ้าหุมาขุนเสวยราชสมบัติ ณ เมืองบุทราช

เธอทรงเข้าไปประภาษกว้างกับบริพล ให้หยากน้ำหาน้ำเสวยมิได้ ภอภบสวนทับทิม จึงตรัสถามผู้เฝ้านายสวนนั้นว่าน้ำมีเหตุเราจะขอกินบ้าง

ผู้เฝ้านายสวนบอกว่าน้ำไม่มีฯ แต่ทับทิม ถ้าท่านจะกินเชิญท่านเข้ามานั่งที่ศาลานี้เถิด เราจะบีบน้ำทับทิมให้กิน

พระเจ้าหุมาขุนก็เสด็จเข้าไปนั่งที่ศาลา แลนายสวนนั้นจึงปลิดทับทิมมาผลหนึ่งใส่ในผ้าขาวแล้วบีบได้น้ำเต็มชามแล้วก็ส่งให้พระเจ้าหุมาขุนเสวยฯ แล้วจึงตรัสถามผู้เฝ้านายสวนว่า ทับทิมนี้เสียากอนเหตุหาหามีได้มีากอนแต่ก่อนมา แลที่มีากอนนั้นแต่ที่ไร่นา ผู้จะได้อื่นๆ

พระเจ้าหุมาขุนจึงตรัสถามว่าทับทิมสวนนี้ขายได้ปีละเท่าใด

นายสวนบอกว่าปีก่อนนี้ขายได้เหลือกินเหลืออยู่ ๓๐๐ สสิ่งทอง

พระเจ้าหุมาขุนคิดแต่ในพระทัยว่าสวนทับทิมมีอยู่ในแคว้นแคว้นที่นี้มากอยู่ ถ้าจะเรียกเอาากอนทับทิมสิบลดหนึ่งก็จะได้เปนอันมาก แต่คิดในพระทัยนั้นแล้วจึงให้นายสวนบีบน้ำทับทิมให้อีกชามหนึ่ง

นายสวนก็ไปปลิดเอาทับทิมมาบีบต่อหน้าพระเจ้าหุมาขุนเปนทับทิมถึงสิบใบแล้วน้ำก็มิได้เต็มชาม

พระเจ้าหุมาขุนจึงตรัสถามผู้เฝ้านายสวนว่า แต่แรกบีบน้ำทับทิมใบเดียวได้น้ำเต็มชาม บัดนี้บีบน้ำทับทิมถึง ๑๐ ใบแล้ว น้ำก็มิได้เต็มชาม ด้วยเหตุผลอันใด

แลผู้เฝ้านายสวนบอกว่า ท่านเอ๋ย มาทแน้นพระมหากษัตริย์เมืองเรานี้คิดจะเรียกเอาากอนทับทิมแล้วจึงน้ำทับทิมแห้งไปมิได้ถวาย

พระเจ้าหุมาขุนคิดแต่ในพระไทยว่า เรายี่จะเรียกเอาอากาศอนทับทิม แลน้ำ
ทับทิมมาแห่งดั่งนี้ ถ้ามิได้เรียกอากาศอนนั้นจะเปนประการใด พระองค์เจ้ามาคิดแต่
ในพระไทยว่า อย่าเลยเราไม่เรียกเอาอากาศอนทับทิมแล้ว

จึงว่าแก่ผู้เฒ่านายสวนว่าไปปลิดเอาทับทิมมาบีบดูอีกใบหนึ่งเถิด

ผู้เฒ่านายสวนไปปลิดเอาทับทิมมาบีบได้น้ำเต็มชามแล้วยังเหลืออยู่อีก

ผู้เฒ่านายสวนก็ยิ้มแย้มว่า ท่านเอ๋ยพระมหากษัตริย์เมืองเรามิคิดจะเรียก
เอาอากาศอนทับทิมแล้วจึงน้ำทับทิมออกดั่งเก่า

ได้ยินทำเนียมผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบๆ มาว่าพระมหากษัตริย์เมืองใดก็ดีผลไม้ซึ่ง
มิได้มีอากาศให้เรียกเอาอากาศอนต้นไม้นั้นมิสู้เปนผล รสนั้นก็คลายลง อันสิ่งใดเคย
เอาอากาศอนนั้น ถ้าเรียกให้เหลือกว่าทำเนียมนั้น ต้นไม้เรือกสวนไร่นาจะร่วงโรยไป
เห่นมากจะได้น้อย รักษาที่น้อยจะได้มาก

พระเจ้าหุมาขุนจึงตรัสถามว่า เหตุอันใดจึงว่าดั่งนี้

ผู้เฒ่านายสวนว่าถ้าเรียกเอาอากาศอนมากขึ้น ผู้ทำสวนแลไร่นานั้นก็ร้างเสียไป
อากาศก็ขาดลง ถ้าลดอากาศลงผู้ใดซึ่งเคยทำเรือกสวนไร่นานั้นเห่นจะได้ภาษีก็
ชว่นกันทำ แลเคยปลูกแต่ต้นหนึ่งสองต้นก็จะปลูกขึ้นคนละเก้าต้นสิบต้นเรียกอา
กอนก็จะได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน

พระเจ้าหุมาขุนก็เห็นจริงด้วย ในกาลวันนั้นเสนาบดีรีพลก็มาพร้อมกันณะที่
นั้น จึงผู้เฒ่านายสวนรู้ว่าเปนพระมหากษัตริย์ก็ตกใจหน้าเผือดไป

พระเจ้าหุมาขุนก็ตรัสให้เสนาบดีแต่งตราห้ามให้แก่ผู้เฒ่านายสวนบันดา
แวนแคว้นอยู่ในจังหวัดนี้พระราชทานให้แก่ผู้เฒ่านายสวนเปนอันขาดทีเดียว

แล้วพระเจ้าหุมาขุนเสด็จกลับเข้าถึงพระนครแล้วสั่งแก่ชาวพนักงานว่า สิ่ง
ใดแต่ก่อนแต่โบราณมิได้เคยเรียกอากาศอนอย่าให้เรียก ขนอนตลาดซึ่งเคยเรียกนั้น
ให้ลดลงกว่าแต่ก่อน แลชาวพนักงานทั้งปวงก็ทำตามคำสั่ง

ครั้นอยู่มาส่วยสาอากาศอนก็ได้มากขึ้นทุกปีๆ แลราษฎรทั้งปวงก็อยู่เย็นเป
นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมแก่นาประชาราษฎรนั้นแล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๓ พระเจ้าสันหยันยงเด็ก

◎ เหลี่ยม ๓ นั้นจากนิทานไว้ว่า อยู่มาในกาลวันหนึ่งสมเด็จพระเจ้าสันหยันเสด็จไปไล่เนื้อด้วยรีพลโยธา ณะป่า

แลเด็กคนหนึ่งกลัวจึงวิ่งเข้าซ่อนอยู่ในสมุท่มไม้ แลพระเจ้าสันหยันทอดพระเนตรสมุท่มไม้ไหวๆ อยู่คิดว่าเนื้อชักพระแสงเกาทันยิงไปถูกชอกคอเด็กตกลงไป สิ้นหลัง

เด็กนั้นร้องมีออกตื่นอยู่ในสมุท่มไม้ พระเจ้าสันหยันตรัสแก่ทหารว่า เนื้อถูกเกาทันยังตื่นอยู่เร่งไปเอามาจงจับพลัน

ทหารซึ่งมาข้างม้าจึงวิ่งไปดูในสมุท่มไม้เห็นเด็กต้องพระแสงเกาทันตื่นอยู่ จึงยกเอาเด็กนั้นมาถวายแก่พระเจ้าสันหยันฯ เห็นดังนั้นก็หยุดม้า ทรงพระกันแสง นึกหนา

แล้วสั่งแก่คนเร็วให้ไปหาบิดามารดาเด็กนั้น ภามาถึงพระเจ้าสันหยันฯ ภาบิดามารดาเด็กนั้นเข้าไปเฝ้าเมืองแล้วสั่งให้แต่งการศพตามทำเนียม แล้วจึงเอาทองกองสูงเท่าพระองค์นั้น แล้วเอาพระแสงเกาทันซึ่งทรงนั้นวางไว้บนกองทอง จึงให้บิดามารดาเด็กนั้นเข้ามานั่งใกล้กองทองก็เสด็จไปจากที่นั่นนั้น ไปนั่งลงใกล้กองทองแล้วปราศรัยโปรดแก่บิดามารดาว่า เราไม่ทันเห็นว่าบุตรของตัวอยู่ในสมุท่มไม้ เราคิดว่าเนื้อ เรายิงเกาทันไปถูกบุตรของท่านก็ผิดอยู่แล้ว อย่าให้เปนกรรมเวรแก่เราเลย ถ้ามิเอาโทษเราให้กองทองสูงเท่าตัวเรานี้

ถ้ามิยอมเอาทองจะพยาบาทแทนบุตรของตัวก็ให้เอาพระแสงเกาทันนี้ยิงเราให้ตายแทนบุตรของท่านเถิด

ครั้นบิดามารดาเด็กได้ยินพระเจ้าสันหยันตรัสดังนั้นก็กราบถวายบังคมทูลว่า อย่าว่าแต่ชีวิตร์บุตรข้าพเจ้าตายผู้เดียว ถึงชีวิตร์ข้าพเจ้าแลทั้งพวกข้าพเจ้าก็ดี ข้าพเจ้าขอสะเดาะเคราะห์อุบาทว์ ข้าพเจ้าจะได้ผูกกรรมเวรต่อละของทูลีพระบาทหามีได้ ขอให้พระชันษาพระองค์เจ้ายืนพระบารมียิ่งขึ้นไป จะได้ปกเกล้าฯ อนุเคราะห์ราษฎรทั้งปวงได้อยู่เย็นเปนสุข

แลพระเจ้าล้นหยันได้ยืมกราบทูลอ่อนวอนดั่งนั้นก็ทรงพระเมตตาแก้บิดามารดาเด็กให้พระราชทานเสื้อผ้า โปรดพระราชทานตราคุ้มห้ามบันดาจังหวัดแวนแคว้นซึ่งบิดามารดาเด็กอยู่นั้นพระราชทานให้เป็นอันขาดทีเดียว แล้วให้ยกเอาทองคำวงไวนั้นไปส่งให้แก้บิดามารดาเด็กนั้นยากอยู่ก็เป็นเสรัชชีสืบไป เพราะพระเจ้าทรงธรรมแก้บิดามารดาเด็กนั้นแล หะ

นิทานเรื่องที่ ๔ พระเจ้าบะหรามตั้งคนคิดเป็นเสนาบดี

◎ เหลี่ยม ๔ จากฤๅไฉนว่ายังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่าพระเจ้าบะหราม ครองสมบัติในเมืองหะรันตะไว้พระไทยแก่เราธรรมนตรีให้ว่าราชการบ้านเมืองทั้งปวง

แลพระเจ้าบะหรามมิได้เอาพระไทยใส่ในราชการบ้านเมืองแลอนาประชาราษฎร หามิได้หวังแต่จะให้สบายพระไทยเสด็จไปประภาสเหนือเป็นอัตรา

แลเหล่าธรรมนตรีนั้นคิดคดกระบถต่อแผ่นดินบังส่วยสาอากรไว้เป็นอนาประโยชน์ มิได้เอาเข้าท้องพระคลัง แลเก็บเอาของณะท้องพระคลังจำหน่ายเสียเป็นอันมาก แล้วทำซ่มเหง อนาประชาราษฎรจำจงโดยดี เรียกเอาพัสดุดอกเงิน แล้วกลั้วราษฎรแต่งคนให้สอดแนม เหนผู้ใดจะทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายกล่าวโทษเป็นประการใดๆ นั้น ให้คอยจับเอาตัวผู้นั้นโดยดีจำจงแล้วให้รีบเอาพัสดุดอกเงินผู้นั้น แลแบ่งปันให้แก่ผู้สอดแนมจับมานั้นราษฎรทั้งปวงกลัวทนมิได้ แตกตื่นไปอยู่บ้านอื่นเมืองไกล

ครั้นราษฎรร่วงโรยไปแล้ว เราธรรมนตรีให้หนังสือส่งพัสดุดอกเงินไปถวายพระเจ้าตรุดิลิสะดาน แลในหนังสือนั้นว่า พระเจ้าบะหรามคิดแต่การบาปมิได้เอาพระไทยใส่ในข้อราชการบ้านเมือง ราษฎรแตกตื่นเป็นอันมากขอพระองค์เจ้ายกทัพมาช่วยได้บ้านเมืองแล้ว ข้าพเจ้าขอถวายเป็นส่วยดอกไม้เงินทอง

ครั้นพระเจ้าตรุดิลิสะดานแจ้งในหนังสือเราธรรมนตรีนั้นแล้วจึงสั่งให้ยกทัพมาตั้งณะแดนหิรัน

แลเจ้าเมืองนำด่านแต่งทัพออกมาต้านไว้ แล้วบอกหนังสือเข้ามาถึงพระเจ้าบะหมรามฯ แจ้งในหนังสือนั้นแล้วก็สั่งแก่เสนาบดีให้แต่งทัพ แล้วก็สั่งแก่ชาวพระคลังให้จัดแจงเสื้อผ้าทองเงินสำหรับพระราชทานแก่ทหารแลราษฎรทั้งปวง

แลชาวคลังกราบทูลว่าเราสรรมนตรีเรียกพัสดุทองเงินเป็นอันมาก แลยังอยู่นั้นน้อย ทหารแลราษฎรซึ่งชำนาญในการณรงค์สงครามนั้นก็แตกตื่นหนีไปอยู่บ้านอื่นเมืองไกลมากแล้วนั้น พระองค์จะโปรดประการใด

จึงพระเจ้าบะหมรามตรัสสั่งแก่ครุมนตรีว่าให้ยกพลทหารสิบพันไปช่วยหนุนทัพเมืองนำด่านก่อน กว่าเราจะคิดราชการสืบไป แล้วสั่งแก่เหต้ายกมนตรีให้ถามเราสรรมนตรีว่าเราตั้งให้เป็นผู้ใหญ่ว่าราชการบ้านเมืองทั้งปวงแลราษฎรแตกตื่นหนีไปด้วยเหตุอันใดจึงมิได้เอาเนื้อความกราบทูลพระกรุณา แลสิ่งของในท้องพระคลังนั้นก็เอาไปทำอันตรายเสีย

สั่งแต่เท่านั้นแล้วก็เสด็จไปล้อมเนื้อ ได้แล้วกลับมาถึงกลางทาง เทวดาอาเภทให้เหนเป็นเด็กเลี้ยงแกะจับสุนัขขี้เสียบบนปลายไม้แล้วถลกหนังสุนัขทั้งแปด

แลพระเจ้าบะหมรามเหندังนั้น ก็ตรัสให้ถามเด็กเลี้ยงแกะนั้นว่า เหตุอันใดจึงเสียบสุนัขถลกหนังดังนี้

จึงเด็กนั้นกราบทูลว่าเดิมสุนัขตัวนี้ข้าพเจ้าเลี้ยงมันมาแต่เล็กกินด้วยนอนด้วยจนคุ้มใหญ่คิดว่ามิได้ลืมคุณเข้าคุณเกลียด

ข้าพเจ้าไว้ใจให้ไปเลี้ยงแกะคุมฝูงแกะมาทุกวัน แลสุนัขนี้มีได้คิดถึงคุณ ข้าพเจ้าไปคบนางเสือให้นางเสือหักคอแกะข้าพเจ้ากินทุกวัน

แลสุนัขนี้ไปพลอยกินด้วยๆ ฉะนี้จึงข้าพเจ้าเสียบสุนัขถลกหนังให้สุนัขทั้งปวงดูสืบไปอย่าให้สุนัขทั้งปวงดูเยี่ยงกันได้ ถ้าข้าพเจ้ามีทำดังนี้สุนัขทั้งปวงจะดูเยี่ยงสุนัขตัวนี้ แลแกะข้าพเจ้าลั่นไปทั้งฝูง

ครั้นพระเจ้าบะหมรามได้ยินดังนั้นไว้ในพระทัยแล้ว เสด็จเข้ามาเมือง จึงตรัสถามเหต้ายกมนตรีว่า เราสรรมนตรีให้การเปนประการใดบ้าง เหต้ายกมนตรีฯ นิ่งเสียมิได้ให้การเปนประการใดหาไม่ได้

จึงพระบะหรามทรงพระโกรธสั่งให้จับเราธรรมนตรีจำไว้ แลราชภรรยาทรง
เหนเราธรรมนตรีเป็นโทษแล้วก็ทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายกล่าวโทษเราธรรมนตรี
เนื้อความข้อใหญ่เป็นหลายข้อ จึงพระเจ้าบะหรามสั่งให้ล้อมเรือนเราธรรมนตรีไว้
แล้วจึงเอาตัวผู้มีชื่อที่เราธรรมนตรีทำข่มเหงมาสืบถามว่า เหตุอันใดจึงได้มาจำจอง
อยู่ขณะนี้

ผู้หนึ่งกราบทูลว่าเราธรรมนตรีทำข่มเหงจับเอาน้องข้าพเจ้ามาฆ่าเสียแล้ว
เก็บเอาพัสดุทองเงินข้าพเจ้าไป

คนหนึ่งให้การว่าเราธรรมนตรีให้หนังสือและสิ่งของไปถวาย พยาตรุดลิสะ
ดานฯ จึงได้ยกทัพบา

ข้าพเจ้าแจ้งเนื้อความว่าเราธรรมนตรีฯ จึงจับข้าพเจ้าไปโบยตีจำจองไว้ แล
ผู้มีชื่อกล่าวโทษเราธรรมนตรีต่างๆ เนื้อความข้อใหญ่เป็นหลายข้อ

จึงพระเจ้าบะหรามสั่งให้รีบเอาทรัพย์สินสิ่งของฯ เราธรรมนตรีนั้นได้หนังสือ
พระเจ้าตรุดลิสะดานให้มาแก้เราธรรมนตรีว่าซึ่งให้มีหนังสือมาถึงเราว่าให้ยกทัพบา
มาช่วยนั้น เราได้ยกพลมาช่วยตามหนังสือนั้นแล้ว

ครั้นพระเจ้าบะหรามแจ้งในหนังสือนั้นแล้วเห็นว่าเราธรรมนตรี เป็นกระบด
แท้แล้ว

จึงสั่งให้ถลกหนังเสียเสียบไว้ดูจหนึ่งเต็กเลี้ยงแกะทำแก่สุนัขนั้น แลให้ตี
ฆ้องร้องเป่าให้ราชภรรยาทรงหลายมาดู แลสิ่งของซึ่งเราธรรมนตรีอายกระบดข่มเหง
เอา ของผู้ใดนั้นก็ให้คืนแก่ผู้นั้น

แลราชภรรยาทรงได้ยินก็เลื่องๆกันไป แลบันดาซึ่งแตกหนีไปนั้นก็กลับมา
พร้อมมูลตั้งเก่าแล้วออกไปรุกรานฆ่าตีกๆ ก็ฟายแพหนีไป แลบ้านเมืองก็อยู่เอื่อย
เป็นสุขหาอันตรายมิได้ด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๕ พระเจ้าเนาวสวานทรงธรรม

◎ เหลี่ยม ๕ นั้นจากนิทานไว้ว่า ในกาลวันหนึ่งพระเจ้าเนาวสวานถาม
แก่ราชครูทั้งสี่ว่าเหตุใดเหยียนนั้นอายุศม์สั้น นกกระจอกนั้นอายุศม์จึงยืน

พระราชครูกราบทูลว่าเหยียนนั้นอายุศม์สั้นด้วยใจจะกรรทำช่มเหงแก่เพื่อน
สัตว์ นกกระจอกนั้นอายุศม์ยืนเหตุมิได้ช่มเหงแก่เพื่อนสัตว์ นกกระจอกอายุศม์จึง
ยืน ขอพระองค์เจ้าอยู่ในทำนองคลองธรรมเถิด พระชันณะษาพระองค์เจ้าก็จะยืน

แลพระเจ้าเนาวสวานเห็นจริงด้วยจึงหาฤาแก่ราชครูทั้งสี่ว่า ถ้าราษฎรจะมี
กิจสุขทุกข์ ผู้ใดทำช่มเหงแก่ราษฎรๆ จะร้องฟ้องแก่เสนาบดีจะให้เอาเนื้อความ
กราบทูลแก่เรา เกลือกเสนาบดีจะเห็นแก่กันมิได้เอาธุระนั่งเนื้อความผู้ยากนั้นเสีย
ราษฎรทั้งปวงจะได้ความเดือดร้อน ทำไฉนความแค้นของราษฎรจะได้แจ้งถึงเรา

พระราชครูทั้งสี่ปรึกษาถากันกราบทูลว่า อันพระองค์เจ้าตรัสเอ็นดูแก่นา
ประชาราษฎรนั้นควรด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมแล้ว บ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุขแล
ความทรงธรรมก็จะเลื่องๆอยู่ชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์ แลพรของราษฎรจะคำชู
พระองค์เจ้าจะปราศจากโรคภัย พระชันณะษาพระองค์เจ้าก็จะยืน

อันว่าเสนาบดีสักชื่อ ควรจะต่างพระเนตรพระกรรณได้ จึงจะตั้งให้เป็น
เสนาบดี แลซึ่งจะนั่งเนื้อความของราษฎรเสียนั้น เหนมิควร

จึงพระเจ้าเนาวสวานตรัสแก่พระราชครูทั้งสี่ว่า เราคิดว่าจะให้ทำระฆัง
แขวนไว้ ถ้าราษฎรมีสุขทุกข์ร้องฟ้องแก่เสนาบดีๆ เห็นแก่กันมิได้เอาธุระก็ให้ชัก
สายระฆัง

พระเจ้าเนาวสวานได้ยินเสียงระฆังให้คนเร็วออกมาดูเห็นแม่ตัวหนึ่งยังแก่
หนังหุ้มกระดูกแลเดินนั้นหาแรงมิได้ แลคนเร็วเอาแม่จูงเข้าไปกราบทูลแก่พระเจ้า
เนาวสวานๆ เห็นแม่พอมักจึงตรัสว่าดีจะมีเหตุให้ไปสั่งเจ้าของแม่นั้นมา

คนเร็วไปสืบช่างประมกเจ้าของแม่นั้น ภาเอาตัวมาน่าที่นั่งแล้วถามช่างประ
มกว่า แม่นี้ของผู้ใดเหตุอันใดจึงพอมัก

ช่างประมกราบทูลว่า แม่นี้เป็นของข้าพเจ้า เดิมเมื่อแม่หนุ่มอยู่นั้น ข้าพเจ้า
บรรทุกผ้าไปมาทุกวัน ข้าพเจ้าปรนให้กินจึงแม่พื่ออยู่ ครั้นแม่แก่แล้วข้าพเจ้าจึง

ปล่อยเสียให้ไปหากินเองจึงแม่พอมลงละนี้ จึงพระเจ้า เนาวสว่างตรัสว่า เมื่อแม่
หนุ่มอยู่ใช้การปรนให้กิน

ครั้นแม่แก้หาแรงมิได้ ขับให้ไปหากินเองนั้นมิชอบ ให้ช่างประมกเอาเข้าแล
หญา มาปรนทุกวันกว่าแม่จะพิดังเก่า แลช่างประมกได้ยินพระเจ้าเนาวสว่างตรัส
ดังนั้นก็ปรนให้แม่กินทุกวันตามรับสั่ง แม่นั้นก็พิดังเก่า เนื้อความนี้ภาลงไปว่า
พระเจ้าเนาวสว่างทรงธรรมแต่สัตวมาพ้องยังเอาธุระ

แลหญิงเฝ้าผู้หนึ่งได้ยินดังนั้นก็เข้ามาจับสายระสังชัก พระเจ้าเนาวสว่างได้
ยินเสียงระสังจึงสั่งคนเร็วให้ไปดู

คนเร็วเห็นหญิงเฝ้านั้นว่าผู้ใดทำช่มเหงประการใดจึงชักสายระสัง

หญิงเฝ้าให้กราบทูลว่า เดิมที่บ้านข้าพเจ้าได้อยู่มาแต่ผู้เฝ้าผู้แก่สืบๆ กันมา
จนถึงข้าพเจ้ามีอายุได้ถึงเพียงนี้ผู้ใดจะได้ช่มเหงข้าพเจ้ามิได้ แลบัดนี้สาสิมนตรี
ทำช่มเหงทลายเรือนข้าพเจ้าเสีย แลสาสิมนตรีปลุกเรือนลงที่บ้านข้าพเจ้า แล
ข้าพเจ้าเป็นคนยากจน ใครจะเหินแก่ข้าพเจ้าๆ จึงนิ่งเนื้อความมาถึงเดือนหนึ่งแล้ว

บัดนี้ข้าพเจ้าได้ยืมว่าพระเจ้าทรงธรรมแต่สัตวมาพ้องยังเอาธุระให้สำเร็จได้
จึงข้าพเจ้ามาชักสายระสังหวังจะให้ทราบใต้ละของทูลิพระบาทจึงพระเจ้าเนาวส
ว่างให้หาสาสิมนตรีมาถาม

สาสิมนตรีให้การว่า ข้าพเจ้าปลุกเรือนลงที่บ้านหญิงเฝ้านั้นจริง ข้าพเจ้าให้
เงินค่าที่หญิงมิเอา

พระเจ้าเนาวสว่างจึงแจ้งว่า สาสิมนตรีทำช่มเหงจริงอยู่ แล้วจึงพระเจ้า
เนาวสว่างให้ถลกหนังสาสิมนตรีเสียบไว้ที่บ้านนั้นแล้วไปเป่าร้องราษฎรทั้งปวงมา
ดูอย่าให้ดูเยี่ยงสาสิมนตรีสืบไป

แต่พระเจ้าทรงธรรมให้ทำแก่สาสิมนตรีดังนั้นเสนาบดีแลราษฎรมิได้
ทำช่มเหงแก่กันเลย บ้านเมืองอยู่เย็นเป็น สุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล

นิทานเรื่องที่ ๖ พระเจ้าเนาวสวานพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน

◎ เหลี่ยม ๖ จากถูกเพนนิทานไว้ว่า มีเศรษฐีผู้หนึ่งแลยากจนชายที่บ้านเสีย แลเศรษฐีผู้ซื้อที่บ้านนั้นให้พื้นดินขึ้นภบตุ่มทอง ๓ ตุ่ม ตุ่มเงินตุ่มหนึ่ง หีบเหล็กหีบหนึ่ง พลอยทับทิมมรกฏอันมีค่าอยู่ในหีบนั้นเพนอันมาก

แลเศรษฐีผู้ให้พื้นที่บ้านนั้นคิดว่าได้ซื้อแต่ที่บ้าน แลจะเอาของเหล่านี้ไว้มิควรขอบจะให้แก่เศรษฐีเจ้าที่นั่นจึงควร คิดแล้วให้ไปหาเศรษฐีนั้นมา จูงมือเศรษฐีให้ไปดูของนั้นแล้ว ว่าท่านแก่แล้วเอาสิ่งของนี้ไปเถิด เราจะให้ปลูกเรือนลงณะที่นี้

เศรษฐีเจ้าบ้านตอบว่าเมื่ออยู่ที่นี้สิ่งของทั้งนี้เรามีได้เพน เราขายที่บ้านแก่ท่านแล้ว ท่านมาพื้นที่ได้ของนั้นเพนกุศลของท่านแล้ว เราจะเอาของนี้ไปไม่ควร

แลเศรษฐีทั้งสองถุ่มเถียงกันไปมามิตกมิลงกันจึงพากันไปหากาฬิผู้พิพากษาๆ มิตกมิลงกันจึงเอาเนื้อความกราบทูลแก่พระเจ้าเนาวสวานดิษทรงธรรมๆ จึงให้หากาฬิผู้พิพากษาแลเสนาบดีมาพร้อมปฤษาว่าของทั้งนี้จะให้แก่ผู้ใด

เสนาบดีกาฬิปฤษาพร้อมกันว่าเศรษฐีทั้งสองมิยอมรับเอาสิ่งของนั้นแล้ว แลแผ่นดินนี้เพนแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ เกิดสิ่งใดๆ แล้วในแผ่นดินนั้นชอบเพนของพระมหากษัตริย์

แลเศรษฐีทั้งสองก็ยอมทูลเกล้าฯ ถวายซึ่งพระเจ้าเนาวสวาน ตรัสแก่เสนาบดีแลเศรษฐีทั้งสองว่า ท่านทั้งปวงพร้อมกันพิพากษาว่าแผ่นดินของเรานั้นควรแล้ว แต่ว่าเราเพนพระมหากษัตริย์ทรงธรรมอยู่ทุกสิ่งทุกประการจะปราณาเอาทรัพย์ซึ่งราษฎรได้นั้นมิชอบ

จึงทรงพระกรุณาตรัสถามเศรษฐีทั้งสองว่า มีบุตรอยู่หฤฯ หฤฯหาได้

จึงเศรษฐีเจ้าที่นั่นกราบทูลว่า ข้าพเจ้ามีบุตรชายคนหนึ่งอายุศม์ได้ ๒๐ ปี

แลเศรษฐีผู้ซื้อนั้นก็กราบทูลว่า ข้าพเจ้ามีบุตรหญิงอายุศม์ได้ ๑๗ ปี

ครั้นพระเจ้าเนาวสวานได้ยินเศรษฐีทั้งสองกราบทูลดังนั้นจึงตรัสว่า บุตรเศรษฐีทั้งสองขอบจะยกให้อยู่เพนคู่กัน แลของทั้งนี้ยกให้แก่บุตรทั้งสองเถิด

เศรษฐีทั้งสองแก่แล้ว กาฬิเสนาบดีทั้งปวงยกมือถวายบังคม ถวายพรสรรเสริญพระเดชพระคุณแล้วกราบทูลพระเจ้าเนาวสวานพระองค์โปรดทั้งนี้ถึงว่าพระองค์เจ้าเข้าสู่นิพพานแล้วก็ดี อันประการซึ่งโปรดมาทั้งนี้ก็จะเลื่องๆไปทั่ว

ประเทศเป็นฉบับชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์ด้วยทรงธรรมแก่นาพระราชาราชกร แล
ฟ้าฝนก็จะตกเป็นปรกติอยู่ตามเทศการ แผ่นดินบ้านเมืองก็จะอยู่เอื่อยเป็นสุขจะ
ปลูกผลสิ่งใดก็จะเกิดผลๆ นั้นแลรวงก็จะเติบโตใหญ่ แลมีรสต่างๆ ราษฎรทั้งปวง
ได้รับพระราชทานมีกำลัง โรคภัยมิสู้เบียดเบียนได้ จะอยู่เอื่อยเป็นสุขด้วยพระเจ้า
ทรงธรรมนั้นแล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๓ พระเจ้ามณีสรรพคุณดั่ง

◎ เหลี่ยม ๓/ มีนิทานไว้ว่ายังมีพระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์หนึ่งทรง
พระนามชื่อว่า พระเจ้าสุริยราชสมบัติเมืองเหราข อยู่ในการทำนองคลองธรรม
แลอนาประชาราษฎรทั้งปวงก็อยู่เอื่อยเป็นสุขหาภัยอันตรายมิได้

แลพระเจ้ามณีสรรพคุณทั้งสองให้ตั้งไปจะฟัง
เนื้อความสิ่งใดมิแจ้ง

จึงหาเสนาบดีทั้งปวงมาพร้อมกันแล้วตรัสว่า เราทรงพระประชวรครั้งนี้
เหนืประหลาดกว่าทุกครั้ง พระภรรยาสองมิได้ยิน ตรัสตั้งนั้นแล้วทรงพระกำแสง
แลเสนาบดีก็พลอยโคกเศร้าด้วย

แลมนตรีผู้ใหญ่ผู้หนึ่งกราบทูลแก่พระเจ้ามณีสรรพว่า อันพระโรคพระองค์เจ้า
แต่เพียงนี้ เดชพระองค์ทรงธรรม แลพรอนาประชาราษฎรทั้งปวงก็ค้ำชูเหนืภอจะ
มิเป็นไร

จึงมนตรีผู้หนึ่งกราบทูลว่า ยังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนาม
ชื่อว่า พระเจ้ายัมลิตเสวยราชสมบัติเมืองยุมาน เมื่อแรกครองราชย์สมบัติให้มี
ราชทูตจำทูลพระราชสาร แลเครื่องราชบรรณาการไปถึงพระเจ้าเมืองอรุม แลใน
พระราชสารนั้นว่า ข้าพเจ้ายัมลิตผู้น้อยขอกราบถวายบังคมมาณะเชิงปราสาท
สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้าทรงธรรมอันมหาประเสริฐครอบครองสมบัติ
เมืองอรุมให้ทราบด้วย อยู่มาแต่โบราณมานั้น พระมหากษัตริย์องค์ใดได้เสวยราช
สมบัติได้แต่สองปีสามปีจะได้ครองราชสมบัติให้พ้นกว่านั้นหามิได้

บัดนี้เชื้อกระษัตริย์สิ้นพระญาติพระวงศ์แล้วยังแต่ข้าพระพุทธเจ้าผู้เดียว พระชันษาอายุศม์ได้ ๑๖ ปี ยังต่ำอยู่นักเกลือกจะมีได้เชื้อพระวงศ์จะครองราชสมบัติสืบไปนั้น ข้าพเจ้าได้ยินว่าพระองค์เจ้าครองราชย์สมบัติได้ถึง ๒๐ ปีแล้ว มิได้มีพระโรคเบียดเบียนพระชันษาก็ยืนหาอันตรายมิได้นั้นด้วยประการใดจะขอเฝ้าพระบารมีเป็นอย่างทำเนียมจะได้ปกเกล้าครอบครองบ้านเมืองอนาประชาราษฎรสืบไป

ครั้นพระเจ้าเมืองอรุณแจ้งในพระราชสารนั้นแล้วตรัสสั่งแก่เสนาบดีว่า เมื่อวันสุกัรนำให้ไปเฝ้าร้องราษฎรไปพร้อมกันที่ท่าเนพระไทใหญ่ที่เราจะให้ท่านราษฎรตามอย่างแต่ก่อนทุกครั้งๆ แล้วให้ราชทูตเมืองยุมานออกไปดูตามรับสั่งแลเสด็จออกไปทำทานแก่ราษฎรวันฉกกว่า ให้แข่งต้นไม้ไทรนั้นให้ผลเหี่ยวแห้งไปอย่าถึงเจ็ดวัน แลเราจะให้ทานแก่อนาประชาราษฎร วันฉกสืบทไป

อนาประชาราษฎรก็แข่งต้นพระไทตามรับสั่งนั้น แลพระเจ้าอรุณก็เสด็จกลับเข้ามา

ครั้นถึงวันสุกัรพระเจ้าอรุณให้เสนาบดีพาทูตเมืองยุมานนั้นไปดูต้นพระไทเหมือนดังครั้งก่อน แลพระเจ้าอรุณก็เสด็จออกไปถึงต้นพระไทรนั้นทอดพระเนตรเห็นต้นพระไทรผลแลใบเหี่ยวแห้งหล่นไป

แลราษฎรซึ่งเคยอาไศรย์ร่วมแด่นั้นก็หาที่พึ่งมิได้ และมหากษัตริย์จึงให้ท่านแก่ราษฎร วันฉกแล้วให้ว่าแก่ราษฎรว่า ต้นไทรนี้เป็นที่อาไศรย์แก่คนทั้งปวงเหี่ยวแห้งไปแล้วนั้น บัดนี้ก็ให้อนาประชาราษฎร วันฉกให้พรแก่ต้นไทรนี้ให้สดชื่นคืนเหมือนดังเก่า บุคคลทั้งปวงจะได้อาไศรย์ แลอนาประชาราษฎรก็ชวนกันให้พรว่า ขอให้ต้นพระไทรสดชื่นคืนมาดังเก่า

ครั้นวันสุกัรพระเจ้าอรุณให้ไปชันสูตรดู เห็นพระไทรสดแตกใบคืนมาเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่พระเจ้าอรุณให้ราชทูตไปดู แลตรัสแก่ราชทูตว่า ต้นพระไทรนั้นจะได้เป็นอย่างเป็นทำเนียมไปกราบทูลพระเจ้ายุมานเถิด

ราชทูตแจ้งซึ่งพระเจ้าอรุณศรีสังตั้งนั้น แล้วกราบถวายบังคมลาเอาเรื่องราวทั้งนี้ มากราบทูลแก่พระเจ้ายุมาน พระเจ้ายุมานแจ้งตั้งนั้นจึงตรัสสั่งแก่ชาวพระคลังให้เอาเงินทองส่วยสาอากรในท้องพระคลังนั้นให้ไว้เป็นเงินสำหรับจะทำทานแก่อนาประชาราษฎร วัฒนิกแล้ว

พระเจ้ายุมานทำตามคุญพระเจ้าอรุณทำนั้น แลราษฎรทั้งปวงให้พรๆ นั้นก็คำชูพระชันษาพระเจ้ายุมานก็ยืนหาอายุอันตรายมิได้ ครอง ราชสมบัติณเมืองยุมานได้ถึง ๑๒๐ ปี

ครั้นพระเจ้านันสูรได้ยินมนตรีกราบทูลเรื่องราวพระเจ้ายุมานตั้งนั้นจึงตรัสแก่เสนาบดีว่า เราทรงพระกันแสงไปจะกลัวความตายนั้นหามิได้

เราทรงพระกันแสงด้วยอนาประชาราษฎรทั้งปวงด้วยพระกรรมเราตั้งไปแล้วเกลือกว่า อนาประชาราษฎรทั้งปวงร้องทุกข์ราชแก่เราๆ มิได้ยิน

เหตุฉะนั้นเราจึงทรงพระกันแสงถึงราษฎร ตรัสแล้วสั่งแก่เสนาบดีให้ไปตีฆ้องร้องเป่าแก่อนาประชาราษฎรว่า ผู้ใดทำซ่มเหงให้ราษฎรห่มเลือดมาแล้วมาร้องทุกข์ราช เราจึงจะได้แจ้งว่าราษฎรมีสารทุกข์ ครั้นพระเจ้านันสูรตรัสตั้งนั้นแล้วพระโรคในพระกรรมตั้งนั้นก็หายไป ด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๔ พระเจ้ายินนุเลี้ยงใจ

◎ เหลี่ยม ๔ นั้นจากถูกเป็นอักษรไว้ว่า ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อว่า พระเจ้ายินนุเสวยราชสมบัติเมืองนิเสนเสด็จไปประภาษาป่าใกล้เขานั้น

ยังมีภรรยานายใจผู้หนึ่งคลอดบุตร แลภรรยานายใจทิ้งบุตรไว้หนีไป แลนายใจนั้นมีความโกรธเอาบุตรนั้นไปทิ้งไว้ในสุ่มทุมไม้

ครั้นพระเจ้ายินนุได้ยินเสียงเด็กร้องไห้ คิดแต่ในพระทัยว่า บุตรของผู้ใดทิ้งไว้ จึงสั่งคนเร็วไปเอาตัวเด็คนั้นมา เห็นรูปร่างนั้นสะครานดี จึงเอามาเมือง แลพระราชทานแม่นม พี่เลี้ยงรักษาภูมานั้นไว้ พระเจ้ายินนุพระราชทานชื่อ บาดัด ครั้นบาดัดใหญ่กล้าแข่งอายุศม์ได้ ๑๗ ปีแล้ว

พระเจ้ายิ่นนุเหนบาคัดเฉลียวจลาค เอาใจใส่ในราชการบ้านเมืองจึงโปรดให้
เปนบาคัดมนตรี แลเสนาบดียกเกรงจะว่าราชการสิ่งใดมาปรึกษาด้วยบาคัดมนตรี
ราชการจึงสะดวก

ครั้นเนระภาคนานมาบาคัดมนตรีคิดว่าพระเจ้ายิ่นนุทรงพระเมตตาอยู่ แล
เสนาบดีก็ยกเกรงอยู่แล้วจะกลัวแก่ผู้ใดอีกเล่า

คิดดังนั้นแล้วบาคัดมนตรีซ่มเหงน้อกระบัตเอาพัศดุทองเงินแห่งอนาประชา
ราษฎรทั้งปวง แลราษฎรไปฟ้องร้องแก่เสนาบดีเปนหลายครั้งหลายหนแล้ว

เสนาบดีมิได้เอาเนื้อความของราษฎรว่า แลราษฎรทั้งปวงทำฎีกาทูลเกล้า
ถวายกล่าวโทษบาคัดมนตรีต่างๆ เปนหลายข้อ

บาคัดมนตรีรู้เหตุว่าจะมีพินโทษแล้ว บาคัดภาครอบคร้วอพยบหนีไปด้วย
พวกโจร อยู่ภูเขาส่งย้ายบาคัดมนตรีเมื่อยังเปนทหารอยู่นั้น

โจรทั้งปวงเห็นว่าบาคัดมนตรีฉลาดเฉลียวจึงตั้งบาคัดมนตรีเปนนายโจรแล
ตั้งป้องกันเปนมั่นคงทำไร่ไถนาอยู่ในภูเขานั้น บาคัดมนตรีคุมพวกโจรเที่ยวตีชิงแก่
ราษฎรทั้งปวงซึ่งไปค้าขายณะเมืองนิเสนนั้นขัดสนนัก

แลเนื้อความแจ้งถึงพระเจ้ายิ่นนุฯ สั่งให้เสนาบดีมาปรึกษากันว่าย้ายบาคัด
มนตรีทำซ่มเหงน้อราษฎร แลหนีไปเข้าพวกโจรดังนั้นอยู่ณภูเขาทำร้ายแก่ราษฎร
ดังนี้จะละไว้นั้นมิชอบ ประมาตุจหนึ่งต้นไม้แรกขึ้นถอนง่าย ถ่าละไว้นานต้นไม้นั้น
ใหญ่ลงรากภักจะถอนยาก ก็ให้คิดอ่านเร่งจับเสียจึงจะควร

แลเสนาบดีมนตรีกราบทูลว่าบาคัดมนตรีไปตั้งทัพอยู่ณภูเขาเปนมั่นคงอยู่
จะจับเอาทั้งคร้วอพยบนั้นเห็นขัดสนอยู่ ให้แต่งกลอุบายลงบาคัดมนตรีแลพวก
โจรไปจากที่นั่นก่อน จึงจะจับคร้วที่อพยบได้

ครั้นพระเจ้ายิ่นนุได้ยินมหาราษฎรกราบทูลดังนั้น เธอก็สั่งให้เสนามนตรีแต่ง
สินคำบรรทุกอุฐรร้อยหนึ่ง แล้วให้แต่งทหารกำกับภาออกไปนำภูเขานั้น แล้วก็ให้
แต่งทหารการณรงค์พันหนึ่งให้สะกดรอยนั้นตามไป

ครั้นเห็นพวกผู้ร้ายออกติดตามตีชิงเอาสิ่งของได้แล้วจึงให้ทหารทั้งนี้เข้าจับ
เอาตัวคร้วอพยบในเขานั้น แล้วยกทัพติดตามล้อมจับย้ายบาคัดมนตรีแลพวกโจร
จงได้

แลเสนาบดีทำตามพระเจ้ายินฐุสั่งนั้นก็จับอ้ายบาดัดดอมมนตรี แลพวกโจร
ครอบคร้วอพยบได้เป็นอันมาก แล้วเอาเนื้อความเข้ามากราบทูลพระเจ้ายินฐุ จึง
สั่งแก่เสนามนตรีให้เอาตัวอ้ายบาดัดดอมมนตรีแลพวกโจรทั้งนั้นไปฆ่าเสียหน้าพระที่นั่ง

แลเพ็ชฆาฏก็พาเอาตัวอ้ายบาดัดดอมมนตรี แลพวกโจรไปฆ่าเสีย แล้วจะเอา
บุตรภรรยาฆ่าเสียด้วย

ในทันใดนั้นมนตรีผู้หนึ่งกราบทูลว่าพระองค์เจ้าโปรดให้ฆ่าอ้ายบาดัดกับ
พวกโจรนั้นก็ควรด้วยเกล้าอยู่แล้ว แลราษฎรจะได้ไปมาค้าขายสะดวก แลบุตรอ้าย
บาดัดดอมตรีนั่นเด็กอยู่มิได้ทำความผิดด้วย หากมีได้นั้นข้าพเจ้าจะขอรับพระราชทาน
ชีวิตร์เด็กนี้ไว้เลี้ยงรักษาไว้เป็นบุตร

ครั้นพระเจ้ายินฐุได้ฟังมนตรีกราบทูลดังนั้นจึงตรัสว่า กระฎูล้ายจะเอา
ความดีมาสรรเสริญเท่าใดๆ กับห่อนจะให้ทรับทราบ^{๑๐๖} ดุจผลมะนาวทิ้งขึ้นบน
หลังคาตกลงมาที่ไหนจะค้างอยู่ได้

อันว่าเชื้อชาติผู้ร้ายนี้ตัดรากให้ขาดจึงดี ถ้าดับเพลิงนั้นดับให้ม้วย อันดับ
เพลิงติดกลุ่มไว้มิควร ถ้าฆ่าอะสรพิศม์เสียแล้ว จะเลี้ยงบุตรภรรยาอะสรพิศม์ไว้มิ
ชอบ ซึ่งจะให้โปรดบุตรอ้ายบาดัดผู้ร้ายนั้นประดุจฝนตกอัตร่า ผลไม้ทั้งปวงก็จะ
เห่นาไป ที่ไหนจะงอกขึ้นขึ้นมาได้ แลจะเอาอ้อมมาเคี้ยวต่างอ้อยนั้นมันจะหวานหฤๆ

ครั้นมนตรีได้ยินพระเจ้ายินฐุตรัสดังนั้น มนตรีกราบทูลถวายบังคมสรรเสริญ
พระองค์เจ้าทรงพระมหาปัญญากว้างขวางตรัสใส่เกล้าตามทำนองโบราณนั้นก็ควร
อยู่แล้ว

แล้วบุตรอ้ายบาดัดผู้ร้ายนี้ยังเด็กนักอยู่ ถ้าคนร้ายคบด้วยคนดีก็จะได้กิริยา
อย่างทำเนียมคนดีก็จะดีไป แลเสนาบดีทั้งปวงก็พลอยขอขึ้นด้วยอันจะผูกใจแก่เด็ก
น้อยนั้นไม่ควร

พระเจ้ายินฐุได้ทรงฟังดังนั้นก็โปรดบุตรอ้ายบาดัดมนตรีให้กับเสนาบดีๆ ก็
เอาไปเลี้ยงมอบแก่ครูให้สอนหนังสือ

^{๑๐๖} ชับซาบ ปัจจุบันใช้ ชึมซาบ

ครั้นรู้ดีแล้วมนตรีกราบทูลแก่พระเจ้ายินนุว่า ลูกโจรนั้นข้าพเจ้าให้สอนหนังสือมีปัญญาเฉลียวฉลาดรู้สารพัดครบทุกสิ่ง ทุกประการแล้ว ขอพระราชทานถวายให้ใช้ราชการ

แลพระเจ้ายินนุได้ยินกราบทูลดังนั้นก็ทรงพระสรวนว่า จะเอาบุตรโจรมาให้เราใช้ แลอายบาดัดบิดามันเราได้ใช้ตั้งให้มันเปนถึงบาดัดมนตรีแล้ว มันยังมิได้สัจชื่อต่อเรา แลจะเอาบุตรมาใช้นั้น ประดุจเอาลูกเสือมาเลี้ยง จะฝึกสอนสักเท่าใดๆ อันว่าเสือนั้นจะหายลายหญ้า ซาติว่าเสือก็เปนเสือนั้น

และอยู่มามิช้านานพวกอายบาดัดมากราบทูลว่าอายบาดัดซึ่งมนตรีเลี้ยงไว้นั้น มาชักชวนว่าเหตุใดเจ้าไม่มานะ ไม่แจ้งเหตุว่าผู้ใดจับบิดามาฆ่าเสียนั้น จะอยู่ไปกับเขาอีกเล่า แลเราหานายมิได้ เจ้าไปอยู่ปกป้องแทนบิดาเจ้าเถิด

แลบุตรอายบาดัดยอมไปด้วยอายผู้ร้ายในเพลากลางคืน มंत्रीแลบุตรมนตรีหลับอยู่ แลบุตรอายบาดัดคิดคดต่อมนตรีบิดาเสียนั้น คิดด้วยพวกโจรเอามีดเชือดคอมंत्रीแลบุตรนั้นเสีย แลเก็บเอาพัสดุทองเงินส่งให้แก่พวกโจร แล้วพากันหนีไปอยู่ด้วยพวกโจร ณะภูเขาซึ่งอายบาดัดอยู่นั้น จึงตั้งให้เป็นนายแทนอายบาดัดบิดา

ครั้นพระเจ้ายินนุแจ้งว่าบุตรอายบาดัดทำร้ายแก่มนตรีดังนั้นก็ทรงพระพิโรธแก่เสนาบดี ให้ยกทัพไปล้อมจับบุตรอายบาดัดแลพวกโจรนั้น

ครั้นจับมาได้แล้วพระเจ้ายินนุสั่งให้เอาไปฆ่าผ่าอกเสีย แล้วตรัสแก่เสนาบดีว่าผู้ใดจะละวางอย่างทำเนียมแห่งโบราณนั้นเสีย ย่อมจะเปนเช่นนี้แล ฯ

นิทานเรื่องที่ ๙ พระเจ้ามหาติมให้เคียรเป็นทาน

◎ เหลี่ยม ๙ นั้นจากอักขรเพนนิทานไว้ว่า ยังมีพระมหากษัตริ์พระองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่า พระเจ้าหะติบ พระองค์ครองศิริราชสมบัติ ณ เมืองวาระปัตตาน แลในพระไทยพระเจ้าหะตินั้นฝ่าย^{๑๐๗} แต่การที่จะทำบุญให้ทาน แก่อนาประชาราษฎร ยาก วณณิก แล้วพระเจ้าหะติบให้สร้างพระตำหนักไว้ที่ ทำเลนอกเมือง สำหรับจะออกไปทำบุญแลให้ทานแก่ผู้เคียรหอน อนาประชาราษฎร ไพร่พลเมือง

แลพระตำหนักนั้นมีประตูเจ็ดประตู แลพระที่นั่งในพระตำหนัก เสด็จขึ้น พระราชทานเปนสายย่นชักพระที่นั่งไปพระราชทานทุกๆ ประตู แล้วให้เป่าร้องอนาประชาราษฎรให้ไปรับพระราชทาน แล้วพระเจ้าหะติบเสด็จออกไปทำทานเดือนละหนให้ทานถ้วนเจ็ดประตูแล้วกลับเข้ามาในเมือง

แลมนตรีคนหนึ่งทักทานพระเจ้าหะติบว่า พระองค์เจ้าไปจำแนกแจกทาน เดือนละหนนั้นมากนัก ส่วยสาอากรอนามิทันขอพระราชทานให้ทำแต่ปีละหน

แลพระเจ้าหะติบตรัสแก่มนตรีว่า เงินทองในท้องพระคลังพระมหากษัตริ์ดุจดั่งน้ำในท้องทะเล ให้ทานแก่วณณิกประดุจดั่งฝนตกแผ่นดินเอ๋ยน ให้ต้นไม้ขึ้น ครั้นขึ้นแล้วน้ำฝนก็ทราบไปในดิน คืบไปในท้องทะเลดังเก่า แล้วน้ำฝนนั้นจะได้ค้างอยู่กับต้นไม้ นั้น หามีได้อันน้ำทะเลนั้นบ่อนจะรู้แห่ง

เมื่อพระเจ้าหะติบตรัสดังนั้น ในกาลนั้นฝนทองก็ตกลงมาในพระราชวังเปนอันมาก แลมนตรีซึ่งกราบทูลทักทานนั้นปากมันให้ปิดเจรจาบมือออกเปนไป

ครั้นพระเจ้าหะติบเห็นฝนทองตก แลปากมนตรีนั้นปิดเปนไปไปตั้งนั้นจึงตรัสแก่เสนาบดีทั้งปวงว่าอันว่าทำบุญให้ทานผู้ใดทักทานจะได้บาบโทษทั้งภายนี้แล ภายหน้า

^{๑๐๗} หมายถึง ผักไผ่

แลฝนทองที่ตกมานั้นให้เก็บเอาใส่ปนไว้กับเงินทองในท้องพระคลัง แลแวน
แคว้นบันดาเงินขึ้น ณะแผ่นดินไปหลายตำบล แลเงินทองในท้องพระคลังนั้นทำบุญ
ให้ทานสักเท่าใดๆ ก็ไม่บกไม่พร่องลงซึ่งพระเจ้าหะติบทำบุญแก่นาประชาราษฎร แล
ผู้ใดๆ มาขอก็ส่งให้ๆ พระราชทานให้ตามปรารถนา

กฤษติศัพนัสนั้นก็เล่าลือไปถึงพระเจ้าเมืองทราหมๆ ทรงพระดำริว่า พระเจ้า
หะติบทรงธรรมทำบุญให้ทานแก่นาประชาราษฎรแต่เพียงนี้ความเลื่องภานัน
หนักหนา อย่าเลยเราจะแต่งราชทูตไปลองดูพระเจ้าหะติบให้ไปขออนุญาตปลอด
๓๐๐ ตัว ยังราคานั้นแพงนัก ที่ไหนจะให้ได้

คิดดังนั้นแล้วจึงแต่งราชทูตจาทูลพระราชสารไปถึงพระเจ้าหะติบๆ แจ้งใน
พระราชสารแล้วสั่งให้เลี้ยงดูพิทักษ์รักษาตามทำเนียมแล้วให้ตีฆ้องร้องเป่าแก่นา
ประชาราษฎรทั้งปวงว่า ถ้าผู้ใดมีอูฐด่าปลอดให้เอาเข้ามา ถ้าจะเอาราคามากน้อย
เท่าใดให้ตามราคา แลราชทูตแต่บันดาที่มีอูฐด่ากำนันก็จัดเข้ามาถวายแก่พระเจ้า
หะติบๆ ก็คิดเงินให้ตามราคา

ครั้นได้อูฐ ๓๐๐ ตัวแล้ว ให้ราชทูตเอาไปถวายพระเจ้าเมืองทราหมว่าพระเจ้า
หะติบมีเอาราคาออกแล้ว ราชทูตก็นำอูฐมาถวายแก่พระเจ้าเมืองทราหมแล้วกราบ
ทูลว่า พระเจ้าหะติบถวายอูฐด่า ๓๐๐ ตัวว่าไม่เอาราคาตอบแทนแล้ว

พระเจ้าเมืองทราหมตรัสว่า พระเจ้าหะติบนี้น้ำพระทัยกว้างขวางถึงเพียงนี้
เราก็เป็นพระมหากษัตริย์เมืองใหญ่กว่าจะเอาของไว้เป่านั้นมิควร ตรัสดังนั้นแล้ว
ก็เอาทรัพย์สินของบรรทุกหลังอูฐ ๓๐๐ ตัวแล้วคืนกลับเอามาพระราชทานแก่
พระเจ้าหะติบ

(พระเจ้าหะติบ) ให้หาเจ้าของอูฐมาพร้อมกัน แล้วตรัสว่าอูฐของผู้ใดก็ให้ผู้
นั้นเอาไปแลสิ่งของซึ่งบันทุกหลังอูฐมานั้นให้เจ้าของอูฐเอาไปเถิด ทั้งเงินค่าอูฐซึ่ง
ซื้อนั้นก็มิให้เรียกคืนเอาเลย แลพระเจ้าหะติบจะได้เอาสิ่งของนั้นไว้ก็หาได้

ราชทูตเอาเนื้อความนั้นกลับไปกราบทูลแก่เจ้าเมืองทราหมๆ ตรัสว่าน้ำ
พระทัยกว้างขวางนั้นจริงอยู่แล้ว

อยู่มาในกาลวันหนึ่งพระเจ้าเมืองยาหมันท่านไปรยเงินทองเนาวรัตน์แก่
อะนาประชาราษฎร วัฒนูปกเปนอันมาก

แล้วพระเจ้ายาหมันสั่งให้ถามลูกค้าวานิชซึ่งมาค้าขายแต่เมืองไกลนั้นว่า พระมหากษัตริย์เมืองใดทำบุญให้ทานยังจะมีอย่างนี้บ้างหฤไ

แล้วมีลูกค้าวานิชผู้หนึ่งมาต่างประเทศจึงกราบทูลว่าพระเจ้าหะดิบ เมืองวาระปัตตานทำบุญให้ทานผู้ใด ขอสิ่งใดมิได้ขัดเสื่องๆไปทุกเมือง

ครั้นพระเจ้ายาหมันได้ยินดังนั้นก็ทรงพระพิโรธว่าพระเจ้าเมืองหะดิบนั้นเปนแต่เจ้าเมืองเล็กน้อย ส่วยสาอากรก็น้อยจะเอาเงินทองมาแต่ไหน จะได้ทำบุญให้ทานให้มาก แลพระเจ้าหะดิบให้ทานปีหนึ่ง เราให้ทานเสียวันเดียวก็มากกว่าพระเจ้าหะดิบอีก

แล้วความสรรเสริญพระเจ้าหะดิบก็ยิ่งขึ้นไปกว่าเก่าอีก ว่าผู้ใดขอสิ่งใดก็ให้ตามความปรารถนา มาเราจะไปขอพระเศียรพระเจ้าหะดิบ ลองดูจะให้หฤไให้

ตรัสดังนั้นแล้วจึงสั่งแก่เสนาทหารผู้หนึ่งว่าให้ไปขอพระเศียรพระเจ้าหะดิบ

แลนายทหารแจ้งในรับสั่งนั้นแล้วกราบถวายบังคมลาไปเมืองวาระปัตตาน แลพระเจ้าหะดิบทำศาลาธ่อทานไว้นอกเมือง เจ็ดวันทำทานหนหนึ่ง ทรงผ้าขาวป ลอมออกไปไม่ให้ผู้ใดรู้ว่าเปนมหากษัตริย์มาทำบุญฐให้ทานแก่คนยาก มิให้ อนุาทรแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใด

อยู่มากาลวันหนึ่งพระเจ้าหะดิบออกไปทำทานนอกเมืองณะศาลาธ่อทาน แลทหารซึ่งพระเจ้ายาหมันให้เข้ามานั้นมาถึงศาลา

ครั้นพระเจ้าหะดิบเห็นเชิญให้นั่งแล้วเอาโภชนาอาหารต่างๆมาเลี้ยง แล ทหารกินโภชนาอาหารอิ่มแล้ว จึงพระเจ้าหะดิบถามนายทหารว่า ท่านนี้มาแต่ไหน มี กิจการสิ่งใด แลท่านขัดสนสิ่งใดเราจะช่วย แลนายทหารบอกว่าเปนความลำบากจะ บอกต่อหน้าคนนั้นไม่ได้

จึงพระเจ้าหะดิบพาทหารไปที่ลับแต่สองต่อสองแล้ว พระเจ้าหะดิบเตือน นายทหารว่า ให้บอกแก่เราเถิดเราจะช่วย

แล้วทหารได้ยินถ้อยคำอ่อนหวานไพเราะหะห์ เหนว่ามิน้ำพระไทยรักษใน ทหารๆ เหนว่าจะเปนที่วางใจได้นายทหารจึงบอกว่า พระเจ้ายาหมันใช้ให้เรา มาขอพระเศียรพระเจ้าหะดิบ ท่านยังจะภาเราไปยังพระเจ้าหะดิบได้หฤ

ครั้นพระเจ้าหะติบได้ยินทหารว่าตั้งนั้นก็ทรงพระสวญ แล้วตรัสว่าแก่นายทหารว่าเรานี้คือพระเจ้าหะติบ แลพระเจ้ายาหมันต้องพระราชประสงค์จะเอาพระเคียรเราๆ ก็เลยยอมให้ตามปราธนา บัดนี้ก็เป็นทีลับอยู่แล้วท่านจงเร่งตัดเอาเคียรแห่งเราไปเถิด อย่าทันทให้คนทั้งปวงรู้ไป

แลนายทหารครั้นได้ยินดังนั้นก็กราบลงแทบฝ่าพระบาทพระเจ้าหะติบแล้วกราบทูลว่า พระองค์เจ้าทรงธรรมใจบุญดังนี้หฤๆ ควรข้าพเจ้าจะทำได้ แลซึ่งจะทำให้พระองค์เจ้านั้นมิควร ข้าพเจ้าจะเอาเนื้อความของพระองค์เจ้าทั้งนี้ไปกราบทูลแก่พระเจ้ายาหมัน ถ้าไม่โปรดแล้วข้าพเจ้าก็จะยอมเอาชีวิตร์ของข้าพเจ้าถวายแก่พระเจ้ายาหมันแทนพระองค์เจ้าจึงจะควรด้วยพระเดชพระคุณของพระองค์มีอยู่เหนือกระหม่อมข้าพเจ้ายิ่งนัก แลนายทหารว่าดังนั้นแล้วก็ถวายบังคมลา

พระเจ้าหะติบก็ให้พระราชทานโภชนาหารแลเสื้อผ้าเป็นรางวัลให้แก่ นายทหารๆ ก็ไป

ครั้นถึงพระเจ้ายาหมันจึงเอาเนื้อความเข้ากราบทูลเหมือนดังกล่าวมาแต่หลัง

พระเจ้ายาหมันจึงตรัสว่าบุญธิการพระเจ้าหะติบควรที่จะสรรเสริญเลื่อง ภาอยู่แล้ว ถ้าผู้ใดจะทำทานก็ยอมทำแต่เงินทองซึ่งจะทำถึงดวงหทัยดังพระเจ้าหะติบนี้หาผู้จะเปรียบนั้นมิได้

แลพระเจ้า หะติบเป็นพระเจ้าทรงธรรมทำบุญให้ทาน พระชนยานั้นยืนยง อยู่เอยยืนเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ๗

เรื่องที่ ๑๐ พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระโอรส

◎ เหลี่ยม ๑๐ นั้นจากถูกเปนอักษรนิทานไว้ว่า ยังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่าพระเจ้าวะดินชา เสดยราชสมบัติณเมืองอารามถึงคำรบยี่สามปีแล้ว จึงตรัสแก่เสนาบดีว่า ทำไฉนเราจะแจ้งว่าอนาประชาราษฎรอยู่เอ๋ยนเป็นสุขอยู่ หฤประการใด

แลเสนาบดีทั้งปวงกราบทูลว่าเดชพระบาทพระองค์เจ้าปกเกล้าข้าพเจ้าแลอนาประชาราษฎรทั้งปวงอยู่เอ๋ยนเป็นสุขหาไภยอันตรายมิได้ แลพระเจ้าวะดินชาก็มิได้ยินดีไว้แต่ในพระไทย

อยู่มามิช้านานพระเจ้าวะดินชาก็ทำเปนทรงพระประชวรจึงตรัสแก่เสนาบดีว่าแพทย์จะต้องการดินที่เรือนร้างไว้แต่ในสามปี เจ้าเรือนละเรือนเสียหาผู้อยู่ไม่นั้น บัณเปนรูปเท่าพระองค์แล้วจะเสดาะพระเคราะห์ พระโรคจึงจะคลาย

ให้เสนาบดีจัดแจงกำนันไปทุกอำเภอ เรือนร้างมีอยู่ในตำบลใดให้เอาดินมาแต่เรือนละหยิบ อำเภอหนึ่งจะได้ดินมากน้อยสักเท่าใดให้เร่งจดมา ให้แจ้งทุกตำบลอำเภอ

เสนาบดีก็กระทำตามพระราชโองการให้กำนันเที่ยวสืบเสาะไปทุกบ้าน ทุกตำบลในนอกพระนคร เหนราษฎรอยู่เอ๋ยนเป็นสุขเย้าเรือนนั้นมั่งคั่งเต็มอยู่จะได้มีเรือนร้างนั้นหาได้

ภายนอกพระนครแห่งหนึ่งมีเรือนร้างอยู่เรือนเดียว เสนาบดีจึงเอาดินนั้นมาถวายแล้วกราบทูลว่า ข้าพเจ้าให้กำนันเที่ยวสืบเสาะทุกอำเภอเหนราษฎรอยู่เอ๋ยนเป็นสุขเย้าเรือนนั้นเต็มภูมิจะมีเรือนร้างนั้นหาได้

แลภายนอกพระนครมีเรือนร้างอยู่แห่งหนึ่งได้ดินมาถวายแต่เรือนเดียว ข้าพเจ้าเอาดินมาจึงให้ไปเอาตัวนายอำเภอ นายบ้านนั้นมาถามว่าเจ้าเรือนนี้หนีไปไหน มีเหตุผลเปนประการใดจึงเจ้าของเรือนละเรือนเสียดังนี้ นายอำเภอ

นายบ้านกราบทูลว่าเจ้าของเรือนนั้นเป็นคนต่างประเทศชาวเมืองอื่นมาเที่ยวค้าขายปลูกเรือนอาศัยอยู่ ครั้นถึงมรสุมแล้วก็กลับไปจะได้มีเหตุผลประการใดนั้นหาได้

พระเจ้าวະดินษาได้ฟังนายบ้านกราบทูลตั้งนั้นก็แจ้งว่าบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขก็ดีพระไทย พระโรคนั้นก็คลาย

ครั้นอยู่มาช้านานมีราษฎรผู้หนึ่งไปค้าขายณะเมืองบาดัคกลับมาได้พลอยปัตธรรมราชมาเม็ดหนึ่ง มีราคานั้นมากจะเอาไว้องั้นไม่ควรจึงเอามาถวายแก่พระเจ้าวະดินษาฯ ก็ให้ตอบแทนพระราชทานเป็นอันมาก แล้วสั่งช่างทองให้ผูกเรือนธรรมรงค์

ช่างทองก็รับเอาไปทำเรือนทองแล้วๆ ยกขึ้นจะใส่ปัตธรรมราชฯ ตกลงจากมือถูกน่าทั้งแตกออกเป็นสองซีก ช่างทองนั้นตกใจว่าจะตายสิ้นทั้งโคตร จะเอาที่โหนดมาใช้ค่าธรรมรงค์ได้

ช่างทองก็ทุษตรอมผอมไป ไม่กินเข้าปลาอาหารคิดจะผูกคอตายเสีย แลพระเจ้าวະดินษาสั่งแก้มหาดเล็กว่าช่างทองเอาปัตธรรมราชไปผูกเรือนหลายวันแล้วยังมิได้เอามาถวายให้เร่งเอามาจะได้ทอดพระเนตร

มหาดเล็กได้รับสั่งจึงไปเอาตัวช่างทองนั้นมา นายช่างทองตกใจไม่มีขวันหน้าซัดไป

ครั้นมาถึงหน้าพระที่นั่งพระเจ้าวະดินษาฯ ทอดพระเนตรเห็นช่างทองนั้นโคกเศร้ายิ่งซัดผอมไป แล้วเห็นปัตธรรมราชนั้นก็แตกเป็นสองซีกก็เข้าพระไทยว่าช่างทองโคกเศร้ายิ่งซัดผอมไปด้วยเหตุฉะนี้ ถ้าจะมีเอาใจช่างทองๆ ก็จะต้องแก้ความตาย ทรงพระดำริแต่ในพระไทยตั้งนั้นแล้ว แล้วจึงตรัสว่าปัตธรรมราชแตกสองซีกนั้นเหมือนดังพระไทยเราติดอยู่แล้ว แต่ว่ายากแก่ช่างทองซึ่งจะทำนั้นจะต้องทำพระธรรมรงค์เป็นสองวง

แลช่างทองได้ฟังพระเจ้าวະดินษาทรัสตั้งนั้นความทุกข์โคกเศร้านั้นก็เสื่อมออก หน้าตาก็สดชื่นขึ้นบัดเดียนั้น แล้วถวายบังคมลาสรรเสริญพระเดชพระคุณว่า ปัตธรรมราชนี้พลัดตกลงจากมือข้าพเจ้าตกอยู่น่าทั้งแตกออกไปนั้น โทษข้าพเจ้าถึงแก่ความตายแล้ว แลพระองค์ตรัสโปรดเกล้าข้าพเจ้าดังนี้เหมือนหนึ่งพระองค์เจ้าพระราชทานชีวิตข้าพเจ้าให้เป็นขึ้นใหม่

ครั้นพระเจ้าวະดินษาได้ทรงฟังช่างทองกราบทูลตั้งนั้นก็ทรงพระเมตตาตรัสว่า อย่าทูกษัตริย์ไปเลย ท่านจงเอาปัดธรรมราชนี้ไปทำพระธรรมรงค์มาเปนสองวงเถิด

ตรัสตั้งนั้นแล้วก็พระราชทานเสื้อผ้าให้แก่ช่างทองๆ ก็ชื่นชมยินดีเอาปัดธรรมราชไปทำพระธรรมรงค์มาถวายในทันใดนั้น

มนตรีผู้หนึ่งกราบทูลว่าปัดธรรมราชอย่างนี้หายากนัก แลช่างทองไม่มีอำนาจไสยทำให้แตกนั้นควรจะให้ลงพระราชอาญาอีก แลพระองค์เจ้าโปรดประทานซึ่งเสื้อผ้าดังนี้ช่างทองทั้งปวงก็จะดูเยี่ยงอย่างกันไป

พระเจ้าวະดินษাত্রัสแกล้มมนตรีว่าท่านกราบทูลเราทั้งนี้ชอบอยู่แล้ว แลมนุษย์นี้ใช้ บ่ห่อนจะให้มี ความผิดบาปเคราะห์อะกุศลเข้ามาแซกจึงเปนดังนี้ จะเอาใช้เปนค่าปัดธรรมราชอย่างนี้หายากนัก แลรูปพรรณช่างทองแต่เพียงนี้ที่ไหนจะหาใช้ได้ ซึ่งจะลงพระอาญานั้นเหนจะตายเสียเปล่า ของก็จะไม่ได้ ความครหานินทาที่จะเลื่องกาอยู่

อันทำเนียบพระมหากษัตริย์นี้จำจะโปรดอนาประชาราษฎร์ๆ ประดุจตั้งกำแพงเมือง เสนาบดีกราบทูลถวายบังคมสรรเสริญพระเดชพระคุณอันพระองค์เจ้าโปรดทั้งนี้จะเลื่องกาไปเปนนับทำเนียบไปภายภาคหน้า

และพระเจ้าวະดินษাত্রัสแกล้เสนาบดีว่า เหตุสิ่งใดเราเข้าบ้านหม เรามิได้หลับถึงสามราตรี แลพระกายเราร้อนดุจตั้งเพลิง จะว่าผู้ใดทำข่มเหงแก่นาประชาราษฎร์ให้ได้ความเดือดร้อนหยาบประการใด ให้เสนาบดีเร่งไปสืบเสาะเอาเนื้อความมาให้แก่เรา

มนตรีไปเที่ยวสืบเสาะณะภายนอกพระนคร ภาหึงเง้าผู้หนึ่งนั้นอยู่ในกลางป่า นึกเสื้อผ้าเสียแล้วเอาดินขึ้นโปรยตีตะ แล้วกลิ้งเกลือกตรากตรำแดดฝนอยู่กลางดิน

มนตรีจึงถามหึงเง้านั้นว่า นี่เหตุอันใดจึงมาเกลือกกลิ้งอยู่ฉะนี้

หึงเง้าร้องไห้เล่าความให้มนตรีฟังว่า พระราชโอรสพระเจ้าวະดินษาเสด็จออกมาเหนบุตรข้าพเจ้าถือกรงนกสาธิกาอยู่ แล้วพระโอรสชิงอากรงนกสาธิกาของบุตรข้าพเจ้า

บุตรข้าพเจ้าไม่ให้พระโอรสเอาดาบฟันบุตรข้าพเจ้าตาย แล้วชิงเอากรรณก
สาธิกาไป ข้าพเจ้ายากจนหาผู้ที่จะไปฟ้องร้องแก้ผู้ใดไม่

ถ้าราษฎรทำชมเหงข้าพเจ้าจะได้ไปร้องฟ้องแก้เสนาบดี บัดนี้พระราช
โอรสเข้ามาทำชมเหงข้าพเจ้าๆ จะไปร้องฟ้องแก้ผู้ใด ใครจะเอาธุระข้าพเจ้าๆ ก็จน
ใจ สุดความคิดแล้วข้าพเจ้าจึงมาฟ้องแก้พระผู้เป็นเจ้า บังเกิดโลกย์ทั้งปวงจะเอา
ธุระข้าพเจ้าแลบุตรข้าพเจ้าตายได้สิบวันแล้วๆ ศพก็ยังตกอยู่กลางดิน

มนตรีดูเหนศพนั้นแล้ว จึงพาเอาหญิงเฝ้านั้นเข้ามา แล้วเอาเนื้อความนั้นขึ้น
กราบทูลพระเจ้าวະดินชา พระเจ้าวະดินชาก็ทรงพระโกรธให้เอาตัวพระราชโอรส
มาถามว่าเหตุใดจึงทำดังนี้

พระราชโอรสกราบทูลว่า ข้าพเจ้าจะขอซื้อนกสาธิกาแต่บุตรหญิงเฝ้า บุตร
หญิงเฝ้ามิให้ แล้วชิงเอาจากมือข้าพเจ้าๆ โกรธจึงฟันบุตรหญิงนั้นตาย

ครั้นพระเจ้าวະดินชาทรงฟังพระราชโอรสกราบทูลดังนั้น ก็ทรงพระพิโรธให้
คุมตัวพระราชโอรสไว้แล้วสั่งให้เสนาบดีไปปลุกพลบพลานนอกเมืองที่พระราชโอรส
ฟันเด็กตายนั้น

เสนาบดีก็ไปปลุกพลบพลานแล้วๆ กลับเข้ามากกราบทูลพระเจ้าวະดินชาๆ ก็
เสด็จออกไปที่พลบพลาน จึงสั่งให้เอาตัวพระราชโอรสนั้นออกไปจะให้ฆ่าเสีย ขณะที่
ฟันเด็กนั้นตาย

ในขณะนั้นอรรคมหาเสนาผู้ใหญ่จึงกราบทูลพระเจ้าวະดินชาว่า พระองค์
ทรงธรรมแลพระมหาปัญญาอันประเสริฐ อยู่ในทำนองคลองธรรม แลจะมีให้ผู้ใดทำ
ชมเหงแก้ไพร่บ้านพลเมือง หวังจะให้อนาประชาราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข พระเดช
พระคุณนั้นเป็นที่สุดด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม แลพระราชโอรสกระทำผิดฆ่าเด็ก
ตายพระองค์จะให้ฆ่าพระราชโอรสนั้นก็ควรด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมแล้ว แต่ว่า
พระโอรสนั้นประดุจตั้งรัศมีในดวงเนตรของพระองค์เจ้า แลซึ่งพระองค์เจ้าจะให้ฆ่า
พระราชโอรสนั้นเสียรัศมีในดวงพระเนตรของพระองค์ก็จะเสื่อมสูญไป ใ้ว่าเด็ก
นั้นจะกลับคืนมาหามิได้

แลในบทพระคัมภีร์มีอยู่ว่า ถ้าผู้ใดกระทำผิดสิ่งใดให้ไถ่โทษตามบท
พระคัมภีร์ แลข้าพเจ้าจะขอรับพระราชทานชีวิตร์พระราชโอรสไว้

ครั้นพระเจ้าวະดินษาได้ทรงฟังอรรคมหาเสนากราบทูลตั้งนั้นจึงตรัสว่า ซึ่งอรรคมหาเสนากราบทูลแก่เราว่าพระราชโอรสคฤหะหนึ่งรัศมีในดวงพระเนตรนั้นก็ควรอยู่แล้ว แต่ที่ข้อว่าจะให้ฆ่าเสียรัศมีในดวงพระเนตรจะเสื่อมสูญไปนั้น ความข้อนี้เรายังไม่เห็นด้วย

อันธรรมดาพระมหากษัตริย์จะเห็นสิ่งใดก็ดีพระเนตรไว้แก่เสนาบดีทั้งหลาย แลซึ่งพระองค์แลพระกรรมนั้นก็ไว้แก่เสนาบดีอันต่างพระเนตรพระเนตรพระกรรมแลซึ่งจะให้ไถ่โทษพระราชโอรสนั้นใช้ว่าเปนราษฎรเหมือนกัน จะหลาบจะกลัวเสียพัศดุเงินทอง

อันว่าพระราชโอรสนั้นถึงจะเสียเงินทองสักเท่าใดก็ดี ที่ไหนจะให้หลาบจำชอบให้ฆ่าเสียจึงควร

มนตรีผู้หนึ่งกราบทูลว่า พระองค์เจ้าโปรดเกล้าว่าพระเนตรพระกรรมไว้กับเสนาบดีผู้ต่างพระเนตรพระกรรมนั้นทรงพระมหาปัญญาที่ต้องตามหย่างประเพณีพระมหากษัตริย์ก็ต้องด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

แลข้าพเจ้าก็เปนเสนาบดีอยู่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าอันธรรมดามะม่วงนั้น เมื่อยังอ่อนอยู่คนนั้นเปรี้ยวฝาด ครั้นแก่จัดสุกแล้วรสนั้นก็หวานหอมชื่นใจแก่นาประชาราษฎรทั้งปวง อันผลมะม่วงนั้นก็มีผลมากหามิได้พระราชกุมารก็เปนพระโอรสแต่พระองค์เดียว แลข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่ายังทรงพระเยาว์นัก ถ้าแลได้ผ่านพิภพแล้วก็จะเมตตาแก่นาประชาราษฎรคฤหะหนึ่งพระองค์เจ้า ข้าพเจ้าจะขอรับพระราชทานไถ่โทษพระราชกุมารแล้วจะเรียกเอาทานบนไว้พระราชกุมารก็จะกลัวแก่ทานบนจะมีทำสืบไป

พระเจ้าวະดินษัตริย์ตอบว่า มนตรีกราบทูลขอโทษพระราชโอรสคฤหะผลมะม่วงว่าเมื่ออ่อนนั้นเปรี้ยว ครั้นสุกแล้วจึงหวานนั้นก็จริงอยู่แล้ว แลมนตรีกราบทูลแก่เราดังนี้เราก็คือเปนพระมหากษัตริย์อันทรงธรรม จำจะปรึกษาก่อน เราเห็นว่าผลมะม่วงนั้นเปนมาผลเดียวจริง แต่ว่าบังเกิดดวงแสง^{๑๐๘} เข้าเบียดเบียนเปนวิบัติแต่ยังอ่อนเช่นนั้นถึงจะแก่สุกก็ไม่มีโอชารศ อันไม่โอชารศแล้วที่ไหนจะเอิ้นใจแก่

^{๑๐๘} ต้นฉบับใช้ว่า แสง เข้าใจว่า หมายถึง แผลง

อนาประชาราษฎรจะเปรียบผาดยิ่งกว่ามะขามที่ไหนจะกลิ้งแก้ทานบนขอบให้ฆ่าเสียจึงจะควร

มนตรีผู้หนึ่งกราบทูลสรรเสริญว่า ขอพระเดชพระคุณพระเจ้าทรงธรรมทรงพระมหาปัญญาสอดส่องไปทั่วโลกย์ ขอพระองค์เจ้าปฤชาก่อน

ข้าพเจ้าเห็นว่าพระองค์ทรงพระมหากรุณารักษใครในพระราชกุมาร ดุจดั่งดวงพระราชหฤทัย ด้วยโปรดอนาประชาราษฎรนั้นด้วยใจจะประหารทำลายเสียซึ่งดวงแก้วนั้นมิควร สิ่งใดเป็นที่รักษเป็นที่ล้ำกุกๆ มิเห็นแล้วก็ยอมโตกเศร้าหมองน้ำพระทัย

ครั้นเศร้าหมองในพระทัยแล้วแลเสนาบดีจะว่าราชการแผ่นดินสิ่งใดของราษฎรนั้นก็ยอมขัดสน ราษฎรก็จะได้รับความเดือดร้อน ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรับพระราชทานชีวิตร์พระราชโอรสไว้ แล้วข้าพเจ้าจะทำทานบนไว้ให้แทนพระราชกุมาร ถ้าพระราชกุมารกระทำการดังนี้สืบไปขอให้ฆ่าข้าพเจ้าเสียด้วยกันกับพระราชโอรสนั้นเถิด

ครั้นพระเจ้าวະดินษาได้ทรงฟังมนตรีกราบทูลขอโทษพระราชโอรสดังนั้น จึงตรัสตอบว่า ควรอยู่แล้วที่เราตั้งให้เป็นมนตรีผู้ใหญ่ว่ากล่าวทั้งนี้เห็นว่ารักษเชื้อพระวงศ์จะได้ให้ครองราชสมบัติสืบไป แต่ว่ารักษแลคำนี้ว่าเราจะเศร้าหมองนั้น

อนึ่งใช้ว่ามีแต่สิ่งเดียวนั้นหามิได้ ความโกรธแลกลัวบาปนั้นมีอยู่สองประการ ทำเนียมความโกรธแลกลัวบาปนั้นจึงจะล้างบาปนั้นได้ เพราะราษฎรนั้นก็มิชีวิตร์คล^{๑๐๙} ดวงเสมอกัน เราจึงจะให้ฆ่าพระราชกุมารเสียจึงจะควร

มนตรีผู้ใหญ่อื่นจึงกราบทูลตอบพระเจ้าวະดินษาว่า พระองค์ตรัสว่าจะล้างความรักเสียให้หายบาปนั้น ข้าพเจ้ายังสงสัยอยู่ ข้าพเจ้าเห็นด้วยเกล้าเกศาว่าพระองค์รักษจริง แต่ว่ากลัวบาปนั้น พระองค์เจ้าจะให้ฆ่าพระกุมารเสียนั้นไม่มีบาปหฤฯ ถึงจะฆ่าพระราชกุมารเสียแล้วใช้ว่าบุตรยายเถ้านั้นจะเป็นคินมาหามิได้บาปกรรมนั้นก็ยิ่งซ้ำเติมไปอีก พระราชกุมารทำผิดไม่รู้ทั่วแผ่นดิน พระองค์

^{๑๐๙} คล คือ คนละ

เจ้าทรงธรรมจะฆ่าพระราชกุมารเสีย ก็จะพาทั้วพระจันทรพระอาทิตย์ แลพระเจ้า
วะดินชาติรักในพระไทยแล้วตรัสว่า ซึ่งเสนาบดีพร้อมกันกราบทูลพระกรุณา

ในบทพระคัมภีร์มีอยู่ว่า ฆ่าท่านๆ ฆ่าตน ครั้นจะให้ฆ่าพระราชกุมารเสียเห
นว่าไม่ควร แลท่านทั้งปวงจะเหเนนประการใดเสนาบดีพร้อมกันกราบทูล
พระกรุณา

ข้าพเจ้าเหว่าพระราชกุมารจะได้ผ่านพิภพแทนพระองค์เจ้าสืบต่อไป จะได้
ปกเกล้า อนุาประชาราษฎร ข้าพเจ้าเหพร้อมกันให้พระราชกุมารไถ่โทษเอาทอง
มากองให้สูงเทียมเท่าพระองค์พระราชกุมาร แล้วยพระราชทานให้เจ้าของบุตรผู้ตาย
จึงจะได้ฤาไปทั้วทุกนาๆ ประเทษาว่า แต่พระราชกุมารผิตพลั้งยังไถ่โทษตัว เพราะ
พระองค์ทรงธรรมอันพระมหากระษัตริ์ในชมพูทวีปนี้ไม่มีเหมือนพระองค์เจ้าแล้ว

แลเสนาบดีเตือนพระราชกุมารให้เสด็จไปขนเอาทองมากองขึ้นให้สูง แล้วย
พระราชกุมารจึงลงยืนเคียงกับกองทอง กองทองนั้นสูงเทียมเท่าพระองค์พระราช
กุมาร

แล้วยจึงว่ากับยายเถ่าว่า เราได้กระทำผิตแล้วๆ เราจะขอเอาทองกองนี้ไถ่
โทษตัวแห่งเรา แลยายอย่าได้มีพยาบาทแก่เราชั่วนี้ชั่วนาสืบต่อไปเลย

ยายเถ่ากราบทูลว่าข้าพเจ้ามิได้มีพยาบาทแก่พระองค์เจ้าสืบไปแล้ว ขอให้
พระชนมายุศม์ของพระองค์ยาวยืนไปตราบเท่าถึงกำหนด แล้วยเสด็จไปให้บริวารขน
เอาทองนั้นไปส่งให้ถึงเรือนยายเถ่า ยายเถ่าก็มั่งมีได้เปนเสรษฐีเพราะพระองค์เจ้า
ทรงธรรมแก่ยายเถ่านั้นแล ฯ

เรื่องที่ ๑๑ โอรสพระเจ้าอนุรักเจสุเวณราชสมบัติกัน

◎ เหลี่ยม ๑๑ นั้นจากกเปนอักษรนิทานไว้ว่า ยังมีเมืองๆ หนึ่งชื่อว่า วิราชนคร มีเมืองขึ้นนั้นเป็นอันมาก แลพระเจ้าณะรัตเจดสะได้เสวยราชสมบัติ มีพระอรรคมะเหสีนั้น ๔ พระองค์ๆ หนึ่งตั้งเป็นฝ่ายขวา พระองค์หนึ่งตั้งให้เป็นฝ่ายซ้าย พระองค์หนึ่งตั้งให้เป็นฝ่ายหน้า พระองค์หนึ่งตั้งให้เป็นฝ่ายหลัง เป็น ๔ พระองค์

ครั้นอยู่จำเนียรภาคนานมา พระเจ้าณะรัตเจดสะให้ประชวนพระโรคในนี้ พระหัตถ์เปื่องซ้ายเจ็บเป็นกำลัง

แลพระอรรคมะเหสีทั้ง ๔ พระองค์ปลัดกันรักษา วันหนึ่งดูดหนองคลยาม

ครั้นมาวันหนึ่งเป็นปัจฉิมยามเอย้นพระอรรคมะเหสีฝ่ายหลังดูดหนองเคลิ้มหลับไป กลืนหนองเข้าไปในท้องตกพระไทยตื่นขึ้น

ฝ่ายพระเจ้าณะรัตเจดสะคิดแต่ในพระไทยว่า อรรคมะเหสีผู้ใหญ่ทั้งสาม พระองค์นั้นรักษพระองค์ไม่เสมอกัน ไม่เหมือนพระอรรคมะเหสีฝ่ายหลัง

จึงตรัสว่าสืบไปเปื่องหน้า เจ้าจะปรารณาสั่งใดพี่ไม่ขัด

พระอรรคมะเหสีฝ่ายหลังกราบทูลว่า ข้าพเจ้ารักษาพระองค์กว่าจะสิ้นชีวิต

อยู่มาพระโรคของพระองค์เจ้าณะรัตเจดสะหนัก แลอรรคมะเหสีฝ่ายหลังกราบทูลว่าแต่ก่อนพระองค์เจ้าตรัสว่า ถ้าข้าพเจ้าจะปรารณาสั่งใดพระองค์ไม่ขัด ถ้าพระองค์นิพพานแล้วขอให้พระราชโอรสข้าพเจ้าครองราชย์สมบัติ

แลพระเจ้าณะรัตเจดสะตรีกในพระไทยว่า พระอรรคมะเหสีฝ่ายหลังกราบทูลว่าจะให้พระราชบุตรครองราชย์สมบัตินั้น ผิดอย่างทำเนียมแต่โบราณ ถ้าบุตรผู้ใหญ่อยังจำจะให้ครองราชย์สมบัติก่อน ซึ่งจะให้บุตรผู้น้อยครองราชย์สมบัตินั้นไม่ควร

แลอันทำเนียมพระมหากษัตริย์ตรัสแล้วเหมือนนางข้างไม่หัดคั้น จึงตรัสแก่อรรคมะเหสีฝ่ายหลังว่า ซึ่งเจ้าจะให้พระราชบุตรของเจ้าครองราชย์สมบัตินั้น ก็ตามปรารถนาของเจ้าเถิด

แลพระอรรคมเหสีฝ่ายหลังกราบทูลว่า ซึ่งพระองค์เจ้าโปรดมาดังนี้ ขอให้พร้อมพระราชบุตรทั้งสาม แลเสนาบดีทั้งหลายพร้อมกัน จึงจะมีได้วิเวกกันเมื่อน่า

ครั้นอยู่มาพระเจ้าอนรรฆเจตสะใกล้ถึงนิพพาน จึงให้ไปหาพระราชบุตรทั้ง ๔ แลเสนาบดีพร้อมกันแล้วจึงมีพระราชโองการตรัสว่า ทำเนียบใดปากยาวจะจิกปีกให้ตัดปากเสีย เล็บยาวจะบาดให้ตัดเล็บเสีย ทำเนียบปถวิจะทำลายด้วยน้ำ ให้รักษปถวิไว้จึงจะดี ถึงมาทแน่ว่าเพลิงกองสูงเทียมภูเขาปากฟ้าก็ไม่สลายเท่าเมสลังาแลบ้านเมืองทั้งนี้ให้บุตรพระอรรคมะเหสีฝ่ายหลังรักษาจงสิ้น ตรัสเท่านั้นแล้วพระโรคของพระองค์ยิ่งหนักลงก็ดับจิตร์ไปสวรรคตไฉไล

แลราชกุมาร พระอรรคมะเหสี แลเสนาบดีก็พร้อมกันทำพระเมรุถวายเพลิงพระศพพระเจ้าอนรรฆเจตสะสำเร็จแล้ว

เสนาบดีทั้งปวงปรึกษากันว่า ถ้าจะนั่งไถนานบ้านเมืองก็จะว่างเปล่าอยู่ จึงกราบทูลพระราชกุมารทั้ง ๔ พร้อมกันว่าจะตั้งโรงราชพิธีทำการราชาภิเศก

แลพระราชกุมารพระอรรคมะเหสีฝ่ายหลังกราบทูลพระราชกุมารสามพระองค์ผู้เปนเชษฐาว่า บ้านเมืองทั้งนี้พระราชบิดาพระราชทานให้ข้าพเจ้าฯ ไม่ควรที่จะรักษา ขอถวายพระเชษฐาธิราชทั้งสามพระองค์จะได้ช่วยกันรักษาตามผู้น้อยผู้ใหญ่

จึงพระราชกุมารทั้งสามตรัสเสมอกันว่าเจ้าให้ราชสมบัติแก่พี่ๆ ไม่ยอมเอาจะล่วงข้ามคำพระราชบิดาไปไม่ควร

อันทำเนียบจะล่วงผู้ใหญ่นั้นแต่พระมหากษัตริย์ซึ่งเจ้าว่าผู้ใหญ่อยู่กลัวจะล่วงเกินไปนั้นไม่ชอบด้วยพระราชบิดาทรงอนุญาตแล้วจงเจ้ารักษาบ้านเมืองไปเถิด

พระราชกุมารผู้นองกราบทูลว่า พระเชษฐาธิราชมีรักษาราชสมบัติแล้วข้าพเจ้าก็มีรับรักษาสืบไป แลพระราชกุมารทั้ง ๔ พระองค์ถ้อยที่ถือนวนสมบัติกันดังนี้

แลเสนาบดีพฤกตามาตย์ทั้งปวงเห็นพร้อมกัน สั่งให้ไปนิมนต์พระสังฆราชแลพระราชาคณะมาถวายพระพรว่า บ้านเมืองแห่งใดถ้าไม่มีพระมหากษัตริย์เสวยราชสมบัติแล้วฆ่าศึกแลสัตว์รู้แลย่อมเบียดเบียนเหมือนกตังแม่น้ำอันใหญ่

ครั้นแห่งแล้งผู้จะไปมาก็ย่อมข้ามไปได้เหมือนสัตว์ไม่มีผิว แม่นมีพี่น้องเก้าคนสิบคนก็ดีก็ไม่มีเกรงเท่าที่มีผิวคนหนึ่ง

แลซึ่งพระราชกุมารทั้งสี่ถ้อยที่ถ้อยเวนสมบัติกันดังนี้เห็นว่าสมบัตินี้จะเว้นว่างนานไป จำจะตั้งโรงราชพิธีแล้วให้เชิญเสวยตฉัตรมาปักไว้กลาง

แล้วให้เชิญพระราชกุมารทั้ง ๔ มานั่งทั้ง ๔ มุมแล้วอาราธนาเทพยุดาอันรักษาอยู่ในเสวตฉัตรนั้น แลพระหลักเมืองทรงเมือง ถ้าพระองค์ใดจะควรครองราชสมบัติให้เสวตฉัตรค้อมน้อมไปหาพระองค์นั้น เสวยราชสมบัตินั้นสืบไปตามประเพณีกระษัตร์แต่โบราณสืบมา

แลพระสังฆราชเสนาบดีพิริยพฤกษามาทย์ปฤกษาพร้อมกันตั้งพิธีมีใบศรีประโคนดุริยางค์ดนตรี เจริญพระประริตธรรมแล้ว เทพยุดาเจ้าเข้าอยู่ในเสวตฉัตรค้อมไปหาพระราชกุมารน้อย จึงพระสังฆราชแลเสนาบดีพิฤกษามาทย์ทั้งปวงร้องว่า ฯ กุเรสุรัง ฯ ว่าพรหมหกระษัตร์ตรัสไว้แต่ก่อน

เทพยุดาเจ้าก็พร้อมกันต่อภายหลังควรให้พระราชกุมารองค์น้อยครองราชสมบัติสืบไปจำเดิม

แต่นั้นพระราชกุมารซึ่งครองราชสมบัตินั้น ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้าทรงพระราชยานทางเสวตฉัตรเสด็จไปเฝ้าพระเชษฐาธิราชทั้งสามพระองค์เป็นอันดับแล้วเสด็จกลับมาพระราชวังจึงเสนาบดีเข้าเฝ้าตามประเพณีสืบมาแต่ก่อน แต่พระองค์ไปเฝ้าพระเชษฐาธิราชทั้งสามพระองค์ได้ประมาณปีหนึ่ง

แลพระเชษฐาธิราชทั้งสามพระองค์ปรึกษากันว่าพระอนุชาธิราชทางเสวตฉัตรมาเฝ้าเราดังนี้ไม่บังควรชอบ

เราทั้งสามไปเฝ้าจึงจะควร ควรเราจะไปเฝ้าจึงจะเลื่องๆไปทุกประเทศ จำจะให้พระตำหนักที่กลางเมือง เราจึงจะไปนั่งที่นั่นให้เชิญพระอนุชาธิราชมานั่งให้พร้อมกัน ให้เสนาบดีเข้าเฝ้าว่ากิจราชการเวลาหนึ่งจึงบ้านเมืองอนาประชาราษฎร์จะอยู่เย็นเป็นสุขๆ

แลพระเชษฐาธิราชทั้งสามพระองค์เห็นพระอนุชาธิราชเป็นเจ้าแผ่นดินเสด็จมานั่งพร้อมกันทุกวันแล้ว พระองค์จะได้ถือพระองค์ว่าเป็นเจ้าแผ่นดินหาไม่ได้ ย่อมกราบถวายบังคมพระเชษฐาธิราชทั้งสามพระองค์เป็นคำรพย์

แลเครื่องบรรณาการซึ่งมีอยู่ในแผ่นดินปันเปน ๔ ภาคย์ ได้แก่ พระองค์
ภาคย์หนึ่ง ถวายแก่พระเชษฐาธิราชทั้งสามพระองค์ฯ ล(ะ)ภาคย์ แลพระองค์ทรง
ทศพิธราชธรรมอยู่

ครั้นจำเริญรมา พระเชษฐาธิราชทั้งสามพระองค์ปรึกษากันว่าจะให้เจ้า
แผ่นดินกางเสวตรฉัตรออกมานอกพระราชวังทุกวันมิบังควรฯ เราจะไปเฝ้าใน
พระราชวังจึงจะบังควรด้วยบ้านเมือง

ตั้งแต่นั้นพระเชษฐาธิราชทั้งสามพระองค์ไปถึงพระราชวังในท้องพระโรงนั่ง
ตามอันดับลูกหลวง แต่พระเชษฐาธิราชไม่ได้ถวายบังคมพระองค์รักษาปะถิรตาม
คำพระราชบิดา อนุาพระราชราษฏรอยู่เอียนเปนสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล ฯ

เรื่องที่ ๑๒ พระเจ้าวาระปิดตานแปลงรสมะม่วง

◎ เหลี่ยม ๑๒ นั้นจากเปนอักษรนิทานไว้ว่า พระราชกุมารเปน
พระราชโอรสพระเจ้าเมืองมณฑิลหนึ่ง กุมารบุตรเสรษฐีหนึ่ง กุมารบุตรเพ็ชฆาฏ
หนึ่ง เปน ๔ คน พระเจ้าเมืองมณฑิลให้ไปเรียนสิบประสาตร์กับพระมหาฤาษีรดา
ไฟ

ครั้นเรียนสิบประสาตร์ได้ชำนาญแล้วกราบนมัสการลาพระมหาฤาษี
รีๆ จึงขุบสรพระขรรค์ให้แล้วพระราชกุมารทั้งสี่ก็พากันมาถึงกลางทาง เหนวนร
ทรงมงกุฏ สุกรทรงรัตนกำพล กาคะณาแลสิงขาลาโลทรงสะอั้งทับทรวง

พระราชกุมารทั้งสี่ปรึกษากันว่าชะรอยเทพฤดาจะลองความรู้เราพระราช
กุมารแลบุตรมนตรี บุตรเสรษฐี บุตรเพ็ชฆาฏจับสรขึ้นพร้อมกันทั้ง ๔ พระราช
กุมารยิวานร บุตรมนตรียิงสุกร บุตรเสรษฐียิงกาคะณา บุตรเพ็ชฆาฏยิงสิงขาลา
แล้วปลดเปลื้องเอาเครื่องทั้งนั้นห่อตะกายไปถึงต้นพระไทรยก็ชวนกันนอนหลับอยู่

ฝ่ายพระมหากระษัตร์กับพระอรรคมะเหสีบันทมอยู่ในสวนพระอุทยานตื่น
ขึ้น ไม่เห็นเครื่องประดับเรียกนักสนมแลชาววังเข้าเฝ้ามาถามก็หาว่ารู้ที่จะกราบทูลไม่
จึงสั่งให้ลงพระราชอาญาทั้งข้างหน้าข้างในซึ่งล้อมพระองค์อยู่

แล้วพระมหากษัตริย์ตรัสว่า ชรอยอ้ายโจรป่าลอบปลงเข้ามาจึงสั่งให้ไป
สืบเสาะดู แลข้าทหารก็ชวนกันไปเหนพระราชมารทั้งสิ้นนอนอยู่ใต้ต้นพระไทรย จึง
ลอบจับเอาตัวได้ๆ ทั้งเครื่องทรงด้วยเอามาถวายแก่พระมหากษัตริย์สั่งให้จับ
เชียนแล้วให้ใส่ตรูให้มั่นคง

แลครั้นอยู่มาวันหนึ่งพระมหากษัตริย์กับพระอรรคมะเหสีพระองค์ด้วยนาง
นักสนมลงมาสรงน้ำ ยังมีมะม่วงผลหนึ่งลอบมาปะไซ้ทอง^{๑๑๐}อยู่ แลนางสนมคนหนึ่ง
เอามะม่วงมาถวาย

ครั้นพระองค์สงเสร็จขึ้นจากน้ำก็เอามะม่วงมาเสวย โอชาเรยยังนักจึง
พระมหากษัตริย์สั่งให้นายพระอุทยานเอาเมล็ดไปปลูกไว้แล้วเสด็จเข้าสู่
พระราชวัง

อยู่ได้ประมาณเจ็ดปี ฝ่ายเจ้าสุทนต์แลบุตรมนตรี บุตรเสวยฐิ บุตรเพ็ชฌาภที่
จำไว้นั้นแต่พมนั้นยาวถึงสะเอว

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง เจ้าสุทนต์จึงคิดว่าเราผิดด้วยไม่เอาคำพระอาจารย์ท่าน
สอนว่า อย่าประหมาทในศีล ๕ ศีล ๘ ประการ เพราะเราประหมาทจึงทำได้ ถ้า
แลเราไม่ประหมาทแล้วจะรักษาอันใดกับบ้านเมืองเท่านี้ แต่เรา ๔ คนก็อาจสามา
จะชิงเอาบ้านเมืองได้ ว่าเท่านั้นแล้วก็อ่านพระเวชคาถาทั้ง ๔ เรียกสินสรพระขรรค์
แลธนูซึ่งเขาเก็บเอาไว้นั้นก็เข้ามาถึงมือ แล้วเจ้าสุทนต์ว่าแก่ผู้คุมว่า ท่านผู้คุมท่านไป
ทูลพระมหากษัตริย์เถิดว่าเราจะชิงเอาสมบัติเดี๋ยวนี้แล้ว

นายผู้คุมได้ฟังก็ตกใจวิ่งไปกราบทูลพระมหากษัตริย์ฯ สั่งให้ปิดประตูเมือง
แล้วให้ตีกลองไชยเกรียย์ เป่ารีพลทหารเข้ามาถึงในพระราชวังพร้อมกันแล้วจึงพระ
ราชมารทั้ง ๔ แผลงสรตั้งเสียงฟ้าลั่น รีพลช้างม้าก็ล้มวินาศตาคาไปทั่วทั้งเมือง
แล้วพระราชมารทั้ง ๔ เข้าถึงกำแพงพระราชวังคละด่านพันกำแพงทลายลงแล้ว
ร้องด้วยสัทล่ำเนียงเปนอันดังว่า สมบัติทั้งนี้เปนของผู้ใด

^{๑๑๐} หมายถึงข่ายทอง คือ ตาข่ายทอง

พระเจ้าวิทาหะก็ตกพระทัยกลัวจึงร้องว่าไปว่าสมบัติทั้งนี้ เป็นของผู้มี
ศักดิ์านุภาพย์ ข้าพเจ้าเป็นคนมันทปัญญา^{๑๑๑} อยู่แล้ว เชิญพระองค์เจ้าเสวยราช
สมบัติในเมืองอันนี้เถิด ข้าพเจ้าจะได้ฟังพระองค์สืบไป ขอเชิญพระราชกุมารทั้งสี่
แลพระเจ้าวิทาหะเจ้าเมืองอุตลปิปะเสด็จลงจากพระที่นั่งลงมายืนดินอัทจรรย์จะรับ
พระราชกุมารทั้ง ๔

แล้วลูกเพ็ชฌาณก็ร้องขึ้นมา พระองค์เจ้าเป็นพระมหากษัตริย์จะเชิญ
ข้าพเจ้าทั้งสามคนเป็นแต่บุตรมนตรี บุตรเสรัชฐิ บุตรเพ็ชฌาณไม่บังควร พระองค์
เชิญพระสุทัตเจ้าของข้าพเจ้าเป็นพระราชโอรสพระเจ้าเมืองมัทถิยานันเถิด

พระเจ้าวิทาหะก็จงเอาพระหัตถ์เปื้องขวาเจ้าสุทัตขึ้นทอ้งพระโรงนั่งอาศน์
แห่งเดียวกัน

กุมารทั้งสามก็นั่งเป็นอันดับกันแล้ว พระเจ้าวิทาหะก็ปราศรัยแก่เจ้าสุทัตว่า
นำนี้ได้ผิดจริงแล้วมิไถ่ถามเรื่องราวเนื้อความให้แจ้งเอาเจ้ามาจำใส่ตรไว้ เจ้าจงเล่า
เนื้อความมูลเหตุให้แก่น้าฟังหน่อยหนึ่งเถิด

แลเจ้าสุทัตก็เล่าเนื้อความมูลเหตุให้ฟัง ว่าเดิมทีข้าพเจ้าเป็นพระราชโอรส
แห่งพระเจ้าเมืองมัทถิยา พระบิดาให้ข้าพเจ้ากับบุตรมนตรี บุตรเสรัชฐิ บุตรเพ็ช
ฌาณ ๔ คนด้วยกันไปเรียนสิ(ล)ประสาตร์กับพระฤทธาไฟ

เมื่อข้าพเจ้าไปถึงนั่นเพลาเอยน์พระฤทธาไฟไปเที่ยวจงกรมหลับตาภาวนาอยู่
ครั้นได้ยินเสียงข้าพเจ้าแลกุมารทั้งสามนั้นพระดาบสลิ้มตาขึ้นดูข้าพเจ้าแลกุมารทั้ง
สามคนนั้นก็ตายแหลกเลื่อยดเป็นจุณวิจุณไป

แล้วพระดาบสจึงชุบข้าพเจ้าทั้ง ๔ คนคืนขึ้นมาแล้ว ข้าพเจ้ากับบุตรมนตรี
บุตรเสรัชฐิ บุตรเพ็ชฌาณก็อยู่ปรนนิบัติพระฤทธาไฟเล่าเรียนสิ(ล)ประสาตร์วิชา
ในสำนักนี้พระมหาฤทธาไฟได้ชำนาญแล้ว

^{๑๑๑} หมายถึงมีปัญญามีคณ หรือมีปัญญาน้อย

พระดาบศจึงชุบสรพระขรรค์ให้แล้วพระดาบศจึงว่า เรามาอยู่ในสถานที่นี้
 ยากที่ผู้ใดจะมาบงกช แล้วก็เป็นภักทผลแลข้าพเจ้าทั้งสี่นี้ก็เป็นเพื่อนยากมาด้วยกัน
 สืบไปเมื่อน่าอย่าถือว่าเปนบ่าวนายแก่กัน แลข้าพเจ้าคิดจะกลับมายังเมืองมัท
 ธิลา ข้าพเจ้าจึงลาพระอาจารย์ไปลองสืบประสาตร์

ทั้ง ๔ คนไปถึงกลางทางแห่งหนึ่งเป็นสองแพร่ง ภบอัฐิเกลื่อนกลาดอยู่ บุตร
 เพ็ชฌาญเอามาพิเคราะห์ดูแล้วจิตใจแย้งกันว่าจะเปนอัฐิสิ่งใด

ต่างคนต่างว่าอัฐิสัตว์ต่างๆ ข้าพเจ้าจึงหยิบเอามาดู เหน่นักแห่นอยู่ก็ว่า
 อัฐิพยัคฆ์ ข้าพเจ้าจึงให้อ่านพระเวทชุบขึ้นดู ถ้าเป็นสัตว์สิ่งใดจะเป็นสัตว์สิ่งนั้น แล
 บุตรเพ็ชฌาญชุบให้อัฐินั้น ยาวออกห้าประการ บุตรเสรฐฐิชุบเอ็นหนึ่งหุ้มกระดูก
 บุตรมนตรีชุบเปนเนื้อหนึ่งมังษาครบ ข้าพเจ้าจึงชุบหัวใจ แลจักขุใส่เข้าเป็นพยัคฆ์
 พิภพมหิมา

แลพะยัคฆ์จึงลุกขึ้น ขบบุตรเพ็ชฌาญตาย พระดาบศรู้ว่าข้าพเจ้าทั้ง ๔ มา
 ลองสืบประสาตร์เกิดอันตราย พระดาบศจึงมาสู่ที่ข้าพเจ้าทั้งสี่คน พยัคฆ์นั้นก็
 ประลาศนาภา(ร)หนีไปด้วยพระเวท แล้วพระดาบศจึงชุบบุตรเพ็ชฌาญเป็นขึ้น ก็
 เล่าให้พระดาบศฟังจนปลาย

พระดาบศว่าเพราะประหมาท พยัคฆ์จึงขบตาย พระดาบศสั่งว่า จงถือ
 ความสัตย์ไปข้างหน้า อย่าลวงศีล ๕ ศีล ๘ ประการ แลข้าพเจ้าทั้ง ๔ ก็ลาพระอา
 จาจารย์มา มาภบวามรทรงมงกุฏ สุธรรmgrรัตนมาลา กาคะณาสิงขาลิตรงสร้อย
 สนิทพิมภารณ แลข้าพเจ้าทั้ง ๔ ยิงสัตว์ทั้ง ๔ นั้นตายแล้ว

เจ้าสุทตบอภพระเจ้าวิทาหะตามเรื่องแต่ต้นจนปลาย แลพระเจ้าวิทาหะรู้
 เหตุแล้ว จึงตอบคำเจ้าสุทตว่าพ่อเอ๋ย น้ำได้กระทำโทษแก่เจ้าทั้งสี่ เพราะเหตุกรรม
 ของเจ้า แต่บุพชาติติดตามเจ้ามาจึงทำได้ จำเดิมแต่นี้ไปบ้านเมืองทั้งนี้จะแต่ง
 ราชภิเศกด้วยนางทิพกัลยาอันเป็นราชบุตรีแห่งเรา จะให้เสวยราชสมบัติแล้วก็สั่ง
 ให้แต่งเครื่องราชภิเศกครบเครื่องกระษัตร์ ให้เจ้าสุทตเสวยราชสมบัติในเมืองอุตะ
 ลีปะ

แล้วเจ้าสุทตจึงพระราชทานให้บุตรมนตรี บุตรเสรฐฐิ บุตรเพ็ชฌาญสามคน
 ตามกระณูลวงษาสืบกันมา

แล้วเจ้าสุทนต์จึงปลงราชสมบัติให้แก่พระเจ้าวิทาหะครองราชย์สมบัติดุจแต่ก่อน แล้วก็ลามายังเมืองพระราชบิดาๆ ก็เวนราชสมบัติให้แก่เจ้าสุทนต์เป็นเจ้าเมืองมัทธิลี แล้วเจ้าสุทนต์จึงตั้ง कुमार ทั้งสามตามกระฎวงษาพระองค์สืบไป

แล้วพระเจ้าวิทาหะอันเป็นเจ้าเมืองอุตะลีปะนั้น อยู่มากาลวันหนึ่งจึงตรัสถามนายสวนอุทยานว่า มะม่วงซึ่งให้ปลูกไว้นั้นเป็นประการใดบ้าง ถึงระดูหมั่นแล้วเป็นผลสุกบ้างฤาไม่

นายอุทยานกราบทูลว่า มีผลแก่แล้วแต่ยังไม่สุก ครั้นอยู่มามะม่วงสุกหล่นลง จึงนายอุทยานเอามาถวายแก่พระเจ้าวิทาหะก็เสวยมะม่วงนั้น โอชารศดีกว่ามะม่วงทั้งปวง แล้วพระเจ้าวิทาหะตฤกในพระทัยว่า พระเจ้าวาระปัตตานซึ่งอยู่แดนต่อแดนกันดาร หามีมะม่วงโอชารศเหมือนของพระองค์ไม่ สืบไปเมื่อนำพระราชราชนิรุธได้รับพระราชทานแล้วๆ จะเอาผลนั้นไปปลูกสืบไป

จึงสั่งแก่นายอุทยานว่าตั้งแต่วันนี้ไปเมื่อนำ ถ้ามะม่วงสุกหล่นลงลูกใดให้นายอุทยานเอาเมล็ดไซ้หว่าเสียแล้วจึงรับพระราชทาน ถ้าผู้ใดได้มะม่วงไปปลูกจะเอาตัวนายอุทยานเป็นโทษถึงสิ้นชีวิต

แลพระเจ้าวิทาหะมีรับสั่งดังนั้น ครั้นมะม่วงสุกให้นายอุทยานไซ้หว่าเสียแล้วให้เอาผลมะม่วงไปถวายแก่พระเจ้าวาระปัตตานๆ เสวยมีโอชารศนัก จึงสั่งให้เอาเมล็ดมะม่วงนั้นไปปลูกไว้

ครั้นพิจารณาดูเหนครอยไซ้หว่าหาหน่อมิได้ พระเจ้าวาระปัตตานตรัสแก่เสนาบดีว่า พระเจ้าวิทาหะพระองค์นี้มีได้ตั้งอยู่ในทศมิตรราชธรรมเป็นพระมหากษัตริย์มััจฉิริยแต่ถวายมะม่วงมาให้เรา ยังไซ้หว่าเสีย เหนมะม่วงนี้โอชารศกว่ามะม่วงทั้งปวง กลัวจะเอาไปปลูกจะเป็นผลสืบไป

ตรัสเท่านั้นแล้วเธอก็ทรงพระโกรธว่า ถ้าผู้ใดทำมะม่วงพระเจ้าวิทาหะให้ชมเสียได้แล้ว เราจะให้กินเมืองกึ่งหนึ่ง

แล้วเสนาบดีสืบได้มานพผู้หนึ่งมากราบทูลว่าจะขอไปทำมะม่วงพระเจ้าวิทาหะให้ชมเสียได้

พระเจ้าวาระปัตตานถามมานพว่าจะเอาสิ่งใดบ้าง มานพว่าไม่เอาสิ่งใดแต่
ว่าจะขายอยู่ประมาณปีหนึ่งจะได้มาถวาย แล้วลาพระมหากษัตริย์ตรงมาเมือง
อุตะลีปะไปหานายอุทยานฯ ถามว่ามาแต่เมืองใด

มานพบอกว่า มาแต่เมืองไกล เป็นข้าพระมหากษัตริย์ฯ ให้ข้าพเจ้ารักษาสวน
พระอุทยาน ข้าพเจ้าทำผิดโทษถึงตายหนีท่านมาขอฝากตัวอยู่ด้วย แต่ภोजจะได้
เลี้ยงปาก

แล้วนายอุทยานก็ดีใจ คิดว่าจะได้ช่วยกันตักน้ำรดมะม่วงแทนตัวจึงว่า
ท่านเป็นคนทุกขตะมาเราจะให้กิน ให้อยู่สบายใจ ตักน้ำรดมะม่วงแทนตัวเราเถิด

มานพก็อยู่ด้วยนายอุทยานตักน้ำรดมะม่วงวันละสองเวลา ถึงระดูวะสันต์
มะม่วงก็ตกดอกออกผล

อยู่มาวันหนึ่งพระเจ้าวิทาหะเสด็จออกชมสวนอุทยานเห็นมะม่วงมีผล ถาม
นายอุทยานว่าเหตุใดแต่ก่อนมะม่วงเคยเป็นผลเมื่อเหมันตะระดู บัดนี้เป็นระดู
วะสันต์ เหตุใดมะม่วงจึงเป็นผลอีกดังนี้

มานพกราบทูลว่าแต่ก่อนได้รดน้ำแต่วันละหน บัดนี้ได้ทุกขตะตนหนึ่งมาจึง
ได้รดน้ำวันละสองหน มะม่วงจึงเป็นผลในวะสันตะระดู

พระเจ้าวิทาหะทรงพระโกรธแก่นายอุทยานจึงให้ลงพระราชอาญา แล้วให้
ถอดเสีย จึงเอามานพนั้นตั้งให้เป็นนายอุทยาน แลพระราชทานเสื้อผ้าแล้วเสด็จ
กลับเข้าสู่พระราชวัง

ฝ่ายนายอุทยานก็เก็บเอาയാอันเป็นเครื่องขมมาใส่ลงที่ต้นมะม่วงๆ แก่เสีย
แล้วก็หาขมไม่

นายอุทยานคิดอ่านเก็บเอาเครื่องอันขมมาปลูกลงที่โคนมะม่วงแล้ว เอา
เครื่องขมน้ำรดเป็นอันมาก ครั้นมะม่วงมีผลมะม่วงก็ขมเสียสิ้น

นายอุทยานเก็บได้แล้วก็ประกาศนาการหนีไปยังเมืองวาระปัตตานจึงเอา
มะม่วงนั้นไปถวายแก่พระเจ้าวาระปัตตานฯ ครั้นเห็นมะม่วงแล้วก็พระราชทาน
เสื้อผ้าเงินทองให้แก่มานพนั้นเป็นอันมาก แล้วแบ่งราชสมบัติให้กึ่งหนึ่ง

นายมานพรับแต่เครื่องทั้งปวง แต่เมืองนั้นถวายคืน แล้วภรรยานายอุทยาน
นั้นไปกราบทูลแก่พระเจ้าวิทาหะว่า นายอุทยานลักเอาผลมะม่วงได้แล้วก็หนีไป

แลพระเจ้าวิทาหะทรงพระวิตกว่า มะม่วงนี้รศหวานกลับชมไปดังนี้จึงตรัส
แก่เสนาบดีว่า ถ้าผู้ใดรู้จักแก้ให้มะม่วงเราที่ชมให้หวานได้ เราจะให้รางวัลให้เต็มใจ

แลเสนาบดีผู้หนึ่งกราบทูลว่า จะขอรับอาษา ครั้นไปดูมะม่วงเห็นเครื่อง
ชมคือบระเพ็ชแลเครื่องชมอื่นๆ เปนอันมาก ปลุกไว้ที่โคนมะม่วง แลแช่น้ำรดบ้าง

เสนาบดีให้ขุดดินแลเครื่องชมนั้นออกเสียจึงเอาทรายอื่นมาใส่ลงแล้ว ให้
สอยมะม่วงซึ่งชมนั้นออกเสียให้สิ้น จึงให้เบิกเอาขันตศกร กะทิ แลนมเนยนั้นมาปน
ด้วยทรายใส่โคน แล้วแช่น้ำรดมะม่วงบ้าง จึงให้นายอุทยานคนเก่านั้นรับทำ
ราชการสืบไป

ครั้นถึงระดูเหมันต์มะม่วงเปนผลกลับหวานมีรสโอชาขึ้นกว่าแต่ก่อน

แลพระเจ้าวิทาหะทรงพระดำริว่า ไม้ชมมาปนกับไม้หวานก็พลอยชมไปดัง
นี้ ประดุจมานพคนดี ครั้นไปคบคนชั่วก็พากันชั่วไป

ตั้งแต่นั้นมาพระองค์ก็ละมั่งฉิรีย แลมิจฉาทีฐิเสียพระองค์ก็ทรงธรรม
บ้านเมืองก็อยู่เย็นเปนสุข สนุกสบายเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ

◎ ครั้นพระเจ้าธรรมามูลดูครบ ๑๒ เหลี่ยมแล้ว ก็เขียนเอานิทานมาทุก
เหลี่ยม ก็ลาพระศพพระเจ้าเนาวเสนวาระอาดิน แล้วไปปิดประตูเหล็ก^{๑๑๒} สมทบ
ทางดุจดังเก่า

แล้วก็ลงจากภูเขามายังเมืองมะดาวันแล้ว ก็มายังเมืองบัดดาน พระองค์ทรง
ธรรมบ้านเมืองก็อยู่เย็นเปนสุขสนุกสบาย หาอันตรายได้ เหตุดังนี้ใช้ ก็เพราะ
พระเจ้าเธอทรงธรรมนั้นแล ฯ เรื่อง ๑๒ เหลี่ยมจบเท่านี้

^{๑๑๒} ประตูเหล็ก

เอกสารอ้างอิง

ต้นฉบับตัวเขียน

โคลงศาลารายวัดพระเชตุพน หมวดวรรณคดี หมูโคลง เลขที่ ๒๙/๙ มัด ๓๑

ตู้ ๑๑๔ ชั้น ๓/๒ ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑ ตู้ ๑๑๓ มัดที่ ๖๔

ประวัติ ขุนพิบูลย์สมบัติ (โปะ) ถวาย ๒๑ พ.ค. ๒๔๓๐

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒ ตู้ ๑๑๓

มัดที่ ๖๔ ประวัติ จำช่วงไฟ (กองแก้ว) ทูลเกล้าฯ ถวาย ๒๙/๕/๑๒๙

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๓ ตู้ ๑๑๓

มัดที่ ๖๔ ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๔ ตู้ ๑๑๓

มัดที่ ๖๔ ประวัติ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อ ๓/ ส.ค.

๒๔๘๒

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๕ ตู้ ๑๑๓

มัดที่ ๖๔ ประวัติพระองค์เจ้าลักขณาวดีประทาน ๑ ก.ย. ๒๔๖๒

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๖ ตู้ ๑๑๓ มัดที่ ๖๔

ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๗ ตู้ ๑๑๓

มัดที่ ๖๔ ประวัติ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๓/ ก.ค. ๒๔๘๒

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๘ ตู้ ๑๑๓

มัดที่ ๖๔ ประวัติ ม.ร.ว. นวลขจรจรจรธ กมลบุญยานุวัตร ให้ ๒๓ ธ.ค.

๒๕๑๔

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๙ ตู้ ๑๑๓

มัดที่ ๖๕ ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมูนิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๐ ตู้ ๑๑๓

มัดที่ ๖๕ ประวัติ คุณหญิงवादปรียัตติธรรมธาดาถวาย พ.ค. ๒๔๓๐

๑๘๖ นิทานสิบสองเหลี่ยม

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๑ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๕ ประวัติ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๓ ก.ค. ๒๔๘๒

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๒ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๕ ประวัติ นายรอด ชูทวิล ให้เมื่อ ๒๕ มิ.ย. ๒๔๓๒

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๓ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๕ ประวัติ นายรอด ชูทวิล ให้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๔ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๕ ประวัติ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๓ ก.ค. ๒๔๘๒

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๕ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๕ ประวัติ ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๖ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๖ ประวัติ หอฯ ชื่อเมื่อ ๑๒/๔/๑๒๖

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๗ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๖ ประวัติ หอ ฯ ชื่อเมื่อ ๑๒ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๖

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๘ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๖ ประวัติ หอชื่อเมื่อ ๑๒ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๖

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๑๙ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๖ ประวัติ คุณหญิงวาศปรียัติธรรมธาดาถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๐ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๖ ประวัติ คุณหญิงวาศปรียัติธรรมธาดาถวาย พ.ศ. ๒๔๓๐

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๑ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๖ ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๒ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๖ ประวัติ พระองค์เจ้าวงศ์จันทร์ประทาน ๑๙ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวตวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๓ ตั้ง ๑๑๓

มัตที่ ๖๖ ประวัติ พระองค์เจ้าลักษณาวดีประทาน พ.ศ. ๒๔๖๒

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๔ ตู ๑๑๓

มัตที่ ๖๖ ประวัติ พระมหาธีระ อตฺถธิโร วัดชนะสงครามให้หอฯ ๑๙ ก.ค.

๒๕๐๘

นิทานสิบสองเหลี่ยม หมวดวรรณคดี หมู่นิทานร้อยแก้ว เลขที่ ๒๕ ตู ๑๑๓

มัต ๖๖ ประวัติทายาทหลวง ตรุณกิจวิฑูรให้หอพระสมุด ๑๒ มี.ค. ๒๕๑๘

หนังสือและเอกสาร

กิติมา อมรทัต และคณะ(แปล). **ปัญญาชะอดี กุสิสถานและบุดตาน**. กรุงเทพฯ:

สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน. ๒๕๔๕.

กุสุมา รัชมณี. **กุสุมาวรรณนา ๓ ปกรณ์นิทาน**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง,

๒๕๔๙.

_____. “นิทานราชธรรมเปอร์เซียในราชสำนักไทย” **ศิลปวัฒนธรรม**.

๒๕, ๑๐ (ส.ค. ๒๕๔๙) : ๑๐๘ – ๑๑๖.

จิรัฐพร ไทยงเหลือม “หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม” สารนิพนธ์

การศึกษามหาบัณฑิตสาขาราชภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘

นิตยา แก้วคัลณา. “นิทานอิหร่านราชธรรม : วรรณกรรมว่าด้วยหลักราชธรรมของ

นักปกครอง”. **จุลสารไทยคดีศึกษา** ฉบับที่ ๓-๔ (ก.พ. – ก.ค. ๒๕๔๖) : หน้า

๘๒ – ๙๑.

นิทานอิหร่านราชธรรม(ที่เรียกกันมาว่าเรื่อง ๑๒ เหลี่ยม) ฉบับความครั้งกรุงศรี

อยุธยา ซึ่งเพิ่งพบใหม่. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๙/๑.

(สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุขโปรดให้พิมพ์ เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๙๑)

นิยะดา เหล่าสุนทร(บรรณาธิการ) **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ**. กรุงเทพฯ:

อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๔.

ประชุมปกรณ์ภาคที่ ๑ นิทานอิหร่านราชธรรม(ที่เรียกกันมาว่าเรื่อง ๑๒

เหลี่ยม) พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕.(พิมพ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงตลับ สุรวงศ์วัฒนศักดิ์ ทจ. เมื่อปีจอ พ.ศ.

๒๔๖๕)

๑๘๘ นิทานสิบสองเหลี่ยม

สันต์ ท.โกมลบุตร (แปล). **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่ง
ราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)** โดยนิโกลัส
แซรวาส พระนคร:สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖.

สิบสองเหลี่ยมจบทั้งเล่มเป็นเรื่องสอนใจ. พระนคร: โรงพิมพ์ครุสมิท, จุลศักราช
๑๒๓๒.(พ.ศ. ๒๔๑๓)

สุกัญญา ภัทรราชย์. “นิทานอิหร่านราชธรรม : กรณีตัวอย่าง ๑๒ เรื่องที่นักปกครอง
พึงรู้” **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย.** ปีที่ ๑๓ (ธ.ค. ๒๕๓๙) : ๖๕ – ๗๓.

Gladwin, F tr. **The Gulistan or Rose Garden.** London: Al-Hoda, 2000.

Schweisguth, P. **Etude sur la literature siamoise.** Paris: Imprimerie nationale,
1951.

แหล่งอื่นๆ

จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์ "ชาห์นามา" สู่อิหร่านราชธรรม" จาก

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=323511> (๒๑ กุมภาพันธ์, ๒๕๕๔)

เอกสารลำดับที่ ๔๔^๑

ไตรเพท : ความรู้เรื่องวรรณคดีพราหมณ์ ของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในวรรณคดีไทยหลายๆ เรื่องมีคำเรียกผู้รอบรู้ว่า “เรียนจบไตรเพท” คำนี้นอกจากจะแสดงมโนทัศน์ของคนไทยว่าไตรเพทคือศิลปศาสตร์ชั้นสูงแล้ว ยังแสดงว่าคนไทยคุ้นกับคำว่าไตรเพทมานานแล้ว

ผู้ที่สนใจวรรณคดีสันสกฤตหรือวัฒนธรรมอินเดียจะทราบว่าไตรเพท หรือตรีเวทนั้นคือ คัมภีร์ฤคเวท คัมภีร์ยชุรเวท และคัมภีร์สามเวท ซึ่งต่อมาคัมภีร์เหล่านี้ก็กลายมาเป็นหลักสำคัญของศาสนา ปรัชญาและวรรณคดีในศาสนาพราหมณ์

แต่ผู้ที่รู้เรื่องพระเวททั้งสามของอินเดียอาจจะต้องแปลกใจไม่น้อย หากได้อ่าน “ไตรเพท” ผลงานของพระยาธรรมปรีหิต กวีและนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญในราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้น

^๑ บทความนี้เดิมผู้เขียนตั้งใจใช้เป็นครุฑการวะ แต่ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร ผู้มุ่งมั่นและมั่นคงในวิชาการทางมนุษยศาสตร์ เนื่องในโอกาสที่อาจารย์มีอายุครบมงคลวาระ ๖๐ ปีและเกษียณอายุราชการในปี พุทธศักราช ๒๕๕๓ แต่มิได้จัดพิมพ์ในโอกาสดังกล่าว ประโยชน์ทั้งหมดที่ได้จากบทความนี้ ขอกราบมอบเป็น “อาจารย์บูชา” แต่ ศาสตราจารย์วิสุทธิบุษยกุล ผู้เป็นที่รักและเคารพยิ่งของผู้เขียน และขอขอบแต่อาจารย์ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร ผู้สอนให้ “เปิดใจ” รับฟังความเห็นที่แตกต่างจากนักวิชาการสาขาอื่น

ความสำคัญของเอกสาร

เรื่องไตรเพทเป็นผลงานของพระยาธรรมปโรหิตเป็นเอกสารที่น่าสนใจและยังไม่เคยมีการพิมพ์เผยแพร่มาก่อน^๒ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นหลักฐานทางวรรณคดีที่สำคัญเรื่องหนึ่งที่สะท้อนความรู้วรรณคดีสันสกฤตของคนไทยในสมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้อย่างดี

นอกจากนี้ก็ยังแสดงทัศนคติของนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาชาวไทยที่มีต่อความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ได้อีกด้วย ในบทความนี้ผู้เขียนจะแบ่งเนื้อหาเป็นสามส่วน ส่วนแรกเป็นการกล่าวถึงข้อมูลเบื้องต้นของเรื่องไตรเพท ส่วนที่สองคือสารัตถะวิพากษ์จะกล่าวถึงเรื่องไตรเพทในฐานะการรับรู้วรรณคดีพราหมณ์ในมโนทัศน์ของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งแตกต่างจากวรรณคดีสันสกฤตอย่างมาก

ส่วนสุดท้ายคือสารวิพากษ์เป็นเรื่องไตรเพทที่คัดจากต้นฉบับพิมพ์ดีด ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ โดยจะคงอักขรวิธีตามเดิม แต่จะจัดรูปแบบใหม่ พร้อมทั้งทำเชิงอรรถอธิบายความเพิ่มเติม

ที่มาของต้นฉบับ

เรื่องไตรเพทเป็นเอกสารหายาก พระยาอนุমানราชชนพยายามหาต้นฉบับอยู่นาน จนพบว่าหม่อมเจ้าหญิงสุรางคแพกตร์ ในกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย มีต้นฉบับสมุดไทยเรื่องไตรเพทอยู่ จึงขอประทานยืมมาคัดลอก โดยให้นายทองไชยเฟื่อง คัดลอกจากต้นฉบับสมุดไทย เล้นดินสอ ตั้งแต่วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๓ และนายเถา ศรีชลาลัย (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น ปรีชา ศรีชลาลัย) คัดเป็นฉบับพิมพ์ดีด เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

^๒ ผลงานเรื่องอื่นๆ ของพระยาธรรมปรีชา ส่วนใหญ่มีการพิมพ์เผยแพร่แล้ว เช่น รัตนพิมพวงศ์ ไตรภูมิโลกวิณีจัญญ์ จันทสุริยคติที่ปณี

เมื่อคัดเป็นฉบับพิมพ์ดีดแล้ว พระยาอนุমানราชชนได้นำเอกสารเรื่องไตรเพทนี้ถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๐^๓ แต่น่าเสียดายที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มิได้ประทานความเห็นกลับมา

ปัจจุบันเอกสารเรื่องไตรเพทฉบับพิมพ์ดีดเก็บรักษาอยู่ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ แฟ้มส่วนบุคคลของพระยาอนุমানราชชน เลขที่ สป. ๔

ต่อมา นิยะดา เหล่าสุนทร ได้นำเรื่องไตรเพท มาศึกษารวมกับวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ที่แต่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช^๔

อายุของเอกสาร

เรื่องไตรเพทนี้มีบานแผนกชัดเจนว่าพระยาธรรมปโรหิตเรียบเรียงขึ้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แต่ไม่อาจจะระบุได้ชัดเจนว่าเป็นปีใด นายเถา ศรีชลาลัย ผู้เรียบเรียงประวัติและผลงานบางส่วนของพระยาธรรมปโรหิตไว้ตอนต้นเรื่องไตรเพท กล่าวว่า เรื่องไตรเพทจะแต่งเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน แต่คงเรียบเรียงก่อนปี พ.ศ. ๒๓๔๖ เพราะในปีนั้น พระยาธรรมปโรหิตได้เลื่อนเป็นพระยาธรรมปรีชาแล้ว^๕

^๓ ให้พระยาอนุমান ลายพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีได้ตอบกับพระยาอนุমানราชชน, (กรุงเทพฯ : คีภิตสยาม, ๒๕๒๑), ๑๔๘.

^๔ นิยะดา เหล่าสุนทร, การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, (กรุงเทพฯ : แม่คำผาง, ๒๕๓๙), ๕๕ - ๕๗.

^๕ เถา ศรีชลาลัย, “คำนำเรื่องไตรเพท” ไตรเพท (เอกสารพิมพ์ดีด เลขที่ สป. ๔ แฟ้มส่วนบุคคลของพระยาอนุমানราชชน, ๒๔๗/๙), ๒. (อัดสำเนา)

วัตถุประสงค์การแต่งเรื่องไตรเพท

พระยาธรรมปโรหิตกล่าวถึงมูลเหตุการแต่งไว้ตอนต้นเรื่องว่า “...พร้อมกันขอพระราชทานดูพระไตรปิฎก แก่ด้วยไตรเพทแลคัมภีร์ไสยศาสตร์” ข้อความนี้อาจแสดงถึงวัตถุประสงค์การแต่งเรื่องว่า ท่านต้องการ “แก้ความในคัมภีร์ไตรเพทและไสยศาสตร์” โดยใช้ “พระไตรปิฎก” เป็นแหล่งข้อมูล

เมื่อพิจารณาโครงเรื่องตลอดจนวิธีการนำเสนอเรื่องไตรเพท พบว่ามีส่วนคล้ายกับนิทานเรื่องที่ ๖๗ ในเรื่องพิมพ์ภิกขุณีนิพพานที่พระยาธรรมปโรหิตได้เรียบเรียงในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช^๖ (นิยะดา เหล่าสุนทร เรียกเรื่องนี้ว่า เสนางคโยคศิลปศาสตร์) ต่างกันที่เรื่องพิมพ์ภิกขุณีนิพพานนั้น พระยาธรรมปโรหิตเรียบเรียงจากภาษาบาลีโดยไม่มีการเสริมข้อความ

เบื้องต้นผู้เขียนเข้าใจว่าเรื่องไตรเพทนี้อาจจะเป็นเอกสารประกอบที่พระยาธรรมปโรหิตเรียบเรียงเพื่อถวายวิสัยนาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เหมือนกับเรื่องพิมพ์ภิกขุณีนิพพาน แต่เมื่อตรวจสอบพระราชปจฉาจากประชุมพระราชปจฉาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทั้ง ๓๖ องค์^๗ ก็ไม่ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระราชปจฉาเรื่องความเชื่อในไสยศาสตร์เลย เรื่องไตรเพทอาจจะเป็นผลงานที่เรียบเรียงขึ้นเป็นข้อมูลในการถวายวิสัยนาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็ได้

^๖ เรื่องพิมพ์ภิกขุณีนิพพานมีหลักฐานว่า เป็นการค้นคว้าของนักปราชญ์ฝ่ายฆราวาสเพื่อเป็นการถวายวิสัยนาพระราชปจฉาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดู สยาม ภัทรานุประวัติ และรุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล, การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์พิมพ์ภิกขุณีนิพพานฉบับภาษาบาลี (รายงานการวิจัย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๖), ๓๘๖.

^๗ ประชุมพระราชปจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๕, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๓), ก- จ.

ในพระราชกำหนดใหม่มีข้อความที่น่าสนใจตอนหนึ่งที่ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงต้องการให้มีการชำระพระศาสนาที่วุ่นวายและมีการปฏิบัติที่สับสนมาตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาให้เหมาะสม

ข้อความจากพระราชกำหนดใหม่มาตรา ๔๐ ที่บัญญัติขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔ กล่าวถึงการถือน้ำที่พระราชพิธีในสมัยอยุธยาให้นมัสการพระรามาศิขิบดีก่อน แล้วจึงนมัสการพระรัตนตรัย ดังความว่า

ประเพณีกระบิลเมืองกรุงเก่าแต่ก่อนนั้น ครั้นถึงพิธีตรุษสาตแลเข้าทูลของ ๗ ผู้ใหญ่ผู้น้อย ไปถือน้ำพระพิพัฒน์ฯ เข้าไปสำมาคารวะไว้บนบัลลังก์รูปพระเชษฐบิดรนั้นคือรูปพระเจ้ารามาศิขิบดีก่อน แล้วจึงไปคารบบนบัลลังก์พระรัตนไตรต่อเมื่อพายหลัง ปฏิบัติกลับปลายแผ่นดินฉะนี้ ประเพณีอันนี้ผิด เพราะเหตุพระมหากษัตริย์แต่ก่อน แลราชวงษานุวงษทั้งปวงมีทูลฐิมานะมาก ถือน้ำองค์ว่าเปนกษัตริย์อันประเสริฐเกิดก่อน จึงตั้งราชประเพณีไว้ ให้เข้าทูลของ ๗ แลราชวงษานุวงษทั้งปวง กระทำสำมาคารวะรูปตนก่อนพระรัตนไตร อันทรงโลกุตรคุณประเสริฐกว่าไตรภพโลกยทั้งสาม ฉะนี้ เพราะทูลฐิมานะมาก จะให้เปนเกรียติยศแก่พระองค์มิได้...พระราชปฏิบัติไว้ให้ไว้บนบัลลังก์รูปพระเจ้ารามาศิขิบดี คือรูปพระเชษฐบิดรก่อนพระรัตนไตรนั้น แลจิตรโลกก็ถือน้ำพระไตรสรณาคม ก็เปนโลกียก็จะขาดพระไตรสรณาคมเปนมฤดาทฤษฐิแลหม่นหมองพระไตรสรณาคม ด้วยความหลงแลความสงสัย มิได้เชื่อเพื่อรักใคร่ในพระรัตนตยาธิคุณคลายลงด้วยความคุ่นเค้นบัลลังก์รูปพระเชษฐบิดรเทพารักษ์นั้นประการนี้จะมีเหน็ดไปว่า รูปท้าวพญาเทวดาล้ำเลิศประเสริฐกว่าพระรัตนไตรแล้วฤฯ จึงไปบนอบนมัสการรูปพระเจ้ารามาศิขิบดีก่อนพระรัตนไตรฉะนี้มีความนุกหนา

(อักขรวิธีตามต้นฉบับ)

^{๑๔}กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐), ๓๕๙ - ๓๖๐.

ข้อความตอนนี้นี้สะท้อนคติของศาสนาพราหมณ์อย่างชัดเจน รูปพระรามาคิบัติที่กล่าวในพระราชกำหนดใหม่นี้ เข้าใจว่าเป็นเทวรูปพระนารายณ์หรืออาจเป็นการสร้างเทวรูปพระเจ้าอุทุมพรตามแบบเทพเจ้า

คำว่า รามาคิบัติ นอกจากจะเป็นพระนามของพระเจ้าอุทุมพรแล้ว รามาคิบัติยังเป็นนามของพระราม ซึ่งในคติฮินดูถือว่าเป็นพระนารายณ์อวตารด้วย ดังนั้นการเข้าไปนมัสการพระรามาคิบัตินั้น ก็คือการไปนมัสการพระเป็นเจ้าของพราหมณ์นั่นเอง

คตินี้สืบทอดมาตามแบบคติของฮินดู จึงเป็นเรื่องปกติที่ให้ไปนมัสการพระเป็นเจ้าก่อน ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชไม่โปรดธรรมเนียมเดิม ด้วยทรงเห็นว่า “เปนมฤตนาทิสฺสุ” และ “พระไตรสรณาคมจะขาดเศร้ามอง” ข้อความลักษณะเดียวกันนี้ก็ปรากฏในเรื่องไตรเพท เช่น “แลกษัตริย์ที่เป็นสัมมาทิษฺฐิเท่านั้น ก็ได้นับถือปรนนิบัติ กลัวจะเสร์ราหมองพระไตรสรณคมน” เป็นต้น

เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องก็จะเห็นวัตถุประสงค์การแต่งที่ชัดเจนอีกประการหนึ่ง คือ ผู้แต่งต้องการแสดงความสูงส่งของพุทธศาสนา^๙ และยกย่องว่าเหนือกว่าความเชื่อถือดั้งเดิมและเป็นแนวปฏิบัติที่ถูกต้องมีเหตุผลกว่าความเชื่อของไสยศาสตร์ที่หาเหตุผลไม่ได้

^๙ ข้อความในพระราชกำหนดใหม่ และข้อความหลายๆ ตอนในเรื่องไตรเพทก็ดูเหมือนจะเป็นการสดุดีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ทรงศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง และไม่เป็นผู้นิยมมิจฉาทิสฺสุ ในขณะที่ “พระมหากษัตริย์แต่ก่อน แลราชวงษานูวงศ์ทั้งปวงมีทฐิมานะมาก” การกล่าวว่า “กษัตริย์ที่เป็นสัมมาทิษฺฐิเท่านั้น ก็ได้นับถือปรนนิบัติ กลัวจะเสร์ราหมองพระไตรสรณคมน” นั้นก็น่าจะหมายถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั่นเอง

ข้อความนี้เหมือนกับบทสรุปของเรื่องธัญชัยบัณฑิตชาดก ที่ปุโรหิตยอมรับความเหนือกว่าของพระพุทธศาสนาและยอมเลิกนับถือศาสนาของพระคิเวและหันมานับถือพระพุทธศาสนาแทน (สิวสาสนมฺ อสาร์ อิติ ปฏฺญาย สิวสาสนํ ชหิสฺสามิ พุทฺธสาสนมฺ อุกฺคณฺหิสฺสามิติ)^{๑๐}

หลักฐานจากพระราชกำหนดใหม่ และข้อความในไตรเพทเอง ชวนให้สันนิษฐานได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชอาจจะมีรับสั่งถามถึงเรื่องความเชื่อในไสยศาสตร์กับความเชื่อในพุทธศาสนา และโปรดให้เหล่าราชบัณฑิตทั้งฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิตไปสอบค้นเอกสารหรือหลักฐานเพิ่มเติม

พระประสงค์นี้อาจทำให้พระยาธรรมปโรหิตเรียบเรียงเรื่องไตรเพทขึ้น ในทำนองเดียวกับที่ ทรงมีรับสั่งให้เหล่าราชบัณฑิตตรวจสอบเรื่องฟ้าผ่าและเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งอินทรมหาปราสาท เหล่าราชบัณฑิตทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ต่างอ้างถึงเรื่องพิมพานิพพาน^{๑๑}

พระราชปจณาเรื่องฟ้าผ่านนี้ก็ไม่ได้รวมอยู่ในประชุมพระราชปจณาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเช่นกัน

^{๑๐} Padmanabh S. Jaini, (ed) *Lokaneyyappakaranam* (London: The Pali Text Society, 1986), 39.

^{๑๑} จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี พิมพ์พร้อมกับฉบับเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๔๐ และ พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เฉพาะตอน พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๖๓ (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๙), ๒๒๔ - ๒๒๗. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสาวเรียบ วิเศษกุล ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๙)

สารัตถวิพากษ์

เรื่องไตรเพทนั้น เดิมพระยาธรรมปโรหิตเรียบเรียงเป็นเรื่องต่อกันไป ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง แต่นายเถา ศรีชลาลัย ได้จัดหน้าใหม่ เพื่อสะดวกในการอ่าน เรื่องไตรเพทนั้นประกอบด้วยเนื้อหา ๓ ส่วน ที่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน ดังนี้

ส่วนแรก ความนำคือ ส่วนที่คัดจากคัมภีร์จุลคัมภีร์หาวรรคและการอธิบายเนื้อหาวรรณคดีประเภทต่างๆ ของศาสนาพราหมณ์ ๑๓ เรื่อง

ส่วนที่สอง เนื้อเรื่องที่กล่าวถึงความเชื่อในคัมภีร์อิติहाสะ และความในเรื่องธัญชัยบัณฑิตชาดกที่ว่าด้วยการบริโภคอาหารควรหันหน้าไปทิศใดจึงจะเป็นมงคล พราหมณ์ปุโรหิตให้หันทางทิศตะวันออกจะอายุยืน หันหน้าทางทิศใต้จะมีทรัพย์มาก หันหน้าไปทางตะวันตกจะมีบริวารยศศักดิ์ แต่หันไปทางเหนือจะไม่มีประโยชน์ ปุโรหิตอธิบายว่าทิศตะวันออกมีทมิฬยักษ์รักษาอยู่ หากหันหน้าไปทิศนี้จะมีอายุยืน ทิศใต้มีกาลยักษ์รักษา หากหันหน้าทางทิศนี้จะมีทรัพย์มาก ส่วนทิศตะวันตกมีสิริยักษ์รักษา หากหันหน้าทางนี้จะมีบริวารมาก และทิศเหนือมีวิรุพหกยักษ์รักษา แต่วิรุพหกยักษ์ไม่มีฤทธิ์มาก ถ้าหันหน้าทางทิศนี้ก็จะไม่มีผลร้ายใดๆ พระธัญชัยบัณฑิตจึงถามว่าหากหันหลังให้อีกทิศหนึ่งจะเป็นอย่างไร พราหมณ์ปุโรหิตก็ว่ายักษ์ที่อยู่ทิศนั้นจะสาปแช่ง พระธัญชัยบัณฑิตจึงแย้งว่าบุคคลได้พรทิศหนึ่งแต่ถูกสาปแช่งอีกทิศหนึ่งจะถือว่าดีได้อย่างไร พระธัญชัยบัณฑิตจึงอธิบายว่าอาหารที่บริโภคไปเป็นประโยชน์แก่ร่างกายจึงถือว่าดี และกล่าวถึงพระศาสนาจะเศร้าหมองหากผู้รักษาปราศจากปัญญา

ส่วนสุดท้าย คือเนื้อความตอนท้ายเรื่อง ซึ่งเป็นส่วนเสริม พระยาธรรมปโรหิตกล่าวเสริมเรื่องปัญญา การรักษาศีลในพระพุทธศาสนา คุณในการรักษาศีล และการนับถือพระพุทธศาสนา ว่าประเสริฐกว่าวัตรปฏิบัติของไสยศาสตร์ ผู้แต่งได้นำความจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนามาเพิ่มเติม

เนื้อหาทั้ง ๓ ส่วนนี้มีปริมาณเนื้อหาใกล้เคียงกัน ไม่ต่างกันมากนัก ส่วนแรกน่าจะเป็นเพียงการเกริ่นนำให้ความรู้ทั่วไป เพื่อนำเข้าสู่สาระสำคัญในส่วนที่ ๒ เนื้อหาตอนที่ ๒ นั้นดูจะเป็นเนื้อหาสำคัญที่อธิบายว่าเหตุใดความเชื่อไสยศาสตร์

จึงไม่น่านับถือ โดยอิงหลักฐานจากวรรณคดีชาตกเรื่องโลกนัยชาตก และส่วนท้าย
ดูเหมือนจะเป็นบทสรุปว่าในที่สุดแล้ว พระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติที่ดีที่สุด

นิยะดา เหล่าสุนทรได้กล่าวถึงเรื่องไตรเพทในเรื่องการฟื้นฟูอักษรศาสตร์
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่า “เนื้อหาบางตอน
ของเรื่องไตรเพทแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดพระยาธรรมปโรหิต ผู้เรียบเรียง
ได้เป็นอย่างดี กล่าวคือท่านสามารถจะยกข้อความในคัมภีร์พระพุทธศาสนามาแก้
ข้อความในคัมภีร์ไสยศาสตร์ได้อย่างมีเหตุผล น่าฟัง”^{๑๒}

ผู้เขียนเห็นด้วยกับนิยะดาที่พระยาธรรมปโรหิตเป็นผู้ชำนาญในการหาข้อมูล
สามารถเลือกสรรข้อมูลและสามารถนำเสนอได้อย่างน่าสนใจ แต่ข้อความที่ว่า “แก้
ข้อความในคัมภีร์ไสยศาสตร์ได้อย่างมีเหตุผลน่าฟัง” นั้น ผู้เขียนเห็นว่าควรจะ
พิจารณาว่าข้อความตอนใดเป็นความเห็นที่แท้จริงของพระยาธรรมปโรหิตที่ “แก้
ข้อความ” ของคัมภีร์ไสยศาสตร์

ทั้งนี้ผู้เขียนพบว่า ในเรื่องไตรเพทนั้นพระยาธรรมปโรหิตแสดงความเห็น
เพียงสั้นๆ ส่วนใหญ่เป็นการเสริมความมากกว่าจะเป็นการวิพากษ์หรือโต้แย้ง
โดยตรง เช่น

“แต่คัมภีร์อิติहाสะนั้น สงเคราะห์เอาคัมภีร์น้อย ๆ เป็นอันมาก บรรดา
ศิลปศาสตร์อันทีศาปาโมกข์ **อาจารย์บอกกล่าวสืบมาแต่โบราณ** ฝ่ายไสย
นั้น อยู่ในหมวดคัมภีร์อิติहाสะสิ้น แลข้อซึ่งราชวัตรปรนนิบัติ ว่าด้วยให้
บริโภคอาหารบายพักตร์ต่อทิศนั้น นั้นเป็นมงคล แลมีเป็นมงคล แลวัน ๑
วัน ๒ วัน ๓ วัน ๔ วัน ๕ วัน ๖ วัน ๗ ห้ามมิให้กินผักอันนั้น กินอาหาร
อันนั้น ว่าดังนี้เป็นคัมภีร์ไสยสาตร จะเอาเป็นประมาณปรนนิบัตินั้นมิได้”

^{๑๒} นิยะดา เหล่าสุนทร, การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ๕๓.

อีกตอนหนึ่งมีคำที่อาจจะตีความได้ว่าพระยาธรรมปโรหิตเสริมความดังนี้
“เมื่อพิเคราะห์ดูก็เห็นว่าโบราณราชวัตรปรณินิบัติอันประพุดิสืบกันมานั้น
 อยู่ในคัมภีร์อิติहाสะ นอกไตรเพททั้งสาม แต่ว่าเป็นอนุปริวารแห่งไตรเพท
 แลกษัตริย์ที่เป็นสัมมาทิษฐิ์เท่านั้น ก็ได้นับถือปรณินิบัติ กลัวจะเสร้างมอง
 พระไตรสรณคมน์”

ข้อความเหล่านี้ดูเหมือนเป็นการเพิ่มเติมหรือขยายข้อความที่ท่านยกมาก่อน
 หน้านี้ให้ชัดเจนขึ้นเท่านั้น

ผู้เขียนเห็นว่าพระยาธรรมปโรหิตเป็นนักปราชญ์ที่รวบรวมข้อมูลจาก
 เอกสารต่างๆ ได้อย่างดี แต่ที่มาทั้งหมดแสดงชัดว่า ท่านมิได้แก้ความในคัมภีร์
 ไสยศาสตร์ด้วยความเห็นของท่านเอง (มีการเสริมความเพียงบางตอน เพื่อให้
 เนื้อความต่อเนื่องกันเท่านั้น) หากแต่อาศัยเนื้อความมาจากเรื่องโลกนัยทั้งหมด
 และข้อความจากโลกนัยก็รับมาจากเรื่องโลกนิติปกรณ์หรือธรรมนิติ^{๑๓}

การเรียบเรียงของพระยาธรรมปโรหิตจึงเปรียบเสมือนการย้าความตาม
 โบราณคดีเท่านั้น

นอกจากนี้หลักการในโลกนิติปกรณ์ก็ไม่ใช่หลักการในวรรณคดีพราหมณ์
 อย่างแท้จริง เป็นเพียงมุมมองที่คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีต่อพราหมณ์
 เท่านั้น เพราะแม้ว่าตอนท้ายเรื่องจะอ้างว่าเป็นผลงานของพราหมณ์ แต่หากดู
 ข้อความที่ปรากฏในเรื่องดูเหมือนว่าผู้แต่งจะเป็นผู้ที่นับถือพุทธศาสนามากกว่า
 ศาสนาพราหมณ์^{๑๔}

^{๑๓} ดูเรื่องโลกนิติและธรรมนิติภาษาบาลีได้จาก Bechert Heinz, & Braun Heinz, **Pali niti Texts of Burma**, (London: The Pali Text Society, 1981).

^{๑๔} ดูคาถาที่ ๑๔๖ และ ๑๔๗ ใน โลกนิติปกรณ์ฉบับแปลของ James Gray, **Ancient Proverbs and maxims**, (London: Trubner, 1886), 32.

ไตรเพทกับวรรณคดีพราหมณ์ในมโนทัศน์ของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น

เนื้อหาที่ผู้เขียนสนใจเป็นพิเศษคือ การรับรู้วรรณคดีสันสกฤตของคนไทยในเรื่องไตรเพท เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องตอนต้นของไตรเพทแล้ว เห็นว่าเนื้อหาวรรณคดีสันสกฤตที่อธิบายไว้ในเรื่องไตรเพทมีความซ้ำซ้อนอย่างมาก ซึ่งอาจแสดงความคิดและความรู้เรื่องของพราหมณ์ที่จำกัดของคนไทยด้วย เท่าที่สามารถจัดกลุ่มที่ซ้ำซ้อนได้มีดังนี้

ชื่อคัมภีร์	เนื้อหา
อิรุเพท/ปทกะ	ไวยากรณ์
ยชุเพท/สามเพทอาถัพภณะ	เวทมนต์คาถา
อิตีหาสะ/เวยยาकरणะ	นิมิตร /โชคกลาง
อักขรประเภท/นิรุตติ	การออกเสียง/คำ/ความหมาย

เนื้อหาทั้งหมดของคัมภีร์ที่อ้างในไตรเพททั้งหมดอาจจัดเป็นหมวดใหญ่ได้เป็น ๘ ประเภทคือ กลุ่มเนื้อหาทางไวยากรณ์ เนื้อหาทางมนต์คาถา ลักษณะนิมิตรและโหราศาสตร์ ตำราคำประพันธ์ ตำรารวมคำศัพท์ การแบ่งหมวดใหญ่ๆ ตามเนื้อหาเหล่านี้แสดงว่า มโนทัศน์เรื่องของศาสนาพราหมณ์ของคนไทยมีจำกัด และมุ่งไปที่เวทมนต์คาถา และนิมิตรต่างๆ เป็นหลัก

ความเข้าใจเรื่องวรรณคดีของพราหมณ์อาจเกิดจากมโนทัศน์ของคนไทยที่มีต่อพราหมณ์ในประเทศไทย ซึ่งมีหน้าที่ทำพิธี บูชาเทพเจ้า และตรวจนิมิตรโชคกลางในการศึกสงคราม สิ่งเหล่านี้ทำให้มโนทัศน์ของคนไทยมีจำกัดไปด้วย

อย่างไรก็ตาม เรื่องนารายณ์สิบปาง^{๑๕} (เอกสารสมุดไทยบางฉบับเรียกว่า เรื่องไสยศาสตร์ หรือ นารายณ์ยี่สิบปาง) เป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่อ้างถึงความหมายของคำว่าไตรเพทในลักษณะใกล้เคียงกับงานของพระยาธรรมปโรหิต เรื่องนารายณ์สิบปางกล่าวว่า

ไตรเพทนั้นคือให้รู้จักการกองกฐนพิທີแลบุชาญญ์ ดาว
นักษัตรฤกษ์แลโหราสาตรทั้งปวง แลคำภีร์ซึ่งเกิดโรคสรรพคุณยาแก้
ให้บำบัดโรคเสื่อมสูญหาย แลลักษณะในพระกายแห่งพระпенเจ้าทั้ง
สาม คือ พระประระเมศวร พระนารายณ์ พระพรหมธาดา แลลักษณะ
แห่งเทพยดา ลักษณะแห่งบุทคนอันจะพึงเกิดเป็นบรมจักระพัตรราชิราช
เปนจุฬะจักระพัตรราชิราช แลสามัญกระษัตริ ช้างทรงพิภพ แลลักษณะ
เสฐฐิคะหะบดี แลลักษณะในกายแห่งชนชาติทั้งปวง ซึ่งเป็นมงคลแล
อัปมงคลต่างๆ นั้น แลลักษณะพระกายพระมหาบุรุษคราชเจ้า อันล่ง
เสี่ยซึ่งนรลักษแห่งเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย คือทวติงขมหาบุรุษลักษณ
แลอะลิตยานุพยัญชนมงคล ๑๐๘ ประการนี้ อันมีในพื้นพระบาทนั้น^{๑๖}

(อักขรวิธีตามต้นฉบับ)

แม้ว่าการอธิบายเนื้อหาของไตรเพทในนารายณ์สิบปางจะเพิ่มเติมจากเรื่องไตรเพทของพระยาธรรมปโรหิตเล็กน้อย เพราะมีการกล่าวถึงการทำพิธีก่อกฐนซ์และยัญพิธี แต่ส่วนอื่นๆ ก็ยังคงคล้ายกันอยู่มาก

^{๑๕} เรื่องนารายณ์สิบปางนั้น อาจจะเป็นวรรณคดีร้อยแก้วในสมัยอยุธยาตอนปลาย และมีการนำมาเรียบเรียงใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เรื่องนารายณ์สิบปางเป็นการรวบรวมเทพกรณัมจากเรื่องเล่าในเทพกรณัมของอินเดียทั้งจากวรรณคดีสันสกฤต และปฺราณะภาษาทมิฬ ดู Maneepin Promsuthirak, “Hindu Myths in Thai Literature with Special Reference to the Narai Sip Pang” (Ph.D. thesis University of London, School of Oriental and African Studies, 1980).

^{๑๖} นิยะดา เหล่าสุนทร, คัมภีร์นารายณ์ ๒๐ ปางกับคนไทย, (กรุงเทพฯ : แม่คำผาง, ๒๕๔๐), ๑๒๓.

วรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ดูเหมือนเป็นการคาดเดาเอาจากพื้นความรู้หรือโลกทัศน์ที่สืบทอดมา หรืออาจจะเป็นการอ้างอิงจากเอกสารภาษาบาลีของนักปราชญ์ที่ไม่ใช่ชาวอินเดียหรือลังกาได้เรียบเรียงไว้ เช่น ข้อความในเรื่องไตรเพทที่กล่าวว่าอิรุเวทเป็นตำราที่แยกแยะรายละเอียด คำไวพจน์ของนิรุคติ เวท และไวพจน์^{๑๓} แต่ในความเป็นจริงแล้วคัมภีร์ฤคเวท เป็นตำราที่สำคัญมาก เนื้อหาในคัมภีร์ฤคเวทกว้างขวางและเป็นบทสวดมนต์สรรเสริญเทพเจ้าของชาวอินเดียในสมัยโบราณ ไวยากรณ์พระเวทมีความซับซ้อนกว่าภาษาบาลีมาก^{๑๔}

เรื่องสามเพทที่อาจเกิดจากการตีความคำว่า สาม (ตรงกับศยาม ในภาษาสันสกฤต) ที่แปลว่าดำ จึงเกิดการลากเข้าความว่าหมายถึง เรื่องมนต์ดำที่เกี่ยวกับการทำให้รัก หรือเรื่องอถรวเวท (คนไทยเรียกอาถรรพเวท) ก็ไม่ใช่การบำเพ็ญตนในป่าช้าเพื่อให้สำเร็จความปรารถนา^{๑๕} เพราะแม้ว่าเรื่องอถรวเวทจะมีเรื่องที่กล่าวถึงเวทมนต์ต่างๆ เช่น มนต์สะกดอสรพิษ มนต์ทำร้ายศัตรู หรือแก้พิษสัตว์

^{๑๓} ศาสตราจารย์วิสุทท์ บุษยกุล ชี้แจงว่า คำว่า "อิรุเวท" นาม นิรุคติ เวท เววจน วิรัชชนิ คณฐ" น่าจะแปลว่า "อิรุเวท คือตำรา (คัมภีร์) ที่เป็นการแยกประเภท และรายละเอียด (วิรัชชนิ) สิ่งที่เราเรียกว่า นิรุคติ (คำในตำราของยาสกะ) เวท (สิ่งที่เรียกว่าเป็นพระเวท) และ เววจน (ไวพจน์ต่าง ๆ) ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์วิสุทท์ ที่กรุณาชี้แนะ

^{๑๔} ดู J. Gonda, *A History of Indian Literature: The Vedas*, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1986).

^{๑๕} เทียบกับข้อความในเรื่องรามเกียรติ์ตอนที่กล่าวถึงการบำเพ็ญตบะของเหล่าฤาษีว่า

อาศัยทำพิยธาวนา	ตามวังเว้งเพิงผารโหลาน
กองกฐนที่อัคคีนิจกาล	จำเรณูณานพระเวทตบะกรรม
लगองค์ก็ถือนอัฟโพกาศ	ขัดสมาธิทนแสงพระสุริย์ฉ้น
บ้างเที่ยวบ้างยืนเป็นนิรันดร์	ด้วยจิตมั่นทรมานอินทริย์

ดู รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ เล่ม ๒ (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๐), ๑๕๒๐.

ร้ายบ้าง แต่ก็มีลักษณะที่เป็นบทสวดมากกว่าจะเป็นการบำเพ็ญตนหรือทรมานตนเอง

ข้อความเรื่องการทรมานตนให้สำเร็จดังปรารภานั้นปรากฏในงานวรรณคดีไทยหลายเรื่องเช่น เรื่องรามเกียรติ์เป็นต้น อาจเป็นไปได้ว่าโลกทัศน์เรื่องของพิธีกรรมและศาสนาพราหมณ์ของคนไทยอาจจะได้อิทธิพลจากวรรณกรรมเหล่านี้ด้วยก็ได้ เพราะเรื่องรามเกียรติ์ก็ปรากฏข้อความที่กล่าวถึงตัวละครที่รู้ไตรเพท ที่ผ่านการฝึกตนหรือทรมานอย่างหนัก

เมื่อเปรียบเทียบเนื้อหาของวรรณคดีสันสกฤตที่อธิบายในเรื่องไตรเพทกับวรรณคดีสันสกฤตแล้วจะเห็นว่าเนื้อหาส่วนใหญ่อ้างอิงต่างกันอย่างมากดังนี้

ชื่อคัมภีร์	เนื้อหาในไตรเพท	เนื้อหาในวรรณคดีสันสกฤต
อิรุเพท/ฤคเวท	แจกแจงอธิบายอักขระ	บทสวดดีเทพเจ้า โดยเฉพาะเทพเจ้าในธรรมชาติ เช่น พระอินทร์ พระอัคนี พระวาโย
ยชุเพท/ยชุรเวท	มนต์เพื่อให้มีชัยชนะศัตรู	บทสวดดีเทพเจ้าจากคัมภีร์ฤคเวทและวิธีการประกอบยัญพิธีให้ถูกต้อง
สามเพท/สามเวท	มนต์ที่ทำให้ผู้อื่นหลงรัก	บทสวดดีเทพเจ้าจากคัมภีร์ฤคเวทและวิธีการสวดการออกเสียงในพระเวทให้ถูกต้อง
ลักษณะ/ลกษณ	ลักษณะของมนุษย์	วรรณคดีสันสกฤตมีตำราลักษณะบุคคลและเทพเจ้าอยู่ในตำราชื่อพหุหัตตชาตกะ

ชื่อคัมภีร์	เนื้อหาในไตรเพท	เนื้อหาในวรรณคดี สันสกฤต
อิติहाสะ/ อิติहाส	ศิลปศาสตร์ต่างๆ การดู ช้าง ม้า นิมิตร	เรื่อง การผจญภัยของ พระราม และการสู้รบกันของ พี่น้องตระกูลปาณฑพกับ ตระกูลเคารพ เนื้อตอนท้าย ของเรื่องมหาภารตะเป็นการ สั่งสอนพระราชและหลัก ปรัชญาต่างๆ
สนิษัณจุ/ นิษณญ	ชื่อภูเขาต้นไม้	พจนานุกรมคำศัพท์ต่างๆ ที่ ปรากฏในคัมภีร์พระเวท
เกฏฐะ/ เกาฏฐ	ตำราการแต่งกลอน	ตำราชื่อเกฏฐะนั้น ผู้เขียนยัง ไม่พบวรรณคดีที่ตรงกับชื่อ ในไตรเพท พบแต่เรื่องกา ยเกฏฐะซึ่งเป็นตำราแต่งคำ ประพันธ์
ปทกะ/ ปทกร	ตำราไวยากรณ์	ตำราไวยากรณ์อัสฐาสุยา ของปาณินิ
เวยยาकरणะ	การทำนายนิมิตร	ตำราไวยากรณ์เป็นตำราที่ เน้นเรื่องการสร้างคำ เสียง และวิธีประกอบคำในภาษา สันสกฤต
อักขรประเภท	การออกเสียงให้ถูกต้อง	ผู้เขียนยังไม่พบวรรณคดี สันสกฤตชื่อที่ตรงหรือ ใกล้เคียงกับเรื่องอักขรเภท นั้น

ชื่อคัมภีร์	เนื้อหาในไตรเพท	เนื้อหาในวรรณคดี สันสกฤต
ลิลกษา/คิลกษา	วิธีประกอบบัพชัญพิธิ หรือ การบำเพ็ญตบะ(?)	ตำราศึกษาในวรรณคดี สันสกฤต พบอยู่ร่วมกับ ตำราไวยากรณ์
นิรุตติ/นิรุกุตติ	อักขรวิธี	ตำราว่าด้วยความหมายของคำ ต่างๆ ที่พบในคัมภีร์พระเวท
อ ำ ถั พ ภ ณะ / อถรวนุ	วิธีทำอาถรรพ์	บทสวดมนต์ต่างๆ เพื่อความ เป็นมงคล หรือมนต์เพื่อชนะ ศัตรู

น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือคำอธิบายเนื้อหาวรรณคดีสันสกฤตที่อ้างถึงในไตรเพท เป็นวรรณคดีที่มีลักษณะไปทางตำราไวยากรณ์และตำราโหราศาสตร์ แต่ไม่พบการอ้างถึงตำราสำคัญที่คนไทยน่าจะรู้จัก เช่น รามายณะหรือมหาภารตะ หรือวรรณคดีสุภาษิตและนิทาน เช่น ราชันิติ หิโตปเทศ หรือปัญญาตนตระเลเย ทั้งๆ ที่วรรณกรรมเหล่านี้ก็น่าจะเป็นที่รู้จักในสมัยอยุธยาแล้ว^{๒๐}

การอธิบายเรื่องไตรเพทนี้ดูเหมือนจะแยกออกจากหลักฐานของวรรณคดีสันสกฤตที่มีการเรียบเรียงเป็นภาษาไทยในสมัยอยุธยาซึ่งถือเป็นเรื่องที่แปลกอยู่ไม่น้อย

^{๒๐} ในเรื่องจินตามณีก็มีการอ้างถึงวรรณคดี ที่น่าจะมีเค้าจากวรรณคดีสันสกฤตหลายเรื่อง เช่น เรื่องนนทกษัตริย์สังวาส ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องพระนลกับนางทมยันตี หรือ เรื่องศรีอุมาธิการยที่อาจจะเป็นเรื่องกุมารสมภพ ดู ร่องรอยของภาษาและวรรณคดีสันสกฤตในภาษาและวรรณคดีไทยเพิ่มเติม จาก สยาม ภัทรานุประวัติ, ภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย, (เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), ๑๒๙ – ๑๓๕.

เรื่องไตรเพทและการรับรู้วรรณคดีพราหมณ์ของคนไทยสมัยต่อมา

หลังจากที่พระยาธรรมปโรหิตเรียบเรียงเรื่องไตรเพทในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ก็ไม่มีการอ้างอิงถึงผลงานคันควาเรื่องนี้อีก แสดงว่าเรื่องอาจจะไม่แพร่หลายนัก ผู้เขียนไม่แน่ใจว่านักปราชญ์ส่วนใหญ่ของราชสำนักยอมรับข้อวินิจฉัยนี้หรือไม่ แต่หากพิจารณาจากจำนวนต้นฉบับเรื่องไตรเพทที่หายากมาก ก็แสดงว่าทัศนะเรื่องวรรณคดีสันสกฤตของท่านก็ไม่ใช่ที่รู้จักทั่วไป

คนไทยน่าจะรู้จักวรรณคดีสันสกฤตอย่างจริงจังและเป็นระบบแบบแผนตามแบบการแบ่งหมวดหมู่วรรณคดีสันสกฤตของนักศึกษาตะวันตก

เริ่มขึ้นในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ประเทศไทยเริ่มมีการสั่งเอกสารจากต่างประเทศ ทำให้มีการค้นที่มาของวรรณคดีไทยอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพบว่าเรื่องกฤษณาสอนน้องเป็นความตอนหนึ่งจากเรื่อง เทราปที่สัตยภามาสังวาท (การสนทนากันระหว่างนางเทราปทีกับนางสัตยภามา) ในมหาภารตะ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงใช้เอกสารอ้างอิงจากตะวันตกในการเรียบเรียงพระราชนิพนธ์ เช่น ทรงใช้วิษณุปุราณะของศาสตราจารย์วิลสันเป็นเอกสารประกอบบทพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์สิบปาง และบ่อเกิดรามเกียรติ์เป็นต้น อย่างไรก็ตามในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือสันสกฤตยังหายาก มีราคาแพงและไม่แพร่หลาย จนถึงในสมัยที่หอพระสมุดวชิรญาณเริ่มสั่งซื้อหนังสือสันสกฤตจากต่างประเทศมากขึ้นทั้งจากประเทศอินเดีย อังกฤษและสหรัฐอเมริกา และยังได้จากพราหมณ์ กุปฺปสุวามี อารยะ ที่เดินทางจากเมืองปีนังมาเป็นบรรณารักษ์แผนกหนังสือสันสกฤต^{๒๑}

^{๒๑} ดู ประวัติพราหมณ์ มุ กุปฺปสุวามี อารยะ ใน กถากุสุมัญชรี นิทานเทียบสุภาษิตภาค ๑, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๓), ๕ - ๑๑. (พิมพ์ในการปลงศพพราหมณ์ มุ กุปฺปสุวามี อารยะ เมื่อ ปีชวด พ.ศ. ๒๔๖๓)

เมื่อมีผู้ดูแลและรับผิดชอบหนังสือสันสกฤต ทำให้เริ่มมีการจัดหมวดหมู่ และย่อเรื่องตำราสันสกฤตอย่างเป็นหมวดหมู่ตามแบบของนักวิชาการอินเดีย และแบบตะวันตก^{๒๒} ทำให้คนไทยก็เข้าใจเนื้อหาของวรรณคดีสันสกฤตอย่างถูกต้อง

บทส่งท้าย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าเรื่องไตรเพทจะมีคำอธิบายเนื้อหาที่คลาดเคลื่อนไปจากวรรณคดีสันสกฤตอยู่มากและไม่เป็นที่แพร่หลายนัก

เรื่องไตรเพทก็ถือเป็นเอกสารสำคัญที่แสดงการรับรู้เรื่องราวของศาสนาพราหมณ์ตลอดจนวรรณคดีในศาสนาพราหมณ์ตามแบบ “ระบบเก่า” ที่ผ่านความเชื่อและทัศนคติแบบพุทธศาสนาและในมโนทัศน์ของคนไทยที่ไม่รู้จักคัมภีร์พระเวทหรือคัมภีร์สันสกฤตอื่นๆ มาก่อน

อย่างไรก็ตามในขณะเดียวกันก็ช่วยให้เข้าใจ ทัศนคติของคนไทยที่มีต่อศาสนาพราหมณ์ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้ดียิ่งขึ้นด้วย

^{๒๒} บัญชีคัมภีร์ภาษาบาลีแลภาษาสันสกฤต (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๔), ๖๕ – ๑๓๐. (กรรมการหอพระสมุดฯ ให้พิมพ์ในงานเฉลิมพระชันษาชายิต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๖๔ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๖๔)

สารวิพากษ์

ต้นฉบับเดิมยืมมาจากหม่อมเจ้าหญิงสุภาวศุภางค์พัทธร ในกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ต่อมาในเดือนมกราคมศกนั้น นายทองไชยเฟื่อง คัดออกจากต้นฉบับ ด้วยเส้นดินสอดำ เสร็จในวันที่ ๖

ตั้งแต่คัดไว้คราวนั้นล่วงมาถึงบัดนี้เป็นเวลา ๑๓ ปีแล้ว เห็นว่าควรจะคัดเป็นฉบับพิมพ์ดีดไว้อีก เพื่อรักษามิให้มีอันตรายง่าย ๆ จึงลงมือคัดใหม่ เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

ผู้แต่งเรื่องไตรเพทนี้ คือ พระยาธรรมปรีหิต นามเดิมว่าแก้ว ครั้นกรุงธนบุรี ท่านแก้ว เป็นพระอาลักษณ์ แล้วกราบถวายบังคมลาออกบวช คงจะก่อน พ.ศ. ๒๓๑๙ ต่อมาได้เป็นพระราชาคณะที่ พระรัตนมุณีธรรม มีศิษย์หามาก ดังปรารภไว้ในบานพระแนกหนังสือไตรภูมิโลกวิจิตรจนยอถึงความย่อถึงรัชกาลที่ ๑ ขาดผู้สามารถในหน้าที่พระอาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จึงโปรดให้พระรัตนมุณีธรรม ลาสิกขาบทออกมารับราชการเป็นที่พระอาลักษณ์ สังเกตได้ว่า พระอาลักษณ์ (แก้ว) เป็นที่ทรงนับถือ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าอยู่มาก ทั้งในทางวรรณคดี และในทางพระศาสนา เช่นเมื่อคราวโปรดให้พระสงฆ์ราชาคณะแต่งไตรภูมิฉบับหนึ่ง และให้ราชบัณฑิตแต่งฉบับหนึ่ง ครั้นเมื่อทอดพระเนตรความทั้งสองฉบับนั้นแล้ว ทรงเห็นว่า ถ้อยคำสำนวน ตลอดจนข้อความ ยังไม่แนบเนียนสมพระราชหฤทัยประสงค์ จึงต้องโปรดให้พระอาลักษณ์ (แก้ว) ชำระเรียบเรียงขึ้นใหม่ สำเร็จเป็นหนังสือไตรภูมิฉบับพิสดาร อนึ่งเมื่อคราวโปรดให้สังคายนาพระไตรปิฎก พระอาลักษณ์ (แก้ว) ก็เป็นหัวหน้าฝ่ายราชบัณฑิตย์ นี่เป็นพะยานแห่งความที่ทรงนับถือ

พระอาลักษณ์ (แก้ว) ได้เป็นพระยาธรรมปรีหิตก่อน พ.ศ. ๒๓๓๒ ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาธรรมปรีชา จางวางราชบัณฑิต ได้พบนามของท่านผู้นี้ ในบานพระแนกหนังสือสุริยจันทรคติที่ปนี ซึ่งแปลเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๖ ท่านจะมีชีวิตอยู่มา กว่านั้นหรืออย่างไร ยังไม่พบหลักฐาน หนังสือที่ท่านแปลและเรียบเรียงมีหลายเรื่อง เท่าที่พบแล้วเช่น รัตนพิมพวงศ์, ไตรภูมิภิกษา, ไตรเพท (คือฉบับที่คัดนี้)

นายเถา ศรีชลาลัย

วันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

ไตรเพท

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาธรรมปโรหิต ราชบัณฑิตยทั้งปวง พร้อมกันขอ
พระราชทานคุณพระไตรปิฎก แก่ด้วยไตรเพท แลคัมภีร์ไสยสาตร พบพระบาลีใน
คัมภีร์จุลคัมภีร์มหาวรรค^{๒๓} ผูก ๑ นั้น ดังนี้

ตีสุ เวเทสฺสูติ อีรุเวท ยชฺฐเวท สามเวทสงฺขา เตสุ ตีสุ เวเทสฺ เตสุ อีรุเวท นาม
นิรุตติเวทเวทจนวิภชฺชน คณฺฐึ ยชฺฐเวทนติ สตรุชยมนต์ คณฺฐึ สามมนฺเต มายาการ
ปิยตตนาทิต ปรียายมนต์ คณฺฐึ

แปลเนื้อความว่า ไตรเพทข้างไสยสาตรนั้นมี ๓ ประการ

คือคัมภีร์อีรุเพท^{๒๔} เนื้อความว่าด้วยแจจแจกบาลีต่าง ๆ ให้รู้ซึ่งอักขระผิดแล
ชอบโดยบาลีอักขระข้างไสยสาตร^{๒๕} นั้น ๑

คือ คัมภีร์ยชฺฐเพท^{๒๖} เนื้อความว่าด้วยวิธีมนตร์ อันจะให้ชะนะสัตตภูตต่าง ๆ^{๒๗}
นั้น ๑

^{๒๓} คัมภีร์จุลคัมภีร์ มหาวรรค นั้น พระพิณิจวรณการ(แสง) อธิบายว่า “คุยหทีปนี จูฬคณฺธิ
มหาวคฺค แยกเปนนั่น ๑๓ ผูก บั้นปลาย ๑๘ ผูก ไม่จบ” ดู บัญชี คัมภีร์ภาษาบาลีแล
ภาษาสันสกฤต, ๔.

^{๒๔} คัมภีร์อีรุเพทคือ คัมภีร์ฤคเวท ของศาสนาพราหมณ์ เป็นคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ที่
สำคัญและเก่าแก่ที่สุด เนื้อความแบ่งเป็น ฤค ต่างๆ เนื้อหากล่าวถึงบทสวดมนต์สรรเสริญ
พระอินทร์ และเทพเจ้าในธรรมชาติดู J. Gonda, A History of Indian Literature : The
Vedas (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1986). และ ดู คำอธิบายของวรรณคดีพระเวทใน
วิสุทธิ บุษยกุล, “ประเภทวรรณคดีสันสกฤตจากสังหิตาถึงธรรมศาสตร์” ใน วินัย พงศ์ศรี
เพียร, ศรีขโมยจารย์, (กรุงเทพฯ : เพ็ญฟ้า, ๒๕๔๖), ๑๖ – ๓๐.

^{๒๕} ข้อความตอนนี้แสดงว่า ผู้แต่งไม่มีความรู้เรื่องฤคเวท เพราะตำราที่แจจแจกคำ “อักขระ
ผิดแลชอบ” นั้นน่าจะหมายถึงตำราชื่อนิรุกต ที่ยาสกเป็นผู้เรียบเรียงขึ้น

^{๒๖} คัมภีร์ยชฺฐเพทคือ คัมภีร์ยชฺฐเวท เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงความสำคัญของการประกอบยัญ
พิธี แต่เนื้อหาส่วนใหญ่ให้นำมาจากคัมภีร์ ฤคเวท ดู J. Gonda, A History of Indian
Literature: The Vedas.

^{๒๗} เรื่องมนตร์ที่จะเอาชะนะศัตรูนั้นอยู่ในคัมภีร์อถรรวเวท ดู Ralph T. H. Griffith, The Hymns
of the Atharvaveda 2 vols (Banares: E.J. Lazarus, 1895)

คือคัมภีร์สามเพท^{๒๘} เนื้อความว่าด้วยมนตร์อันสำแดงมารยา อาการอันจะให้ผู้อื่นลุ่มหลงรักตน ๑

เป็นคัมภีร์ใหญ่ไตรเพท ๓ ประการจะนี้ก่อน จึงมีคัมภีร์ใหญ่ของไตรเพทลงมานั้น ๑๐ คัมภีร์ คือ ลักษณะ [๑ อิติหาสะ ๑]^{๒๙} สนิษัณจุ ๑ เกฏฐะ ๑ ปทกะ ๑ เวยยาकरणะ ๑ อักษรประเภท ๑ ลิกขา ๑ นิรุตติ ๑ อถัพภณะคัมภีร์ ๑ เป็น ๑๐ คัมภีร์

แลคัมภีร์ชื่อว่า ลักษณะ^{๓๐} นั้น เนื้อความว่าด้วยสมมติลักษณะ ๓๐ อันรู้ว่ลักษณะมีดังนี้จะมีสุข ดังนี้จะเป็นทุกข์ ลักษณะดังนี้จะเป็นพระพุทธเจ้า^{๓๑} พระปัจเจกพระพุทธเจ้า พระยาจักรพรรดิ แลลักษณะแห่งชายแห่งหญิง มีหัตถปาทอันเต็มบริบูรณ์ แลลักษณะเมื่อบริโภคอาหารเป็นต้น และมหาบุรุษลักษณะมีประมาณหมื่นสองพันบท^{๓๒} และพุทธมนตร์อันสำแดงพระคาถา หมื่นหกพันพระคาถาคัมภีร์หนึ่ง^{๓๓}

^{๒๘} คัมภีร์สามเพท คือคัมภีร์สามเวท เนื้อหากล่าวถึงการสวดธรรมนองในฤคเวท ให้ถูกต้อง เนื้อหานำมาจากคัมภีร์ฤคเวท เช่นกัน ดูเรื่องสามเวทจาก Ralph T. H. Griffith, *Hymns of the Samaveda* (Banares: E.J. Lazarus, 1907)

^{๒๙} ข้อความใน [] นั้น ต้นฉบับคัดตกไป ผู้เขียนเพิ่มเติมขึ้นโดยอาศัยการเทียบจากข้อความในเรื่อง

^{๓๐} ตำราลักษณศาสตร์นั้นมีหลายคัมภีร์ เช่น ตำราของวราหมิหิร ชื่อ พฤหัตสังหิตา ดู David Pingree, *A History of Indian Literature : Jyotihsastra Astral and Mathematical literature* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1981), 8 – 55.

^{๓๑} ข้อความนี้จะตรงกับ ลักษณะสูตร ในปาฏิกวรรค ที่ฌนิกาย สุตตันตปิฎก ดู **พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑ สุตตันตปิฎก ที่ฌนิกายสุส ปาฏิกวรรคโค** (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), ๑๕๓ – ๑๕๓.

^{๓๒} ข้อความตอนนี้น่าจะเป็นไปได้ เพราะวรรณคดีสันสกฤตที่มีเนื้อหาเป็นคาถาจำนวนมาก คือมหากาพย์สำคัญ ๒ เรื่อง คือ รามายณะและมหาภารตะและอาจมีบางเรื่อง เช่น มนุธรรมศาสตร์และกถาสริตสาคร

^{๓๓} ข้อความตอนนี้น่าจะมีในวรรณคดีสันสกฤต

แลคัมภีร์ชื่อ อิติहाสะ^{๓๔} นั้น เนื้อความว่า สำแดงซึ่งถ้อยคำโบราณอันกล่าวไว้แต่ก่อน แลคัมภีร์วิเศษน้อย ๆ อันกำหนดนับเข้าในอิติहाสะ^{๓๕} แลคัมภีร์ว่าด้วย ศิลปศาสตร์ช่าง^{๓๖} ม้า รถ และบุรุษโยธา แลนักชัตตฤกษ์ แลอุกบาตร แลลักษณะ สุนิพนมิตร แลวิชา แลเลขนับคุณหาร^{๓๗} เป็นต้นนั้น คัมภีร์หนึ่ง

แลคัมภีร์สนิษัณจุ^{๓๘} นั้น เนื้อความว่าด้วยชื่อต้นไม้ แลภูเขเป็นทรัพย์ คุณกบิลไม้เป็นต้น หนึ่ง

^{๓๔} อิติहाสะนั้น ในวรรณคดีสันสกฤตปกติหมายถึง มหากาพย์สำคัญสองเรื่องคือ รามายณะ และมหาภารตะเท่านั้น ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก J. Brockington, **The Sanskrit Epics**(Leiden: Brill 1998)

^{๓๕} ข้อความตอนนี้แสดงชัดว่าผู้แต่งไม่รู้จักคัมภีร์อิติहाสะ เมื่อดูคำอธิบายแล้วในที่นี้ผู้แต่งน่าจะหมายรวมถึงคัมภีร์ปุราณะด้วย ดูลักษณะและความสำคัญของปุราณะจาก Ludo Rocher, **A History of Indian Literature : The Puranas** (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1986).

^{๓๖} ตำราช่างนั้นมีตำราภาษาสันสกฤต ชื่อ ศษศาสตร์ และเรื่องมาตังคลีลาของนิลกันฐ์ดู Warkankar **Gajasatram** (Delhi: Bhartiya Kala Prakashan, 2006) Franklin Edgerton, **The Elephant Lore of the Hindu**(New Haven: Yale University, 1931)

^{๓๗} ตำราคณิตศาสตร์ของสันสกฤตมีหลายฉบับ เช่น คณิตปาถ ของ อารยภักฏ แต่ส่วนใหญ่สัมพันธ์กับการคำนวณทางโหราศาสตร์ ดู David Pingree, **A History of Indian Literature: Jyotihsastra Astral and Mathematical literature** (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1981), 56 – 66.

^{๓๘} สนิษัณจุ นี้่าจะหมายถึงคัมภีร์นิษัณญู ซึ่งเป็นพจนานุกรมโบราณที่รวมคำจากพระเวท ควบคู่กับตำราอธิบายคำของยาสกะ คำในคัมภีร์นิษัณญูเป็นคำทั่วไป มีทั้งคำนาม กริยา และวิเศษณ์ ไม่ใช่เฉพาะชื่อต้นไม้หรือภูเข ดู Lakshaman Sarup ‘Index to the Nighantu’ **Indices and Appendics to the Nirukta**(Lahore: The University of Panjab, 1929), 1–35. นอกจากนี้ในวรรณคดีสันสกฤตยังมีตำราชื่อ นิษัณญูเศส เป็นผลงานของเหมจันทร เป็นการรวมคำศัพท์ต่างๆ

เกฏฐะ^{๓๙} นั้น เนื้อความว่าด้วยแต่งภาพยักลอน บริบูรณ์ด้วยอักษรแลทบ
บาท แลเนื้อความบทที่ผูกพันนั้น ผิดแลชอบเป็นต้น เป็นอุปการคุณแก่หมู่กวี อัน
แต่งภาพยักลอนนั้นคัมภีร์หนึ่ง

แลปทกะ^{๔๐} นั้น เนื้อความว่าด้วยให้รู้ว่า บททั้งหลายว่าเป็นบทนาม แลสมาส
แลศัพท์ิต แลอาขยาต แลกฤต และอุณาส การก เป็นต้น โดยโวหารภาษาโลกทั้ง
ปวง คัมภีร์หนึ่ง

เวยยากรณ์^{๔๑} นั้น ว่าด้วยเนื้อความทำนายนิมิตรต่าง ๆ คัมภีร์หนึ่ง^{๔๒}

แลอักษรประเภท^{๔๓} นั้น เนื้อความว่าด้วยสวดเรียนให้ต้องด้วยฐานกรณ์ และ
พิเคราะห์บทตามไสยสาตรนั้นคัมภีร์หนึ่ง^{๔๔}

แลลิกษา^{๔๕} นั้น เนื้อความว่าด้วยวิธีที่จะศึกษาอิริยาบถศิลปฝ่ายไสยสาตร
นั้น^{๔๖} คัมภีร์หนึ่ง

นิรุตติ^{๔๗} เนื้อความว่าด้วยอักขระฝ่ายกล่าวชอบกล่าวผิด คัมภีร์หนึ่ง

^{๓๙} เกฏฐะ นี้ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าเป็น เกฏฐะภักตุมหาภิ ผู้แต่งตำราหรืออาจจะหมายถึง ตำราชื่อ
การวยเกฏฐะ ของกวีนิพนธ์ท่านหนึ่ง แต่คัมภีร์ชื่อเกฏฐะนั้นเท่าที่ทราบ คือคัมภีร์เกฏฐะซึ่ง
เป็นอรรถกถาของคัมภีร์มหาภาษะของปถัญชลี

^{๔๐} ปทก นี้เข้าใจว่า หมายถึงคำว่า ปทกร หรือตรงกับคำในภาษาสันสกฤตว่า ปทปาฐ ที่
หมายถึงผู้ทำบท ต่างๆ ก็คือ ปาณินิ ผู้แต่งตำราอักษราฐายี

^{๔๑} เวยยากรณ์ นั้นน่าจะเข้าใจคลาดเคลื่อน เพราะตำราวैयाกรณ์หรือเวยยากรณ์ควรเป็น
ตำราที่กล่าวถึงลักษณะของภาษามากกว่าจะมีเนื้อหาอื่น

^{๔๒} ตำราทำนายนิมิตรควรจะเป็นตำรา พุทธศาสตร์ของวราหมิหิระ

^{๔๓} คำว่าอักษรเภทหมายถึงการแยกอักขรต่างๆ ซึ่งผู้เขียนยังไม่พบวรรณคดีสันสกฤตที่มีชื่อ
ใกล้เคียงกับอักษรเภท

^{๔๔} คำอธิบายนี้ควรจะเป็นคัมภีร์สามเวท หรือพราหมณะของสามเวท

^{๔๕} ในหนังสือนิพนธ์ที่ Lakshaman Sarup ชำระที่ออกพอร์ดนั้นกล่าวว่ามัตถนบับเขียนบาง
ฉบับกล่าวถึงตำรา ศิคุษา ชุโยติษ จนุทสุ และนิษณญู รวมกัน ดู Lakshman Sarup, *The
Nighantu and the Nirukta* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1984).

^{๔๖} คำอธิบายในเรื่องไตรเพทนี้ควรจะเป็นคัมภีร์ยชุรเวท หรือพราหมณะของยชุรเวท

^{๔๗} นิรุตติคือ คัมภีร์นิรุคตะ ของยาสกะ

แลอาถัพภะ^{๔๘} นั้น เนื้อความว่าด้วยวิธีอาถรรพณ์ เป็นต้นว่า กินข้าวแต่กับเกลือ ๗ วัน และไปยืนตีนเดียวอยู่ในป่าช้า ชุบตัวจะให้สำเร็จความปรารถนาแห่งตนนั้น คัมภีร์หนึ่งเป็น ๑๐ คัมภีร์ ๑๓ กับทั้งคัมภีร์ไตรเพท

แต่คัมภีร์อิติहाสะนั้น สงเคราะห์เอาคัมภีร์น้อย ๆ เป็นอันมาก^{๔๙} บรรดา ศิลปศาสตร์อันทิตาปาโมกข์ อาจารย์ บอกกล่าวสืบมาแต่โบราณฝ่ายไสยนั้น อยู่ในหมวดคัมภีร์อิติहाสะสิน^{๕๐} แลข้อซึ่งราชวัตรปรณิบัติ ว่าด้วยให้บริโภคอาหารบ้ายพักตรต่อทิศนั้น นั้นเป็นมงคล แลมิเป็นมงคล แลวัน ๑ วัน ๒ วัน ๓ วัน ๔ วัน ๕ วัน ๖ วัน ๗ ห้ามมิให้กินผักอันนั้น กินอาหารอันนั้น^{๕๑} ว่าดังนี้เป็นคัมภีร์ไสยสาตร

^{๔๘} อถรวเวท เป็นพระเวทอันดับสุดท้าย เนื้อความกล่าวถึงมนต์ต่างๆ เช่น มนต์รักษาโรค มนต์แก้พิษสัตว์ มนต์ที่สวดเพื่อให้อายุยืน และมนต์สวดดีและขอพรเทพเจ้าต่างๆ ดู Ralph T. H. Griffith, *The Hymns of the Atharvaveda* 2 vols. Banares: E.J. Lazarus, 1895.

^{๔๙} คัมภีร์ที่รวมเอาความรู้ต่างๆ ไว้เป็นอันมาก ได้แก่คัมภีร์ปุราณะ ซึ่งมีลักษณะเหมือนสารานุกรมของพราหมณ์ คัมภีร์ปุราณะนั้นแยกตามนิกายต่างๆ เช่น คัมภีร์ปุราณะในไศวะนิกาย ก็จะเน้นเรื่องราวและเทพปกรณัมที่เกี่ยวกับพระศิวะ เป็นส่วนใหญ่ แต่คัมภีร์ปุราณะในไศวะนิกายก็จะมีเรื่องราวของพระวิษณุรวมอยู่ด้วย

^{๕๐} ข้อความนี้น่าสนใจ เพราะคล้ายกับพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “โดยมากพราหมณ์ชั้นหลังๆ ที่อ้างถึงพระไตรเพท หรือพระจตุรเพทก็ตาม พุทไปกระนั้นเอง แท้จริงมีน้อยคนที่ได้อ่านพระเวทตลอด ถ้าหากจะได้อ่านบ้างก็เป็นแต่บางตอน เช่น มนต์ต่างๆ ซึ่งใช้ในการพิธีบางอย่างเท่านั้น ส่วนลัทธิแห่งไสยศาสตร์ที่สอนๆ กันต่อมาในชั้นหลังๆ นี้ ใช้พวกหนังสือปุราณะเป็นหลักทั้งนั้น หนังสือปุราณะนี้เองเป็นตัวตำหรับสำคัญของพราหมณ์ ที่ได้นำไสยศาสตร์เข้ามาในกรุงสยาม...” ดู **บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และบ่อเกิดรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, ๒๔๙๙), ๙๙๙.

^{๕๑} ข้อความนี้จะตรงกับความรู้ในโลกนิติปกรณัมที่ ๑๕๐ ว่า “นักเรียนไม่ควรกินมะพร้าวในวันขึ้นแรม ๗ ค่ำ ไม่ควรกินน้ำเต้าในวันขึ้นแรม ๙ ค่ำ ไม่ควรกินบอนในวันขึ้นแรม ๑๒ ค่ำ ไม่ควรกินผักในวันขึ้นแรมสามค่ำ ถ้ากินศิลปศาสตร์จะเสื่อม” ดู ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร. **โลกนิติปกรณัม** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๗), ๕๐. (สำนักวัดสุทัศน์จัดพิมพ์ขึ้นอนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์แสง มนวิฑูร(เปรียญ) ณ ฌาปนสถานคุรุสภา วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร) และคาถาที่ ๑๕๕ ในฉบับแปลของ James Gray, *Ancient Proverbs and maxims* (London: Trubner, 1886), 34.

จะเอาเป็นประมาณปรนนิบัตินั้นมิได้ เป็นคำอุปมาซึ่งอยู่ประดุจหนึ่งคำปโรหิตพราหมณ์โจทก์กับพระชนนุชยันติต มีในคัมภีร์โลกนัย^{๕๒} ว่า สมเด็จพระเจ้าโกรพราชมีรับสั่งให้ปโรหิตพราหมณ์สั่งสนทนากับเจ้าชนนุชยันติต เจ้าชนนุชยันติตถามปโรหิตพราหมณ์ว่า ท่านรู้จักบริโภคอาหารหรือไม่ ปโรหิตพราหมณ์ก็รับว่ารู้ จึงกล่าวคาถาตามคัมภีร์ไสยสาตราว่า

บุพเพ ภูเบเช จ อายุตติ ธนตติ ทกฺขิณเณ จ
 ปจฺฉิมเมเน จ ยสตติ ภตฺตํ ภูเบชยุยาภิมุโขติ^{๕๓}

เนื้อความว่า บุคคลนั้นป่วยหนักไปต่อบุรพทิศตะวันออก แลบริโภคอาหารนั้น จะจำเริญอายุยืน บุคคลนั้นป่วยหนักไปต่อทักษิณทิศเบื้องใต้แล้ว แลบริโภคอาหารนั้น จะมีทรัพย์สมบัติมาก บุคคลนั้นป่วยหนักไปต่อทิศตะวันตกแล้ว แลบริโภคอาหารนั้น จะจำเริญศักดิ์บริวาร

พระชนนุชยันติตถามว่า ฝ่ายอุดรทิศนั้น เหตุไฉนจึงไม่มีคัมภีร์บังคับว่าร้ายแลดีเล่า

ปโรหิตพราหมณ์จึงว่าฝ่ายอุดรทิศนั้น วิรุฬหกยักษ์อยู่ จะรู้ให้ร้ายให้ดี แก่บุคคลผู้หนึ่งผู้ใดมิได้ เราจึงมิได้ว่า

พระชนนุชยันติตถามว่า เมื่อบุคคลบริโภคอาหาร ป่วยหนักต่อทิศตะวันออก จำเริญด้วยอายุ ป่วยหนักไปต่อทิศตะวันตก จำเริญด้วยยศบริวาร ป่วยหนักไปต่อทิศใต้ จำเริญด้วยทรัพย์สมบัตินั้น ด้วยเหตุอันใด

ปโรหิตพราหมณ์จึงตอบว่า บุรพทิศตะวันออกนั้น ที่มียักษ์นั้นก็อวยชัยให้พร ผู้นั้นจึงจำเริญอายุยืน

และทักษิณทิศเบื้องใต้นั้น กาลยักษ์ประดิษฐานอยู่ ผู้ใดป่วยหนักไปสู่อุทิศนั้น แลบริโภคอาหาร กาลยักษ์อวยชัยให้พร ผู้นั้นจึงจำเริญด้วยทรัพย์สมบัติ

แลทิศตะวันตกนั้น ปริยยักษ์ประดิษฐานอยู่ ผู้ใดป่วยหนักไปสู่อุทิศนั้น แลบริโภคอาหาร ปริยยักษ์ก็อวยชัยให้พร ผู้นั้นจึงจำเริญยศศักดิ์บริวาร

^{๕๒} คัมภีร์โลกนัย คือเรื่องโลกนัยชาดก หรือ ธนุชยันติตชาดก

^{๕๓} คาถานี้ตรงกับคาถาที่ ๑๙๔ ในธรรมนิตี สิ่งควรทำ ดู James Gray, *Ancient Proverbs and maxims*, 79.

พระชนนุชยจึงถามว่า เมื่อบุทคลบ้ายหน้าไปต่อทิศตะวันออก ก็ได้รับพร
จากยักษ์นั้น ฝ่ายปริยักษ์อยู่ทิศตะวันตกนั้น ว่ากล่าวประการใดบ้างหรือหามิได้

ปโรหิตพราหมณ์ก็ว่า ปริยักษ์อยู่ทิศตะวันตก ก็แข่งชักสาบานบุทคลผู้นั้น

พระชนนุชยจึงว่า ถ้าบุทคลบ้ายหน้าไปต่อทิศตะวันตก ก็ได้รับพรแห่งยักษ์
ทิศนั้นแล้ว แลฝ่ายที่ขยักอยู่ทิศตะวันออกว่ากล่าวประการใดบ้าง

ปโรหิตพราหมณ์ ก็ว่าที่ขยักอยู่ทิศตะวันออก ก็แข่งชักสาบานบุทคลผู้นั้น

พระชนนุชยจึงว่า เมื่อบุทคลผู้เดียวบ้ายหน้าไปต่อทิศใด ฝ่ายคัมภีร์ไสย
สาตรนั้น จะถือเอาเป็นวัตรปรนนิบัติได้ดังฤ

ปโรหิตพราหมณ์ก็นั่งก้มหน้าอยู่ มิอาจโต้ตอบคำพระชนนุชยบัณฑิตบรม
โพธิสัตว์ได้

เหตุฉะนั้นคัมภีร์ไสยสาตรทั้งปวงนั้น มิจุณา ปฏิปทา ไว้ชื่อว่าปรนนิบัติผิด ฝ่าย
พุทธศาสนา สมเด็จพระพุทธเจ้าจึงมิได้ตรัสเทศนาไว้ ตรัสเทศนาไว้แต่อาหาร
สบายว่า อาหารอันใด บริโภคเข้าไปเป็นคุณให้จำเริญสติปัญญาสมาธิวิริยะ ในที่
กระทำกุศลกริยานั้น ให้บริโภคอาหารแต่พอประมาณ อาหารอันใดบริโภคเข้าไป
เป็นโทษ มิให้จำเริญสติปัญญาสมาธิวิริยะในกุศลกริยานั้น ห้ามมิให้สาวกบริโภค มี
ในพระพุทธานุศาสน์แต่จะนี้

เมื่อพิเคราะห์ดูก็เห็นว่า โบราณราชวัตรปรนนิบัติอันประพฤตีสืบกันมานั้น
อยู่ในคัมภีร์อิติहाสะ นอกไตรเพททั้งสาม แต่ว่าเป็นอนุบริวารแห่งไตรเพท แล
กษัตริย์ที่เป็นสัมมาทิษฐิแท้นั้น ก็มีได้นับถือปรนนิบัติ กลัวจะเสร้างามองพระไตร
สรณคมน์

เหตุพระธรรมเทศนาโปรดไว้จะนี้ อัญญาณอนาฬร สัสยาทีหิ สรณ
คมณอุปกิลิฏฐํ เนื้อความว่า พระไตรสรณคมน์จะเสร้างามองนั้น ด้วยผู้รักษา
ปราศจากปัญญาอันรู้ว่าสิ่งนี้ผิดสิ่งนี้ชอบ แลมิได้รักใคร่เอื้อเฟื้อต่อพระพุทธโฆวาท
แลสงสัยในพระพุทธานุศาสน์ เป็นต้นจะนี้ จึงมิได้ปรนนิบัติแต่ตามพุทโธวาทแท้
แลปรนนิบัติโดยไสยสาตรบ้าง

ข้อหนึ่งมีพระบาลีในพระมหาอรรคถาว่า อิติ ภควา มหानามสกุสส เทว
มนุสสานํ สาสโนตรณูปายภูตํ อุปาสกํ ภาวสาธกสรณคมณญจ อุปาสเคน

ปุเรตพุพ ฌมมานุฌมมปฏิปตติฏตํ ทุคคตติวินิปาตสมตติกุกมหนูพายํ
 ทิฏฐุฌมมสมปรายิกํ ทิตสุชาวหํ สีสสททตปณญญจ เทเสสิ เตหิ ปิโยคคสมนฺนาค
 โต อุปาสโก โหติ โส ทุคคตติ ภาวํ สมตติกุกนโต โสตาปตติยงฺเคสุ ลูโต เทเวหิ วณฺณโต
 โหติ

เนื้อความว่า สมเด็จพระผู้ทรงสิริบุญราษี วิสุทฺธมหากรุณาญาณเจ้า ตรัส
 พระธรรมเทศนาวิธีพระไตรสรณคมน์ แก่ท่านมหาณามสากยราช อันตั้งอยู่ใน
 พระราชสมบัติแล้ว เป็นอุบายที่จะลงสู่ภูมิพระพุทฺธศาสนา แลให้ตั้งอยู่ใน
 ภูมิอุบาสกแท้ แลเป็นวัตรปรนนิบัติแห่งอุบาสกให้บริบูรณ์ เป็นที่สรรเสริญ
 โภณนาการแก่เทวดามนุษย์ทั้งหลาย จึงตรัสพระธรรมเทศนาให้รักษาศีล ๕
 ประการ คีล ๘ ประการ คีล ๑๐ ประการ แลศรัทธาเชื่อในพระรัตนตรัยาธิคุณ
 แลบริจาคทาน แลให้มีปัญญาเห็นผิดเห็นชอบ แลพระไตรลักษณ์อันเป็น
 ธรรมานุธรรมปฏิบัติ เป็นอุบายที่จะล่วงเสียซึ่งอบายทุกข์ และจะนำมาซึ่งสุข
 ประโยชน์แก่ตน ให้เห็นประจักษ์แก่อาตมภาพในอิธโลกปรโลก

แลกษัตริย์ขัตติยคฤหบดีผู้ใด อันรักษาพระไตรสรณคมน์ ได้นามชื่อว่า
 อุบาสก และประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือศีล คือศรัทธา คือทาน คือปัญญา
 ดังพรรณนานั้น แลขัตติยคฤหบดีอุบาสกนั้น ชื่อว่าตั้งอยู่ในองค์แห่งพระโสดาบัน
 บุคคลจะปิดประตูจตุราบาย

เทพดาเจ้าทั้งหลายจะเคารพสรรเสริญผู้นั้น เหตุพระไตรสรณคมน์นี้เป็นต้น
 พระนิพพาน อันจะนำตนออกจากสงสารทุกข์ ยิ่งกว่าวัตรปรนนิบัติไสยสาตร
 ภายนอกพระพุทฺธศาสนา เหตุตรัสพระธรรมเทศนาโปรดไว้ในคัมภีร์สัณฺฑตติกาย
 นิทานวรรคดังนี้

ยํ หิ กิณฺณจิ ภาวตยสงฺขาตํ วฏฺฐํ ปญฺญเหตุวา ปวตฺติตํ อนฺตมโส ปณฺญาภิณฺญา
 อฏฺฐ วาปน สมာปตฺติโย สพฺพํ วฏฺฐปฺกฺขิยํ วฏฺฐิสลตา มิจฺฉาปฏิปทาว โหติ ฯลฯ ปรีโย
 สานํ คจฺฉนฺติ

อธิบายเนื้อความว่า วัตรปรนนิบัติอันใด เป็นต้นว่า ปรนนิบัติช้างไสยสาตร
 อันปราศจากพระไตรสรณคมน์ เป็นต้นว่า บริโภคอาหาร ป่ายพักตร์ต่อทิศ จนถึง

ได้อภิญา ๕ อัฐฐสมาบัติ ๘ ก็ดี แลปราศจากพระไตรสรณคมน์ต้นพระนิพพาน
แล้ว

มิจุณาปฏิปทา พระองค์ตรัสติเตียนว่าผู้นั้นปรนนิบัติผิด ยังจะได้เสวยทุกข์
ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร และการปรนนิบัติอันใด ได้กระทำในพระพุทธานุสาสนา มี
พระไตรสรณคมน์เป็นต้น ให้เห็นพระนิพพาน โดยอันต่ำไป ได้ให้ข้าวกุศลหนึ่ง แล
ใบไม้มาทากำมือหนึ่งในพระพุทธานุสาสนา และวัตรปรนนิบัตินั้น

สมมาปฏิปทา พระองค์ทรงพระมหากรุณาตรัสไว้ว่า ผู้นั้นปรนนิบัติเป็นอัน
ชอบดีนักหนา ถ้าผู้นั้นยังมีถึงพระพุทธานุสาสนา ปัจเจกภูมิ อรหัตตภูมิตราบใด ผลที่ทำ
ชอบให้ข้าวกุศลหนึ่ง แลใบไม้ทากำมือหนึ่งนั้น ก็จะตามให้ผลไปตราบเท่ากว่าจะ
ได้สำเร็จพุทธานุสาสนา ปัจเจกภูมิ อรหัตตภูมิ ควรมิควรขอพระเดชพระคุณปกเกล้าปก
กระหม่อม ขอเดชะ

บรรณานุกรม

กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒. กรุงเทพฯ :

ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐.

กถากุสุมัญชรี นิทานเทียบสุภาษิตภาค ๑. พระนคร: โรงพิมพ์

โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๗. (พิมพ์ในการปลงศพพราหมณ์มู กุปปุสวามี
อารยะ เมื่อ ปีชวด พ.ศ. ๒๕๖๗)

จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี พิมพ์พร้อมกับฉบับ

เพิ่มเติม พ.ศ. ๒๓๑๐ – ๒๓๔๐ และ พระราชวิจารณ์ใน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เฉพาะตอน พ.ศ. ๒๓๑๐–

๒๓๖๓. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๙. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
ฌาปนกิจศพ นางสาวเรียบ วิเศษกุล ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่
๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๙)

ธรรมเนียมโรหิต, พระยา. ไตรเพท. เอกสารพิมพ์ดีด เลขที่ สป. ๔ แฟ้มส่วนบุคคล

ของพระยาอนุমানราชชน, ๒๔๗๙.(อัดสำเนา)

นิยดา เหล่าสุนทร. การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธ

ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง, ๒๕๓๙.

_____. คัมภีร์นารายณ์ ๒๐ ปางกับคนไทย. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง, ๒๕๔๐.

บาญชีคัมภีร์ภาษาบาลีแลภาษาสันสกฤต. พระนคร: โรงพิมพ์

โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๔. (กรรมการหอพระสมุดฯ ให้พิมพ์ในงานเฉลิม
พระชันษาชายิต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
สมเด็จพระมหาสมณะ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๕๖๔)

ประชุมพระราชปจฺฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑– รัชกาลที่ ๕.

พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๓.

รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ เล่ม ๒.

พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๐.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. **ศรีชโยมาจารย์**. กรุงเทพฯ : เพ็ญฟ้า, ๒๕๔๖.

สยาม ภัทรานุประวัติ. **ภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย**.

เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๕๐.

สยาม ภัทรานุประวัติ และรุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. การตรวจ

ชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์คำกริยาพจน์นิพนธ์ฉบับภาษาบาลี.

รายงานการวิจัย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๖.

ให้พระยาอนุমান ลายพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีโต้ตอบกับพระยาอนุমানราชชน.

กรุงเทพฯ : ศึกษิตสยาม, ๒๕๒๑.

Brockington, J. **The Sanskrit Epics**. Leiden: Brill, 1998.

Gonda, J. **A History of Indian Literature: The Vedas**. Wiesbaden: Otto
Harrassowitz, 1986.

Gray, James. **Ancient Proverbs and maxims**. London: Trubner, 1886.

Griffith, Ralph T. H. **Hymns of the Samaveda**. Banarès: E.J. Lazarus, 1907.

_____. **The Hymns of the Atharvaveda** 2 vols. Banarès: E.J. Lazarus,
1895.

Heinz Bechert, & Heinz Braun. **Pali niti Texts of Burma**. London: The Pali
Text Society, 1981.

Jaini, Padmanabh S. (ed) **Lokaneyyappakaranam**. London: The Pali Text
Society, 1986.

Manee-pin Promsuthirak. “Hindu Myths in Thai Literature with Special
Reference to the Narai Sip Pang.” Ph. D. thesis University of London,
School of Oriental and African Studies, 1980.

Pingree, David. **A History of Indian Literature: Jyotihsastra Astral and Mathematical literature.** Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1981.

Rocher, Ludo. **A History of Indian Literature: The Puranas.** Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1986.

Saraup, Lakshman. **The Nighantu and the Nirukta.** Delhi: Motilal Banarsidass, 1984.